

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГ

Р. Қ. ДҮЙСЕМБІНОВА

КӘСІБИ ПЕДАГОГИКА

ОҚУЛЫҚ

Алматы, 2012

ӘОЖ 37.0
КЖБ 74.00
Д 87

*Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің «Оқулық»
республикалық ғылыми-практикалық орталығы бекіткен*

Пікір жазғандар:

Н. А. Әбішев – педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
М. Ж. Мальтекбасов – педагогика ғылымдарының докторы, профессор;
С. Қ. Әбілдина – педагогика ғылымдарының докторы, профессор.

Дүйсембінова Р. Қ.
Д87 **Кәсіби педагогика:** Оқулық. – Алматы: 2012. – 348 бет.

ISBN 978-601-80326-7-7

Оқулықта кәсіптік педагогиканың ғылыми-теориялық негіздері қарастырылған. Кәсіпке баулудың мазмұнына, формалары мен әдістеріне, принциптеріне сипаттама берілді. Кәсіптік білім беруде инновациялық технологияларды пайдалануға және педагогикалық менеджмент мәселелеріне ерекше назар аударылған. Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу оқытушыларын даярлау және қайта даярлау жолдары ұсынылған.

Оқулық кәсіби-педагогикалық мамандықтар бойынша білім алушы жоғары оқу орны және колледж студенттеріне, орта және жоғары кәсіптік білім беру мекемелерінің оқытушыларына, біліктілік жоғарылату тыңдаушыларына, ғылыми қызметкерлер мен магистраттарға арналған.

ӘОЖ 37.0
КЖБ 74.00

ISBN 978-601-80326-7-7

© Р. Қ. Дүйсембінова, 2012
© Қазақстан Республикасы жоғары
оқу орындарның қауымдастығы, 2012

АЛҒЫ СӨЗ

Кәсіптік оқыту мамандығы бойынша колледж, университет студенттеріне арналған «Кәсіптік педагогика» оқулығы 2006 жылы К. Өстеміров, Н. Шаметов және И. Васильев сияқты ғалым-педагогтардың авторлық бірлестігінде баспадан шығарылған еді. Аталған отандық оқулықтың жариялануы, Қазақстан Республикасында кәсіби педагогика тарихындағы маңызды оқиға болды. Шындығында, бұл еңбекті кәсіптік оқыту ұстаздарының кәсіби тұлғалық құрылымы жөнінде жаңа түсінік пен болашақ мамандардың жеке тұлғалық кәсіби құрылымы туралы жаңа ұғымның қалыптасуының ізашары деп түсінуіміз қажет.

Сол жылдардан бері, кәсіптік білім беру саласындағы көптеген жаңалықтардың куәсі болдық. Қазақстанның білім беру саласы үшін 2010 жылдың 11-12 наурызы күндері Болон үдерісіне қатысушы елдердің қатарында Болон Декларациясына қосылуы нәтижесінде, Болон Декларациясының негізгі принциптеріне сәйкес кәсіптік білім мазмұнын, жаңа оқыту формалары мен әдістерін, құралдарын қайта қарастыру қажеттілігі туындады.

Тарихқа жүгінсек, бастауыш кәсіптік білім, орта және жоғары кәсіптік білім педагогикаларының, әрқайсысы өз алдына дербес дамып келгендігін байқаймыз. Қолыңыздағы оқулықта кәсіптік педагогиканы орта мектеп оқушыларына кәсіптік бағдар беруден бастап, жастарды бастауыш даярлаудан, жоғары және жоғарыдан кейінгі білімге дейінгі мазмұндық, ұйымдастырушылық, басқару аспектілері қамтылған тұтас жүйе ретінде қарастыруға талпыныстар жасалған.

Алайда, Қазақстандағы техникалық және кәсіптік білім берудің құқықтық негізін Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі, Қазақстан Республикасының «Білім туралы», «Әлеуметтік серіктестік туралы» заңдары мен тағы басқа да нормативтік құқықтық актілері құрайды. ҚР Президентінің 2008 жылғы 16 шілде күнгі №32 Жарлығымен бекітілген кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында атап көрсетілгендей: «Техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін қайта ұйымдастыру,

бәсекеге қабілетті дағдылары бар және білім алуды жалғастыру үшін жеткілікті әлеуеті бар экономика салалары мен жұмыс берушілерді техникалық және қызмет көрсету еңбегінің білікті мамандармен қамтамасыз ету» мақсаты күн тәртібіндегі алдыңғы кезектегі мәселе болып отыр.¹ Бүгінгі таңда техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін дамыту жөнінде қабылданған мемлекеттік деңгейдегі іс-шараларға қарамастан, әлі де болса білікті кадрларға сұраныс толық көлемде қамтамасыз етілмей келеді. Әрине бұндай кедергілердің объективті және субъективті факторлары жоқ емес. Солардың бірі кәсіптік білім беру бағдарламалары-мен, оқу-әдістемелік құралдарының теорияланған, дерексізденген мазмұны, болашақ мамандардың әлеуметтік, арнайы және т.б. құзыреттіліктерін дамытудың кәсіби маңызы бар сапаларын қалыптастыру талаптарына жауап бере алмайтындығы. Осы орайда ұсынылып отырған «Кәсіптік педагогика» оқулығы бүгінгі таңдағы кәсіптік білім беру жүйесін дамытудың басымды бағыттарын қарастыру мақсатын көздейді.

Кәсіби педагогика-жалпы педагогиканың бір тармағы ретінде кәсіптік білім беру жүйесімен қатар қалыптасып келе жатқан, салыстырмалы түрдегі жаңа ғылым саласы.

Кәсіби педагогиканы теориялық және қолданбалы ғылым ретінде сипаттауға болады. Өйткені, ол, бір жағынан, кәсіби педагогикалық құбылыстарды баяндап түсіндірсе, екінші жағынан, кәсіптік білім берудің міндеттерін шешуге бағытталған оқытудың және тәрбиелеудің жолдарын қарастырады.

Кәсіби педагогика білім алушыларға кәсіптік білім беру, оларды тәрбиелеу, оқыту және дамыту заңдылықтарын зерттеу, оқыту мен тәрбиелеудің принциптеріне, ақпараттық, педагогикалық технологияларға және оларды басқару жүйесіне негіздеме береді. Ол педагогикалық теориялар мен инновациялық технологияларды жобалау амалдары, осы жүйенің алдағы уақытта даму жолдары жөніндегі білімдерді жинақтайды. Бұл адамдарды кәсіби іс-әрекетке даярлау, мамандардың жаңа толқынын тәрбиелеу туралы ғылым. Оқулықта кәсіптік білім берудің мазмұны, педагогикалық іс-әрекеттің әдістері мен формалары баяндалады.

Кәсіби педагогиканың қайсыбір ғылымдар сияқты өзіне тән бірегей ерекшеліктерімен сипатталатын категориялық және ұғымдық аппараты қалыптасқан.

¹ҚР кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан, 2008, 16 шілде, № 215 (25186).

Оқулықта мазмұндалған теориялық және әдістемелік қағидаларды кәсіптік білімнің түрлі жүйелерінде қызмет ететін мамандар, өндірістік оқыту оқытушылары мен шеберлері өзінің біліктілігін жетілдіру, педагогикалық білімдерді меңгертуде жаңа ұстанымдарды қалыптастыру, кәсіптік оқыту мен тәрбиелеудің жаңа және тиімділігі жоғары оқыту құралдарын, әдістерін, ұйымдастыру формаларын өңдемелеу мен педагогикалық үдерісті жобалау мақсатында пайдалана алады.

Біз, оқулықта баяндалған материалдар негізінде білім алушыларды болашақ кәсіби іс-әрекетінде қажет болатын білімдерді меңгерулеріне, өз ісіне шығармашылық тұрғыдан қарап, оны мейлінше өнімді етуге мүмкіндік беретін жаңа оқыту технологиялары мен жаңашылдық іс-әрекет нәтижелерімен байытатындығына және кәсіптік оқыту педагогикалық кадрларын даярлау ісінің жетіле беруіне қызмет ететіндігіне сеніміміз мол.

Ол кәсіби-педагогикалық мамандықтар бойынша жоғары және орта оқу орындарының білім алушылары мен бастауыш, орта, жоғары кәсіптік білім беру, қосымша кәсіптік білім беру оқытушылары мен шеберлеріне арналған.

КІРІСПЕ

Кәсіптік тәлім-тәрбие адамзат қауымының тарихи кезеңдерінде түрлі қоғамдық, әлеуметтік, экономикалық іс-әрекеттерінде берік орын алып отырды. Ол қоғамның мәдениетін, әлеуметтік тәжірибесін жеткізудің құралы болуымен қатар, сол қоғамның дамуына, адамзаттың кәсіптік тәжірибесінің жинақталуына, өмір сүру әрекеттерінің түрленуіне байланысты әлеуметтік категория ретінде өзі де үнемі дамып, қалыптасу үстінде болды.

Педагогика – жалпы және арнайы білім беру саласында теориялық, практикалық іс-әрекеттің негізі болып табылатын білім берудің мазмұны, формасы мен әдістері туралы ғылым. Осыған сәйкес, оның белгілі бір білім саласы бойынша педагогикалық проблемаларды зерттейтін кәсіби педагогика сияқты дербес саласының болуы заңды құбылыс.

Кәсіби педагогика – қоғам дамуымен біте қайнасқан, өзіндік даму тарихы бар ғылым саласы. Аға ұрпақтың жинақтаған тәлім-тәрбие тәжірибесі ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіле келе, қоғамның, мәдениеттің дамуына, әлеуметтік тәжірибенің бай қорының жасалуына ықпалын тигізді. Сөйтіп, өткеннің кәсіби тәжірибесі және кейінгілердің оның дамуына жасампаздықпен өз үлесін қосып, белсенділікпен меңгеруі барысында бірте-бірте дербес ғылым саласы ретінде қалыптаса бастады.

«Кәсіби педагогика» адамның жас шамасына, бұған дейінгі алған білім деңгейіне, еңбек және кәсіби іс-әрекетінің бағдарына тәуелді емес, оның кәсіби даярлығының бүкіл жүйесін қамтитын теориялық және практикалық-бағдарланған ғылыми білімдер саласы¹. Яғни, бұл ұғым көпшілікке кәсіби тәрбие беру саласында, соның ішінде білім мазмұны мен оқытудың әдістемесінің белгілі бір педагогикалық жүйесін құрайтын және сол еңбектің өзі тәрбие құралы ретінде саналатын орта мектептердегі кәсіптік оқытуға байланысты қолданылады. Сонымен бірге, кәсіби педагогика

¹Профессиональная педагогика: Учебник. / Под ред. Батышева С. Я., Новикова А. М. Издание 3-е, перераб. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2010. – С.8.

түрлі типтегі кәсіби оқу орындарында жүзеге асырылатын кәсіптік білімнің бастауыш, орта, жоғары және жоғары білімнен кейінгі мәселелерін қарастырады.

Кез келген ғылым саласы сияқты, кәсіби педагогика да әдіснамалық негіздерге сүйенеді. Табиғаттың, адамның, қоғамның, танымның даму заңдылықтары философияның заңдылықтарына негізделеді. Сондықтан, ұзақ жылдар философияның аясында өркендеген және өркендеу үстіндегі педагогиканың бір саласы - кәсіби педагогика да философиялық тұжырымдардың негізінде дамиды.

Кәсіби педагогиканы теориялық және қолданбалы ғылым ретінде сипаттауға болады. Өйткені, ол бір жағынан, кәсіби педагогикалық құбылыстарды баяндап түсіндірсе, екінші жағынан, кәсіптік білім берудің міндеттерін шешуге бағытталған оқыту және тәрбиелеу жолдарын қарастырады. Кәсіби педагогика теориялық жағынан дами отырып, кәсіптік білім бойынша оқу-тәрбие үдерісін жетілдіруді көздейді. Оған озық педагогикалық тәжірибені, оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологияларын кәсіптік мектеп практикасына ендіру мысал бола алады.

Кәсіби педагогика қоғамдық құбылыс ретінде кәсіби тәрбие заңдылықтарын, қоғамдық өмірдегі кәсіби тәрбиенің мәні мен рөлін анықтайды. Сондықтан, кәсіби педагогика – балалар мен жастардың ғана емес, үлкендердің де тәрбиесі жайлы ғылым.

Кәсіби педагогиканың мәнін толық түсіну үшін, ең алдымен оның негізгі категориялары мен ұғымдық аппаратын қарастыру қажет.

Кәсіптік тәрбие ұғымы қоғамдық құбылыс ретінде кең және тар мағынада қолданылады. Кең мағынасында алғанда, ол кәсіби іс-әрекетте жинақталған тәжірибені педагогикалық ықпал ету негізінде кейінгі ұрпаққа меңгерту, олардың жалпы кәсіби мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Ал тар мағынада түрлі деңгейде кәсіби тәрбие беру (жалпы және кәсіптік) мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталған арнайы ұйымдастырылатын іс-әрекетті білдіреді.

Кәсіптік оқыту – екі жақты үдеріс. Бұл кәсіптік білім мазмұнын меңгертуге бағытталған оқытушы мен білім алушылардың арнайы ұйымдастырылып, мақсатты бағытталған өзара әрекеттестігі. Кәсіби педагогика – тарихи құндылықтарды зерттеу, жинақтау, жеткізуге деген қоғам қажеттіліктерінен пайда болған ғылым. Кәсіптік оқытудың негізін кәсіби, іскерлік, дағдылар, дүниетанымдық көзқарастар құрайды.

Кәсіптік білім – жеке тұлғаның кәсіптер әлемінде бағдар ала білуін және бейімделуін, еңбек етуде әлеуметтенуінің, нақты мамандықты және білік деңгейін меңгеруін, адамның түрлі іс-әрекеттері саласындағы құзыреттілігін, шеберлігін және дамуын қамтамасыз ететін әлеуметтік және педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылған үдеріс.

Кәсіптік қалыптасу – жеке тұлғаның кәсіптік білімдерін, іскерліктерін, дағдыларын, жеке тұлғалық сапаларын кәсіби іс-әрекетте жүзеге асыруда қол жеткен деңгейі.

Кәсіптік даму – жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекет субъектісі ретінде дамуы. Оның кезеңдері: кәсіби өзін-өзі анықтауы, кәсіптік білімділік және іскерлік, кәсіби құзыреттілік, кәсіби шеберлік, кәсіби шығармашылық.

Қайсыбір ғылым саласы сияқты негізгілерімен қатар, кәсіби педагогикаға қатысты кәсіби мәдениет, кәсіби жарамдылық, кәсіби өзін-өзі анықтау, кәсіби бағдар, кәсіби кеңестер беру, кәсіптік білім мекемелері сияқты категориялары қарастырылады.

Кәсіби педагогиканың мәртебесін толыққанды анықтау оның әрбір саласының өзіне тән объектісі мен пәнін нақты қалыптастыруды талап етеді (1-кесте).

Ғылым объектісі – бұл ғылыми білімнің берілген саласына бағытталған, сол шынайылық ауқымы, құбылыстар мен үдерістердің жиынтығы. Ғылым нысаны әдетте, шынайылықтың айтарлықтай кең аясын білдіреді және өзінің күрделілігі мен көпқырлылығы салдарынан, өзінің негіздемесінде барынша әртүрлі ғылымдардың «қатысуын» қалайды және талап етеді. Тәуекелге сай келетін күрделі объектінің дамуын жан-жақты зерттеу, негіздеу, оның үстіне

1-кесте.

Кәсіби педагогиканың объектісі және пәні

Кәсіби педагогиканың салалары	Кәсіби педагогиканың объектісі	Кәсіби педагогиканың пәні
кәсіптік бастауыш білім педагогикасы	кәсіптік бастауыш білім беру жүйесі	Кәсіптік бастауыш білімді маманды оқыту, тәрбиелеу, дамыту үдерісі
кәсіптік орта білім педагогикасы	кәсіптік орта білім жүйесі	кәсіптік орта білімді маманды оқыту, тәрбиелеу, дамыту үдерісі

кәсіптік жоғары білім педагогикасы	кәсіптік жоғары білім беру жүйесі	кәсіптік жоғары білімді маманды оқыту, тәрбиелеу, дамыту үдерісі
кәсіптік жоғары білімнен кейінгі білім педагогикасы	кәсіптік жоғары білімнен кейінгі білім беру беру жүйесі	кәсіптік жоғары білімнен кейінгі кәсіптік білімді маманды оқыту, тәрбиелеу, дамыту үдерісі
Өндірістік педагогика	Өндірістік оқыту жүйесі	Жұмыскерлерді өндірісте даярлау үдерісі

болжам жасау үшін, бір ғылым жеткіліксіз болуы мүмкін. Сондықтан да, қазіргі философия мен ғылым әдіснамасында және ғылыми зерттеулерде, кез-келген табиғаттың күрделі әрі көпәспектiлi нысандарын зерттеуге, сөз жаратылыстану немесе қоғамдық, әлеуметтік ғылымдар жайында айтылып жатқандығына қарамастан, пәнаралық, ықпалдастық, жүйелiлiк тұрғысынан келу мәселесi алдыңғы орынға шығуда. Бірақ, ғылымдардың ықпалдастық өзара әрекеттестiгiне деген қажеттiлiк әрбiр жеке ғылымның жұмыс iстеуi мен дербес мәртебесiнiң (статус) ерекшелiктерiн басу болып табылмайды. Керiсiнше, нақ осындай өзара әрекеттестiк үдерiсiнде сол не өзге ғылымның қасиетi барынша толық көрсетiледi, оның пәнаралық ғылыми iздену жүйесiндегi рөлi мен орны барынша анық көрiнуi қарастырылады. Бұл, әрбiр ғылымның өзiне тән ерекше зерттеу «пәнi», өзiнiң аспектiлiк белгiсi, өзiнiң сол не өзге күрделi объектiнi қарастыру ракурсы болуы керек дегендi бiлдiредi. Басқаша айтқанда, «ғылым пәнi» – бұл, объектiнiң, ғылыми бiлiмнiң нақ осы саласында зерттеуге бағытталған нақты зерттеулерге сай қыры (немесе қырлары).

Бұл, қазiргi ғылымтану тарапынан зерттелiп жатқан жалпы философиялық-әдiснамалақ жағдай, кез келген ғылымға, соның iшiнде кәсiптiк педагогикаға да тарала алады.

Кәсiби педагогиканың зерттеу *объектiсi* адамның тек қана еңбек етуге кәсiби даярлығының салыстырмалы түрдегi тар аясы ғана емес, кәсiптiк бiлiмнiң бүткiл жүйесi саналады¹. С. Я. Батышев кәсiби педагогиканың пәнiн кәсiби-техникалық педагогика тұрғысынан

¹Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых.-Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. – Кн.1.С .102.

қарастыра келе, кәсіби педагогика кәсіби-техникалық білім мазмұнын қоғамның сұраныстарынан қалай туындайтындығы мен әлеуметтік және ғылыми-техникалық прогреске байланысты қалай өзгеріске түсуімен анықталатындығын зерттейді. Оның пікірінше, кәсіби педагогика кәсіби талаптармен және тұтастай алғанда, жеке тұлғаның дамуымен себептелінетін ғылыми-техникалық білімдерді игеруін, жеке тұлғаның кәсіби-техникалық іскерліктерінің қалыптасу ерекшеліктерін (ерекше заңдылықтар), кәсіптік-техникалық мектеп жағдайындағы тәрбие-нің мақсаттары мен айырықша ерекшеліктерін, тәрбиенің жалпы және ерекше әдістері арасындағы байланыстары мен тәуелділіктерінен зерттейді. Осы тұрғыдан алғанда, қос аспектілі және қосбірлікті сипаттағы кәсіби педагогика пәні жеке тұлғаның талап етілетін кәсіби сапаларын қалыптастырушы педагогикалық үдеріс және осындай қалыптастырудың мақсаттық, мазмұндық және өзіне тиесілі кәсіби (технологиялық) компоненттерін анықтайтын педагогикалық жүйе болып табылады¹. Осыған байланысты, кәсіби педагогиканың пәнін, кәсіптік білім берудің сол не өзге деңгейі мен бейінінің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, жеке тұлғаның кәсіби-мәнді қасиеттерін қалыптастыру үдерісі ретінде қарастыруға болады.

Қайсыбір ғылым саласы сияқты кәсіби педагогика *ғылыми-теориялық, практикалық* функцияларын атқарады. Кәсіби педагогиканың мазмұны маңызды деген ғылыми педагогикалық идеяларға (білім беруді ізгілендіру, ынтымақтастық педагогикасы, оқытудың өмірмен байланыстылығы және т.б.), ғылыми теорияларға (дамыта оқыту теориясы, білім мазмұнын сұрыптау теориясы, тәрбие жүйесі теориясы және т.б.) сүйенеді.

Кәсіби педагогиканың негізгі функциялары:

- *теориялық функциясы*: кәсіптік білім берудің озық тәжірибесін зерттеу (сипаттау деңгейі), кәсіптік білім берудің бүгінгі жағдайын анықтау (диагностикалық деңгейі), тәжірибелік эксперимент жұмысын жүргізу (болжау деңгейі);

- *технологиялық функциясы*: кәсіптік білім беру бойынша әдістемелік материалдар, жоспарлар, бағдарламалар, оқу құралдарын дайындау (жобалау деңгейі), кәсіптік білім беру саласындағы ғылыми-мәдени жетістіктерді педагогикалық практикаға ендіру

¹Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. - М: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. – С. 88).

(жасампаздық деңгей), ғылыми зерттеулердің нәтижелерін талдау (рефлексивтік деңгей).

Кәсіби педагогика ғылыми білімдердің саласы және жалпы педагогиканың бір тармағы ретінде келесі *міндеттердің* шешімін іздестіреді:

1. Кәсіптік білімнің теориялық-әдіснамалық негіздерін және кәсіби педагогикада зерттеулер жүргізу негіздерін өңдемелеу.

2. Кәсіптік білімнің мәнін, аспектілерін және функцияларын негіздеу.

3. Кәсіптік білімнің және педагогикалық ой-пікірдің даму тарихын зерттеу.

4. Отандық және шетелдік кәсіптік білімнің бүгінгі жағдайын талдау және даму болашағын болжау.

5. Жеке тұлғаны кәсіптік оқыту, тәрбиелеу және дамыту заңдылықтарын анықтау.

6. Кәсіптік білім стандарттарын және мазмұнын негіздеу.

7. Кәсіптік білімнің жаңа әдістерін, құралдарын, жүйесін және технологияларын өңдемелеу және жетілдіру.

8. Кәсіби-педагогикалық жүйелерді басқару принциптерін, әдістері мен амалдарын анықтау, кәсіби-білім үдерісі мен білім алушылардың кәсіби дамуын мониторинг арқылы зерттеу.

9. Жоғары кәсіптік білімнен кейінгі және кәсіптік білім педагогикасы проблемалары бойынша ғылыми педагогикалық кадрлар даярлауды қамтамасыз ету;

10. Кәсіптік білім беру бойынша озық шетел тәжірибесін зерттеу, оны отандық кәсіптік білім беру практикасына ендіру мүмкіндіктері мен жолдарын іздестіру.

Осы тұрғыдан алғанда, кәсіби педагогиканың ғылым саласы ретінде, кәсіптік білім беруге байланысты кәсіби педагогикалық және қоғамдық іс-әрекеттің түрлі жақтарын қарастыруы оның *зерттеу мақсаты* болып табылады.

Кәсіби педагогика – зерттеу аясы кең ғылым саласы. Зерттеу пәнінің өрісі кең болғандықтан, оның мәнін тек өзге ғылымдармен байланысы негізінде ғана түсіндіруге болады.

Философия ғылымы жеке тұлға мен қоғам проблемасын қарастырады. Оның міндеті – әлеуметтік дамудың өте-мөте жалпы заңдылықтарын анықтау. Философиялық ғылымдар (диалектикалық және тарихи материализм, ғылымтану, әлеуметтану, этика, эстетика

және т.б.) кәсіби тәлім-тәрбиенің мәні мен мақсаттарын анықтауға, оның адамның тұрмысы мен ой-санасына ықпал-әсерін дұрыс есепке алуға көмектеседі, тәрбие бағытын дұрыс жобалауға септігін тигізеді. Ғылым мен қоғамда болып жатқан оқиғалар жөніндегі мағлұматтармен қаруландырады.

Жаңа кәсіби-педагогикалық білімді екшеп алу философияның өзі зерттейтін ғылымтанудың жалпы заңдарына бағынады. Кәсіби-педагогикалық тәжірибиенің таразылануы және жаңа педагогикалық тұжырымдамалардың жасалуы философияның теориялық негізіне жүгінеді. Философияның кездейсоқтық пен қажеттілік, жалпы мен жеке, ерекше заңдар мен заңдылықтар, өзара байланыс пен өзара тәуелділік, даму және оның қозғаушы күштері сияқты категориялары қайсыбір кәсіби-педагогикалық ой-пікірдің өзегін құрайды. Бүгінгі күнде, қалыптасу үстіндегі білім беру философиясы кәсіби-педагогикалық зерттеулердің сапасын жетілдірудің кепілі болып табылады.

Педагогика сияқты кәсіби педагогика да өзінің барлық даму кезеңдерінде философиялық заңдылықтарға негізделеді және өз проблемаларын шешуде, жинақталған практикалық тәжірибесін сараптауда, сонымен қатар, оларға баға беруде философияға сүйенеді. Өз кезегінде, қоғамдағы адамның тыныс-тіршілігін, әлеуметтік қарым-қатынас ерекшеліктерін зерделейтін әлеуметтану, мәдениеттану және т.б. ғылымдардың жетістіктері кәсіби педагогика үшін құнды материал болып табылады. Көптеген философиялық-этикалық категориялар мен қағидалар тек жалаң теорияда ғана емес, кәсіби практикада да орын тепкен.

Психология ғылымы жетістіктерінің кәсіби педагогика үшін маңызы зор. Психология – психикалық үдерістердің және адамның тұлғалық сапа-қасиеттерінің даму механизмі мен заңдылықтарын қарастыратын, сондай-ақ, жеке тұлғаның дамуын зерттейтін заңдарды жасайтын ғылым. Оқыту мен тәрбие бағытының қай-қайсысы болмасын адам психикасының дамуына негізделеді. Психологияның көптеген ғылыми-зерттеу әдістері кәсіби-педагогикалық проблемалардың шешімін іздестіруде кеңінен қолданылады. Кәсіп бойынша оқу-тәрбие үдерісіндегі фактілерді, құбылыстарды түсініп, пайымдау психологиялық зерттеу әдістерінің көмегімен жүзеге асырылады. Психология ғылымының кәсіби педагогиканың теориясымен, практикасымен байланысы кәсіби іс-әрекеттегі сана мен іс-әрекеттің бірлігі және біртұтастық, жүйелілік тұрғылар тәрізді жалпы ғылыми принциптерінің жүзеге асырылуымен сипатталады.

Кәсіби педагогика жалпы және *кәсіби психология* ғылымдарымен ажырамас бірліктегі тығыз байланыста. Екеуінің зерттеу пәні бөлек болғанымен, объектісі ортақ, ол – даму үстіндегі жеке тұлға. Кәсіби педагогиканың кәсіби психология теориясымен басты байланысы алдымен категориялық аппараттарының ортақтастығымен сипатталады. Кәсіби педагогика кәсіптік оқыту мен тәрбиелеу мәселелерін әр уақытта кәсіби-психологиялық ғылыми мәліметтерге сүйене отырып зерттейді. Егер кәсіби психология кәсіби қабілеттер, кәсіби іс-әрекеттер, кәсіби-психологиялық танымдық үдерістер және жеке типологиялық ерекшеліктер (темперамент, мінез, қабілет) жөніндегі білімдермен қаруландырып, адам психологиясының даму заңдылықтарын зерттейтін болса, кәсіби педагогика кәсіптік білім беру мен тәрбие берудің тиімді әдістерін, құралдарын анықтап ашады.

Кәсіби педагогика үшін *физиологиялық білімдердің* мәні зор. Өйткені, физиология адамның биологиялық мәнін (жоғары жүйке жүйесінің жұмысы және жүйке жүйесінің типологиялық ерекшеліктері, сезім мүшелері мен қозғалыс аппаратының, қан тамыры мен тыныс алу жүйесінің қызметі) ұғыну базасын құрайды. Адамның дене күшінің дамуы, организмнің өмір сүру әрекетінің, әсіресе жоғары жүйке жүйесі қызметінің заңдылықтары туралы білімдер түрлі кәсіби іс-әрекеттерді тиімді ұйымдастыруға көмектеседі.

Кәсіби педагогика адамды индивид ретінде зерттейтін ғылымдармен (*биология, анатомия, антропология, медицина*) табиғи байланысты. Бұның өзі, кәсіби педагогиканың, әрқайсысына өзіндік ерекшеліктері тән, әлеуметтік ғылымдар кешенімен өзара тығыз байланыста, өзара әрекеттестікте өмір сүріп, қызмет атқаратын ғылым саласы екендігін танытады.

Болашақ кәсіптік оқыту оқытушының даярлығында *«Кәсіптік оқыту әдістемесі»* пәні бойынша меңгерілетін әдістемелік білімдер үлкен рөл атқарады. Пәнді оқыту студенттердің кәсіби, мақсатты, бағытталған, әдістемелік даярлығын қамтамасыз етеді. Кәсіби педагогиканың әлеуметтік, қоғамдық маңыздылығы, технологияны оқытушының әдістемелік мәдениетінің мазмұны, кәсіби педагогиканың басқа ғылымдармен байланыстарының мәні жөнінде түсінік береді.

Кәсіби педагогика *педагогикалық практикамен* байланысты. Оның мақсаты – болашақ кәсіптік оқыту оқытушыны білім алушылардың барлық кәсіби іс-әрекеттеріне жетекшілік ету, олар-

ды педагогикалық тұрғыдан ұйымдастыру бойынша практикалық дағдыларды меңгерту.

Кәсіби педагогика *техникалық ғылымдар* саласымен тығыз байланыста. Кибернетика (грек тілінде *kybernetike*-басқару өнері) ақпараттарды қабылдауға, сақтауға, қайта өңдемелеуге және оны басқару үшін пайдалануға қабілетті күрделі динамикалық жүйелерді басқару туралы ғылым.

Кибернетика идеясы педагогика саласына, оқыту үдерісін басқаруды оңтайландыру мақсатын көздейтін бағдарламалап оқытуға байланысты, өткен ғасырдың 60-шы жылдары енген болатын. Басқарудағы кибернетикалық талаптарды талдау оқу-тәрбие үдерісін басқаруға байланысты педагогикалық (психологиялық) проблемаларды анықтауға мүмкіндік береді¹.

Ең бастысы Өстеміров, Н. Шаметов және И. Васильев атап көрсеткендей кибернетика: «...техниканы басқару, автоматты құрылғылар мен олардың жұмыс істеу принципін үйренуде, адам еңбегін автоматтандырудың мәнін түсінуде зор рөл атқарады».

Қорыта айтқанда, педагогика саласында кибернетиканың мәліметтерін пайдалану оқу-тәрбие үдерісінің заңдылықтарын, амалдары мен механизмдерін өңдемелеуде жана мүмкіндіктерге қол жеткізеді.

¹Педагогический энциклопедический словарь / Гл. Ред. Б. М. Бим-Бад; Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Ю. С. Глебов и др. – Большая Российская энциклопедия, 2002. – С.114.

I БӨЛІМ. КӘСІБИ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Жоспары:

- 1.1. Кәсіптік білім беру педагогикасының әдіснамалық негіздері.*
- 1.2. Кәсіби педагогикадағы зерттеу әдістері.*
- 1.3. Кәсіптік білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттары.*
- 1.4. Шет елдердегі кәсіптік білім беру.*

1.1. Кәсіптік білім беру педагогикасының әдіснамалық негіздері

Педагогика және оның бір саласы кәсіби педагогиканың әдіснамалық негіздерін танып-білмей, зерттеу құбылыстарының нақты педагогикалық шындықтағы жағдайды және практикалық іс-әрекеттердің тиімділігін дәлелдеу мүмкін емес. «Әдіснама» грек сөзінен аударғанда «әдіс» туралы ғылым. Былайша айтқанда, әдіснама зерттеу үдерісі туралы ілім деген ұғымды білдіреді.

Қазіргі таңда кәсіптік тәрбие теориясы мен практикасындағы зерттеліп отырған проблемалардың жағдайына талдау жасауды «әдіснама» ұғымына нақты түсінік беруден бастаған жөн. Осы орайда, ғылыми әдебиеттердегі «әдіснама» ұғымы жөніндегі анықтамаларды былайша жүйелеуге болады:

«**Әдіснама**» дегеніміз:

- «... екі полюстің түйісер тұсында тұрған пән. Бір жағынан – бұл ғылыми зерттеудің амалдарын, әдіс-тәсілдерін зерттеу техникасы. Екінші жағынан – тұтастай алғанда, ғылыми іс-әрекеттердегі бастапқы шарт-жағдай болып саналатын ғылым философиясының, тұжырымдамаларының логикалық талдануы» (Ф. Франселла, Д. Банистер);

- «...1) белгілі бір ғылымда қолданылатын танымдық құралдардың, әдістердің, тәсілдердің жиынтығы; 2) танымдық және практикалық жаңғыртылған іс-әрекетті ұйымдастырудың құралдарын, алғышарттарын, принциптерін зерттейтін білімдер саласы» (Философиялық сөздік. – Москва.: Политиздат, 1982);

- «...ғылымның жалпыға бірдей әдіснамасынан және қоғам дамуының ағымдарын зерттеуден туындайтын педагогикалық теорияның бастапқы қағидаларын, педагогикалық құбылыстарды

қарастыру тұрғыларының принциптерін және оларды зерттеу әдістерін, ғылым жетістіктерін тәрбие, оқыту, білім беру практикасына ендіру жолдары жөніндегі білімдер жүйесі» (Коджаспирова);

- «... білімдерді алу амалдарын анықтайды» (М. А. Данилов);

- «... белгілі бір ғылыми-зерттеу мақсатына жетудің негізгі жолын белгілеп, бағыттайды» (П. В. Копнин);

- «... зерттелетін үдерістер мен құбылыстар жөнінде ақпарат алуы жан-жақты қамтамасыз етеді» (М. Н. Скаткин);

«... педагогика теориясының әдіснамасы – ғылыми зерттеудің жетекші принциптері, ғылыми талдау жасаудың талаптарын қанағаттандырушы құралдар қызметін атқаратын теориялық білімдер жүйесін анықтайтын ғылым саласы, ғылымтану әдісі туралы ілім (П. Р. Атутов).

«Әдіснаманың ... аспектілерін жасау «білетін туралы білім» береді. Осылайша педагогикалық құбылыстарды тану процесін оқуда зерттелетін мәселелер анықталады, «білетін туралы білім», яғни педагогикалық құбылыстарды зерттеудің өзінде оның принциптері, әдістері, болашағы туралы білімдер жинақталады» (Н. Д. Хмель);

«... ғылымның әдіснамасы, біріншіден, жалпы әдіснама ғылымынан туындайды; екіншіден, қоғамдық ғылыми жүйенің даму тенденциясын оқып үйренумен және зерттеумен байланысты болады; үшіншіден, педагогикалық, тарихи-педагогикалық құбылыстардың жағдайлары туралы теориялық қағидалармен, олардың зерттеу әдістерін қарастырады, төртіншіден, жаңадан алынған білімдерді оқу-тәрбие үрдісінде тәжірибеге ендіру анықталады» (А. А. Бейсембаева).

«... ғылыми әдіснама мынадай функцияларды атқарады: теориялық танымдық, әлеуметтік және аксиологиялық, дәлелдік және прогностикалық, тәрбиелік» (Г. М. Храпченков, В. Г. Храпченков);

«Әскери педагогиканың әдіснамасын шартты түрде өзара байланыстағы және өзара себептелінетін бес деңгейін қарастыруға болады: гнсеологиялық, дүниетанымдық, ғылыми-мазмұндық, логикалық-гнсеологиялық, әдістемелік» (С. Т. Каргин, С. Х. Дошков).

Қолданбалы ғылымдардың, соның ішінде кәсіби педагогиканың әдіснамалық негізі философия болып табылады. Себебі, В. П. Тугаринов пайымдағандай, философия – бұған дейінгі ізашары болған ғылым мен практика дамуының қорытындысы, жинақтап қорытушысы¹

¹Тугаринов В. П. Природа, цивилизация, человек. - Л. Спб, 1978. - 78 с.

Барлық ғылыми зерттеулерде диалектикалық материализм дүниетанымдық негіз бен ғылыми әдіснамалық міндетін атқарады. Бұл зерттеу ғылыми таным және болмысты өзгерту әдістері, теория мен практиканың өзара әрекеттестігі және болмысты өзгерту мен тануда диалектикалық әдісті қолдану, ұрпақтар сабақтастығы жөніндегі философиялық ілімдердің негізінде бұқара халықтың материалдық және рухани мәдениетті сақтауы, ата-баба мұрасына көзқарасы, бала тәрбиесіндегі этномәдениеттің маңызы туралы ілімі, жалпы адамзаттық құндылықтар негізінде демократиялық тәрбие берудің тұжырымдамасын анықтайтын құжаттар арқылы жүзеге асырылды. Осыған орай, теорияның практикада тексерілуі теорияның жасалуы барысында практикада дәлелденіп отыратын үдеріс екендігін байқатады.

Диалектикалық материализм әдістері мен дүниетаным - әлеуметтік саланың, сонымен қатар, педагогиканың ғылыми зерттеу негізі. Зерттеудің негізгі бағыты көзқарастар негізінде айқындалады. Әдіс болса – жинақталған деректерді сұрыптау және талдау құралы. В. А. Ядовтың пайымдауынша, әдіснама дегеніміз - «ғылыми ізденістің логикасы және ғылыми таным тәсілдерінің стратегиясы». Әдіснама кез-келген жұмыс істейтін жүйені, соның ішінде педагогиканың да зерттеу бағытын таңдау жолын, әртүрлі күрделі құбылыстарды танудың тереңдігі мен дәлелділігін қамтамасыз етеді¹

Танымның мақсатқа жетуі үдерістің мәнін, оның барлық сипаты мен қарама-қайшылықтарын бірдей көрсете алуына байланысты.

Өйткені, Ф. Ф. Королев айтқандай, «бізден тыс өмір сүретін заттар бар. Біздің қабылдағандарымыз бен елестететіндеріміз – олардың бейнесі².

Бұл бейнені тексеру, шындықты жалғаннан айыру тек практика арқылы мүмкін болады». Осыған орай, практика танымның белсенді жағы ретінде қарастырылады.

Оқу үдерісін оңтайластырудың заңдылықтарын тану нақты бақылау, оның түрлі жақтарын талдау, саралау, белгілеріне қарай жіктеу, теориялық тұрғыдан жинақтау, педагогика ғылымы жетістіктерімен байланыстыру, практикада тиянақталғанды абстракциялау мен пайдалану ретінде түсіндіріледі. Бұл оқу үдерісін тану жолдарының өзгешелігін көрсетеді. Зерттелетін объектіні

¹Ядов В. А. Социологическое исследование.-М.: Наука, и 1972.- С.42.

²Королев Ф. Ф. Системный подход и возможности его в применения в педагогических исследованиях //Советская педагогика, 1970, №9. С.27-34.

тікелей қарастыру мүмкін емес («жанды» бақылау үдерісінде). Қарапайым бақылаудың көмегімен оқу үдерісінде зерттелетін объектінің тек сыртқы белгілері мен қасиеттерін ғана ажырата аламыз. Оқу үдерісінің ішкі механизмдері әрекет түрлерінің өзара қатынасын ғана емес, әрбір әрекеттің құрамына кіретін объектінің жалпы және айрықша белгілері мен негізгі өлшемдеріне, байланыс амалдарына, мазмұнына, мақсатына тәуелді функционалдық компоненттердің (танымдық, жобалаушылық, құрушылық, ұйымдастырушылық, коммуникативтік) өзара байланыстарын да қамтиды. Ал бұл өз кезегінде, жекелеген педагогикалық құбылыстарды бірізділікте тану, оның сыртқы белгілерін зерттеумен шектелмейтінін білдіреді: дәлелдейтін құралдар, әдеттегідей, педагогикалық әрекет компоненттерінің күрделі құрамына бойлау үдерісінен, олардың ізделіп отырған нәтижені анықтаудағы өзара әрекеттестігінен басталады.

Педагогикалық зерттеулерді ұйымдастырудың әдіснамалық талаптары, педагогикалық құбылыстардың ішкі заңдылықтары мен қозғаушы күштері көптеген ғалымдардың еңбектерінде дәлелденген (А. М. Арсеньев, Ю. К. Бабанский, С. А. Баранов, В. И. Гинецинский, Н. К. Гончаров, М. А. Данилов, В. И. Журавлев, В. И. Загвязинский, Ф. Ф. Королев, Н. В. Кузьмина, И. Т. Огородников, М. Н. Скаткин және т.б.).

Зерттеу жұмысы мынадай әдіснамалық қағидалар мен талаптарды ескеру негізінде құрылды:

а) теория мен практиканың байланысы, өткендегі мәдени мұраға шығармашылық көзқарас туралы философиялық ілім;

ә) зерттеліп отырған педагогикалық құбылыстардың тұтастығын және олардың оқу үдерісінің тиімділігіне ықпал ететін басқа элементтерімен байланысын талдаудағы диалектикалық-материалистік, жүйелілік-құрылымдық қатынас;

б) кәсіби педагогика саласындағы жетістіктерді және озық тәжірибелерді ендіру негізінде педагогикалық шеберліктің амал-жолдарын меңгерген білім алушылардың іс-әрекетіне салыстырмалы талдау;

в) зерттеу проблемасын тиімді шешу мақсатында іс-әрекеттің болжамдық жүйесін үлгіге түсіру.

Педагогикалық құбылыстарға диалектикалық-материалистік тұрғыдан талдау жасау жүйенің барлық құрамы арасындағы байла-

нысты (генетикалық, себеп-салдарлық, функционалдық тұрақтылық және мерзімдік, мәнділік, қажеттілік, кездейсоқтық) мейлінше көлемді ашып көрсетуге мүмкіндік береді.

Педагогтардың әрекетін олардың педагогикалық тапсырмаларды шешу іскерліктерінің көрсеткіштері бойынша салыстырмалы-салғастырмалы талдау педагогикалық жүйенің тиімділікпен қызмет етуінің үлгісін құруға, білім алушылардың қажетті кәсіби шеберліктерінің деңгейін анықтауға көмектеседі.

Зерттеуші қандайда бір салада болмасын, ғылыми таным және таным субъектісі болып табылатын, педагогикалық үдерістер мен құбылыстар жөнінде объективті, нақты, жүйеленген ақпарат алу үшін, оның тұжырымдық мақсаттарын, мазмұнын, зерттеу әдістерін білуі тиіс.

Ғылыми жұмыстарды іргелі, қолданбалы, талдамалық деп қарастыру қабылданған. В. М. Полонскийдің тұжырымы бойынша, іргелі зерттеулерде ғылыми тұжырымдамалар, қолданбалы зерттеулерде оқу-тәрбие ісін жетілдіруге байланысты әдістемелік ұсыныстар берілсе, талдамалық еңбектерде оқытушы мен білім алушының іс-әрекетіне қажетті нақты ұйғарымдар жасалады¹. Педагогика саласындағы іргелі зерттеулер жалпы болжамдарды ұсынуды, заңдылықтарды орнықтыруды және тәрбие теориясын байытуды көздейді. Ал олардың негізінде орындалған қолданбалы зерттеулер теорияны практикада қолданудың оңтайлы мүмкіндіктерін іздестіре отырып, бүгінгі күнде ең маңызды болып есептелінетін ғылым мен өндірістің сәйкестенуін қамтамасыз етеді. Қолданбалы зерттеулер әдістемелік құралдар мен тәсілдерді дайындау, оларды сипаттау, педагогикалық тәжірибеде тексеру, сынақтан өткізу, жетілдіру арқылы жүзеге асырылады. Бүгінгі күнге дейін іргелі, қолданбалы және талдамалық ұсыныстардың түбегейлі арақатынасы нақтылы ажыратылмағанымен, бір іргелі еңбектің негізінде бірнеше қолданбалы зерттеулер орындалатыны мәлім болып отыр. Өз кезегінде қолданбалы зерттеулер нәтижесінде бірнеше әдістемелік ұсыныстар жасалуы мүмкін.

Әдіснамалық білімдер жүйесіне: педагогика пәні, педагогиканың категориялары, педагогиканың ғылыми білімдер жүйесіндегі рөлі, педагогиканың басқа ғылымдармен өзара байланыстылығы, педа-

¹Полонский В. М. Оценка эффективности педагогических исследований и разработок // Советская педагогика, 1976. №1. – С.75-84.

гогика ғылымдарының жүйесі, педагогикалық пәндердің жалпы және ерекшелік міндеттері, педагогиканың анықтамалық-терминдік жүйесі жатады. Осы айтылған аспектілерді жасау «білетін» туралы білім береді. Осылайша, педагогикалық құбылыстарды тану үдерісін зерттеудің өзінде оның принциптері, заңдылықтары, әдістері, болашағы туралы, яғни «таным» туралы білімдер жинақталады.

Н. Д. Хмель педагогикалық әдіснаманың мәнін оның әдіс туралы ғылым екендігіне және философиялық қағидаларды тікелей ғылыми зерттеулерде қолдануына байланысты, сонымен бірге, арнайы зерттеу әдістерін жасауға арналған ғылыми пән ретінде түсіндіреді¹.

Ф. Ф. Королевтың пайымдауынша, педагогикалық әдіснаманың пәні педагогикалық құбылыстарды зерттеу үдерісі және оның нәтижесі – педагогикалық білімдер жүйесі болып табылады².

Яғни, педагогиканың әдіснамасы дегенге кез-келген педагогикалық проблеманы зерттеуде негіз бола алатын бастапқы жалпы ұстанымдық қағидаларды жатқызамыз. Қайсыбір ғылым саласы болмасын, түрлі құбылыстарды зерттеуде жалпы және өзіндік сипатына қарай ерекше ережелерге сүйенеді.

Кәсіби педагогиканың әдіснамалық білімдер жүйесіндегі орнын анықтау үшін әдіснаманың бірнеше деңгейлері бар екендігін ескеруге тиіспіз (П. И. Пидкасистый). Бұл деңгейлерді былайша жүйелеуге болады:

Бірінші деңгей – философиялық білімдер. Әдіснаманың философиялық деңгейінің мазмұнын танымның жалпы принциптері және ғылымның тұтастай алғандағы категориялық аппараты құрайды. Бұл деңгейде әдіснамалық функцияларды философиялық білімнің бүткіл жүйесі атқарады.

Екінші деңгей – жалпығылыми әдіснама (жүйелік тұрғы, іс-әрекеттік тұрғы, түрлі типтегі зерттеулердің сипаттамасы: зерттеудің болжамы, объектісі, пәні, мақсаты, міндеттері және т.б.). Жалпығылыми әдіснама барлығы дерлік немесе ғылыми пәндердің көпшілігінде қолданылатын теориялық қағидалар болып табылады.

Үшінші деңгей – нақты ғылыми әдіснама белгілі бір арнайы ғылыми пәнде қолданылатын әдістердің, зерттеу принциптерінің жиынтығы мен тәртібі.

¹Хмель Н. Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя.-Алматы:Ғылым, 1998.-320 с. С.16.

²Королев Ф. Ф. Системный подход и возможности его в применении в педагогических исследованиях //Советская педагогика, 1970, №9. С.27-34..

Төртінші деңгей – **технологиялық әдіснама** зерттеудің әдістері мен техникасының, яғни алынған эмпирикалық материалдардың және оны алғашқы өңдемелеудің дәйектілігін қамтамасыз ететін рәсімдер жиынтығы.

Кәсіби педагогиканың әдіснамалық деңгейлері өзара байланыста болады. Бұл ретте философиялық деңгей жалпыға бірдей әдіснама және қандай да бір әдіснамалық білімнің мазмұндық негізін құрайды.

Жоғарыда айтылғандардың барлығының педагогика ғылымының дербес саласы ретіндегі, кәсіби педагогикаға тікелей қатысы бар. Болашақ кәсіптік білім оқытушыны әдіснамалық білімдермен қаруландыру оның әдіснамалық мәдениетін қалыптастыруды талап етеді. Яғни, оқытушы өз пәнін жетік білумен бірге, өзінің ғылыми іс-әрекетін талдау, белгілі бір тұжырымдамаларды және танымның формасы мен әдістерін шығармашылықпен қолдана білу, оны ғылыми тұрғыдан негіздеу, сыни тұрғыдан таразылау іскерліктерін меңгеруі тиіс.

1.2. Кәсіби педагогикадағы зерттеу әдістері

Кәсіби педагогика әдіснамасының технологиялық деңгейі зерттеудің әдістемесі мен техникасын құрайды.

Кәсіби педагогикалық зерттеу дегенді кәсіптік білім берудің заңдылықтары, оның құрылымы, мазмұны, принциптері мен технологиялары жөнінде жаңа білімдерді алуға бағытталған ғылыми іс-әрекеттің үдерісі және нәтижесі ретінде түсінеміз.

Педагогикалық зерттеулер өзінің бағыттылығы мен соңғы нәтижесіне қарай іргелі, қолданбалы және өндемелер сияқты түрлерге бөлінеді.

Іргелі зерттеулердің педагогиканың теориялық және практикалық қорытындыларға жеткізетін немесе болжамдық негізде педагогикалық жүйелердің дамуының үлгісін ұсынатын жинақтау тұжырымдамалары.

Қолданбалы зерттеулер педагогикалық үдерістің жекелеген жақтарын тереңдете зерделеуге бағытталған жұмыстар.

Өңдемелік зерттеулер бұған дейін белгілі болған қағидаларды есепке алу негізінде нақты практикалық ұсыныстарды негіздеуге бағытталады.

Кез-келген педагогикалық зерттеулер екі бөлімнен тұратын арнайы бағдарлама негізінде жүзеге асырылады: әдіснамалық және процедуралық (рәсімдеу). Әдіснамалық деңгейінде тақырып

таңдау, оның көкейкестілігіне негіздеме беру, ғылыми проблеманы қалыптастыру, зерттеу объектісі мен пәнін анықтау, негізгі категорияларды (категориялық аппарат) қалыптастыру, зерттеу объектісін алдын-ала шамалап жүйелі талдау, жұмыс болжамын ұсыну, зерттеу әдістерін және базасын негіздеу. Екінші бөлімінде зерттеудің стратегиялық жоспарын анықтау және қалыптастыру эксперименттерінің жоспарын және әдістемесін өңдемелеу көрініс алады.

Қазақстанның кәсіптік оқыту оқытушысын даярлайтын жоғары оқу орындарындағы білім алу үдерісінде студенттер *реферат, ғылыми баяндама, курстық жұмыс, диплом жұмысы* сияқты түрлі формалардағы ғылыми-зерттеу жұмыстарын орындайды. Солардың ішінде 5B012000 – «Кәсіптік оқыту» мамандығының бітірушілері Қазақстан Республикасы мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты талаптары бойынша орындайтын **диплом жұмысы** болашақ кәсіптік оқыту оқытушысының ең күрделі кәсіби-педагогикалық зерттеу жұмысының қорытындысы болып табылады.

Диплом жұмысының құрылымы кіріспеден, негізгі екі бөлімнен, қорытындыдан, әдебиеттер тізімінен тұрады. Диплом жұмысының мазмұнын кеңірек ашу мақсатында қосымшалар беріледі.

Кіріспе бөлімінде зерттеудің көкейкестілігі, мақсаты, объектісі, пәні, міндеттері, болжамы, әдіснамалық негіздері, әдістері мен негізгі кезеңдері беріледі, ғылыми жаңалығы мен практикалық мәні баяндалады.

Бірінші теориялық бөлімінде тақырыптың мәні, зерттелу барысы мазмұндалады. Осы ретте, бітіруші ғалым-педагогтардың пікір-көзқарастарына сәйкес, мектептегі педагогикалық тәжірибе жағдайы бойынша өз тұжырымы мен пайымдауларын ұсынып отырғаны жөн.

Екінші бөлімінде зерттеу мақсаты мен міндеттерін жүзеге асырудың жолдары, жұмыс формалары, мазмұны, әдіс-тәсілдері қарастырылады, практикалық ұсыныстар беріледі. Олардың тиімділігін анықтау мақсатында ұйымдастырылған тәжірибелік-эксперимент жұмысы жүргізіледі және алынған нәтижелерге талдау жасалынады.

Қорытындыда зерттеу жұмысында қарастырылған нәтижелері бойынша ұсыныстар беріледі.

Болашақ ғылыми ізденістің *тақырыбын таңдау* кезінде соған сәйкес ғылыми әдебиеттерді талдау, проблема бойынша озық педагогикалық тәжірибе жинақтау сияқты дайындық жұмыстары

жүргізіліп, оның көкейкестілігін анықтау жұмыстары жүргізіледі. Сөйтіп, философия, кәсіби психология, жалпы педагогика, кәсіби педагогика, технология саласындағы бүгінгі таңда қалыптасқан пікір-көзқарастарға, оның зерттелу жағдайына көз жүгірту, зерттеу жұмысының авторына таңдалған тақырып проблемасына қатысты қоғам сұранысы мен оның бүгінгі практикада ойдағыдай шешімі табылмай отырғандығы арасындағы қарама-қайшылықты тап басып, нақты пайымдай білуіне негіз болады.

Сондықтан, *ғылыми проблеманы қалыптастыру* ең негізгіні ұсақ-түйектен ажырата алу, зерттеу пәні жөнінде белгіліні және бұған дейінгі белгісіздікті анықтау белгісізді арқылы жүзеге асырылады. Келесі ретте зерттеу тақырыбын үйлестіру және оның көкейкестілігін дәлелдеу міндеті туындайды.

Зерттеудің көкейкестілігіне негіздеме беру дегеніміз – анықталған проблеманы не үшін осы кезеңде зерттеу қажеттігін түсіндіру. Бұдан әрі зерттеу логикасы қолға алған ғылыми ізденістің мақсатын қалыптастыруды, зерттеу міндеттерін анықтауды талап етеді. Зерттеу міндеттері әдетте санамалау түрінде (анықтау..., сипаттау..., айқындау... және т.б.) мұқият ойластырылып анықталады.

Жаңа зерттеулер мен жаңарған практика, жаңа қоғамдық қажеттіліктер негізінде жаңа ғылыми білім, педагогикалық көзқарастар, жаңа әдіс-тәсілдер пайда болып отырады. Жаңа мен ескінің түйісуі өз кезегінде бұған дейін қалыптасқан пікір-көзқарастар арасында қарама-қайшылықтар тудырады. С. И. Архангельскийдің пайымдауынша, «Қарама-қайшылықтар – ғылыми ізденісте, оқу үдерісінде ғылыми танымның бір деңгейінен, мейлінше жоғары, келесі деңгейіне өтудің ең маңызды қажетті шарты»¹ Кез-келген ғылыми зерттеу жұмысы жаңа педагогикалық құбылыстарды тану үдерісіндегі белгілі бір қиындықтарды жеңуге және белгісіз болған фактілерді немесе белгілі фактілерді түсіндірудің ескірген амалдарының толық еместігін түсіндіруге бағытталады. Бұл қиындықтар танымның жаңа міндеттерін шешуде дәстүрлі ғылыми білімнің дәрменсіздігі байқалғанда проблема ретінде пайда болады.

Ең алдымен мына ұғымдарды айқындап алғанымыз жөн.

Зерттеу объектісі – зерттелетін проблемалық ситуация тудырып отырған үдеріс немесе құбылыс. Яғни, зерттеушінің ізденіс жұмысында нені қарастыратынын белгілейді.

¹Архангельский С. И. Учебный үдеріс в высшей школе, его закономерные основы и методы.- М.: Высшая школа, 1980. - С.27.

Зерттеу пәні – зерттеу объектісінің шекарасында жүзеге асырылатын педагогикалық ықпал етудің аспектілеріне, педагогикалық шарттарға, педагогикалық үдерістің компоненттеріне немесе тәрбиешілер мен тәрбиеленушінің түрлі қарым-қатынастарына байланысты анықталады.

Зерттеу жұмысын орындау тәжірибесі көрсеткендей, олардың көпшілігінде зерттеу пәні мен проблемасын ажыратып, нақтылауда көптеген кемшіліктерге жол беріледі. Өйткені зерттеу пәні мен зерттеу проблемасының өзара табиғи байланыста болып келуі және оларды ажыратып, айтарлықтай қиындықтар тудырады. Зерттеу проблемасының оның пәнінен айырмашылығы зерттеу объектісінің қоғам сұранысына сәйкес тиімділікпен қызмет етуіне қойылатын талаптар мен зерттеу пәнінің нақты болмыстық жағдайының арасындағы қарама-қайшылықты көрсететін проблемалық жағдаятты сипаттауында.

Зерттеу мақсаты зерттеу пәнін есепке алу негізінде анықталады. Кәсіби педагогика саласындағы диплом жұмыстарын орындау барысында зерттеу пәніне теориялық жағынан негіздеме беру, оны жүзеге асыру жолдарын, мазмұнын, әдіс-тәсілдерін анықтау және практикалық ұсыныстар беру сияқты мақсаттар қойылуы мүмкін.

Зерттеу мақсаттары *зерттеу міндеттерін* айқындайды. Ондай міндеттер проблеманы теориялық тұрғыдан талдау мен оның практика жүзінде жүзеге асырылу жағдайына баға беру негізінде нақтылануы тиіс.

Зерттеу барысында *педагогикалық болжам* қалыптастырудың мәні зор. Болжам – ақиқатқа жетудің бастапқы элементі ретінде құбылыстар мен ғылыми заңдардың арасындағы байланыстарды ашудың және зерттеу іс-әрекеттерін оңтайлы жүзеге асырудың жолы. Болжам құбылыстардың жорамал түріндегі ішкі байланыстарын, оның механизмдерін және белгілі бір құбылыстардың қалай өтетіндігін шамалауға мүмкіндік береді. Оған негіздеме беруде зерттеуші деректерге және оларды талдауға, салыстыруға сүйенуі тиіс. Ең алдымен білім алушының психологиялық және физиологиялық ерекшеліктері есепке алынады. Ондай білімдермен қарулану тиімді нәтижелерге жетуде қандай әдіс-тәсілдерді қолдануға болатындығын алдын-ала болжай алуға көмектеседі. Бұл ретте педагогика, кәсіби педагогика және жалпы ғылыми дүниетаным, педагогика теориясы, педагогикалық құбылыстардың бұған дейін ашылған

деректері мен заңды байланыстары жөніндегі білім қорының болуы болжам қалыптастыруда үлкен мәнге ие болады.

Зерттеушілер болжам қалыптастыруда көбінесе педагогикалық ықпал ету мен оның соңғы қорытынды нәтижелерінің функционалдық байланыстарын жорамалдаумен ғана шектеледі. Ізденіс барысында дәлелдеуді қажет ететін болжам бірнеше мәрте қарастырылып, жаңаша қалыптастырылуы мүмкін. Сондай-ақ, оқу-зерттеу жұмысы жағдайында бірнеше нұсқадан тұратын болжамдар қалыптастыруға болады. Зерттеу жұмысының түрлі кезеңдерінде оларды тексеріп, ең тиімді болып табылатынын негізге алуға болады.

Зерттеу нәтижелері ғылыми және практикалық маңыздылықпен ерекшеленуі тиіс.

Қандай да болмасын зерттеу кез-келген іс-әрекетті сипаттайтын «мақсат – құрал – нәтиже» кестесінің арақатынасы тұрғысынан ғылыми және практикалық әрекеттердің айырмашылығы мен бірлігі арқылы анықталады. Педагогикалық зерттеу іс-әрекетінде проблеманың шешімін іздестіруге, белгісіз заңдылықтарды ашуға жөн сілтейтін зерттеу стратегиясын, оның жолдарын анықтау үлкен маңызға ие. Бұл үдеріс диалектикалық өзара байланыстағы негізгі екі жолмен жүзеге асады. Олар – жекеден жалпыға өрлеу және абстрактіліктен нақтыға өрлеу. М. Н. Скаткин зерттеу логикасы келесі кезеңдердің бірізділігіне бағынуы тиіс деп есептеді¹:

1. Зерттеудің мақсатын анықтау.
2. Зерттеу объектісін нақтылау.
3. Болмыстағы объекті жөніндегі белгіліні зерделеу.
4. Проблеманы қою.
5. Зерттеу пәнін анықтау.
6. Болжам жорамалдау.
7. Зерттеу жоспарын құру.
8. Зерттеу барысында түзетулер енгізіліп отыратын белгіленген жоспарды жүзеге асыру.
9. Болжамды тексеру.
10. Объектіні тұтастай алғанда пайымдау үшін алынған нәтижелердің маңыздылығын анықтау.
11. Алынған нәтижелерді қолдану аясын анықтау.

Зерттеушілік ізденістің логикасы мен динамикасы оның бірнеше кезеңдер арқылы жүзеге асырылуын қарастырады: эмпирикалық, гипотетикалық, теориялық, болжаушылық.

¹Скаткин М. Н. Совершенствование үдеріса обучения. –М.: Педагогика, 1986.-49 с.

Эмпирикалық деңгейде зерттеу объектісі туралы функционалдық түсінікке қол жеткізіледі, нақты білім практикасының, ғылыми білімдердің және құбылыстың мәнін ұғыну қажеттілігінің арасындағы қарама-қайшылық анықталады.

Гипотетикалық деңгей зерттеу объектісі туралы нақты түсініктің және құбылыстың мәнін ұғыну қажеттілігінің арасындағы қарама-қайшылықтың шешімін іздестіруге бағытталады.

Теориялық деңгей объект туралы функционалдық және гипотетикалық түсініктердің және ол туралы жүйелі пайымдау қажеттілігінің арасындағы қарама-қайшылықтың шешімінің табылуына байланысты.

Болжаушылық деңгейде зерттеу объектісі туралы қол жеткен түсініктің және оның жаңа жағдайда даму болашағын болжау қажеттілігінің арасындағы қарама-қайшылықтың шешімі табылуы тиіс.

Болашақ кәсіптік оқыту оқытушысының зерттеу жұмысының формасы – *курстық жұмыстың* логикасы ғылыми проблеманы шешу барысында бірізділікте құрастырылған зерттеу процедураларының (рәсімдерінің) кезеңдері бойынша орындалады. Оның мазмұны логикалық өзара байланыста және соған сәйкес ғылыми-зерттеу іс-әрекетін ұйымдастыру амалдары арқылы баяндалуы тиіс.

Курстық жұмыс кіріспеден, негізгі (зерттеу) бөлімнен, қорытындыдан, әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.

Кіріспе – логикалық бірізділікте тақырыптың көкейкестілігі, объектісі, пәні, мақсаты мен міндеттері негізделетін, оның әдіснамалық негізі анықталатын, зерттеу процедурасы (рәсімі) мен әдістері баяндалатын, курстық жұмыстың құрылымы сипатталатын бастапқы бөлім.

Зерттеудің көкейкестілігіне компьютерлік терімдегі 1-2 бет көлемінде ғылыми тұрғыдан негіздеме беріледі. Онда автор зерттеліп отырған проблеманың бүгінгі кезеңдегі теориясы мен мектеп практикасындағы маңыздылығын сипаттап көрсетеді. Зерттеу мәселесінің зерттелу дәрежесіне сүйеніп, бүгінгі күн талаптарына, олардың әлеуметтік маңыздылығына қатысты өз пікір-көзқарастарын мазмұндайды. Зерттеудің көкейкестілігіне негіздеме беруде философия, әлеуметтану, психология, педагогика, кәсіби педагогика ғылымдары саласындағы әдебиеттер, Қазақстан Республикасының ресми құжаттары, ғылыми конференциялардың материалдары зерттеу көздері болып табылады.

Зерттеудің объектісі – зерттеушінің іс-әрекеті бағытталатын болмыс саласы. Зерттеу объектісі ретінде оқу үдерісін және тәрбие іс-әрекеттерін анықтауға болады.

Зерттеудің пәні - зерттеушінің объектіні ғылыми тұрғыдан тану амалдарын көрсететін субъекті мен объектінің арасын жалғастырушы торабы. «Зерттеу пәні» ұғымы зерттеу объектісінің аясында қарастырылады, яғни ол зерттеу шекарасын нақтылайтын ұғым. Ол тек зерттеу объектісі мазмұнының элементтерін, байланыстары мен қарым-қатынастарын зерттеумен шектеледі.

Зерттеудің мақсаты – зерттеу нәтижесінің моделі ретінде зерттеу іс-әрекетінің қорытынды нәтижелерін ойша пайымдау. Курстық жұмыстың мақсаттарын оқу-тәрбие жұмысының тиімділігін арттыруға бағытталған іс-шаралар жүйесін дайындау деп анықтауға болады.

Зерттеу міндеттеріне зерттеу пәні және практика талаптары, мектептегі оқу-тәрбие жұмысының жағдайлары, зерттеушінің мүмкіндіктеріне сай мақсаттардың нақтылануы жатады. Мәселен, курстық жұмыстың міндеттері ретінде мыналарды ұсынуға болады: зерттеу проблемасының теориялық негіздерін зерделеу; озық педагогикалық тәжірибе жинақтау, оқу-тәрбие жұмыстарының тиімділігін анықтау.

Зерттеудің әдіснамалық негізі. Кәсіби педагогика бойынша орындалатын ғылыми-зерттеулердің әдіснамалық негізі болып диалектикалық-материалистік философия, білім беру саласындағы Қазақстан Республикасының мемлекеттік ресми құжаттары саналады.

Зерттеу әдістері – кәсіби мамандығы бойынша орындалатын курстық жұмыстарда педагогикалық құбылыстар жөнінде дәйекті білім алуға мүмкіндік беретін ғылыми және арнайы әдебиеттерді зерттеу, талдау, талдап қорыту, байқап-бақылау, әңгіме-сұхбат, интервью, сауалнама, білім алушылардың шығармашылық жұмыстарын зерттеу, озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау, тәжірибелік-эксперимент және т.б. зерттеу әдістерін қолдануға болады.

Курстық жұмыстың негізгі (зерттеу) бөлімі әдетте құрылымы екі-үш параграфтан кем емес, екі бөлімнен тұрады.

Курстық жұмыстың *бірінші бөлімінде* зерттелетін мәселенің ерекшелігіне байланысты проблеманың теориясы, зерттелу дәрежесі немесе проблеманың тарихын сипаттайтын материалдар, кәсіптік білім мен тәрбие берудің ерекшеліктері жөніндегі теориялық қағидалар қарастырылады.

Курстық жұмыстың *екінші бөлімінде* ізденіс проблемасы бойынша озық педагогикалық тәжірибе жинақтау материалдары, автордың мектептегі зерттеушілік іс-әрекетін сипаттайтын оқытушы жұмысының нәтижелерін зерттеу баяндалады. Осы бөлімде зерттеу әдістемесі көрініс алуы тиіс. Мектептегі зерттеу жұмысына сипаттамалар бергенде зерттеу мақсатына сәйкес қалыптастырылуға тиісті нақты сапа-қасиеттер, ұғым-түсініктер, дағды, іскерліктер және олардың деңгейлерін анықтайтын өлшемдер мен көрсеткіштер жүйесі және алынған мәліметтерді талдау, талдап қорыту нәтижелері көрініс алуы керек.

Курстық жұмыстың бөлімдері мен параграфтары оның мазмұнына толығымен сәйкес келіп, құрылымы зерттелетін мәселелерді біріктіретін біртұтас, логикалықпен аяқталған жүйелі сипатта болуы тиіс.

Қорытындылар мен ұсыныстар түрінде зерттеу бойынша жалпылама қорытындылар беріледі.

Қорытындыда эксперимент барысында оқу-тәрбие үдерісінде қол жеткізілген тиімді нәтижелер жөніндегі теориялық пайымдаулар мазмұндалады. Ал ұсыныстарда оқытушыға нақты жағдайлар мен жағдаяттарда оқу-тәрбие жұмысын қандай жолдармен жүзеге асыруға болатындығы баяндалады.

Әдебиеттер тізімі оған қойылатын техникалық талаптарға сай түзілуі тиіс, онда зерттеу базасының әдіснамалық, ғылыми-теориялық жағын сипаттайтын және білім алушылардың озық педагогикалық тәжірибесі жөніндегі материалдары көрініс алуы керек.

Қосымшада зерттеудің түрлі кезеңдерінде қолданылған фактологиялық материалдар, мәселен, жоспар, сабақтардың жоспар-конспекттері, көрнекіліктер, дидактикалық материалдар, білім алушылардың шығармашылық еңбектері, бақылап-байқау, сауалнама және т.б. бағдарламалар қарастырылады. Оларды мәтін, кесте, сызба, сурет түрінде ұсынуға болады.

Реферат – жазбаша түрде орындалған немесе көпшілік алдында оқылатын ғылыми жұмыс, сондай-ақ ғылыми проблеманы зерттеу нәтижелері жөнінде ғылыми-ақпараттық сипаттағы еңбек. Оның кіріспесінде философия мен психология, жалпы педагогика, кәсіптік білім беру педагогикасы тұрғысынан және әлеуметтік тапсырыстарға, мектеп қажеттіліктеріне сәйкес тақырыптың көкейкестілігі анықталады. Бірінші бөлімінде проблеманың зерттелу деңгейі, мән-маңызы ашылып көрсетіледі. Зерттеліп отырған

құбылыстар мен үдерістердің пайда болуына ықпалын тигізген себептер мен факторлар және оны шешу жолдарын кімдер қарастырғаны мазмұндалады. Екінші бөлімінде проблеманың бүгінгі таңда қалай шешімін тауып жатқандығы талдауға алынады. Қорытындыда реферат орындаушы негізгі қорытынды жасап, пікір, ұсыныстар береді. Соңында әдебиеттер тізімі беріледі.

Реферат көлемі компьютерлік терілімде 18-20 бетті құрайды.

Ғылыми баяндама – белгілі бір кәсіби-педагогикалық мазмұнда дайындалған, көпшілік назарына ұсынылатын еңбек. Онда таңдалып алынған тақырыптың көкейкестілігі және маңыздылығы анықталады, проблемаға қатысты негізгі қағидалар жүйеленген түрде ашылып көрсетіледі, мәселенің бұған дейінгі зерттелуі және болашақта қандай жағдайда жүзеге асырылатындығы баяндалады. Егер баяндамашы аталған проблемаға қатысты көзқарастарға салыстырмалы талдау беріп, өзінің соған деген пікірін түйіндеп, болжам қалыптастыра алса, олар баяндаманың құндылығын арттыра түседі. Ғылыми баяндама әдетте ғылыми ізденістің, проблеманың көкейкестілігі мен маңыздылығы; проблеманың шешімін табудағы өзіндік болжамының ғылыми негіздемесі сияқты басты үш бағытты қамтуы тиіс.

Зерттеу әдістері. Зерттеу жұмысының келесі бір маңызды кезеңі – зерттеу мақсатына жетудің маңызды шарты болып табылатын зерттеу әдістерін таңдап алу.

Зерттеу әдістері дегенді объективті дүние құбылыстарының заңдылықты байланыстарын ашуға, ақиқатты танып-білуге көмектесетін зерттеу міндеттерін шешу амалдары деп түсінеміз. Қазіргі таңда педагогиканың ғылыми құралы ретіндегі әдістер қоры жаңа әдістермен және педагогикалық мақсатта қолдануға жарамды өзге ғылым әдістерімен толықтырылуда.

Ғылыми-зерттеулер жүргізуде белгілі бір ғылым саласы бойынша (жаратылыстану-математика, филология және т.б.) зерттеудің жекелеген және арнайы әдістері сараланған. Бүгінгі күнде жалпы ғылыми сипаттағы әдістердің қатарына байқап-бақылау, анализ және синтез, салыстыру, тенеу эксперимент, абстрактіден нақтыға өрлеу және т.б. жатады. Педагогика ғылымында зерттеу әдістерінің бірқатар жіктемелері жасалған.

Эмпирикалық деңгей әдістері. Педагогика саласындағы кейбір зерттеулерге қатысты сипаттамалы-эмпирикалық деген сындар жиі айтылады. Оның кемшілігі зерттеушінің педагогикалық деректерді,

педагогикалық ықпал ету мен оның нәтижелері байланыстарының механизмін түсіндірмей және сол байланыстардың қажеттілігі мен заңдарын ашпай, аталған нәтижелердің функционалдық байланысын тек тәжірибе жүзінде анықтай алуында. Бұл кемшілік тек зерттеудің теориялық деңгейінде ғана жойылады.

Ғылымтану саласында түрлі мамандар эмпирикалық және теориялық деңгейдегі зерттеулердің айрықша мәнді белгілерін ажырату жөнінде толассыз пікірталастар жүргізуде. Солардың қатарында В. З. Гмурманның, олардың айырмашылығын алынатын білімнің сипатына қарай анықтап, «эмпирикалық білім құбылыстардың мәнін және ішкі байланыстарын танытады» деген пайымдауын негізге алуға болады¹.

Эмпирикалық деңгей әдістеріне байқап-бақылау, педагогикалық эксперимент, сұрақ-жауап әдістері, білім алушылардың, жаңашыл педагогтердің тәжірибесін зерттеу, дәрігерлік-педагогикалық тексеру, педагогикалық құжаттарды зерттеу әдістері жатады.

Байқап-бақылау – таным әдістерінің ең көнесі. Ғылыми бақылау арнайы жоспардың болуын, бақылау нәтижелерін тіркеу, бақыланатын құбылыстарды түсіндіретін болжам құруды және келешектегі бақылау барысында болжамның дұрыстығын тексеру сияқтыларды талап етеді.

Байқап-бақылауды жүргізудің жалпы үдерісі келесі іс-әрекеттерден тұрады:

1. Мақсаты мен міндеттерін анықтау (не үшін, қандай мақсатпен?).
2. Объектіні, оның пәні мен жағдаятты таңдау (нені бақылау керек?).
3. Қажетті ақпаратты анағұрлым қамтамасыз ете алатын бақылау амал-тәсілдерін таңдау (қалай бақылау керек?).
4. Бақыланатын объекті жөніндегі ақпаратты тіркеу амалдарын таңдау (тіркеп-жазуды қалай жүргізу керек?).
5. Алынған ақпараттарды сараптау, талдау, түсініктемелер жасау (қандай нәтижелер алынды?).

Педагогикалық эксперимент зерттеудің теориялық және эмпирикалық деңгейлері арасындағы байланыстырушы буын ретінде

¹Гмурман В. З. Перспективные тенденции развития педагогики в современных условиях. – В кн.: Методологические аспекты развития педагогической науки в современных условиях. : Сб. Науч.тр / Под ред Я. С. Турбовского. – М.: Изд. АПН СССР, 1980. С. 37-51.]

танымның эмпирикалық деңгейіндегі зерттеудің негізгі әдісі болып табылады. Зерттеуші ғалымдар оның табиғи және зертханалық түрлерін қарастырады. Табиғи эксперимент оқу-тәрбие үдерісінің дәстүрлі жағдайында өтсе, зертханалық білім алушылардың белгілі бір топтарын бөліп алып жасанды жағдай жасау арқылы жүзеге асырылады. Сонымен бірге, зерттелетін объектінің педагогикалық жүйесінің бастапқы күйін белгілейтін анықтау эксперименті және зерттелетін объектіні қайта құруға бағытталған қалыптастыру эксперименті түрлері қарастырылады.

Сұрақ-жауап әдістері. Педагогикада кеңінен тараған сұрақ-жауап әдістері қолданылады: әңгіме-сұхбат, интервью, анкета (сауалнама).

Әңгіме-сұхбат зерттеушінің тексеретін адаммен алдын-ала дайындалған бағдарламасы бойынша еркін диалог түрінде жүргізіледі. Әңгіме-сұхбат кезінде зерттеуші әңгімелесушіні ашық әңгімеге тартуға кедергі болдырмауды және бейресми, еркін қарым-қатынас орнатуды ойластырып, мұқият дайындалуы тиіс.

Интервью әңгіме-сұхбат сияқты зерттеу әдісіне жақын. Бұл әдісті қолданудың мақсаты - зерттелетін мәселе бойынша зерттеуші тақырып ұсынып, тексеретін адамның оған деген пікірін, көзқарасын, қандай баға беретінін білу. Ол үшін тексерушінің шын ниетте жауап беруін қамтамасыз ете алатын қажетті жағдайлар туғызылғаны дұрыс.

Анкета. Бұл – арнайы сұрыпталған танымдық сұрақтар мен олардың мүмкін деген жауаптарының логикалық құрылысы. Анкета оқиғаларға, іс-әрекет, пікірлерді зерттеу түрінде алдын-ала белгіленген бірнеше мүмкін деген жауаптардан құрастырылған жабық анкета немесе ашық анкета болып бөлінеді.

Жаңашыл педагогтардың, білім алушылардың тәжірибесін зерттеудің көзі – оқытушының баяндамалары, ғылыми мақалалары, әдістемелік жұмыстары, көрнекілік құралдары, авторлық әдістемелері, сабаққа және сыныптан тыс тәрбие жұмыстарына қатысуы бола алады. «Тәжірибе» дегеніміз «практика» ұғымының баламасы емес, ол – педагогтың ұзақ жылдар бойы жинастырған шеберлігі.

Дәрігерлік-педагогикалық тексеру эмпирикалық әдіс ретінде білім алушыларға қатысты жеке-дара қолданылады. Ол білім алушылардың ішкі даралық және аралық даярлық айырмашылықтарын анықтау мақсатында жүргізіледі. Алынған нәтижелерді талдай отырып, білім

алушылардың кәсіби қабілеттерін дамытудың тәсілдерін ойластыруға болады. Әдетте осындай тексеру барысында білім алушылардың өмірбаяны, психологиялық-педагогикалық сипаттамасы, үлгерімі, тұлғалық дамуының генезисі, ауырған ауруларының сипаттамасы, туа біткен кемшіліктері, танымдық үдерістерінің даму барысы және ата-аналары жөніндегі мағлұматтар сарапталады.

Білім алушылардың жазбаша, графикалық және шығармашылық жұмыстарын зерттеу. Мұндай зерттеу – білім алушылардың интеллектуалдық-даралық, кәсіби ерекшеліктері мен қабілеттері туралы мағлұмат беретін әдістің бір түрі. Мәселен, білім алушылардың технология сабағына арналған дәптерлеріне және басқа да жұмыстарына талдау жасау зерттеушіге олардың кәсіби іс-әрекетін, еңбекпен шұғылдану мотивтерін, саралауға мүмкіндік береді, сондай-ақ кәсіби іс-әрекеттің сыныпта, сыныптан тыс, демалыс, сергу кезеңдерінде әртүрлі көрініс табуы туралы жан-жақты мәліметпен қамтамасыз етеді.

Педагогикалық құжаттарды зерделеу. Оның көздеріне кәсіптік оқыту бойынша оқу жоспарлары, бағдарламалары, оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдары, оқытушының сабақ жоспары, білім беру мекемесіндегі оқу-тәрбие жоспары, кәсіби-эстетикалық бағыттағы іс-шаралар жоспары, сынып журналдары, іс-шаралардың сценарийі, оқытушының шығармашылық есептері және басқа да тіркеу құжаттары жатады. Мектептегі кәсіби іс-әрекетке баға беру үшін білім алушылардың конкурстарға, үйірмелерге қатысуы, мерекелік іс-шараларға қатысуы туралы мәліметтерді зерттеудің де маңызы зор.

Теориялық деңгей әдістері. Танымның теориялық деңгейі эмпирикалық деңгейде мүмкін болмайтын жетістіктерге қол жеткізеді. Эмпирикалық зерттеу өзінің әдістерінің ерекшеліктеріне байланысты құбылыстардың функционалдық, себеп-салдарлық тәуелділігін айқындауға мүмкіндік бере алмайды. Ғылыми танымның осы деңгейі заттардың мәніне терең бойлауға, құбылыстарда болып жататын өзгерістер мен байланыстардың ең терең заңдылықтарын, механизмдерін байыптауға септігін тигізеді. Алайда зерттеу жұмыстарының көпшілігінің эмпирикалық деңгейде жүзеге асырылуы оны теріске шығаруға болмайтынын және ғылымның базасы мен негізгі мазмұны осы эмпирикалық деңгейде жасалатындығын ескеруді талап етеді.

Теориялық деңгей әдістеріне зерттеушілер әдебиет көздерін

зерттеу, талдау мен жинақтау (синтез), абстракциялау (талдап қорыту және жекелеп бөлу), тұжырым жасаудың индуктивті және дедуктивті әдістері, ұқсастыру, модельдеу, болжау әдісі, математикалық және статистикалық әдістерді жатқызады.

Әдебиет көздерін зерттеу ғылыми зерттеудің барлық кезеңдерінде жүргізіледі. Ол алдымен зерттеу проблемасы мен міндеттерін анықтауда қажет. Зерттеу жұмысын бастамас бұрын зерттеуші белгіліні белгісізден ажыратып алуы тиіс. Ал ондай шараларды жүзеге асырмай тұрып, зерттеудің логикасын және зерттеудің әдістемесін нақтылау, жинақталған эмпирикалық материалдарды теория тұрғысынан пайымдау өте қиынға соғады. Әдебиет көздерін зерттеу әдепкіде библиографиялық тізімдеуден басталады. Бұдан әрі авторлардың негізгі пікір-пайымдауларын конспектілеу, оған деген өз көзқарасын ұсыну және солардың негізінде проблеманың зерттелу дәрежесін, басты бағыттарын анықтап, жүйелеу жұмысы жүргізіледі.

Талдау мен синтез. Талдау дегеніміз – тұтастық құрамына кіретін элементтерді, заттар мен құбылыстарды бір-бірінен ажыратып қарастыру негізінде зерттеу. Синтез оған қарама-қарсы үдеріс, яғни зерттелетін объектінің элементтері мен сапа-қасиеттерін біртұтастықта, жүйелі зерделеу. Анализ бен синтез өзара диалектикалық байланыста болып келеді және көбінесе зерттеу үдерісін біртұтастықта қарастыруда қолданылады.

Абстракциялау (дерексіздендіру) – ақыл-ой операцияларының бірі. Адамның мәнді еместен көңілін басқа жаққа аударып, нәтижесінде нақтыдан дерексізге өрлей отырып, ұғым қалыптастыра алатын ойлау үдерісі саналатын заттар мен құбылыстардың мәнді сапа-қасиеттері мен байланыстарын ойша ажыратуға негізделген таным формасы. Оның екі түрі бар: талдап қорыту және жекелеп бөлу. Талдап қорыту – көптеген бірыңғай заттар мен құбылыстардың жалпы, ұқсас белгілерін анықтау. Жекелеп бөлу – бір затты немесе құбылысты зерттеп, талдау үшін зерттеушіге қажеттіні бөліп алу үдерісі.

Индуктивті және дедуктивті әдістер. Индукция – білімнің жеке-жеке пайымдаулардан жалпы қағидаларға қарай ілгерілеуі. Дедукция – білімнің жекеге қарай қозғалуы, салдардың алғышарттардан шығарылуы.

Ұқсастыру әдістері – заттар мен құбылыстардың сапа-қасиеттерін өзгелермен ұқсастығы негізінде анықтауда қолданылады.

Модельдеу әдісі – заттар мен құбылыстардың, мүмкін жағдайдың теория жүзіндегі моделінің жасалуы. Модельдеу әдісі – зерттеу объектісін соған ұқсастық қатынастағы басқа бір объектімен алмастыратын зерттеу әдісі. Оның біріншісі – түпнұсқа да, екіншісі оның моделі болады. Модель мен түпнұсқа арасында белгілі бір ұқсастық болу керек. Мұндай ұқсастық модельді зерттеу кезінде алған ақпараттарды түпнұсқаға көшіруге мүмкіндік береді, ал көшіру үшін ұқсастық, талдау мен синтездің түрлі формалары қолданылады. Модельдеу ауызша (вербалды), логикалық, физикалық, математикалық, заттық белгілік болып бөлінеді.

Болжау әдісі – зерттеушінің қатысуынсыз педагогикалық жүйе немесе білім беру жүйесінің даму қозғалысын көрсету үшін қолданылады. Зерттеу барысында алынған нақты ғылыми деректерді сандық көрсеткіштерге, кестелерге, сызбаларға, диаграммаларға, формулаларға, түсініктер мен заңдарға айналдыру зерттеушінің ойлау абстракциясының жоғары деңгейі мен дәрежесін қажет етеді.

Математикалық және статистикалық әдіс педагогикалық құбылыстар мен олардың сапалық өзгерістері арасындағы сандық тәуелділікті анықтау мақсатында қолданылады.

Әдіснамалық деңгей әдістері – ғылыми танымның ең жоғары деңгейі. Танымның әдіснамалық деңгейі педагогика категорияларымен, «білмеген туралы білімді» айқындаумен, ғылыми-педагогикалық зерттеу әдістемесі ретінде белгілі теорияларды қолданумен байланысты мәселелерді шешуге бағытталған: әдіснамалық деңгейде таным іс-әрекетінің әдіснамалық теориясы құрылады.

Соңғы жылдары ғылыми-зерттеу жұмысын орындауда *терминологиялық әдістер* кеңінен қолданыс тауып жүр. Өзінің ғылыми жұмысын орындаудың өн бойында кездесетін негізгі ұғым-түсініктерді автор нақтылап алған соң, жұмысты аяқтағанша соларға сүйеніп отыруы тиіс. Ол үшін әдебиет көздерін зерттеу кезінде анықтамалық сөздік жасап, кездескен терминдерді, оған берген авторлардың түсінік, анықтамаларын немесе балама пайымдауларды тіркеп отырғаны дұрыс.

Зерттеу жұмысында оның ғылыми-теориялық және практикалық маңызын ашып көрсету міндетті емес. Алайда, бітіруші өз қалауы бойынша белгілі бір сынып көлемінде тәжірибелік-эксперимент жұмысының барысында жеткен жетістіктерін атап көрсетуіне болады.

«Зерттеу жұмысының ғылыми-теориялық маңыздылығы»

ұғымы алғаш рет қол жеткен ғылыми нәтижелер мен қағидаларды, ғылыми-теориялық сипаттағы жаңа білімдерді білдіреді. Осыған сәйкес, зерттеу жұмысында кәсіптік білім мен тәрбие берудің жаңа әдіс-тәсілдері, принциптері, ұйымдастыру формалары мен жетілдірудің мүмкіндіктері ашып көрсетілуі тиіс және оны тиімділікпен жүзеге асырудың педагогикалық шарттары, тиімді нысандары мен әдістемесі ұсынылады.

Зерттеу жұмысының *практикалық маңыздылығы* қол жеткізілген зерттеу нәтижелерінің көмегімен, практикалық педагогикалық іс-әрекеттегі кемшіліктерді болдырмау жолдарын көрсетумен айқындалады. Оған проблема бойынша дайындалған оқу құралдары, оқу бағдарламалары, арнайы курс бағдарламалары және әдістемелік нұсқаулар мысал бола алады.

Зерттеу нәтижелері бойынша оқулықтар және оқу құралдары әзірленеді.

1.3. Кәсіптік білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттары.

Кәсіптік білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттары. Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасында кәсіптік білім беруді реформалау техникалық және қызмет көрсету еңбегінің кадрларын даярлауды, Қазақстанның индустриалды-инновациялық дамуын іске асыруды, ғаламдық және білім экономикасына ақпаратты технология арқылы өтуді, ішкі және сыртқы еңбек рыногында бәсекелестікті арттыруды көздейді; кәсіптік білім беру жүйесінің дамуының келесі негізгі бағыттарын атап көрсетуге болады: білім беруді, ғылым мен өндірістің ықпалдасуы; кәсіптік білім берудің ұйымдастырудағы жобалау-мақсаттық тұрғы; кәсіптік білім берудің креативті сипаты; үздіксіз кәсіптік білім берудің аймақтық жүйелерінің қалыптасуы және дамуы; білім беру қызметін көрсету нарығының еңбек нарығымен өзара әрекеттестігі, кәсіптік білім сапасын жоғарылату. Бұл ағымдардың қай-қайсысы болмасын өзара байланыс және өзара кірігу қасиеттеріне иеленген.

Білім берудің, ғылым мен өндірістің ықпалдасу ағымы – бұл жүйенің, ғылым мен өндірістің әрбірінің компоненттері өзара белгілі бір байланыста болатын күрделі үдемелі сипатқа ие. Кәсіптік білім берудің біртұтас жүйелілікте құрылуы білім берудің даму деңгейімен анықталады. И. Я. Савельев атап өткендей, кәсіптік білім берудің негізгі даму ағымы ретіндегі білім берудің, ғылым мен өндірістің

ықпалдастығының және мемлекеттік саясаттың екі арасында құзыретті маман даярлауды қамтамасыз ете алатын белгілі бір өзара байланыстар (жүйелілік, өнімділік, өзара мүдделілік, үзіліссіздік, ашықтық) орныққан¹.

Кәсіптік білім беруді ұйымдастырудағы жобалау-мақсаттық тұрғы. Қазақстандағы кәсіптік білім беру ұзақ жылдар бойы гностикалық «білімдік» тұрғыда болып келді. Бұл тұрғыға сәйкес, білім берудің міндеті білім алушыларға іскерліктер мен дағдылардың қалыптасуы қосалқы саналатын, берік әрі жүйелі түрдегі білім беру болды. Кәсіптік білім беруді ұйымдастырудағы жобалау – мақсаттық тұрғы-ғылым теориясында кәсіптік білім берудің жаңа жүйесінің әдіснамалық негізі ретінде енді-енді қалыптасып келе жатқан тұрғы ретінде білім берудің мақсатын, мазмұнын, технологиясын ықпалдасу негізінде қарастыратын инновациялық тұрғы. Дегенмен, оның қалыптасуында білім мазмұнын жобалау, оқытудың жобалау – мақсаттық технологиясын құру, басқарудың жобалау әдісі сияқты құрамдарын ажыратып көрсетуге болады. Сайып келгенде, жобалау-мақсаттық тұрғы еңбек нарығында бәсекеге қабілеттілікті, мамандығы бойынша әлемдік деңгейде тиімділікпен еңбек етуге әлеуеттілікті, кәсіби жетілуге үнемі даяр болуды, әлеуметтік және кәсіби ұтқырлықты қамтамасыз ете алатын кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға бағытталған кәсіптік білім беруді ұйымдастырудың әдіснамалық негізі екендігіне көз жеткіземіз.

Кәсіптік білім берудің креативті сипаты ағымы. Заманауи қоғамдағы көпшілік өндірістік еңбек жұмыскерлері өзінің қызметін ақпараттық және интеллектуалдық құралдар арқылы жүзеге асырады. Осы орайда, жеке тұлғаның креативтік ойлауының маңызы арта түседі. Кәсіптік білім берудің креативтік сипаты кәсіби қалыптасудың тірегі және маманның жаңашылдық, практикалық бағдарланған маңызы бар шығармашылық тапсырмаларды бірегейлікпен шешімін іздестіре алуын, жаңалықтар табу мен өнертапқыштықты шамалайды. Үздіксіз кәсіптік білім берудің аймақтық жүйелерінің қалыптасуы және дамуы; білім беру қызметін көрсету нарығының еңбек нарығымен өзара әрекеттестігі.

Кәсіптік білім берудің креативтік сипатының келесі бағыттарын былай анықтап көрсетуге болады. Педагогиканың ықпалдасу үдерісі, білім беру мен оқытудың саралануы (диверсификация),

¹Профессиональная педагогика: Учебник. / Под ред. Багышева С. Я., Новикова А. М. Издание 3-е, перераб. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2010. – С.32.

оқыту практикасына жаңа ақпараттық технологияларды ендіру және оқытуды компьютерлендіру. Бұның бәрі түптеп келгенде кәсіптік білім берудің креативтілігін қамтамасыз етіп, бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыруға септігін тигізеді.

Үздіксіз кәсіптік білім берудің аймақтық жүйелерінің қалыптасу және даму ағымы. Қазақстанның Болон декларациясына қосылу жағдайына орай, кәсіптік білім беру жүйесінің бейімделу стратегиясы мен тактикасына жаңа тұрғы қажет. Осы орайда, оны жүзеге асыруда қайсыбір аймақтарда жоғары, орта және бастауыш кәсіптік оқу орындарының, сондай-ақ әлеуметтік, экономикалық және мәдени кешендермен өзара әрекеттестіктегі субъект ретінде қатысатын кәсіптік білім беру саласында аймақтық саясат қалыптастыру қажеттілігі туындады. Кәсіптік білім беру саласындағы аймақтандыру, оны демократияландыру мен гуманизациялау құралы ретінде, тек қана кәсіби кадрлады даярлауға бағдарлайтын аймақтық білім беру жүйесін біртіндеп қалыптастыруды көздейтін технократиялық тұрғыны ғана емес, жеке тұлғаның білімділік әлеуетін барынша дамытуға және оның көзін ашуға септігін тигізетін гуманистік тұрғыны да ұстануға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда алғаш болса да, нық қадам басып келе жатқан аймақтандыру үдерісі кәсіптік білім беруді әртараптандырудың (диверсификациялаудың) жаңа деңгейдегі заңды жалғасы. Ол өз кезегінде қазақстандық білім беруді модернизациялау міндеттерін іске асыруға, жеке тұлғалық-бағдарланған білім парадигмасына өтуге септігін тигізетін объективті қажетті үдеріс.

Білім беру қызметін көрсету нарығының еңбек нарығымен өзара әрекеттестігі ағымы. Қазақстандағы кәсіптік білімнің дамуы еңбек нарығының институционалдық және құрылымдық өзгерістерін айқындаушы ықпалымен жүзеге асырылуда. Бүгінгі күндегі нарықтық жанартулар жұмысшы күшіне деген сұранысты өзгертіп, адам капиталының жаңа сапасын талап етуде, сонымен қатар тұрғындардың білімге деген жаңа мұқтаждықтарын қалыптастырып, оның білімділік әлеуетіне басқаша талаптар қоюда. Яғни білім жүйесі экономиканың жаңа кадрларға деген мұқтаждығын қанағаттандырып, еңбек нарығындағы тепе-теңдікті ұстап тұруы тиіс. Осы орайда, ең алдымен ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктерімен, жаңа озық технологияларды ендірумен себептелінетін маман даярлаудың көлемін, құрылымын және сапасын анықтайтын әдістер қажет болады. Бұл проблеманың шешімін

ізвестіруде кәсіптік білім беруге кластерлік тұрғыдан келудің болашағы зор. Кластерлердің жасалуы мен дамуы өз кезегінде білім беру аясындағы ықпалдастық үдерістердің алғышарты ғана емес, «ғылым-білім-өндіріс» тізбегіндегі басты басымдықтарын анықтау мүмкіндігіне қол жеткізеді.

Кәсіптік білім сапасын жоғарылату ағымы. Күрделі философиялық, экономикалық, қоғамдық және әлеуметтік жүйелік категория болып саналатын білім сапасы бүткіл әлемдегі мемлекеттік саясат категориясы. Ықпалдасқан кәсіптік білім беру жүйесін жасауға бағытталған Болон және Копенгаген үдерістерінде білім сапсы проблемаларының шешімін іздестіру, сапа стандарттарын, сертификаттау (аккредиттеу) үдерістері маңызды орынға ие.

Қазақстандағы кәсіптік білім беру жүйесі. Кәсіптік білім беру жүйесіне білім үдерісін және соған сәйкес білім бағдарламаларын жүзеге асырушы кәсіби мекемелер кіреді.

Қазіргі кездегі Қазақстанның экономикалық жағдайы, оның нарық жағдайына қаншалықты бейімделуіне, білікті жұмысшы мамандарға деген сұранысты қанағаттандыру мәселесіне тікелей байланысты болып отыр. Саяси-әлеуметтік және экономикалық реформаларды жүзеге асыруда бәсекелестік басты орынға шықты. Қалыптасқан жағдайда халықты әлеуметтік қорғау институттары нарықтық қатынастар саласында болып жатқан өзгерістердің даму қарқынына ілесе алмай, еңбекке жарамды белгілі бір әлеуметтік топ қорғаусыз қалады. Бұл адамдар үшін басты қорғаныс қызметі, әрі кепілі - ол елдегі кәсіптік білім беру жүйесін дұрыс жолға қою болып табылады. Білім беру, оның ішінде кәсіптік білім беру жүйесінің қызметін дұрыс ұйымдастырғанда ғана қоғамның әрбір мүшесіне тиісті жалпы немесе кәсіптік білім бере аламыз. Тек қана нарық талабына лайық сұранысқа ие жоғары білікті дәрежеде дайындалған кәсіптік мектеп, колледж не жоғарғы оқу орнын бітірген мамандар арқылы ғана ішкі еңбек ресурстарын толықтырып, жұмыссыздықты жоюға жол ашауға болады. Демек, қоғамда болып жатқан экономикалық өзгерістер талабын бұрынғы білім беру жүйесі қанағаттандыра алмайды. Өндіргіш күштердің даму қарқынына ілесу үшін білім беру жүйесі мына төмендегі екі заңдылыққа сүйенуі керек:

– өндіргіш күштердің даму деңгейіне білім беру жүйесінің сәйкестігі;

– өндірістік қатынастар жағдайына білім беру жүйесінің сәйкестігі.

Бұл сәйкестік алдыңғы қатарда болса ғана нәтиже бермек.

Қорыта айтқанда, кәсіптік білім берудің қарқынды даму жылдамдығымен және оған шығатын мемлекеттік, сонымен қатар жекеменшік шығындардың тез өсуімен шарттасқан білім сапасына баға беру тек қана Қазақстан үшін емес, бүкіл әлемдік қоғамдастық үшін де ең өзекті мәселе болып саналады.

1.4. Шет елдердегі кәсіптік білім беру

Ресейдегі және Кеңес өкіметі тұсындағы кәсіптік білімнің дамуы мен қалыптасуы. Ерте кезде пайда болған қолөнер шәкірттігі XVIII ғасырға дейін жастарды кәсіби даярлаудың негізгі формасы ретінде сақталып келді.

I Петрдің үзеңгілестері В. Н. Татаринцев (1686-1750) және В. И. Геннин (1676-1750) болашақ жұмысшыларды өнер мен кәсіпке баулу әдістемесі мен тәрбиесін ұйымдастыру бойынша мемлекеттік тау-кен мектептері жүйесін және оның қажетті құжаттарын жасады. Екатерина дәуірінің көрнекті қайраткері И. И. Бецкой (1704-1795) сословиялық мекемелердің жүйесін ұсынды. Оның Мәскеу университетінің профессоры А. А. Барсовпен (1730-1791) авторлық бірлестікте жасаған «Мәскеу тәрбие үйінің генералдық жоспарында» мемлекет үшін жоғары адамгершілікті және практикалық дағдыларды иеленген өнерпаз шеберлерді даярлау бағдарламасы баяндалған.

Либерал-буржуазия педагогикасының өкілі Н. И. Пирогов (1810-1881) кәсіптік білімге негізделген қоғамдық тәрбие идеясына негіздеме берді.

Орыстың ұлы педагогы К. Д. Ушинский (1824-1870) өзінің «Петербургтегі қолөнер шәкірттері», «Жексембілік мектеп», «Кәсіптік мектептерінің астанадағы қажеттілігі» атты мақалаларында қалыптасқан қолөнер шәкірттігін қатаң сынға алып, келесі қағидаларды ұсынды:

Жаңа типтегі кәсіптік білімнің функциялары:

- *экономикалық* – кәсіптің ғылым мен техниканың талаптарына сай болуы;
- *әлеуметтік* – отандық мамандарды даярлау;
- *адамгершілік* – балалардың еңбегін қанау формасы ретіндегі шәкірттікті жою;
- *педагогикалық* – кәсіби мектеп жүйесіне негіздеме беру, оқыту

мен еңбек етудің арасында байланыс орнату, кәсіптік оқытудың әдістемесін психология мен педагогиканың талаптарына сәйкес жасау.

XIX ғасырдың 60-80 жылдары Ресейдегі қоғамдық-педагогикалық қозғалыстар халық бұқарасының білімін демократияландыру мен кеңейтуге бағытталуы және революциялық-демократиялық (Н. Г. Чернышевский, Н. А. Добролюбов), буржуазиялық-демократиялық (К. Д. Ушинский), либералды-буржуазиялық (Л. Н. Толстой, Н. И. Пирогов), реакционистік (Халық ағарту министрлігі) бағдарлануы Патшалық өкіметті Ресейде бастауыш, орта және жоғары білім бойынша бірқатар реформалар жүргізуге мәжбүр етті.

XIX ғасырдың 60-шы жылдары Ресейде ғылыми білімнің дербес саласы ретіндегі кәсіптік білімнің теориясы мен әдістемесі қалыптаса бастады. Бұл өз кезегінде өндіріс пен капиталистік қарым-қатынастардың дамуымен, мектептегі білім беру реформаларымен, кәсіби оқу орындары жүйесінің кеңейуімен Ресейде қоғамдық-педагогикалық қозғалыстың өрістеуімен себептелінді. Оған ықпалын тигізген (Орыс техникалық қоғамы, Еркін экономикалық қоғамы, Мәскеу техникалық білімдерді тарату қоғамы) ғылыми және техникалық қоғамдардың әрекеті еді.

Мұндай қоғамдар кәсіби оқу орындарын ашты, Ресейдегі жалпы және кәсіптік білім беру жүйесін реформалау жобаларын жасады, жұмысшы және басқа да мамандар даярлау жөніндегі шетел тәжірибесін зерттеді, кәсіби-техникалық білім қайраткерлерінің съездерін өткізді, ғылыми, оқу және әдістемелік әдебиеттер шығарды.

Кәсіптік білімнің теориясы мен әдістемесінің қалыптасуында «Техникалық білім» (1892-1917) журналы үлкен рөл атқарды. 1862 жылы Ресейдің кәсіптік білімінің көрнекті қайраткерлері Е. Н. Андреев (1868-1889) пен А. Г. Неболсин (1889-1917) жетекшілік етуімен Орыс техникалық қоғамының техникалық білім бойынша Тұрақты комиссиясы құрылды.

Кәсіби педагогиканың қалыптасуында мемлекеттік кәсіптік білім беру жүйесінің негізін қалаған ғалым-механик және қаржы министрі И. А. Вышегорскийдің (1831-1895) «Ресейдегі өндірістік білімнің жалпы жоспарының» (1884) жобасын жасауы белгілі кезең болды.

Орыс ғалымдары мен инженер-педагогтары (Д. И. Менделеев, В. К. Делл-Вос, В. И. Гриневецкий, И. А. Стебут, А. И. Гурнов, Д. К. Советкин, С. А. Владимирский, М. В. Лысковский және т.б.) кәсіби білімнің келесі талаптарын қалыптастырды:

- даму үстіндегі экономиканың мұқтаждықтарына сәйкестігі;
- даярланатын кадрлардың бәсекеге қабілеттілігі;
- кәсіптік білімнің жалпы білім базасында дамуы;
- кәсіби мектептердің бастапқы жалпы білімге тәуелді түрлі типтілігі және түрлі деңгейлілігі;
- кәсіптік білім мазмұнындағы оның жалпы және арнайы компоненттерінің үйлесімі;
- оқытудың практикалық бағыттылығы және айқын әлеуметтендірілуі; шәкірттіктің бірте-бірте кәсіби мектептерге ауыстырылуы; оқытудың өнімді еңбекпен ұштастырылуы.

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың бірінші жартысындағы кәсіптік білімнің теориясы мен практикасының дамуы. XIX ғасырдың 60-шы жылдары Ресейде кәсіптік оқытудың дидактикасы дами бастады. Осы орайда, Тәрбие үйінің негізінде пайда болған, әрі қолөнерге баулуда ежелден қалыптасқан өзіндік дәстүрі бар Мәскеу техникалық училищесі жетекші рөл атқарды. Аталған училищенің шеберханаларында оқу шебері Д. К. Советкиннің (1838-1912) жетекшілігімен әлемдік тәжірибедегі алғашқы темір ұстасы, ағаш жонушы, ағаш шебері кәсібіне өндірістік оқыту жүйесінің дидактикалық тұрғыдағы негіздемесі өңдемеленді.

Балалар мен жеткіншектерді жаппай өндіріске тарту жағдайында балалар еңбегін сақтау мен қорғаудың, сонымен қатар, шәкірттікті қайта құрудың әлеуметтік мәселелері өзектене түсті.

Қазан төңкерісі қарсаңында Ресейде білім беруді реформалаудың және оны өмірдің әлеуметтік-экономикалық талаптарына сәйкестендірудің қажеттілігі күн сайын арта түсті. Білімді демократияландыруға талпыныс жасалды. Бірақ, ол патшалық үкімет тарапынан қолдау таппады. XX ғасырдың 20-30-жылдары ғылыми білімнің дербес саласы ретіндегі кәсіби педагогиканың қалыптасу үдерісі қарқынды, үдемелі сипатқа ие болды. Осы кезеңнің ерекшелігі кәсіптік білімнің идеологиялық, әлеуметтік-саяси факторларының алдыңғы қатарға шығуы еді.

Бұл кезеңде халыққа білім берудің кеңестік жүйесінің әлеуметтік-экономикалық және теориялық-әдістемелік даму жолдарын негіздеу мейлінше күрделі проблема екендігіне көз жеткізілді. Солардың қатарында, әсіресе кеңес мектебі монотехникалық болуы керек пе, әлде политехникалық болуы керек пе деген мәселе шиеленісе түсті. «Монотехнистер» индустриаландыру жағдайындағы білім беру жүйесінің негізі тар шеңбердегі

кәсіпкер даярлауға бағытталған кәсіби-техникалық мектептер болатындықтан, оқыту нақты бір мамандықты иелендіруге бағытталуы тиіс деп санады.

Ал «политехнистер» (А. В. Луначарский, Н. К. Крупская және т.б.) білім алушыларды заманауи өндірістің ғылыми негіздерімен және жалпы еңбек іскерліктерімен, дағдыларымен қаруландыратын политехникалық білім беру идеясын ұстанды. 1918 жылдың 16-шы қазаны күні оқытудың өндірістік еңбекпен байланысы принциптері көрініс тапқан «Бірыңғай еңбек мектебінің негізгі принциптері» және «Бірыңғай еңбек мектебінің Ережесі» жарық көрді.

РКП(б) (1919 ж.) бағдарламасында жынысына қарамастан, 17 жасқа дейінгі барлық балалар үшін ақысыз әрі міндетті жалпы және политехникалық білім беру талаптары бекітілді.

Кәсіби педагогика теориясының негізін салушы және кәсіби мектепті ұйымдастырушы Н. К. Крупская болды. Ол кәсіптік білім теориясының келесі қағидаларын қалыптастырды:

- кәсіптік оқыту жалпы білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі;
- кәсіптік білімнің экономикалық, әлеуметтік және білімділік-тәрбиелік функцияларының бірлігі, оның «ертеңгі күннің» мұқтаждығына бағыттылығы;
- кәсіптік оқытудың өндірістік еңбекпен байланысы;
- кадрлардың арнайы және жалпытехникалық даярлығын ұштастыру мен кәсіптік білімнің политехникалық бағыттылығы;
- жалпы және кәсіптік білімнің бірлігі мен сабақтастығы және т.б.

А. В. Луначарский (1875-1933),-халық ағарту ісінің алғашқы комиссары. Ол өзінің үндеулерінде жалпыға міндетті бастауыш білім беру, жалпы қолжетімділік, зиялылық, мектептің политехникалық және еңбектік бағыттылығы және т.б. сияқты Кеңес өкіметінің халыққа білім беру саласындағы негізгі міндеттерін баяндады.

Н. К. Крупская (1869-1939),-көрнекті педагогикалық теорияның негізін салушы және кеңес мектептерін ұйымдастырушы. Ресейдің тұңғыш педагогика ғылымдарының докторы, халық ағарту комиссариатының орынбасары. Мектепке дейінгі, мектеп және мектептен тыс оқыту мен тәрбиелеу проблемаларымен шұғылданған, пионер және жастар қозғалысының бастауында тұрған 11-ден астам педагогикалық шығармалар жарияланған.

Кәсіптік білімнің теориясы мен практикасының дамуына аса маңызды үлес қосқан, жаңа типтегі «индустриалды педагогика-

ның» болашақ нобайын жасаған экономист және пролетарлық ақын А. К. Гастев (1882-1941) болды. Ол өзінің Орталық еңбек институтының директоры қызметін атқарған жылдары, үзеңгілестерімен бірге эксперимент негізінде «Еңбек директивасы» теориясын жасады және Орталық еңбек институтының нұсқамалық курстары мен цехтарында фабрикалық-зауыт мектептерінде ұзақ мерзімде даярлау формаларына қарсы, өндіріске кеңінен ендірілген, жұмысшыларды қысқа мерзімде даярлау тұжырымдамасын өңдемеледі.

Кәсіби педагогиканың қалыптасуында сол кездегі Орталық еңбек институты, өндіріс кадрларын даярлау ҒЗИ, ММУ-2 ғылыми педагогика ҒЗИ кәсіби педагогикалық бөлімі, сонымен қатар, көптеген жоғары оқу орындарының кабинеттері, зертханалары аса маңызды рөл атқарды. Осы кезеңде кәсіптік білім проблемалары кеңінен көрініс тапқан «Жұмысшы мектебінің өмірі», «Жұмысшы білімі», «Өнеркәсіп кадрлары үшін» және т.б. журналдар шығарылды. Сол кезеңдегі педагогтарда кәсіби педагогиканың тек жалпы педагогиканың ғана емес, техника мен технология принциптеріне сүйенетіндігі туралы пікір қалыптаса бастады

1920-шы жылдардың аяғында Ресейде кәсіптік білімнің келесі жүйесі орнықты:

- кәсіби мектептер, фабрикалық-зауыт мектептері, I саты мектептерінің (бастауыш мектеп) базасында құрылған оқу-өндірістік шеберханалар;

- жеті жылдық мектептер базасында құрылған индустриалдық, ауылшаруашылық, педагогикалық және басқа да техникумдар;

- тоғыз, он жылдық мектептер базасында құрылған жоғары оқу орындары.

1930-жылдың орта шенінен бастап қалыптасу үстіндегі индустрия жұмысшы күшін күрт талап етуіне байланысты, кәсіби педагогика саласындағы теориялық зерттеулер тежеле бастады және жұмысшыларды тікелей өндірісте қысқа мерзімде даярлау формасына ойысты.

Кәсіптік білімнің дамуының жаңа кезеңі 1950-ші жылдары қолға алынды. «Мектептің өмірмен байланысын нығайту және КСРО халыққа білім беру жүйесін әрі қарай дамыту туралы» Заңның қабылдануына байланысты, кәсіби техникумдар қайтадан білім берудің жалпы жүйесінің құрамдас бөлігі ретінде саналды. Жалпы білім беретін мектептерде көпшілік кәсіптер бойынша бастапқы кәсіптік білім беру жүзеге асырыла бастады. Мұндай шаралар

1960-шы жылдары тоқтатылды. Жалпыға міндетті орта білім беруге өтуге байланысты орта кәсіптік-техникалық училищелер ашылды, сөйтіп кәсіптік-техникалық білім беру жүйесі осы міндеттерді жүзеге асырудың негізгі торабына айналды. Осы орайда, кәсіби-техникалық білім теориясын жаңғырту және дамыту қажеттілігі туындады. Ленинградта кәсіби-техникалық білімнің БҒЗИ, Мәскеуде Орталық оқу-әдістемелік кабинеті, Қазанда кәсіби педагогикалық ҒЗИ, Мәскеуде кәсіби-техникалық білімді дамыту ҒЗИ сияқты ірі ірі ғылыми орталықтар пайда болды. Кәсіби-техникалық білім беру жүйесі үшін педагогикалық кадрлар даярлау мақсатында Свердловск қаласында инженерлік-педагогикалық институт ашылды, ал облыс орталықтарында индустриалды-педагогикалық техникумдар құрылды.

Кәсіби-техникалық білімнің қалыптасуы мен дамуына П. Р. Атутов, С. Я. Батышев, А. Н. Веселов, М. И. Махмутов, М. Н. Скаткин және т.б. ғалымдар елеулі үлес қосты. Алайда, идеологияға бағынған кәсіби педагогика дерексіз теорияның аясынан шыға алмай, өмірден алшақ проблемалармен әуестеніп кетті.

1984-ші жылы жалпы және кәсіби мектептерде жалпы білім беретін мектептердің жоғары сыныптарын кәсіби-техникалық училищелермен және орта кәсіби оқу орындарымен біріктіріп, қосып жіберу негізінде жалпыға міндетті кәсіптік білім беру мақсатына сәйкес реформалау басталды. Алайда, бұл міндет іске аспайтын еді, сондықтан өз шешімін таба алған жоқ.

Өмірдің өзі көрсеткендей, құрылымдық өзгерістер жасау, жоғары кәсіби училищелер, колледждер, лицейлер, білім беру кешендері және т.б. сияқты инновациялық типтегі жаңа кәсіптік оқытуды жасау және оның іс-әрекетін ғылыми жағынан негіздеу қажеттілігі туындады.

1990-шы жылдардың соңында редакциясын академик С. Я. Батышевтің басқаруымен «Кәсіби педагогика», сонымен бірге, 3 томдық «Кәсіптік білімнің энциклопедиясы» жарық көрді.

Өскелең ұрпақты еңбек іс-әрекетіне дайындау аса маңызды әлеуметтік міндеттердің қатарынан саналады. Адамзат өзінің тарихының барлық кезеңдерінде осы міндеттердің шешімін әрқалай іздестірген болатын.

Алғашқы қауымдық құрылыстан бастап, балаларды еңбекке баулу тікелей еңбек іс-әрекетінде жүзеге асырылды. Еңбек ету бойынша бөліну (жер өңдеу, мал бағу және қолөнер кәсібі) пайда болуына байланысты жастарды отбасында еңбекке баулу көрініс алды.

Құлиеленушілік дәуірінде ақыл-ой еңбегі мен дене еңбегінің арасында айырмашылықтар пайда бола бастады. Мәселен, дене еңбегі тек қана құлдардың үлесіне тиіп, құлиеленушілердің балалары жеккөрінішті және әрі онымен шұғылдануды намыс көретін дене еңбегінен босатылып, абыздар мен жазғыштардың мектептерінде тәрбиеленді.

Ортағасырда кәсіп ету адамдардың өмір бойы маңдайына жазылған міндеті және құдайдың әмірімен орнықтырылған қызмет ету ретінде қарастырылды. Кәсіп өнермен барабар теңестіріліп, даналық пен құпиялылықтың жұмбақ дәстүрінің қатарынан саналды. Кәсіп етуге мұндай көзқарас феодалдық қоғамның еңбек моралінің өзегін құрды.

Қолөнершілер мен темірші ұсталардың балаларын оқытудың негізгі формасы цехтық және гильдиялық шәкірт болу еді. Ортағасырлық шебер, қолөнерші немесе темірші ұста өзінің кәсіптік білімі мен шеберлігін, еңбек етудегі өзіндік мәнерін шәкірттеріне ауыздан ауызға, қолдан қолға жеткізді.

XI ғасырда «механикалық өнердің» атқаратын ролін ашып көрсететін алғашқы педагогикалық туындылар пайда бола бастады. Осылайша, Париж мектептерін ұйымдастырушы Гуго Сен-Викторский (1096-1141) өзінің «Дидаскалон» атты еңбегінде, механиканы, заттарды жасап шығарудағы ең қажетті өнер деп атай отырып, ондай өнерлердің шұға жасау, аспаптар мен қару-жарақтар өндіру, кеме жүргізу, агромәдениет, аң аулау, медицина, театр өнері сияқты жеті түріне сипаттама береді. Алайда, ол, ежелгі заман ойшылы ретінде механикалық өнерді төменгі топтағы плебейлердің, зиялы емес адамдардың балаларының айналысатын шаруасы деп санады. Т. Мордың (1478-1535) «Утопия» және Т. Кампанелланың (1568-1639) «Город солнца» атты шығармаларында жастарды жалпыға міндетті қатысуының және оқытуды өндірістік еңбекпен ұштастырудың қажеттілігі туралы пікірлер айтыла бастады. Кәсіптің рөлі және кәсіптің қоғам өмірінде алатын орны жөніндегі демократиялық көзқарас білдірген Я. А. Коменский (1592-1670) болды. Ол балаларды еңбек іс-әрекетіне дайындаудың қажеттілігіне аса мән берді. Оның «Мир чувственных вещей картинах» оқулығында балаларды түрлі қолөнер түрлерімен, еңбек құралдарымен және өндіріс технологияларымен таныстыруға көп назар аударылған.

Капиталистік, қарым-қатынастардың, ғылым мен техниканың дамуына байланысты XIV-XVII ғасырларда кәсіптік оқыту

проблемаларына қызығушылық арта түсті. Әсіресе, балаларды мануфактуралардағы және қолөнер өндірісіндегі еңбек іс-әрекеттеріне жаппай тартудың экономикалық және әлеуметтік аспектілері жандана түсті.

Ағылшын экономисті және педагогы Дж. Беллерстің (1634-1725) «Өндірістік ынтымақтастық мекемесі туралы ұсынысы» атты трактаты кәсіптік білімнің алғашқы жобаларының бірі болды. Онда, жастарды кәсіпке араластыру мен оқытуды өндірістік еңбекпен ұштастыру жолы арқылы кедейшіліктен арылтудың әлеуметтік-педагогикалық міндеті қойылды.

Жаңа дәуір қарсаңында ағылшын философы әрі педагогы Д. Локк (1632-1704) іскер адамдарды қайсыбір кәсіпке баулуға айрықша мән беретін «джентльменді» (іскер адам) тәрбиелеу жүйесін жасады. Д. Локк өзінің «Жұмысшылар мектебі туралы жазбахат» атты еңбегінде өкіметке қандайда бір кәсіпке баулитын және өзін-өзі қаржыландыратын кедей отбасының балалары үшін жұмысшы мектеп баспана жүйесін жасау жөнінде ұсыныстар берді.

Француз материалисі Дени Дидро (1713-1784) кәсіптік білімнің дамуында аса маңызды рөл атқарған «Ғылым, өнер және қолөнер энциклопедиясын жариялады».

XVIII ғасырдың соңына таман, кәсіптік білім саласында алдыңғыларға қарағанда білімге бағдарланған, құрал-жабдықтарды, аспаптарды және өндіріс технологиясын меңгеруді көздеген жаңа ағым өрістей бастады.

XIX ғасырдың бірінші жартысында К. А. Сен-Симон (1770-1825), Ш. Фурье (1772-1837), Р. Оуэн (1771-1858) және басқа да социал-утопистердің адамзат қоғамын қайта жасауды көздейтін жобаларында жастарды кәсіби даярлау бойынша еңбек студия жалпыға міндеттілігі, балалардың «индустриалдық бейімділігі мен әуестігін» дамыту, кәсіби мектептің жалпы білім жүйесіндегі тең құқылығы сияқты тұғырлар ұсынылды. Р.Оуэн алғаш рет оқытуды өндірістік еңбекпен ұштастыра қарап, кәсіптік оқытуды ұйымдастырудың салиқалы үлгісін жасады.

Ағылшын социал-утописті және білім беру ісінің көрнекті қайраткері Р. Оуэн (1771-1858) практика жүзінде дінді мектептен аластатып, ұжымшылдық рухында тәрбиелеу міндетін ұсынды. Жеке тұлғаны дамыту мәселесінің шешімін диалектикалық-материалистік тұрғыдан іздестіруді пайымдай келе, оқытуды өндірістік индустриалды еңбекпен ұштастыра қарайтын жұмысшылардың балаларын оқыту мен тәрбиелеу жүйесін жасады.

Францияның қоғам қайраткері К. А. Корбон (1808-1881) өзінің «Кәсіптік білім туралы» кітабында бірінші рет жұмысшы балалары мен шәкірттік жүйедегі білім беру жағдайына талдау бере келе, жеке тұлға мен қоғам үшін кәсіпті таңдаудың еркін болуының маңызын атап көрсетті және жалпыға міндетті кәсіби даярлықтың, кәсіби мектептерді құрудың, жалпы және кәсіптік білімді үйлестірудің, ақыл-ой еңбегі мен дене еңбегінің өзара байланыста болуының қажеттілігін көтерді. Ол балаларды ерте кәсіптендіруге қарсылық білдіріп, балаларды ақыл-ой топастығына ұшырататын, төмен сапада оқытатын қолөнер шәкірттігін қатаң сынға алды.

К. Маркс (1818-1883) коммунистік тәрбие жүйесіне, «балалар мен жеткіншектерді өндіріс үдерістерінің негізгі принциптерімен таныстыратын және оларға бір мезетте барлық өндірістің қарапайым жабдықтарымен жұмыс істеу дағдыларына төселдіретін» техникалық оқытуды ендірі. Осылайша, оқытуды өндірістік еңбекпен, бала еңбегін тиімді ұйымдастыру және қорғау, шәкірттікті техникалық мектептермен ауыстыру жөнінде пікір айтылды. Бұл идея XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында социал-демократтардың педагогикалық ортасында кеңінен қолдау тапты.

Шетелдердегі XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында өндірістік білім теориясы мен практикасының дамуы. XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында Батыс Еуропа мен АҚШ-та түрлі реформаторлық теориялар өріс алды. Олардың бірі еңбек мектебі теориясы еді. Оның авторы неміс педагогы және білім саласының көрнекті қайраткері Георг Кершен-Штейнер (1854-1932) болды. Георг Кершен-Штейнердің пікірінше, жастардың кәсіби іс-әрекетке байланысты жалпы еңбек дайындығы халықтық мектептердің аса маңызды міндеті. Осы орайда, ол АҚШ-та балаларды мектеп шеберханаларында, ас үйлерінде еңбекке баулу бағдарламасын жасады.

Георг Кершен-Штейнер жас жұмысшылар үшін кәсіби даярлығы жетілдірілетін және жеткіншектердің азаматтық тәрбиесі жүзеге асырылатын қосымша мектептер ашты. Оның жастардың өндірістегі практикалық еңбегін теориялық білім алуымен үйлестіруді көздейтін, фабрикалық- зауыттық шәкірттіктің жаңа жүйесінің негізін салушы екендігін атап өту керек. Бұл жүйе тек Германияда ғана емес, Еуропаның көптеген елдерінде кеңінен тарады.

АҚШ-ғы кәсіби педагогиканың дамуы өндіріске жаңа технологиялардың ендірілу, еңбекті конвейерлік түрде ұйымдастыру, еңбек өнімділігін және шығарылған өнімнің бәсекеге қабілеттілігін

арттыру қажеттілігінен туындаған, өндірісте еңбекті ғылыми тұрғыдан ұйымдастыру идеясының пайда болуымен байланысты.

Өндірісте еңбекті ғылыми тұрғыдан ұйымдастыру проблемасын американдық инженер Ф. У. Тейлор (1856-1915) басқарды. Ол жұмыс күнін қысқарту, өндірістік мәдениетті қалыптастыру, еңбек ету мен демалысты оңтайландыру, жұмыскер адамның кәсіби іс-әрекетінде олардың психологиялық ерекшеліктерін есепке алу, еңбек операциялары мен тәсілдерін меңгертуді талдау, сараптау бойынша нұсқау берудің негізін салды және инструкциялық карта жасауды қолға алды. Тейлордың еңбекті ұйымдастыруды модернизациялау, жұмысшыларды оқыту және қайта оқыту жүйесі «тейлоризм» деген атты иеленіп, бұдан әрі қарай оның отандастарының әрекеттерінде жалғасын тапты.

Тейлоризм жаппай өндіріс және конвейерде еңбек етуде кооперациялық бөлініс жағдайында еңбек өнімділігін арттыруға себепкер болғанымен, оның шамадан тыс зорығушылығына, адамның болдырғышытығының жоғарылауына, кәсіби сырқаттанудың молайуына әкеліп соқтырды.

Кәсіптік оқытуды ұйымдастыруды реформалауға және оның әдістемесіне зор үлес қосушы-автомобиль жасау ісінің негізін салушылардың бірі, жаппай конвейерлік өндірісті енгізуші, еңбекті кооперациялық бөлу негізінде операциялық-толассыз оқыту жүйесін жасаған Генри Форд (1863-1947) болатын. Бұның өзі жұмысшылардың еңбегін жеделдетіп, жұмысшылардың көпшілігінің біліктілігінен айырылуы мен оқыту мерзімінің қысқартылуына әкеліп соқтырды.

Батыста XIX ғасырда кәсіптік оқытудың практикалық педагогикасы пайда болды. Өндірістерде педагогикалық қызмет атқаратын оқу шеберханалары құрыла бастады. Бұл өз кезегінде шәкірттікке қарағанда әлдеқайда өнімді өндірістік кәсіптік оқыту жүйесінің бастамасы еді.

Кәсіптік білім беру саласындағы зерттеу жұмыстарына кедергі болған екінші дүниежүзілік соғыстан кейін, Еуропада, ЮНЕСКО бастамасымен кәсіби және өндірістік оқытудың халықаралық және ұлттық орталықтарын қалпына келтіру қолға алынып, сонымен қатар кәсіптік білім проблемалары бойынша конференциялар мен жиналыстар, семинарлар өткізіле бастады.

Кәсіптік білімнің ұлттық жүйесін реформалау өрістеді, маман кадрлар даярлау мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастық күшейе түсті.

Шетелдегі кәсіптік білім берудің заманауи жағдайы. Бүгінгі таңда шетелдерде **кәсіптік білім беру бойынша** рационалистік және гуманистік моделдері қалыптасқан. Оқыту теориясындағы рационалистік бағыт бихевиоризм идеяларына сүйеніп, технологиялық педагогикада әрі қарай даму жолына түсті.

Бихевиоризм (ағыл. behaviour – мінез-құлық) – ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдағы адамның мінез-құлықын сыртқы ортаның әсеріне деген қозғалыс реакциясының жинтығы ретінде түсінік құрайтын американдық психология ғылымының бағыты (Мінез-құлық психологиясы).

Бихевиоризм теориясы сананың адамның іс-әрекетін реттеуші ретіндегі рөлін жоққа шығарады және барлық психикалық үдерістерді организмнің сыртқы реакциясы дегенді ұстанады. Осы теорияға сәйкес кәсіби іс-әрекет адамның иеленген танымдық, когнитивтік эмоционалдық және психологиялық дағдысының қандай екендігімен анықталады. Бұл жерде білімнің рөлі есепке алынбайды.

Оқытудың рационалистік моделі кәсіби даярлықты «технологиялық үйрету» нәтижесінде репродуктивтік негізде жүзеге асырылуын шамалайды. Бұл тұрғыдан алып қарағанда, жеке тұлғаның кәсіби дамуының мәнін құрайтын өзбетті ойлауын, шығармашылық іс-әрекеттегі коммуникативтік қабілетін қалыптастырудың дидактикалық мақсаттарын жүзеге асыру мүмкін болмайды.

Білімнің гуманистік моделі тұлғаны кәсіби іс-әрекеттің субъектісі ретінде дамуын мақсат етеді. Білімді гуманизациялау идеясы адамның «біліктілік» терминінің жеткіліксіз пайымдалуына өз ықпалын тигізді.

Осыған байланысты, кәсіптік білімдермен, іскерліктермен қатар, бастамашылық, ынтымақтастық, топта жұмыс істеу қабілеті, коммуникативтік қабілеттер, логикалық ойлау, іскерлік және т.б. сапаларды қосып алғандағы, қолданылу аясы әлдеқайда кең, «кәсіби құзыреттілік» термині енгізілді.

Соңғы жылдары кәсіптік білімнің гуманистік тұжырымдамасы эгоцентрлік бағыттылықты жеңу үстінде. Сөйтіп, кәсіптік оқыту үдерісінде коммуникативтік дағдыларға, кооперативтік іс-әрекетке қабілеттілікке назар аударыла бастады. «Мен-тұжырымдамасы» «Мен және Біз» тұжырымдамасымен ауыстырылды.

Әрбір елдерде өзінің ұлттық кәсіптік білімінің жүйесі қалыптаса

бастады. Бұдан әрі ең дамыған елдердегі жүйелерге сипаттама береміз.

АҚШ. АҚШ-да білім, соның ішінде кәсіптік білім беру сатылары мен деңгейлерінің сабақтастығы, яғни колледждердің білім беру бағдарламалары университетте екі жыл білім алғанымен теңеседі және диплом университеттің үшінші курсына оқуға түсуге мүмкіндік береді. Кәсіптік білім саласындағы іске жауапты жекелеген штаттардың білім басқармаларында кәсіптік білім мәселелері бойынша оқу орны жетекшісі Бюросы қызмет етеді. Штаттар кәсіптік білім дамуының жылдық және бесжылдық жоспарын жасайды. Штаттардың әрқайсысында кәсіптік оқыту кеңестері құрылған.

Ал федералдық деңгейде, қол астында кәсіптік білімнің ұлттық ғылыми-зерттеу орталықтары бар және үлкендердің кәсіптік білімінің Бюросы құрылған. Кәсіптік білім бойынша Ұлттық кеңес беру комитеттері жұмыс жасайды. Дәл осындай кеңес беру комитеттері барлық штаттарда бар.

12 жылдық орта мектептердің 10-шы сыныбынан кейін жалпы, академиялық және кәсіби бағыт сияқты үш типтегі бағдарлама беріледі.

Соңғы жылдары Англияда консервативті білім беру мен кәсіптік оқытудың жаңа құрылымы және кәсіпкерді даярлаудың жалпыұлттық бағдарламасы жасалған. Осы мақсатта 5 өзара байланыстағы деңгейлерден тұратын NVQ жаңа кәсіби біліктілік енгізілген. Кәсіби даярлықтың жаңа стандарттарының ерекшелігі, оның иілгіштігі саналады. NVQ жүзеге асырылуы оның тиімділігін толық дәлелдеп шықты.

Германия. Германияда кадрларды жаппай дайындау мекемелердегі шәкірттік жүйеде жүзеге асырылатын кәсіптік білім берудің артықшылығы оның тегін болуы. Шәкірттік жүйеде халық мектептерін бітірушілердің 65%-ы, ал реалды мектептерден 12%-ы шынайы қамтылған. Бұл жүйеде кәсіби мектепте аптасына 10 сағат көлемінде мемлекеттік міндетті оқылатын сабақтармен қоса, өндірісте кәсіптік оқытуды қарастырады. Германиядағы осындай кәсіптік білім жүйесі «дуальды» деп аталады.

Кәсіптік мектепте оқытуды мемлекет бақылайды, ал өндірісте оқытуды сауда-өндірістік және кәсіби палаталар бақылайды. Кәсіпкердің және білім алушының құқығы мен жауапкершілігі, қызмет көрсету еңбегі мамандарын даярлау ерекшеліктері кәсіптік білім туралы дербес Заңмен реттеледі.

Шәкірттерді іріктеуді оқу орталықтарының кәсіпкерлері өздері жүргізеді. Оқыту өндірістік шәкірттік туралы Келісім негізінде жүзеге асырылады. Нақты кәсіпке оқытудың мазмұны мен оқыту үдерісі кәсіптік білімнің федералдық институты жасаған және соған сәйкес, салалық министрлікте бекітілетін нұсқаулар арқылы реттеледі.

Өндірістегі оқыту үдерісіне 24 жастан асқан, өмірлік және кәсіби тәжірибелі, соған сәйкес емтихан тапсырған шебер-тәрбиеші жетекшілік етеді.

Кәсіби дайындық үш саты бойынша жүзеге асырылады:

– *бірінші саты* – бастапқы кәсіби даярлық (қайсыбір кәсіби бағыт негіздері туралы теориялық мағлұматтар);

– *екінші саты* – біртектес кәсіптер тобының теориялық және практикалық негіздерімен таныстыру (соңында бірінші емтихан тапсырылады);

– *үшінші саты* – емтихан тапсырумен аяқталатын мамандандырылу сатысы.

1-2 сатыда жұмысшыларды қарапайым еңбек операцияларын орындау үшін даярлайды, ал 3-ші сатыда қондырғылар мен құралдарды жөндеп іске қосатындарды даярлау жүргізіледі.

Оқыту келесі бейіндер бойынша жүзеге асырылады: кәсіби-техникалық, тау-кен қазба, коммерциялық, үй шаруашылығы, медициналық. Міндетті оқылатын пәндер: дін, ана тілі, қоғамтану. Өзге пәндер тар кәсіби бағыттылықта оқытылады. Теориялық даярлыққа оқу мерзімінің 25%-ы, ал практикалық даярлыққа 75%-ы бөлінеді.

Жоғары білім университеттерде (гимназия бітіргендер қабылданады) және арнайы институттарда беріледі.

Франция. Францияда балалардың бастауыш білімі 6 жастан 11 жасқа дейін созылады. Оны бітіргеннен кейін оқыту 4 жылға созылатын колледждерде өтеді. Колледждерде 2 цикл бар: жалпы және бағдарлы. Бұдан кейін балалардың көпшілігі бітіргеннен кейін, оқуын, белгілі бір бейін бойынша бакалавр дәрежесі берілетін қоғамдық немесе кәсіби лицейлерде жалғастырады. Барлық бакалаврлар жоғары оқу орындарында оқуын жалғастыруға құқылы. Мемлекеттік және жекеменшік лицейлер бар.

Бакалавр дәрежесін беретін курстар жалпы білім беретін даярлықтың ең жоғары деңгейде болуын талап етеді. Ал білім алушылардың қалғандары технологиялық білім алады.

Кәсіптік және жалпы білім беретін лицейлердегі оқыту бағдарламаларына бейімделгіштік тән. Жалпы білім беретін лицейлердің кәсіптік бөлімдерінде (3 оқу жылы мерзімінде) техника деңгейіндегі өте-мөте күрделі кәсіпке жарамдылық туралы куәлік берілетін жоғары білікті мамандар даярланады. Кәсіби лицейге соған сәйкес, жалпы білім көлемімен бірге кәсіби даярлықтың толық курсы менгеруді көздейтін техникалық бакалавриат категориясы енгізілген.

Төменгі кәсіптік білім берудің аса кең тараған формасы, колледж бітіргеннен соң, тағы да 2 жыл оқитын мемлекеттік немесе жекеменшік шәкірттік орталықтар болып табылады. Шәкірттер ең әуелі бірізділікте бірнеше шеберханаларда тәлім алады, сонан кейін, таңдаған бейіні бойынша оқытылады. Францияда карларды көбінесе өндірістен тыс даярлау жүйесі дамығандықтан, шәкірттердің тең жартысы кәсіби даярлықтан ұсақ және орта мекемелерде өтеді. Ондағы оқуды бітіргеннен соң, шәкірттер тар мамандану бойынша кәсіби жарамдылығы туралы куәлік алады.

Жоғары білім беру жоғары әкімшілік қайраткерлерін дайындайтын «Үлкен мектеп» деп аталатын университеттерде жүзеге асырылады. Мұндай мектептерге қабылданушылар күрделі конкурстан өтеді.

Франциядағы білім беру жүйесі АҚШ, Англия және Германияға қарағанда қатаң орталықтандырылған. Мемлекеттік және жекеменшік лицейлерде кадрлар даярлау мемлекет бақылауында. Кәсіптік оқыту саласындағы бірыңғай стратегия кәсіптік білім беру министрлігінде жасалады. Кәсіби лицейді қаржыландыруға, диплом беру монополиясына ие, мемлекет жауапты.

Жалпы және кәсіптік білім беру ақысыз және зайырлы. Білім беру бойынша заңдар мен қаулылар және басқа да құжаттар мемлекеттік деңгейде қабылданады және Францияның 26 академиясының (оқу округтері) барлығына бірдей міндетті.

Қорыта айтқанда, әрбір елдің кәсіптік білімінің мазмұны мен ұйымдастырылуының өзіндік ерекшеліктері бар. Оларға тән ортақтық кәсіпкерді тар мамандықта емес, белгілі бір бейінде даярлау. Шетелдегі кәсіби білім өндіріспен тығыз байланыста және бейімделгіштік сипатта, сондай-ақ бастауыш кәсіби даярлық рөлін атқаратын шәкірттік жүйе айтарлықтай жақсы дамыған. Дамыған елдердегі мемлекеттік және жекеменшік лицейлерде жүргізілетін кадрлар даярлау ісінің орталықтандырылған және орталықтандырылмаған жүйесі қалыптасқан.

Негізгі ұғымдар сөздігі:

Кәсіп – қоғамдық еңбек бөлінісінде жалпыадамзаттық мораль нормаларымен келісілген еңбек түрі және адамзат үшін материалды игіліктер бастамасы. Кәсіп салаларына қарай еңбек бөлінісіне ие. Мысалы: слесарь кәсібі мына түрлерге бөлінеді: слесарь-құрастырушы; слесарь-жөндеуші және аспапшы-слесарь т.б.

Мамандық – бейінделген теориялық және практикалық даярлық негізінде жүзеге асырылатын еңбек іс-әрекетінің түрі.

Кәсіптік білім – бұл белгілі бір жүйеде кәсіп бойынша алынған білім, білік және дағды жиынтығы және оны тиісті кәсіптік ортада пайдалана білудің ережелері мен нормалары тәртібі.

Кәсіптік оқыту – бұл білім алушы мен инженер-педагогтің кәсіп бойынша ғылыми-техникалық ілімді игеруі мен кәсіптік білік, дағдыны қалыптастырудағы бірлескен іс-әрекеті.

Кәсіптік тәрбие – білім алушы мен инженер-педагогтің белгілі бір кәсіптік ортада жеке тұлғаның өзін-өзі алып жүру ережелері мен нормаларының жиынтығын қамтитын әлеуметтік құбылыс.

Кәсіби даму – жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекеттің субъектісі ретінде дамуы. Оның кезеңдері: кәсіби өзін-өзі анықтауы, кәсіптік білімдарлығы мен іскерлігі, кәсіби құзыреттілігі, кәсіби шеберлігі, кәсіби шығармашылығы.

Кәсіби мәдениет – кәсіптік білімдерді, іскерліктерді, дағдыларды, жеке тұлғалық қасиеттерді, кәсіби этика мен эстетиканы қосып алғандағы, кәсіби іс-әрекетті жүзеге асыруда қол жеткізген деңгей.

Кәсіби өзін-өзі анықтау – жеке тұлғаның өзінің кәсіби іс-әрекетінің субъектісі ретінде болашақ кәсібін таңдау үдерісі және нәтижесі. Оның кезеңдері: кәсіпті таңдау проблемасына қызығушылығы (қайсыбір кәсіп туралы армандауы); кәсіби бағыттылығы (кәсіпті алдын ала алғаш таңдауы); кәсіби сана (кәсіби бейімділігін санамен пайымдауы).

Кәсіби бағдар – жеке тұлғаның өзіндік ерекшеліктері мен қажеттіліктерін, еңбек нарығының сұраныстарын есепке ала отырып, саналы түрде өз бетінше кәсіп таңдауға көмектесетін әлеуметтік-экономикалық, психологиялық-педагогикалық, құқықтық шаралар жүйесі.

Кәсіби бейімділік – жеке тұлғаның нақты бір кәсіби іс-әрекетке қызығушылығы негізінде қалыптасатын сапа-қасиеті және оны орындауға құлшынысы мен қабілеттілігінің байқалуы. Бейімділік

бойынша іс-әрекетте сыртқы нәтиже ғана емес, сонымен қатар осы нәтижеге және сол іс-әрекетті жүзеге асыру үдерісіне деген қанағат сезімі көрініс табады.

Кәсіби даярлық – жеке тұлғаның өзін белгілі бір кәсіби іс-әрекетке қабілетімен және оны орындауға даярмын деп санайтын субъективті жай-күйі және оны жүзеге асыруға ұмтылысы.

Кәсіби дайындық – жеке тұлғаның кәсіби бағыттылығының, білімдерінің, іскерліктерінің, дағдыларының және кәсіби даярлығының қалыптасуын қамтамасыз ететін ұймдастыру және педагогикалық шаралар жүйесі.

Кәсіби жарамдылық – жеке тұлғаның және адам ағзасының кәсіби қабілеттері мен кәсіби іс-әрекет жағдайларының өзара әрекеттестігі бойынша психодиагностикалық және психопрогностикалық бағасы.

Кәсіптік білім мекемелері - белгілі бір деңгейде (бастауыш орта, жоғары жоғары білімнен кейін кәсіптік білім) кәсіптік білім беру бағдарламасын жүзеге асыратын мемлекеттік немесе мемлекеттік емес оқу орны. Кәсіптік білім беретін оқу орындарының түрлі түрлері мен типтері бар. Мәселен: мектептер, лицейлер, колледждер, институттар, академиялар, университеттер.

Кәсіптік бастауыш білім педагогикасы – кәсіптік бастауыш білімді маманды оқыту, тәрбиелеу және дамыту жүйесін және үдерісін зерттейтін кәсіби педагогиканың саласы.

Кәсіптік орта білім педагогикасы – кәсіптік орта білімді маманды оқыту, тәрбиелеу және дамыту жүйесін және үдерісін зерттейтін кәсіби педагогиканың саласы.

Кәсіптік жоғары мектеп педагогикасы – кәсіптік жоғары білімді маманды оқыту, тәрбиелеу және дамыту жүйесін және үдерісін зерттейтін кәсіби педагогиканың саласы.

Жоғары білімнен кейінгі кәсіптік білім педагогикасы – жоғары білімнен кейінгі кәсіптік білімді маманды оқыту, тәрбиелеу және дамыту жүйесін және үдерісін зерттейтін кәсіби педагогиканың саласы.

Кәсіби педагогиканың объектісі - кәсіптік білім беру жүйесі.

Кәсіби педагогиканың пәні - кәсіптік білімді маманды оқыту, тәрбиелеу, дамыту үдерісі.

Кәсіби педагогиканың теориялық функциясы: кәсіптік білім берудің озық тәжірибесін зерттеу (сипаттау деңгейі), кәсіптік

білім берудің бүгінгі жағдайын анықтау (диагностикалық деңгейі), тәжірибелік эксперимент жұмысын жүргізу (болжау деңгейі);

Кәсіби педагогиканың технологиялық функциясы: кәсіптік білім беру бойынша әдістемелік материалдар, жоспарлар, бағдарламалар, оқу құралдарын дайындау (жобалау деңгейі), кәсіптік білім саласындағы ғылыми-мәдени жетістіктерді педагогикалық практикаға ендіру (жасампаздық деңгей), ғылыми зерттеулердің нәтижелерін талдау (рефлексивтік деңгей).

Әдіснама – белгілі бір ғылымда қолданылатын танымдық құралдардың, әдістердің, тәсілдердің жиынтығы.

Педагогиканың әдіснамалық деңгейлері: философиялық білімдер, жалпығылыми әдіснама, нақты ғылыми әдіснама, технологиялық әдіснама.

Іргелі зерттеулер – педагогиканың теориялық және практикалық қорытындыларға жеткізетін немесе болжамдық негізде педагогикалық жүйелердің дамуының үлгісін ұсынатын жинақтау тұжырымдамалары.

Қолданбалы зерттеулер – педагогикалық үдерістің жекелеген жақтарын тереңдете зерделеуге бағытталған жұмыстар.

Өңдемелік зерттеулер – бұған дейін белгілі болған қағидаларды есепке алу негізінде нақты-практикалық ұсыныстарды негіздеуге бағытталған еңбектер.

Ғылыми проблема – ғылым құралдары арқылы шешімі табылуға тиісті негізгі қарама-қайшылықтар.

Зерттеудің көкейкестілігі – теория мен практиканың әрі қарай дамуын көздейтін қайсыбір проблеманы зерделеу мен шешімін табудың қажеттілігі мен дер кезділігі.

Зерттеу объектісі – таным үдерісі бағытталған нәрсе. Педагогикада зерттеу объектісі қарама-қайшылықтары бар педагогикалық үдеріс, педагогикалық болмыс саласы, қандай да бір педагогикалық қарым-қатынас.

Зерттеу пәні – объектінің бөлігі, жақтары, объектінің зерттелуге тиісті ең маңызды қасиеті, ерекшеліктері.

Зерттеудің мақсаты – проблеманың шешімінің түпкі нәтижесі.

Зерттеу міндеттері – зерттеудің мақсаттарына жету кезеңдері.

Зерттеу логикасы – зерттеудің кезеңдері мен әдістерінің бірізділігі, ішкі заңдылығы.

Реферат - жазбаша түрде орындалған немесе көпшілік алдында

оқылатан ғылыми жұмыс, сондай-ақ ғылыми проблеманы зерттеу нәтижелері жөнінде ғылыми-ақпараттық сипаттағы еңбек.

Ғылыми есеп (хабарлау) – зерттеудің мәнін және нәтижелерін баяндаудың жазбаша рәсімделіп оқылуы;

Ғылыми баяндама – белгілі бір кәсіби-педагогикалық мазмұнда дайындалған, көпшілік назарына ұсынылатын еңбек.

Мақала – ғылыми нәтижелерді баяндаудың жазбаша рәсімделіп оқылуы;

Монография, кітап, брошюра – зерттеудің барысы мен нәтижелерін, қорытындыларын, ұсыныстарын, әдебиеттердің библиографиялық тізімін егжей-тегжейлі баяндау;

Әдістемелік ұсыныстар – зерттеу нәтижелерін практикада пайдалану жөніндегі еңбек;

Диссертация – магистр, PhD, ғылым кандидаты, докторы дәрежесін алу үшін қорғауға ұсынылған ғылыми нәтижелер баяндалатын ғылыми жұмыс.

Эмпирикалық деңгейдегі зерттеу әдістері: байқап-бақылау, педагогикалық эксперимент, сұрақ-жауап әдістері, білім алушылардың, жаңашыл педагогтардың тәжірибесін зерттеу, дәрігерлік-педагогикалық тексеру, педагогикалық құжаттарды зерттеу.

Теориялық деңгейдегі зерттеу әдістері: әдебиет көздерін зерттеу, талдау мен жинақтау (синтез), абстракциялау (талдап қорыту және жекелеп бөлу), тұжырым жасаудың индуктивті және дедуктивті әдістері, ұқсастыру, модельдеу, болжау әдісі, математикалық және статистикалық әдістер.

Өздік жұмыстар үшін сұрақтар мен тапсырмалар:

* Дербес ғылым ретіндегі кәсіби педагогиканың пайда болуының объективті алғышарттарын ашып көрсетіңіздер.

* Кәсіби педагогиканың объектісін, пәнін, функцияларын және міндеттерін негіздеңіздер.

* Кәсіби педагогиканың негізгі категорияларының мазмұнын ашыңыздар: кәсіптік білім, кәсіптік оқыту, кәсіби тәрбиелеу, кәсіби даму, кәсіби қалыптасу, кәсіби бағдар беру, кәсіби өзін-өзі анықтау, кәсіптік білім мекемелері.

* Тұтас динамикалық жүйе ретіндегі кәсіби педагогиканың мәнін ашыңыздар.

- * Кәсіби педагогиканың құрылымына сипаттама беріңіздер.
- * «Кәсіптік білім», «өндірістік оқыту» ұғымдарының арақатынасы мен ерекшеліктерін анықтаңыздар.
- * Кәсіби-педагогикалық зерттеу логикасына сипаттама беріңіздер.
- * Өз қалауыңыз бойынша нақты бір проблема төңірегінде зерттеудің мақсатын, міндеттерін, әдістерін анықтаңыздар.
- * Кәсіби-педагогикалық зерттеудің мақсаты мен міндеттерін анықтаңыздар.
- * Кәсіби-педагогикалық зерттеулер объектісінің оның пәнінен айырмашылығы неде?
- * Кәсіби-педагогикалық зерттеулердің әдіснамалық негіздері дегенді қалай түсінесіздер?
- * Кәсіби-педагогикалық зерттеу жұмысының ғылыми-теориялық, практикалық маңыздылығы дегенді қалай түсінесіздер?
- * Кәсіби-педагогикалық зерттеу жұмыстарының негізгі түрлеріне мазмұндық сипаттама беріңіздер.
- * Кәсіби педагогиканың философия ғылымымен өзара байланысының мән-маңызы неде?
- * Кәсіби педагогиканың теориясы мен практикасында кәсіби психологияның атқаратын қызметі қандай?
- * Заманауи кәсіп проблемаларының мектептегі кәсіптік оқытудың оқу бағдарламаларында көрініс алуын ашып көрсетіңіздер.
- * «Педагогиканың әдіснамасы» ұғымына берілген анықтамаларға мәндік сипаттама беріңіздер.
- * Кәсіби педагогика әдіснамасының негізгі аспектілерін сипаттаңыз.
- * «Халық қолөнерінің еңбек тәрбиесіндегі педагогикалық мүмкіндіктерін анықтау» немесе «кәсіби-педагогикалық озық тәжірибені мектеп практикасына ендірудің тиімділігін арттыру» мәселелерінің қайсысы практикалық міндеттерді шешуге қатысты, қайсысы ғылыми проблема болып табылады?
- * Әдіснаманың әдіснамалық білімдер жүйесіндегі орнын анықтайтын үш деңгейіне мысалдар келтіріңіздер.
- * Зерттеу әдістерінің зерттеу мақсатына жетудің маңызды шарты екендігін дәлелеп көріңіздер.
- * Қазақстан Республикасының 2005-2010 жылдарға арналған білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасымен таныса отырып, техникалық және кәсіптік білім беру салалары қалай

жіктілегінін, оның қандай жолдармен жүзеге асырылатынын талдаңдар?

* Жалпы орта білімі бар жоғарғы оқу орны студенттерінің оқу мерзімі ұзақтығы неге байланысты?

* Орта кәсіптік білім беретін оқу орны, бағдарлы және техникалық кәсіптік білім беру бағдарламасын жүзеге асыра ала ма? Егер жүзеге асыра алатын болса, қандай жағдайда?

* «Қазақстан Республикасының 2003-2015 жылдарға арналған индустриалды-инновациялық даму стратегиясы бойынша кәсіптік білім беру мен білікті жұмысшы кадрларды дайындаудың алғышарттарын жүзеге асыру жолдары» тақырыбына реферат жазыңыздар.

* Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын оқып, зерттеп, өз пікірлеріңізді айтыңыздар.

Әдебиеттер:

Негізгі:

Загвязинский В. И., Атаханов Р. Методология и методы психолого-педагогического исследования. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

Педагогика: Учеб. пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей /Под ред. П. И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.

Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2-х кн. - М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.1. Общие основы. Удеріс обучения. – 578 с.: ил.

Профессиональная педагогика: Учебник. / Под ред. Батышева С. Я., Новикова А. М. Издание 3-е, перераб. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2010. – 456 с.

Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых. – Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. – 435 с.

Хмель Н. Д. Педагогический процесс как объект деятельности учителя. - Алматы, 1978.- 210 с.

Жангисина Г.Д. Педагогика для технических вузов. –Алматы: АГУ,2006.-192 с.

Сейтешев А. П. Методологические основы профессиональной педагогики. - Фрунзе: Мектеп, 1974. - 160 с.

Сейтешев А. П., Абдыкаримов Б.А. Научные основы профессионально-технической педагогики. - Алматы, 1992. - 448 с.

Абдыкаримов Б. А. Теория и практика развития профессионально-технического образования: дисс. ... док. пед. наук. - Алматы, 1996. - 396 с.

Абдыкаримов Б. А. Профтехшкола и рынок /Под ред. А.П. Сейтешева. - Алматы, 1995.- 402 с.

Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – 4-е изд. – М.: Школьная Пресса», 2002. – 512 с.

Смирнов В. И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях. – М.: Педагогическое общество России, 1999. – 414 с.

Слостенин В. Д., Тамаркин В. Э. Методологическая культура учителя. //Советская педагогика. 1991. № 9.

Гмурман В. Е. Объект, предмет и структура педагогики // Методологические проблемы педагогики. – М., 1977.

Бабанский Ю. К. Проблема повышения эффективности педагогических исследований. – М., 1982.

Загвязинский В. И. Методология и методика дидактического исследования. – М., 1982.

Скалкова Я. и др. Методология и методы педагогического исследования. М., 1989.

Скаткин М. Н. Методология и методика педагогических исследований. – М., 1986.

Краевский В. В. Методология педагогического исследования. – Самара, 1994.

Қосымша:

Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения (Методологический анализ). – М., 1977.

Андреев В. И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. – Казань: Центр инновационных технологий, 2000. – 451 с.

Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: Личность в гуманистических теориях и системах воспитания. – Ростов-на-Дону: Творческий центр «Учитель», 1999. – 215 с.

Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке. – М.: Педагогика, 1990.-168 с.

- Журавлев Я. И.* Педагогика в системе наук о человеке. – М., 1990.
- Смирнов С. Д.* Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М., 1995.
- Краевский В. В.* Методология педагогики: анализ с позиции практики // Советская педагогика. 1988. № 7.
- Петров Ю. А.* Методологические проблемы теоретического познания. – М., 1986.
- Бабанский Ю. К.* Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. – М., 1982.
- Кедров Б. М.* Единство диалектики, логика, теории познания. – М., 1963.
- Гершунский Б. С.* Философия образования. – М., 1998.
- Загвязинский В. И.* Учитель как исследователь. – М., 1980.
- Питюков В. Ю.* Основы педагогической технологии: Учебно-метод. пособие. – М.: «Гном-Пресс», Моск. гор. пед. общество, 1999. – 192 с.
- Никитина Н. Н., Железнякова О. М., Петухов М. А.* Основы профессионально-педагогической деятельности. Часть 2.-М.: «Мастерство», 2002. – 237 с.
- Сейтешев А. П.* Научные основы профессионального формирования личности. – Фрунзе: Мектеп, 1989. – 172 с.
- Егоров В. В. и др.* Совершенствование подготовки инженерно- педагогических кадров профессионально-технического образования Казахстана. – Алматы: Казахстан, 1992. – 180 с.
- Моминбаев Б. К.* Теоретические основы профессиональной подготовки инженера-педагога в сельхозвузе: автореф. ... докт. пед. наук. – Екатеринбург, 1991. – 43 с.
- Моминбаев Б. К. и др.* О преемственности трудовой подготовки учащихся общеобразовательных и профессиональных школ. /Материалы международной научно-теоретической конференции, посвященной 70-летию юбилею С.П. Сейтешева. – Алматы, 2000. – С. 230-233.

Тест тапсырмалары:

1. Кәсіби-педагогикалық үрдісті ұйымдастырудың мәнін, заңдылықтарын, қағидаларын, әдістері мен формаларын зерттейтін ғылым:

- А) кәсіби педагогика;
- Ә) кәсіби психология;
- Б) кәсіби әлеуметтену;
- В) техникалық талаптар;
- Г) дидактикалық талаптар.

2. Кәсіби іс-әрекетте жинақталған тәжірибені педагогикалық ықпал ету негізінде кейінгі ұрпаққа меңгерту:

- А) кәсіптік тәрбие;
- Ә) кәсіптік білім мазмұны;
- Б) кәсіптік дағды;
- В) кәсіптік іскерліктер;
- Г) кәсіби әлеуметтену.

3. Кәсіптік білім мазмұнын меңгертуге бағытталған оқытушы мен білім алушылардың арнайы ұйымдастырылып, мақсатты бағытталған өзара әрекеттестігі:

- А) кәсіптік оқыту;
- Ә) кәсіби мәдениет қалыптастыру;
- Б) кәсіби көзқарас;
- В) кәсіби бағдар;
- Г) кәсіби іс-әрекеттер.

4. Жеке тұлғаның кәсіптер әлемінде бағдар ала білуін және бейімделуін, еңбек етуде әлеуметтенуінің, нақты мамандықты және білік деңгейін меңгеруі:

- А) кәсіптік білім;
- Ә) кәсіптік бейімделу;
- Б) кәсіби қалыптасу;
- В) кәсіби әлеуметтену;
- Г) кәсіби даму.

5. Кәсіби педагогиканың объектісі:
- А) кәсіптік білім жүйесі;
  - Ә) кәсіптік оқыту;
  - Б) кәсіптік білім беру мекемелері;
  - В) кәсіптік тәжірибе;
  - Г) кәсіби бағдар беру
6. Кәсіби педагогиканың пәні:
- А) маманды кәсіптік оқыту, кәсіптік тәрбиелеу, кәсіби дамыту;
  - Ә) кәсіптік бағдар беру;
  - Б) кәсіптік тәжірибе алмасу;
  - В) білім алушы, технология пәнін оқытушы, кәсіби шебер;
  - Г) кәсіптік іс-әрекетке баға беру.
7. Кәсіби педагогиканың негізгі функциялары:
- А) теориялық, технологиялық;
  - Ә) түзетушілік, реттеушілік;
  - Б) көркемдік, басқарушылық;
  - В) әлеуметтендірушілік, коммуникативтік;
  - Г) жаңа құндылықтарды жасау, ақпараттық.
8. Кәсіптік білім берудің озық тәжірибесін зерттеу, кәсіптік білім берудің бүгінгі жағдайын анықтау, тәжірибелік эксперимент жұмысын жүргізу функциясы:
- А) теориялық;
  - Ә) технологиялық;
  - Б) коммуникативтік;
  - В) басқарушылық;
  - Г) ақпараттық.
9. Кәсіптік білім беру бойынша әдістемелік материалдар, жоспарлар, бағдарламалар, оқу құралдарын дайындау, кәсіптік білім беру саласындағы ғылыми-мәдени жетістіктерді педагогикалық практикаға ендіру, ғылыми зерттеулердің нәтижелерін талдау функциясы:
- А) технологиялық;
  - Ә) ақпараттық;
  - Б) әдістемелік;
  - В) реттеушілік;
  - Г) болжаушылық.

10. Кәсіптік білім беру қандай ғылым саласымен байланысты емес:

- А) геодезия;
- Ә) философия;
- В) психология;
- В) әлеуметтану;
- Г) кибернетика.

11. Кәсіптік білім беру жүйесінің құрылымына енетіндер:

- А) бастауыш, орта, жоғары, қосымша білім;
- Ә) мектептен тыс тәрбие жұмысы;
- Б) мектеп алды тәрбие жүйесі;
- В) мектеп ата-аналар комитеті;
- Г) колледж балалар шығармашылық орталығы.

12. Бастапқы кәсіптік білім шеңберінде дайындау арқылы жүзеге асырылатын мамандықтар жүйесі:

- А) кәсіпкер тізімі;
- Ә) кәсіптік білім;
- Б) кәсіптік жүйе;
- В) кәсіптік еңбекті ұйымдастыру;
- Г) кәсіптік бағдар.

13. Кәсіптік білім беру педагогикасының әдіснамасы. Дұрыс емес жауаптарды табыңыз?

А) нақтылы мақсатқа жетуге бағытталған оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесу амалдарының бірігушілікпен жүзеге асырылуы;

Ә) ғылыми-зерттеушілік, кәсіптік-педагогикалық іс-әрекеттің құрылу принципі, формасы және амалдары жөніндегі білім;

Б) белгілі бір ғылымда қолданылатын танымдық құралдардың, әдістердің, тәсілдердің жиынтығы;

В) белгілі бір ғылыми-зерттеудің мақсатына жетудің басты жолдарын белгілеп бағыттайды;

Г) педагогикалық білімдер және сол білімдерді екшеп алу үдерісі, яғни педагогикалық таным туралы.

14. Жеке тұлғаның өзінің кәсіби-тұлғалық сапа қасиеттеріне, іс-әрекетіне, қызығушылығына, қажеттіліктеріне, талпынысына сыни тұрғыдан қарай алуы немесе өзін-өзі жасауы:

- А) кәсіби рефлексиясы;
- Ә) әдіснамалық талдауы;
- Б) әдіснамалық мәдениеті;
- В) кәсіби бағыттылығы;
- Г) кәсіби құзыреттілігі.

15. Кәсіптік педагогикалық құбылыстардың мәнін, заңдылықтарын танып білуге көмектесетін зерттеу міндеттерін шешу амалдары:

- А) зерттеу әдістері;
- Ә) зерттеу мақсаты;
- Б) зерттеу пәні;
- В) зерттеу объектісі;
- Г) зерттеу логикасы.

16. Кәсіптік-педагогикалық зерттеудің бастауы:

- А) ғылыми проблема;
- Ә) зерттеудің болжамы, жорамалы;
- Б) зерттеу объектісі;
- В) зерттеу міндеттері;
- Г) зерттеудің көкейкестілігі.

17. Кәсіптік-педагогикалық зерттеудің көкейкестілігі дегеніміз:

- А) проблеманы бүгінгі таңдау зерттеу қажеттігін дәлелдеу;
- Ә) ғылыми зерттеудің мақсатын пайымдау;
- Б) зерттеудің болжамын бағамдау;
- В) ғылыми болжамның ғылым дамуындағы болашағына көз жүгірту;
- Г) белгісіз заңдылықтарды зерттеу стратегиясы.

18. Кәсіптік-педагогикалық зерттеудің анықталған зерттеу объектісін теориялық тұрғыдан пайымдау үлгісі:

- А) теориялық модель;
- Ә) зерттеу міндеттері;
- Б) эмпирикалық зерттеулерді ойша таразылау;
- В) зерттеу логикасы;
- Г) мөлшерлеу моделі.

19. Кәсіптік-педагогикалық зерттеу объектісін, үдерістерін, құбылыстарын табиғи жағдайда арнайы ұйымдастырылған түрде қабылдау:

- А) бақылау;
- Ә) интервью;
- Б) сауалнама;
- В) әңгімелесу;
- Г) сұхбат.

20. Зерттеушінің зерттелетін адаммен алдын-ала дайындаған бағдарламасы бойынша еркін диалог түрінде қолданылатын зерттеу әдісі:

- А) әңгіме-сұхбат;
- Ә) сауалнама;
- Б) бақылау;
- В) рефлексия;
- Г) жалпылау.

21. Заттар мен құбылыстардың мәнді сапа-қасиеттері мен байланыстарын ойша ажыратуға негізделген таным формасы:

- А) абстрациялау (дерексіздендіру);
- Ә) талдау;
- Б) синтез;
- В) индукция;
- Г) дедукция.

22. Кәсіби білімнің жеке-жеке пайымдаулардан жалпы қағидаларға қарай ілгерілеуі:

- А) индукция;
- Ә) абстракция;
- Б) дедукция;
- В) салыстыру;
- Г) ұқсастыру.

23. Кәсіптік-педагогикалық зерттеу нәтижелерінің үлгісі ретінде іс-әрекетінің қорытындыларын ойша пайымдау:

- А) зерттеу мақсаты;
- Ә) зерттеу объектісі;
- Б) зерттеу пәні;
- В) зерттеу болжамы;
- Г) зерттеу міндеттері.

24. Ұжымдағы кәсіптік-педагогикалық зерттеу әдістері:

- А) анкета жүргізу, интервью алу, шамалау;
- Ә) эксперимент, әңгемелесу;
- Б) әңгіме, анкета жүргізу, тестілеу;
- В) байқау, тестілеу, шкалалау;
- Г) байқау, тестілеу, шкалалау.

25. Кәсіптік білім әдіснамасының деңгейлері:

- А) философиялық, жалпығылыми, нақты-ғылыми, технологиялық;
- Ә) рефлексиялық, танымдық, білімділік;
- Б) компенсаторлық, реттеушілік, әлеуметтендіру;
- В) мақсат анықтаушылық, жинақтаушылық, сақтап жеткізушілік;
- Г) ақпараттық, коммуникативтік, баға берушілік.

26. Негізгі мазмұнын танымның жалпы принциптері және ғылымның тұтастай алғандағы категориялық аппараты құрайтын кәсіптік білім әдіснамасының деңгейі:

- А) философиялық;
- Ә) жалпығылыми әдіснама;
- Б) нақты ғылыми;
- В) технологиялық;
- Г) әдістеме.

27. Кәсіби-педагогикалық зерттеудің педагогикалық-психологиялық типін, оның кезеңдері және элементтері (проблема-сы, объектісі, пәні, мақсаты, міндеттері және т.б.) анықталынатын кәсіптік білім әдіснамасының деңгейі:

- А) жалпығылыми;
- Ә) нақты ғылыми;
- Б) технологиялық;
- В) философиялық;
- Г) әдістемелік.

28. Кәсіби-педагогикалық зерттеудің ғылыми білімнің тек қана белгіленген саласында қолданылатын зерттеу әдістері, принциптері, зерттеу процедураларының жүйесін сипаттайтын кәсіптік білім әдіснамасының деңгейі:

- А) нақты ғылыми;
- Ә) жалпығылыми;
- Б) философиялық
- В) әдістемелік;
- Г) технологиялық.

29. Кәсіби-педагогикалық зерттеудің әдістері мен техникасының, яғни алынған эмпирикалық материалдардың және оны алғашқы өңдемеудің дәйектілігін қамтамасыз ететін кәсіптік білім әдіснамасының деңгейі:

- А) технологиялық;
- Ә) жалпығылыми;
- Б) философиялық;
- В) нақты ғылыми;
- Г) әдістемелік.

30. Кәсіби-педагогикалық зерттеудің байқап-бақылау, педагогикалық эксперимент, сұрақ-жауап әдістері, білім алушылардың, жаңашыл педагогтердің тәжірибесін зерттеу, дәрігерлік-педагогикалық тексеру, педагогикалық құжаттарды зерттеу үшін қолданылатын әдістер деңгейі:

- А) эмпирикалық;
- Ә) теориялық;
- Б) гипотетикалық;
- В) модельдеу;
- Г) факторлық талдау.

31. Кәсіби-педагогикалық зерттеудің әдебиет көздерін зерттеу, талдау мен жинақтау (синтез), абстракциялау (талдап қорыту және жекелеп бөлу), тұжырым жасаудың индуктивті және дедуктивті әдісі, ұқсастыру, модельдеу, болжау әдісі, математикалық және статистикалық әдістер қолданылатын әдістер деңгейі:

- А) теориялық;
- Ә) факторлық талдау;
- Б) эмпирикалық;

- В) гипотетикалық;
- Г) модельдеу.

32. Кәсіптік білім мен тәрбие беру бойынша мақсатты бағытталған педагогикалық үдеріс:

- А) кәсіптік білім беру;
- Ә) кәсіби жарамдылық;
- Б) кәсіби бағдар беру;
- В) кәсіби консультация;
- Г) кәсіби даярлық.

33. Кәсіптік білім берудің негізгі қызметі:

- А) экономикалық, әлеуметтік, педагогикалық;
- Ә) реттеушілік, компенсаторлық, иодонистік;
- Б) компенсаторлық, иодонистік;
- В) көркемдік, иодонистік, реттеушілік;
- Г) компенсаторлық, көркемдік, реттеушілік.

34. Адамның мақсатты бағытталған даярлық нәтижесінде меңгерілген арнайы білімдер мен практикалық дағдылар кешенін иеленген еңбек ету іс-әрекетінің түрі:

- А) кәсіп;
- Ә) жұмыс;
- Б) еңбек;
- В) әрекет;
- Г) іс-әрекет.

35. Кәсіби педагогиканың салалары:

- А) кәсіп;
- Ә) жұмыс;
- Б) еңбек;
- В) әрекет;
- Г) іс-әрекет.

36. Білім алушы мен инженер-педагогтың белгілі бір кәсіп бойынша ғылыми-техникалық ілімді игеруі мен кәсіби білік, дағды қалыптастырудағы бірлескен іс-әрекеті:

- А) кәсіптік оқыту;
- Ә) кәсіптік дағды;

- Б) кәсіптік білім;
- В) кәсіптік еңбек;
- Г) кәсіптік жұмыс.

37. Қайсы бір кәсіп бойынша адамның алға жылжуы, атақ-даңққа, мансапқа қол жеткізуі:

- А) мансап (карьера);
- Ә) кәсіби даярлық;
- Б) кәсіби өзін-өзі анықтау;
- В) кәсіптік білім;
- Г) кәсіби қайта даярлау.

38. Белгілі бір жұмысты немесе жұмыс топтарын орындау үшін қажетті дағдыларды меңгеруді мақсат ететін кәсіптік оқыту жүйесі:

- А) кәсіби даярлық;
- Ә) кәсіптік білім;
- Б) кәсіби дағды;
- В) кәсіби консультация;
- Г) кәсіби бағдар беру.

39. Адамның белгілі бір кәсіптің қоғамдық жарамды тиімділігіне қол жеткізуге қажетті және жеткілікті психикалық және психофизиологиялық ерекшеліктерінің жиынтығы;

- А) кәсіби жарамдылық;
- Ә) кәсіби даярлық;
- Б) кәсіптік білім;
- В) кәсіби бағдар беру;
- Г) кәсіби консультация.

40. Адамның кәсіпке сәйкестігіне алдын ала баға беруді қамтамасыз ете алатын құралдар жүйесі;

- А) кәсіби сұрыптау;
- Ә) кәсіби бағдар беру;
- Б) кәсіби өзін-өзі анықтау;
- В) кәсіби даярлау;
- Г) кәсіби консультация.

II БӨЛІМ. КӘСІПКЕ БАУЛУ МАЗМҰНЫ

Жоспары:

- 2.1. *Кәсіптік білім берудің мемлекеттік стандарты.*
- 2.2. *Кәсіпке баулу бағдарламаларын түзудің ғылыми-теориялық негіздері.*
- 2.3. *Кәсіпке баулу мазмұнын сұрыптаудағы жалпы тәсілдер.*

2.1. Кәсіптік білім берудің мемлекеттік стандарты

Қазақстан Республикасында кәсіптік білім жүйесі жеке тұлғаның мүддесін, еңбек нарығының сұраныстарын және экономика мен әлеуметтік саланы дамытудың болашағын қанағаттандыруда маңызды рөл атқарады. Кәсіптік білім беру жүйесінің қызметі мен білім беру мазмұнын айқындайтын негізгі құжат 2007 жылғы 27 шілдеде №319-III [ҚР «Білім туралы» Заңына сәйкес білімдегі жаңа бағыт-бағдар – оны стандарттау болып саналады¹. Бұл өз кезегінде Қазақстан Республикасында жалпыға міндетті білім көлемінің, білім алушылардың білімдік траекториясының, білім бағдарламаларының, олардың даярлық деңгейінің құрылымына және баға беру мазмұнына қойылатын талаптарды белгілейді. «Стандарт» (ағыл. – standard - норма, үлгі, мөлшер) мөлшер, үлгі, өлшем дегенді білдіретін ұғым.

Білім стандарты – қоғамдық идеал көрініс табатын және нақты жеке тұлғаның және сол идеалға қол жеткізу бойынша білім беру жүйесінің мүмкіндіктері есепке алынатын білімділіктің мемлекеттік нормасы ретінде қабылданатын негізгі параметрлер жүйесі.

Ал кәсіптік білім беру стандарты дегеніміз – бітірушілердің жалпы кәсіптік білім даярлығына қойылатын талаптардың міндетті және соған сәйкес келетін білім мазмұны, әдістері, формалары, оқу құралдары мен бақылаудың деңгейі.

Білім беруді стандарттаудың негізгі объектілері оның құрылымы, мазмұны, оқу жүктемесінің көлемі және білім алушылардың даярлық деңгейі.

Білім стандарттары негізінде оқу жоспарлары, оқу бағдарламалары сияқты нормативтік құжаттар дайындалады.

¹ҚР «Білім туралы» Заңы- Алматы: ЮРИСТ, 2008.-252 С.

Қазақстан Республикасының білім стандарттарында мыналар қарастырылады:

1. Мемлекеттің, білім алушыға әр бағыттар бойынша, міндетті түрде жалпы білім беретін білім мазмұнының қажетті көлемдегі сипаттамасы.

2. Белгіленген білім мазмұны бойынша білім алушының ең аз мөлшердегі даярлығына қойылатын талаптар.

3. Оқу жылдары бойынша оқу жүктемесінің ең көп мөлшерде мүмкін болатын көлемі.

Бүгінгі күні жалпы білім беретін мектептердегі оқу үдерісі мемлекеттік базистік оқу жоспары негізінде жүзеге асырылады. Еңбек технологиясы пәні оқытушының оқу жоспарының тұрақты бөлігінде қарастырылғанындай, 1-11-сыныптар аралығында технология пәнін аптасына 2 сағат оқу жүктемесімен жүргізеді. Ал оқу жоспарының жылжымалы бөлігіндегі жүктемелерге сәйкес, мектептің педагогикалық кеңесінің шешімімен еңбек түрлерімен шұғылдануға қосымша сағаттар бөлінуі мүмкін. Болашақта 12 жылдық білім үлгісіне кәсіптік білім мазмұнын жаңартумен қатар жүзеге асыру қарастырылып отыр.

Бүгінгі таңда оқу жоспарын жасау, оны әрі қарай жетілдіру келесі екі бағыт бойынша жүзеге асырылу үстінде:

– бұған дейін оқытылу көзделмеген, жаңа пәндердің енгізілуі. Олар ғылым, техника, өнер, қоғамдық өмірдегі жаңа мазмұнды көрсетеді;

– білім мазмұнының түрлі компоненттерін (міндетті және элективті), дәстүрлі оқу пәндері циклдарын қандай мөлшерде және көлемде оқытудың арасалмағын қарастыру бойынша ізденістер.

Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңында мектептерде жеке оқу жоспарын құруға мүмкіндік берілген. Бұл оқу жоспарлары мемлекеттік білім стандарттарына сәйкес келуі тиіс. Жеке оқу жоспарлары жаратылыстану-математикалық немесе гуманитарлық және т.б. бағыттағы белгілі бір мамандандыруға бағытталған міндетті оқу пәндерін оқытуда, сондай-ақ кейбір пәндерді тереңдетіп оқытуда басшылыққа алынады.

Кәсіптік бастауыш және орта білім берудің типтік оқу бағдарламалары тиісті кәсіп саласы бойынша білім берудің жалпыға міндетті мемлекеттік стандарты негізінде жүзеге асырылады. Әрбір негізгі кәсіптік білім беру бағдарламасының ең аз көлемдегі мазмұны (нақты кәсіп, мамандық бойынша) мемлекеттік білім беру стандарттарымен реттеледі. 2010 жылғы мәлімет бойынша республикада 786

кәсіптік білім мекемелері жұмыс істеген (306 кәсіптік лицей және 480 колледж). Оларда 609 000 адам білім алған.

Кәсіптік лицейлер кадрларды жоғары деңгейде бастауыш және орта кәсіби даярлаудың инновациялық түріне жатады. Кәсіптік лицей – мемлекеттік кәсіптік бастауыш және орта білім беруші мекеме, жоғары білікті деңгейдегі мамандарды жоспарлы түрде даярлаудың негізгі формасы. Лицей нақты мамандандыру сипатына ие, ондағы кәсіби даярлау түрлері темір жол, коммерциялық, агротехникалық, көркемдік және т.б. болып бөлінеді.

Бүгінгі егемен Қазақстан мектептерінде кәсіптік білім мен тәрбие беруде кәсіптік оқыту педагогының сабағында түрлі кәсіби іс-әрекеттер арқылы білім алушылардың әсемдік сезімін, эстетикалық талғампаздығын дамыту, өнер туындыларын түсіну, туған өлкенің сұлулығы мен байлығын қастерлеп, бағалау, өнер, мәдениет жетістіктеріне аялы көзқарастарын қалыптастыру міндеттері қойылып отыр. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы да жас ұрпақтың бойында жоғары адамгершіліктік сапа-қасиеттерін, ұлттық патриотизм мен намысын, адамдарға деген ізгілікті қарым-қатынасын, мінез-құлқын, халықтың қайталанбас мәдениетіне сыйластықты көзқарасын қалыптастыруды көздейді, соның ішінде кәсіптік білім мазмұнын қалыптастыруда жаңаша сипаттағы өзгерістерді талап етеді.

Инновациялық орта арнаулы оқу орнына кәсіби колледждер жатады. Кәсіби колледждерде кәсіптік орта және жоғары білім беру және мамандарды қайта даярлау, біліктілікті жоғарылату ісі жүзеге асырылады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылғы №32 Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына» сәйкес, техникалық және қызмет көрсету еңбегінің кадрларын даярлау сапасы мен бәскеге қабілеттілігін арттыру үшін кәсіптік білім беру құрылымы мен мазмұнын реформалау, кәсіптік білім беруді басқару мен қаржыландыру жүйесін жетілдіруде үлкен бетбұрыстар жүзеге асырылуда¹ Атап айтқанда мемлекет тарапынан кәсіптік білім беру са-

¹Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылғы №32 Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы //Егемен Қазақстан, 2008, 16 шілде. № 215 (25186).

пасын арттыру, кәсіптік білім беру оқу орындары мен жалпы білім беретін мектептерде кәсіби оқыту мен орта жалпы білім берудің бірыңғай оқыту бағдарламаларын енгізу, білім беру үрдісінде оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын пайдалану, кәсіптік орта білімнен кейінгі білім беру, жоғары білім берудің білім беру бағдарламаларының үйлесімдігін қамтамасыз ету сияқты шаралар өзінің лайықты шешімін табуда.

Техникалық және кәсіптік білім берудің базалық деңгейі – техникалық және қызмет көрсету саласы бойынша білікті жұмысшылар мен мамандар әзірлеуге бағыт алуы тиіс. Орта кәсіптік білім берудің кейбір жекелеген бағдарламалары бойынша орта кәсіптік білімді игеруді жаңа деңгейге көтереді. Бұл сатыдағы жалпы білім беретін бағдарламалар мазмұны кәсіптік біліммен қатар, жоғарғы оқу орнының 1-2 курстағы бакалавр деңгейін қамти алады.

Жоғары кәсіптік білім беруші 5B012000 «Кәсіптік білім» жалпыға міндетті білім стандарты жоғары білім саласындағы халықаралық құжаттармен, «ECTS пайдаланушыларға жетекшілік» («ECTS Users' Guide»), «Еуропалық жоғары оқу орындарындағы білімдік құрылымдарды икемге келтіру» («Tuning Educational Structures in Europe» бағдарламаларының ұсыныстарымен үйлестірілген бірыңғай деңгейін қалыптастыру және әлемдік білім кеңістігіне ену мақсатына байланысты қолға алынған. Стандарттың қағидалары меншік түріне, ведомствалық бағыныштылығы және ұйымдастырушылық-құқықтық формаларына қарамастан бакалаврларды және жоғары арнайы білімді мамандарды даярлауды жүзеге асырушы жоғары оқу орындарында қолдану міндетті саналады. Бұл құжатты сонымен қатар мемлекеттік басқару органдары, аккредитациялық органдар, жоғары оқу орындарын лицензиялау және аттестаттау комиссиялары, жұмыс берушілер пайдалана алады және бакалаврлар мен жоғары арнайы білімді мамандарды даярлау сапасына баға беру үшін негіз бола алады.

«Кәсіптік білім» жалпыға міндетті білім стандартын мейлінше кеңінен ашып көрсету үшін оның ішкі және сыртқы байланыстарын қарастыруымыз қажет. Стандарттың ішкі байланыстарын, ең алдымен оның заманауи қазақстандық қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық қарым-қатынастар жүйесіндегі орнын салмақтау арқылы пайымдаймыз. Кәсіптік білім стандартының сыртқы байланыстары оның өзіне тиесілі элементтік құрылымы және элементаралық өзара әрекеттестігі бар дербес қосымша жүйе ретінде қарастыруда көрініс

береді. Бұл өз кезегінде оған қойылатын талаптарды белгілеуге негіз болады.

Стандарттың қосымша жүйесінің, оның әрбір элементінің, олардың өзара байланыстары аталған құжаттың мәнін, оның сипаттамаларын жан-жақты анықтауға мүмкіндік береді.

Кәсіптік білім стандартының қоғамның әлеуметтік-экономикалық жүйесіндегі рөлін түсінуде, оның «кімдер үшін» және «не үшін» деген сұрақтарды туындататын, яғни оның атқаратын қызметін түсіну маңызды. Біріншіден, білім алу және оқу іс-әрекетін орындау барысында, оқытушылар және білім алушылар үшін, стандарттың талаптарын орындауға және оны өздерінің мүмкіндіктері мен мүдделерін есепке ала отырып, толықтыруға тиісті. Екіншіден, кәсіптік білім жүйесі әкімшілігі, қызметкерлері үшін оқу-тәрбие үдерісін жоспарлау, реттеу және бақылау саласындағы барабар механизмдерін қалыптастыру; үшіншіден, еңбекпен қамту қызметкерлеріне жұмыстан босаған және жұмыссыз тұрғындарды жұмысқа орналастыру және қайта даярлау бойынша негізгі бағдар алу үшін қажет. Төртіншіден, кәсіподақ ұйымдарына әлеуметтік серіктестерге, яғни біліктілік және кәсіби құзыреттілік негізінде еңбек қатынастарын реттеу үшін қажет.

Сонымен, кәсіптік білім берудің екіжақты және сан қырлы мәселелерінің шешімін табуда стандарт субъектілерінің мүддесін, сондай-ақ олардың әр қайсысының осы құжаттың мәнін түсінуі және олардың өзара түсіністігін қамтамасыз ету жақтары есепке алынуы тиіс.

Кәсіптік білім стандарты ұғымын пайымдауда оның негізгі функцияларынан туындайтын жалпы талаптарын нақтылап анықтау маңызды. Ең алдымен, стандарт кәсіптік білім беру сапасын басқарудың басты құралы болуы тиіс. Яғни, ол оның «кәсіптік білім сапасы» ұғымымен байланысты барлық қажетті компоненттеріне сәйкес болғаны жөн. Кәсіптік білім сапасы кең мағынада оның қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуының ағымдағы және болашақтағы міндеттеріне, яғни жеке тұлғаның, тұтастай алғандағы мемлекеттің және адамның өнімді іс-әрекетінің қалыптасқан салаларының сұраныстарына қаншалықты сәйкес келетіндігімен анықталады. Кәсіптік білім стандарты қоғам мүшелерінің әлеуметтік кепілі қызметін атқарып, олардың отандық және әлемдік еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін және мұқтаждықтарын қанағаттандыруы қажет.

Кәсіптік білім стандарты Қазақстандағы үздіксіз білімнің

еркін қызмет етуі үшін жағдай туғызу қажеттілігі оның маңызды функциясының қатарынан саналады. Осыған байланысты үздіксіз білім беру жүйесінің барлық тораптарының сабақтастықта және онымен шектес мазмұндық салалармен өзара лайықты әрекеттестікте болуы талап етіледі. Түптеп келгенде, кәсіптік білім стандарты кәсіптік білім бағдарламаларын, оқыту үдерісін әдістемелік қамтамасыз ету кешендерін және бұдан әрі қарай мейлінше жоғары деңгейдегі кәсіптік білім стандарттарын өңдемелеуге негіз болу функциясын атқаруы тиіс.

Келесі кезекте кәсіптік білім стандартының жекелеген құраушыларының мәні анықталатын, оның жетекші ұғымдарына тоқталамыз. Кәсіптік білім стандартында «біліктілік», «біліктілік деңгейі» ұғымдарының жетекші рөлін негіздеу оның тұжырымдамасының маңызды принципі. Біліктілік деңгейі дегеніміз-үздіксіз кәсіптік білім жүйесінде кадрлар даярлауда кәсіпті (мамандықты) меңгертуде талап етілетін жалпы және кәсіптік білімнің көлемімен және арасалмағымен сипатталатын аяқталған кезеңі. Біліктіліктер сатыларының жүйесі Қазақстандағы кәсіби даярлықтың ағымдары мен даму ағымдарын көрсетеді және оның экономикалық дамуында кәсіп пен мамандықтың рөлі мен орнын анықтайды. Ал біліктілік деңгейі болса, ол нақты тұлғаның осы сатыдағы кәсіби шеберлігін сипаттайды. Алайда, біліктілік деңгейі жеке тұлғалық сипаттама болғандықтан кәсіптік білімді стандарттауда есепке алынбайды. Бұл параметр еңбекақы, жұмыскерлерге разрядтар мен категориялар белгілеу мәселелерін шешу кезінде есепке алынады.

Кәсіптік білім беру іс-әрекетін жоспарлау және ұйымдастыру оқу жоспарының негізінде жүзеге асырылады. Оқу жоспарында кәсіптік білім беретін оқу орындарында мамандар даярлаудың біліктілік құрылымы және формалары және оқыту мазмұнын құрайтын циклдар, курстар, пәндер туралы мәліметтер беріледі. Сонымен бірге, оқыту мерзіміне және қол жеткізілетін біліктілік сатысына байланысты пәндер циклын меңгертуге бөлінетін сағат жүктемесі көрсетіледі.

Оқу жоспары типтік оқу жоспары (ТОЖ) және студенттердің жеке оқу жоспары (СОЖЖ) деп бөлінеді. Нақты мамандықтар бойынша ТОЖ, ОЖЖ, ЖМБС-да (жалпыға міндетті мемлекеттік білім стандарты) негізінде өңделенеді және білім саласының өкілетті органдары арқылы бекітіледі. ЖМБС оқытылатын әрбір оқу

пәнінің міндетті компонентін және оқу іс-әрекеттерінің (практика, мемлекеттік емтихандар, дипломдық жұмыстарды орындау және қорғау) еңбек етуге жұмсалатын көлемі кредиттер арқылы, ал әрбір оқу пәндері бойынша таңдау компоненттерінің көлемі кредиттердің жалпы санымен анықталады. Жоғары оқу орындары жыл сайын барлық пәндердің жүйеленген аннотациялық тізімі ретіндегі элективтік пәндер каталогы (ЭПК) түріндегі ЖМБС-ға қосымшалар өңдемелейді. ТОЖ-ы және ЭПК-лар негізінде эдвайзерлердің көмегімен әрбір студентке жеке-жеке СОЖЖ-ы құрастырылады.

Жұмыс оқу жоспары (ОЖЖ) ТОЖ-ы негізінде өңделенеді және Ғылыми Кеңестің шешімімен білім мекемесінің жетекшісі бекітеді.

ТОЖ-ы сабақ кестесін құрастыруға және оқытушылардың оқу жұмысының жүктемесін есептеуге негіз болады. ЖОЖ және СЖОЖ-лардың формасын, құрылымын, өңдемелеуін және бекітілуін жоғары оқу орындары өз бетімен анықтайды.

Барлық пәндердің мазмұны оқу бағдарламалары арқылы белгіленеді. ТОЖ-ы міндетті компоненттің пәндері бойынша жасалады және білім саласындағы өкілетті органдар арқылы бекітіледі. Оқу жоспарында қарастырылған пәндер бойынша жасалатын силлабустарды жоғары оқу орны бекітеді. Силлабустарда кіргізілетін міндетті компоненттегі пәндер ТОЖ негізінде, ал таңдау компонентіндегі пәндерді жоғары оқу орны дербес анықтайды.

Білім мазмұнын жоспарлау, оқыту үдерісін ұйымдастыру және өткізу амалдарын жоғары оқу орны оқытудың кредиттік технологиясы негізінде дербес жүзеге асырады.

Студенттердің оқу жүктемесі олардың оқу жылы бойы әрбір пән бойынша меңгертілетін кредиттермен өлшенеді. Аудиториядан тыс бір академиялық сағат 50, 75 немесе 100 минутқа тең.

Оқу жылы академиялық, аралық аттестаттау кезеңдерінен, практикалардан, демалыстардан тұрады. Оқу жылының жалпы ұзақтығы 36 аптадан кем емес.

Кәсіптік білім мамандығы бойынша кәсіптік оқу, педагогикалық, өндірістік және диплом алды болып бөлінетін практика 6-20 кредиттен бөлінетін кәсіптік жоғары білім оқу бағдарламасының міндетті компоненті саналады.

Жоғары оқу орны білім беру іс-әрекетін материалдық-техникалық базамен, білікті профессорлық-оқытушылар құрамымен, кітапхана қорымен, Интернет және басқа да ақпараттық ресурстармен, сырттан келген студенттерді жатақханамен қамтамасыз етеді.

Кәсіптік білім мамандығы бойынша оқытудың нәтижелері құзыреттіліктер арқылы және Дублин дескриптері оқытудың бірінші деңгейінің (бакалавриат) негізінде көрініс береді. Жоғары білімнің жалпы құзыреттіліктері жалпы білімділікке, әлеуметтік-этикалық, экономикалық және ұйымдастырушылық-басқарушылық, арнайы құзыреттіліктердің талаптары негізінде қалыптастырылады.

Кәсіптік оқыту мазмұнын жобалау республикалық деңгейде жүзеге асырылады. Мамандықтардың қандай кәсіпке, қандай өндіріс саласына жататындығы нақтыланған кәсіптік оқыту мазмұнын іріктеуде ықпалдасу принципі ескеріледі. Жалпы алғанда кәсіптік білім беру мазмұны жалпы білім және кәсіби даярлық блоктарынан құралады. Осыған орай, кәсіптік білімнің, тәрбиелеудің және жеке тұлғаның жалпы дамуына қатысты міндеттерді шешуге бағытталған тәрбиенің субъектілері мен объектілерінің даму үстіндегі өзара әрекеттестігі болып табылады.

Кәсіптік оқыту мамандығы бойынша бакалавриаттың білім бағдарламаларының мазмұнына кіретіндер:

- жалпы білім, базалық және бейіндік циклдары пәндерін зерделеуді қосып алғандағы теориялық оқыту;
- қосымша оқыту түрлері – түрлі кәсіби практикалар, денешынықтыру, бастапқы әскери даярлық және т.б.;
- аралық және қорытынды аттестаттау.

Осы орайда, бакалавриаттың білім бағдарламалары пәндерді оқытудың модульдік жүйесінің негізінде жобаланады. Теориялық оқытуға жұмсалатын жалпы жүктеме оқылатын пәндер тізімімен анықталады.

Жалпы білім беретін пәндер циклы (ЖБП) міндетті компонент және таңдау компоненті пәндерінен құралады. Базалық пәндер (БП) және бейіндік пәндер (БП) циклдарына міндетті компонент пәндермен қатар таңдау компонентінің пәндері кіргізіледі.

БП (базалық пәндер) циклындағы пәндердің көлемі типтік оқу бағдарламасындағы пәндерді оқытуға бөлінген жалпы көлемінің 50%-ын немесе 64 кредитті құрайды, олардың 20 кредиті міндетті компоненттегі пәндерді, ал 44 кредиті таңдау компоненті пәндерін оқытуға бөлінеді.

БП (бейіндік пәндер) циклындағы пәндердің көлемі типтік оқу бағдарламасындағы пәндерді оқытуға бөлінген жалпы көлемінің 25%-ын немесе 32 кредитті құрайды, олардың 5 кредиті міндетті компоненттегі пәндерді, ал 27 кредиті таңдау компоненті пәндерін оқытуға бөлінеді.

Білім стандартында қарастырылатын ең аз мөлшерде берілетін міндетті және ЖОО-ның ұсынатын оқу жүктемесі аясындағы білім деңгейі түрлі бақылаулар арқылы қамтамасыз етіледі. Кәсіптік білім мамандығын жоғары білім бағдарламасы бойынша оқытуды аяқтағандарға «бакалавр» және біліктілік қосымшасы (транскрипт), мемлекеттік үлгідегі диплом беріледі.

Кредиттік технологиямен оқытуда тест, бақылау жұмысы, коллоквиум, реферат, шығарма, есеп берулер түрінде тексерілетін, оқу-әдістемелік әдебиеттермен, ұсыныстармен қамтамасыз етілетін, студенттердің оқытушының жетекшілігімен (ОСӨЖ) және өз бетімен (СӨЖ) атқаратын өздік жұмыстарының көлемі ұлғаяды. Олардың арасалмағын жоғары оқу орны дербес анықтайды. Біліктілік деңгейі дегеніміз үздіксіз кәсіптік білім жүйесінде кадрлар даярлауда, кәсіпті (мамандықты) меңгертуде талап етілетін жалпы және кәсіптік білімнің көлемімен және арасалмағымен сипатталатын, аяқталған кезеңі саналады. ОСӨЖ барысында оқу бағдарламасының ең күрделі мәселелері, үй тапсырмаларын орындау, курстық жобалар (жұмыстар), семестрлік жұмыстарды бақылау, есеп беру және СӨЖ тапсырмаларының өзге түрлерін орындау бойынша консультациялар беріледі.

2.2. Кәсіпке баулу бағдарламаларын түзудің ғылыми-теориялық негіздері

Кәсіптік оқыту үдерісі мен оқу-танымдық үдеріс ұғымдарын жеке-жеке қарастыру қажет. Оқыту үдерісі – бұл таным өрісі, яғни оқыту үдерісінде білім алушы кәсіби шығармаларды тыңдайды, қабылдайды, оны қайтадан есіне түсіреді, бекітеді. Бұл ретте жаңа білімдерді меңгеру міндеті қойылмайды. Ал егер білім алушы өз бетімен білім алуды көздесе, өз бетімен ақиқатқа жетуді, кәсіби құбылыстарды тануды жүзеге асыра алса, онда оның іс-әрекеті оқу-танымдық үдерісі болып есептелінеді.

Кәсіптік білім үдерісінің әдіснамалық негізі танымдық материалистік теориясы болып табылады.

Кәсіби танымның бірінші баспалдағы – заттар мен құбылыстарды сезім мүшелері арқылы бейнелеу. Нәтижесінде, белгілі бір ұғым, түсініктер қалыптастырылады.

Кәсіби танымның екінші баспалдағы – ұғым, түсініктерді пайымдау. Пайымдау бұрыннан меңгерілген кәсіби тәжірибе, ой опе-

рациялары негізінде жүзеге асырылады, нәтижесінде кәсіптік білім меңгеріледі.

Кәсіби танымның үшінші баспалдағы – меңгерілген кәсіптік білімді іс жүзінде қолдана білу, яғни кәсіби танымның толығымен аяқталу үдерісі. Сөйтіп, кәсіптік білімді меңгерудің логикасы қабылдау, пайымдап бекіту, қолдану құралдарымен сипатталады.

Педагогикалық сөздікте білім мазмұны ұғымына: «Жеке тұлғаның дамуын қамтамасыз ететін білім, іскерлік, дағдылардың, шығармашылықтың іс-әрекет тәжірибесі мен дүниеге деген эмоционалды-құндылықты қарым-қатынастардың педагогикалық тұрғыдан бейімделген жүйесі»-деген анықтама берілген¹

Кәсіптік білімнің жалпы мазмұны «не үшін оқыту?» деген сұраққа жауап іздестіреді. Дегенмен, неге оқыту деген сұрақты қанағаттандыру үшін, адамзаттың әлеуметтік өмірінде жинақталған аса бай кәсіби мәдениетінің тәлімдік-тәрбиелік жағынан маңыздысын, ең қажеттісін таңдап алу және оны жас ұрпақтың бойына сіңірудің мақсатын, міндеттерін анықтап алу қажет. Ал білім мақсаты әр тарихи кезеңдерде қоғамдағы өркениеттің дамуына сәйкес, сан қилы өзгеріп отыратындығы мәлім. Міне, сондықтан кәсіптік білімнің міндеттері, білім көлемі, оқулықтардың құрылымы, пән мазмұны үнемі даулы проблема болып келеді.

Кәсіптік оқытудың білім мазмұнына қатысты қазақстандық ғалымдар бірнеше анықтамалар қалыптастырған. К.Өстеміров, Н.Шәметов, И.Васильев сияқты ғалымдардың пікіріне сәйкес: «Білім мазмұны- бұл тиісті орында жүйеге келтірілген білім, білік және дағдыларды игеру барысы және нәтижесі, оқушыны өмірге және еңбекке дайындаудың шарты», - десек, кәсіптік білім мазмұны Б.Әбдікәрімов анықтама бергендей: «... оларды меңгеру нәтижесінде оқушылардың ақыл-ой және дене қабілеттерінің дамуын, халық шаруашылығының белгілі бір саласында өнімді еңбек етуге даяр тәрбиелі, білікті жұмыскерді даярлауды қамтамасыз ететін жалпы білімдік, политехникалық, кәсіби және жалпы техникалық кәсіби білім, іскерлік және дағдылар жүйесі». Өстеміров 41 б

¹Педагогический энциклопедический словарь / Гл. Ред. Б. М. Бим-Бад; Редкол.: М. М. Безруких, В. А. Болотов, Ю. Л. С. Глебов и др. – Большая Российская энциклопедия, 2002. - С.266.

2.3. Кәсіпке баулу мазмұнын сұрыптаудағы жалпы тәсілдер

Кәсіптік білім мазмұнына белгілі бір білім мекемесінде меңгертілуге тиісті сұрыпталған кәсіптік білім, іскерліктер жүйесі, орта мектептердегі кәсіптік білім мазмұнын қалыптастырудың алғышарттары ретіндегі белгілі бір жүйелер жатады. Кәсіптік білім мазмұны өз кезегінде Б. Әбдікәрімов талап еткендей:

- білім алушылардың баламалы (альтернативті) ойлауын және меңгерілген білімдерін өндірістік міндеттерді жаңа жағдаяттарға өз бетімен көшіре алу іскерліктерін дамытуға;
- өндірістік міндеттерді біліктілікпен орындау үшін қажетті дағды және іскерліктер жүйесін қалыптастыруға;
- белгілі бір еңбек әрекеті тәжірибесін меңгертуге;
- ұжымда адамгершілік идеяларын және қарым-қатынас нормаларын меңгертуге;
- оқыту мазмұнының оның түпкі мақсаттарына сәйкес келуін және оқытудың өте-мөте тиімді әдістерін және ұйымдастыру формаларын пайдалануды қамтамасыз етуі тиіс»¹.

Кәсіптік білім оқу үдерісінің тұтас бір бөлігі ретінде білім мазмұнын қалыптастырудың теориялық тұжырымдамаларына негізделеді. Кәсіптік білім мазмұны бүгінгі әлеуметтік тапсырыс, әлеумет және ғылым жетістіктері, қажеттіліктер жүйесінің сипатына қарай анықталады.

Ал кәсіптік білім көздеріне еңбек мәдениеті, нақтылап айтқанда, түрлі саладағы еңбек нәтижелері, құралдары, техникасы мен технологиясы және т.б. жатады.

Кәсіптік білім мазмұнын сұрыптауда, оны құрастыруда қабылданған талаптар және оқу пәнінің оқу-кәсіби материалдарымен толықтырылуын қамтамасыз ететін өлшемдерді анықтайтын дидактикалық принциптер (В. В. Краевский, В. С. Леднев, И. Я. Лернер, М. Н. Скаткин, Ю. К. Бабанский, Б. Ә. Әбдікәрімов, Ә. Ә. Усманов, Г. Д. Жангисина) негізге алынады.

Кәсіптік білім мазмұнының тұжырымдамасы аға ұрпақтың еңбек саласында жинақталған тәжірибесін жеткізуді оның басты әлеуметтік функциясы ретінде қарастыра келе, төрт құрылымдық элементтерін ашып көрсетеді:

- 1) *Кәсіптік білім* – бұл тиісті білім беру орнында жүйеге келтірілген

¹Абдыкаримов Б.А. Профтехшкола и рынок /Под ред. А.П. Сейтешева. – Алматы, 1995.- 402 с.

білім, білік және дағдыларды игеру барысы және нәтижесі, білім алушыны өмірге және еңбекке дайындаудың қажетті шарты ретіндегі әлемдік және отандық еңбек тәжірибесі және кәсіби іс-әрекет жөніндегі білімдер. Кәсіптік оқыту мазмұнына жалпы және жеке білімдер тән. Жалпы білімдер еңбек үдерісі мен өнімдерінің жалпы құбылыстарын бейнелесе, жеке білімдерге арнайы технология және жалпы техникалық дайындық жатады. Арнайы технология білім алушыларға, ғылым негіздерінен қазіргі техника, технология және өндірісті ұйымдастыру тұрғысынан, тиісті өндіріс саласы мен оның даму болашағы туралы жалпы мәлімет береді. Қазіргі заманғы техника, өндірісті механикаландыру мен автоматтандырудың кешенді жүйесін неғұрлым тиімді пайдалану, құрылғылардың негізгі мәліметтерін, жұмыс істеу принциптерін білуді үйретеді; жаңа техника мен технологиялардан, өндірісті дамытудың әлемдік деңгейдегі озық әдістерінен мағлұмат береді. Еңбекті ғылыми ұйымдастыруды, өз жұмыс орнында еңбек қауіпсіздігін, өндірістік санитария мен жеке гигиена ережелерін сақтауды үйретеді.

Жалпы техникалық дайындық – жекелеген өндіріс салалары бойынша ғылыми-техникалық және әлеуметтік-экономикалық бағыттар бойынша өндіргіш күштердің дамуы, білім мен дағды жүйелері туралы хабардар етеді.

2) *Кәсіби іскерліктер* – барысында ғылыми теорияны практикалық тәжірибе негізі арқылы оқытушылардың білім алушылардың біліктілігін арттыруға жол ашатын белгілі бір іс-әрекет амалдарын жүзеге асыру тәжірибесі. Әлемдік және отандық еңбек тәжірибесі жөніндегі кәсіптік білімдерін, кәсіби іс-әрекет амалдарын пайдалана алу іскерлігі, яғни бұрыннан қалыптасқан кәсіби іс-әрекет амалдарын жүзеге асыру тәжірибесінің меңгерілуі. Бұл кәсіби мәдениетті сақтау, жеткізу қабілетін қамтамасыз ететін тәжірибенің мазмұнын құрайды. Практикалық іскерліктер мен дағдылар теория мен практика бірлігінде білім алушылардың кәсіби мәдениеті қалыптасуының бастауы болып табылады.

3) *Кәсіби шығармашылық және ізденімпаздық іс-әрекеттер тәжірибесі*. Бұл тәжірибе - жаңа проблемаларды шешуге мүмкіндік беретін адамзаттың даму үдерісінде жинақталған қазынасы. Ол өз кезегінде бұған дейін меңгерілген кәсіптік білімдер мен іскерліктерді жаңа жағдайларда өз бетімен жүзеге асыруды, белгілі іс-әрекет амалдарының негізінде жаңа амалдарды қалыптастыруды талап етеді. Әлеуметтік тәжірибенің бұл түрі жас ұрпақтың кәсіби

қабілеттері мен кәсіби мәдениетінің дамуын әрі қарай қамтамасыз етеді. Мұндай тәжірибе адамның кәсіптік әлеміне, оқыту қабылдау арқылы өзіне қарым-қатынасында көрініс табатын жеке тұлғалық сипатын танытады.

4) *Еңбек әлеміне, түрлі саладағы еңбек түрлерімен шұғылданатын адамдарға, өзінің кәсіби әрекеттеріне деген эмоционалды-құндылықты қарым-қатынасы.* Бұл - бұрыннан белгілі кәсіби тәжірибені меңгерудің ең жоғарғы деңгейі. Бұл - тек кәсіптік білім, іскерліктер ғана емес, тұлғаның проблемалардың шешіміне деген өзіндік көзқарасы мен қарым-қатынасы. Мұндай жағдайда меңгерілген кәсіби-әлеуметтік тәжірибе білім алушылардың меншікті кәсіби тәжірибесіне, кәсіби іс-әрекеті ету амалдарына айналады.

Осы тұрғыдан алғанда жастардың кәсіби білімін академик Ә.П.Сейтешевтің ұсынысы бойынша әрқайсысына өзіндік ерекшеліктер мен атқаратын қызметтері тән бірнеше кезеңдерден тұратын келесі жаңа жүйе арқылы жүзеге асыру қажет:

Бірінші кезеңде – білім алушылардың жалпыға бірдей, жалпытехникалық даярлығы: жалпы еңбек дағдыларын, іскерліктерін, шеберлік негіздерін, еңбек құралдарын (автомобиль, трактор, комбайн, мотоцикл, велосипед, станок, тігін және жазу, ЭЕМ машиналарымен жұмыс жасау және т.б.) іске қосу іскерліктерін меңгету, жобалау, рационализаторлық және өнертапқыштық негіздерін үйрету, еңбек ету әдеттерін, еңбексүйгіштік, техникалық және технологиялық шығармашылық ойлауды қалыптастыру және практикалық еңбек тәжірибесін жинақтау мақсатында теория мен практикада еңбек әлемімен кеңінен таныстыру.

Екінші кезеңде - білім алушылардың кең түрдегі политехникалық негізде жалпыкәсіби даярлығы: кәсіби қызығушылығын, бейімділіктерін, идеалдарын қалыптастыру мақсатында теория мен практикада еңбек әлемімен өндірістік еңбек процесінде жан-жақты таныстыру.

Үшінші кезеңде – білім алушылардың әрі қарай мамандандыра отырып, кең түрдегі кәсіби негізде кәсіптер топтары бойынша жалпысалалық даярлығы: кәсіптермен өндіріс жағдайындағы шаруашылықтың нақты саласы шеңберіндегі еңбектің жоғары өнімділігі процесінде теория мен практикада жан-жақты таныстыру.

Төртінші кезең – жеке тұлғаның заманауи жоғары механизацияланған өндіріс жағдайындағы кәсіби тұрақтылығын

қалыптастыру мақсатынғы кәсіб-әлеуметтік байімделуін қамтамасыз ету бойынша кешенді әлеуметтік-педагогикалық, ұйымдастырушылық-әдістемелік жұмыстар жүйесі.

Бесінші кезең – өндіріс иесі сезімі, новаторлық және өнертапқыштық рухы тән кең профильді (өз ісінің шебері, зиялы жұмыскер) жоғары білікті жұмыскерді қалыптастыру мақсатындағы жеке тұлғаны кәсіби және рухани дамыту бойынша біліктілік жоғарылату жүйесі¹.

Сонымен, кәсіптік білім мазмұны ҚР МЖМБС-мен қатар, типтік оқу бағдарламаларында, оқулықтарда, оқу-әдістемелік құралдарында көрініс алады.

Оқу бағдарламалары - әрбір оқу пәні бойынша меңгертілуге тиісті негізгі білім, іскерлік, дағды көлемін сипаттайтын нормативтік құжат. Оқу бағдарламаларында меңгертілетін кәсіптік оқыту педагогының материалдарын жылдарға бөлу мерзімі, әр тақырыпқа қажетті сағат сандары жөнінде ұсыныстар беріледі.

Кәсіптік оқыту педагогының оқу бағдарламасы өзінің құрылымдық жағынан үш негізгі компоненттен тұрады:

– түсінік хат немесе кіріспе. Онда жалпы білім беретін мектептегі оқу пәндері жүйесінде оқытылатын кәсіптік оқыту педагогының оқыту бойынша мақсатты бағыттары анықталады;

– білімнің нақты мазмұны. Ол дегеніміз - кәсіптік оқыту педагогының кәсіптік оқыту бойынша негізгі ақпараттарды, ұғымдарды, заңдарды, теорияларды, сондай-ақ, пәнді меңгерту барысында қалыптастырылуға тиісті дағды, іскерліктердің міндетті аясы және пәнаралық байланыстар негізінде жүзеге асырылатын жалпы дағды, іскерліктердің тізбесі қарастырылған оқу материалдары болып табылады;

– әдістемелік нұсқаулар. Бұл нұсқауларда бағдарламаны жүзеге асыру жолдары, әдістері, ұйымдастыру формалары, оқыту құралдары және сол пәнді оқыту үдерісінде білім алушылардың алған білімін, дағды, іскерліктерін бағалау туралы мағлұматтар беріледі.

Кәсіптік білім бағдарламалары ғылымның сапалық және құрылымдық өзгерістеріне жауап беру үшін келесі ғылыми принциптердің талаптарына сәйкес болуы тиіс. Олар:

Кәсіптік оқыту педагогының оқу бағдарламасының мазмұны

¹Сейтешев А.П., Абдыкаримов Б.А. Научные основы профессионально- технической педагогики. - Алматы, 1992. - 448 с.

оқулықтар мен оқу құралдарында көрініс табады. Оларды негізгі білім көзі және білім алушылардың өздік жұмыстарын ұйымдастырудың ең маңызды оқу құралдары ретінде қарастырамыз. Оқулықтағы оқу материалдары ең қажетті және жеткілікті көлемде, нақты мөлшерде, сонымен қатар қысқа да ықшамды, мейлінше қорытындыланған түрде көрініс алуы тиіс. Оқулықтағы және оқу құралдарындағы материалдарда нағыз ғылым жетістіктері баяндалады, сонымен бірге, білім алушылардың жас шамасына лайықтылығын, қызығушылықтары мен психикалық үдерістердің (қабылдау, ойлау, ес, т.б.) ерекшеліктерін есепке алу, білім алушылардың танымдық белсенділігі мен қажеттіліктерін, еркін ынталандыру, оқыту үдерісіндегі жауапкершіліктерін арттыру мәселелері қарастырылады.

Оқу құралдарына жататындар: оқулықтар, оқу құралдары, оқу-әдістемелік құралдар, дидактикалық материалдар, картотекалар, нұсқаулар, сөздіктер, анықтамалық сөздіктер, интернет-ресурстар және т.б. Кәсіптік оқыту педагогының кәсіптік оқыту бойынша оқу құралдарындағы оқу материалдары оқулықтағы оқу материалдарын жаңа мағлұматтармен барынша байытып, толықтыратындай, кеңейтілген түрде беріледі. Сөйтіп, оқу құралдары, білім алушыларға оқу материалдарын баяндап беруге, талдауға, толықтыруға, саналы тұрғыдан зерделеуге көмектеседі¹.

Кәсіптік оқыту үдерісінде білім алушылардың кәсіби ойлау қабілеттері, дүниетанымы, практикалық іскерлігі және дағдысы қалыптасады. Білім алушы тек кәсіптік білімдерді меңгеріп қана қоймайды, оның дүниені тануға, түрлі кәсіби құбылыстарды пайымдауға, өз бетімен білімін толықтыруға, меңгерген білімдерін практикада қолдануға деген талпынысы, қажеттіліктері дамиды. Кәсіптік оқыту педагогы болса, ол тек жалаң біліммен шектелмейді, оқыта отырып тәрбиелейді, білім алушылардың білім алуға деген қажеттіліктерін, кәсіби қабілеттерін дамытады, жаттығулар мен тапсырмалар беріп, білімділік деңгейлерін бақылайды. Бір сөзбен айтқанда, кәсіби-педагогикалық үдеріске басшылық жасайды.

Кәсіптік оқыту үдерісі өзіне тән компоненттерімен сипатталады. Олар: кәсіптік оқыту (кәсіптік білім, кәсіби іскерлік, кәсіби дағдылар), кәсіптік оқытудың мақсаты, кәсіптік білім мазмұны,

¹Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. - М: Ассоциация «Профессиональное образование», 1999. - С. 88.).

кәсіптік оқытудың әдістері және құралдары, кәсіптік оқытуды ұйымдастыру, кәсіптік оқытудың нәтижелері.

Кәсіптік оқыту педагогикалық үдерісте жүзеге асырылады.

Үдеріс – *prozessus* – латын тілінде алдыға қарай жылжу, өзгеру деген ұғымды білдіреді. Кәсіби-педагогикалық үдеріс кәсіптік оқыту педагогтары мен білім алушылардың өзара әрекеттестігінің мақсаты, міндеттері, мазмұны, әдістері, құралдары, формалары және осы әрекет ету нәтижелері сияқты компоненттерден құралады.

Кәсіптік оқыту – оқу жүктемесінің ауқымды мөлшеріне арналған білікті жұмысшыларды даярлау үдерісінің маңызды бөлігі. Көпшілік кәсіптер бойынша оқу шеберханаларында, оқу зертханаларында кәсіптік оқыту, өндіріс жағдайында кәсіптік оқыту, өндірістік практикада 3 негізгі кезеңдер арқылы жүзеге асырылады.

Әрбір кезең кәсіптің ерекшеліктеріне байланысты ұзақтығы түрліше болатын өндірістік оқыту бағдарламаларымен анықталады. Кәсіптік оқыту әдетте өндірістік шебердің бекітілген топта білім берудің басынан бастап, соңына дейін жетекшілік етуі арқылы жүзеге асырылады.

Оқыту дегеніміз педагогикада білім жүйесін саналы түрде және бірізділікпен меңгертуге, оларды өмірде қолдана білу іскерліктерін қалыптастыруға, білім алушылардың өзіндік ойлауын және танымдық қабілеттерін дамытуға, еңбек етудің дене және ақыл-ой мәдениетін меңгертуге бағытталған педагогтың (шебердің) бірізділікті және өзара байланыстағы әрекеттерінің жиынтығы ретінде түсіндіріледі.

Кәсіптік оқытудың ерекшелігі ең алдымен оқыту үдерісінің білім алушылардың қатысуымен тікелей өндірістік еңбегінде жүзеге асырылатындығында. Бұл ретте оқыту үдерісі білім алушылардың оқу әрекеттерінің, шебердің оқыту әрекеттерінің, оқыту құралдарының, яғни оның мазмұнының барлық негізгі компоненттерімен себептелінеді.

Кәсіптік оқыту мазмұны кәсіпке сәйкес жұмысшының еңбек ету қызметін және біліктілік (разряд, категория және т.б.) деңгейін талдау негізінде анықталады. Бұндай талдау жұмысшының еңбек ету әрекетіне қарамастан келесі функцияларды орындайтындығын көрсетеді: өндірістік үдерісті жоспарлау; өндірістік үдерісті дайындау; өндірістік үдерісті жүзеге асыру; өндірістік үдеріске қызмет көрсету.

Сондықтан, өндірістік оқытудың басты міндеті білім алушылардың кәсіптеріне тән өндірістік үдерісті жоспарлауға,

дайындауға, жүзеге асыруға, қызмет көрсетуге үйрету болып табылады.

Кәсіптік оқыту тар мағынасында білім алушыларға кәсіптік білім, іскерлік, дағдыларын меңгерту деп анықталса, кең мағынада кәсіптік білім, іскерлік, дағдыларды меңгертумен бірге, олардың еңбек етуге деген эмоционалды-құндылықты тәжірибесі мен кәсіби шығармашылық іс-әрекеттері тәжірибесінің қалыптасуын айтамыз.

Бүгінгі таңда кәсіптік білімнің мақсаты білім алушылардың еңбек, рухани-адамгершілік, эстетикалық, көркемдік мәдениетінің қалыптасуы деп түсіндіріледі. Бұл мақсат кәсіптік білімнің келесі негізгі міндеттерінің жүзеге асырылуын көздейді:

-білім алушылардың еңбек етуге деген сезімін, сүйіспеншілігін ояту, еңбек нәтижелеріне құндылықты сипатта баға беруін, мәдениетін дамыту;

-білім алушыларды халықтық, жаңа кезең еңбек түрлерімен таныстыру;

-өмірмен рухани байланыстағы еңбек туралы білімдерді меңгерту;

-кәсіби қабілеттерін, дағды, іскерліктерін дамыту, еңбекпен шұғылдану үдерісінде өздерінің жеке тұлға екендігін саналы түрде ұғындыру;

-еңбек үлгілерін жасап шығару іс-әрекеттерін, шығармашылық қабілеттерін дамыту;

-кәсіби талғамын тәрбиелеу;

-көркемдігі жоғары еңбек түрлерімен шұғылдануға деген қажеттіліктерін дамыту;

-өз бетімен кәсіптік білімін толықтыруға қабілеттілігін дамыту.

Кәсіби даярлау үдерісінің өзіне тән функциялары бар. Олар: кәсіптік оқытудың білімділік, кәсіптік оқытудың тәрбиелік, кәсіптік оқытудың дамыту функциялары.

Кәсіптік оқытудың білімділік функциясы - бұл білім алушыларды кәсіби ғылыми білім, іскерлік, дағдылар жүйесімен қаруландыру. Оның түпкі нәтижесі берілген білімнің іс-жүзінде саналы түрде қолданыла білуі болып саналады.

Кәсіптік оқытудың тәрбиелік функциясы - кәсіптік оқытудың мазмұнымен, оқытудың формасымен, әдістерімен анықталатын және кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушылардың қарым-қатынасы арқылы жүзеге асатын үдеріс. Кәсіптік оқыту үдерісінде жеке тұлғаның белгілі бір көзқарастары, қарым- қатынастары, тұлғалық

сапа-қасиеттері, кәсіптік өнерге, кәсіби іс-әрекеттерге деген өзіндік көзқарастары, пікір-пайымдаулары, мінез-құлықтары қалыптасады.

Кәсіптік оқыту дамыту функциясының басшылығымен жүзеге асырылады. Кәсіптік оқытудың дұрыс ұйымдастырылуы білім алушылардың сенсорлық, қозғалыстық, мотивациялық-қажеттік, интеллектуалдық дамуына көмектеседі. Қажеттілік және тұлғаның танымдық үдерістерінің белсендірілуі арқылы әсіресе кәсіби есту, кәсіби ес, кәсіби ойлау, қиялдау, сонымен бірге кәсіби қабілеттері дамиды.

Кәсіби дағды - кез-келген әрекетті орындай білу арқылы бекітілген білікті дағды деп атайды. Ал, кәсіби дағды, белгілі бір кәсіпті меңгеру барысында практикалық жаттығу арқылы қалыптасатын, еңбек қызметінің автоматты түрдегі сапалы сандық көрсеткіші болып табылады.

Дағдының психологиялық тұрғыдан мынадай түрлері бар: қимыл дағдысы; ойлау дағдысы, сезім дағдысы.

Қимыл дағдыларында еңбек қимылдарын дәл, нақ және аз күш жұмсай отырып, тиімді үйлестіру әрекетін қалыптастырады. Ойлау дағдылары жұмыс барысында стандартты қалыптасқан, арнайы ойлау үдерісін қажет ететін дағдылар.

Сезімдік дағдылар іс-әрекетті атқару кезінде сезім мүшелері арқылы қалыптасқан технологиялық үдерістер мен материалдарды сұрыптау барысында пайда болады. Сондай-ақ, бұл әрекет әсіресе, өндіріс үдерістерін ұйымдастыру мен тауар сапасын бақылау кезінде байқалады.

Кәсіптік білімнің нәтижелі болуы оның ішкі *қозғаушы күштеріне* байланысты. Қозғаушы күш деп қойылатын талаптар мен оларды орындаудағы білім алушылардың мүмкіншілігі арасындағы қарама-қайшылықтарды атайды. Қарама-қайшылықтардың бағыттылықпен шешілуі мазмұндық білімнің табиғатына сай дұрыс қызмет етуіне қол жеткізеді. Бұл ретте кәсіптік оқыту педагогының алатын нәтижесі оқу мен тәрбие барысында білім алушыларды кәсіби іс-әрекет тәсілдерін белсенді түрде игеру талпынысын қамтамасыз етуімен сипатталады.

Негізгі ұғымдар сөздігі:

Стандарт (ағыл. - standard - норма, үлгі, мөлшер) - мөлшер, үлгі, өлшем дегенді білдіретін ұғым.

Білім стандарты – қоғамдық идеал көрініс табатын және нақты жеке тұлғаның және сол идеалға қол жеткізу бойынша білім беру

жүйесінің мүмкіндіктері есепке алынатын, білімділіктің мемлекеттік нормасы ретінде қабылданатын негізгі параметрлер жүйесі.

Кәсіптік білім беру стандарты дегеніміз - бітірушілердің жалпы кәсіптік білім даярлығына қойылатын талаптардың міндетті және соған сәйкес келетін білім мазмұны, әдістері, формалары, оқу құралдары мен бақылаудың деңгейі.

Кәсіптік білім мазмұны - кәсіптік оқыту үдерісінде білім алушылардың меңгеруге тиіс ғылыми білімдер, практикалық іскерліктер және дағдылар мен іс-әрекет ету және ойлау амалдарының жүйесі.

Біліктілік деңгейі - үздіксіз кәсіптік білім жүйесінде кадрлар даярлауда кәсіпті (мамандықты) меңгертуде талап етілетін жалпы және кәсіптік білімнің көлемімен және арасалмағымен сипатталатын аяқталған кезеңі.

ТОЖ (типтік оқу жоспары) - білім саласының өкілетті органдары арқылы бекітілетін оқу орындарында оқылатын оқу пәндерінің құрамын анықтайтын нормативтік құжат.

ТОБ (типтік оқу бағдарламалары) – білім саласының өкілетті органдары арқылы бекітілетін оқылатын әрбір пән бойынша меңгертілуге тиісті білім, іскерлік және дағдылар ауқымы анықталынатын нормативтік құжат.

ЭПК (элективтік пәндер каталогы) - жоғары оқу орындардағы жыл сайынғы барлық пәндердің жүйеленген аннотациялық тізімі.

ОЖЖ (оқу жұмыс жоспары) – типтік оқу жоспарының негізінде өңделенетін және Ғылыми Кеңестің шешімімен білім мекемесінің жетекшісі бекітетін оқу жоспары.

Силлабус – студенттің оқу жұмыс бағдарламасы.

СОЖЖ (студенттердің оқу жұмыс жоспары) - студенттердің жеке жұмыс жоспары.

ОСӨЖ - оқытушының жетекшілігімен атқарылатын студенттердің өздік жұмысы.

СӨЖ - студенттердің аудиториядан тыс атқаратын өздік жұмыстары.

Өздік жұмыстар үшін сұрақтар мен тапсырмалар:

* Қазақстан Республикасының білім стандарттарында қандай мәселелер қарастырылады?

* 5B012000 «Кәсіптік білім» жалпыға міндетті білім стандар-

ты жоғары білім саласындағы қандай халықаралық құжаттармен үйлестірілген?

* Кәсіптік білім стандартындағы «біліктілік», «біліктілік деңгейі» ұғымдарының жетекші рөліне негіздеме беріңіздер.

* Жоғары кәсіптік білімнің құзыреттіліктеріне (жалпы білімділік, әлеуметтік-этикалық, экономикалық, ұйымдастырушылық-басқарушылық, арнайы) сипаттама беріңіздер.

* Студенттердің оқытушының жетекшілігімен (ОСӨЖ) және өз бетімен (СӨЖ) атқаратын өздік жұмыстарына мысалдар келтіріп, мазмұндық сипаттама беріңіздер.

* «Оқу пәні» және «ғылым негіздері» ұғымдарының айырмашылықтары неде?

* Кәсіптік білім мазмұнын қалыптастырудың алғышарттары ретіндегі белгілі бір жүйелерге жататындарды анықтаңыздар.

* Кәсіптік білім, оқыту мазмұнын сұрыптау теориясындағы тұжырымдамаларға сипаттама беріңіздер.

* Кәсіптік білім мазмұнын сұрыптауда талап етілетін өлшемдер мен дидактикалық принциптерді мазмұндаңыздар.

* Кәсіптік оқыту педагогы бағдарламасының негізінде кәсіптік білім мазмұнының білімділік, тәрбиелік, дамыту функцияларына сипаттама беріңіздер.

* Кәсіптік білім мазмұнының құрылымдық компоненттеріне мазмұндық сипаттама беріңіздер.

* Шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі білім мазмұнына жата ма, немесе ол үлгілер мен жаттығулардың негізінде қалыптасатын іскерліктер мен дағдылардың бір түрі ме?

* Кәсіптік білім мазмұны қандай нормативтік құжаттарда көрініс табады?

* Кәсіптік оқыту мамандығы бойынша типтік оқу жоспарының жалпы білім, базалық және бейіндік циклдары пәндерінің, тандау пәндерінің мазмұнын ашып көрсетіңіздер.

* Типтік оқу бағдарламаларына мәндік-құрылымдық сипаттама беріңіздер.

* Кәсіптік оқыту мамандығы бойынша бакалавриаттың білім бағдарламаларының мазмұнына кіретіндерді анықтаңыздар.

Әдебиеттер:

Негізгі:

Леднев, В. С. Содержание образования: сущность, структура,

перспективы /В. С. Леднев. 2-е изд., перераб. - М. : Высш. шк., 1991. -223 с.

Теоретические основы содержания общего среднего образования /Под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера.- М.,1983.

Профессиональная педагогика: Учебник. / Под ред. Батышева С.Я., Новикова А.М. Издание 3-е, перераб. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2010. – 456 с.

Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых.- Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. – 435 с.

Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. - 4-е изд.- М.: Школьная Пресса», 2002. – 512 с.

Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических вузов / Под ред. В. Д. Симоненко.-М.: Вентана-Граф, 2006.- 368 с.

Педагогика: Учеб. пособие для студентов педагогических вузов и педагогических колледжей /Под ред. П. И. Пидкасистого. - М.: Педагогическое общество России, 1998. – 640 с.

Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2-х кн. - М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. –Кн.1. Общие основы. Удеріс обучения. -578 с.: ил.

Кошкина Н. Б. Многоуровневая профессиональная подготовка специалистов в условиях рынка труда.-Кемерово, 2007.- 251 с.

Леднев В. С. Содержание образования М.,1989.

Вишнякова С. М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. –М.: НМЦ СПО, 1999.- 538 с.

Коджаспирова, Г. М. Педагогика : учебник для студентов / Г. М. Коджаспирова. М.: Владос, 2003. - 352 с.

Кедров Б. М. Единство диалектики, логика, теории познания. - М., 1963.

Гершунский Б. С. Философия образования. – М., 1998.

Сейтешев А.П. Методологические основы профессиональной педагогики. - Фрунзе: Мектеп, 1974. - 160 с.

Сейтешев А.П., Абдыкаримов Б.А. Научные основы профессионально- технической педагогики. - Алматы, 1992. - 448 с.

Семченко А.А. и др. Модернизация содержания и технологии об-

учения в системе начального и среднего профессионального образования: теория и практика. - Алматы, 2002. - 11 с.

Егоров В.В. и др. Совершенствование подготовки инженерно-педагогических кадров профессионально-технического образования Казахстана. - Алматы: Казахстан, 1992. - 180 с.

Моминбаев Б.К. Теоретические основы профессиональной подготовки инженера-педагога в сельхозвузе: автореф. ... докт. пед. наук. - Екатеринбург, 1991.- 43 с.

Қосымша:

Эрганов Н. Е. Методика профессионального обучения.-М.: Изд-во «Академия»,2007.-160 с.

Ильясов И. И., Галатенко Н.А. Проектирование курса обучения по учебной дисциплине.- М., 1994.

Андреев В. И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. - Казань: Центр инновационных технологий, 2000. - 451 с.

Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: Личность в гуманистических теориях и системах воспитания. - Ростов-на-Дону: Творческий центр «Учитель», 1999. – 315 с.

Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке. - М.: Педагогика, 1990.-168 с.

Педагогика: Учеб. пособие / Под ред. П. И. Пидкасистого. - М.: Пед. общество России, 2001. - С.3-62.

Питюков В. Ю. Основы педагогической технологии: Учебно-метод. пособие. - М.: «Гном- Пресс», Моск. гор. пед. общество, 1999. - 192 с.

Смирнов В. И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях. -М.: Педагогическое общество России, 1999. - 414 с.

Вопросы конструирования содержания общего среднего образования: сб. науч. тр. / под ред. В. В. Краевского, И. Я. Лернера. М. : НИИ ОП АПН СССР, 1980.- 120 с.

Сластенин В. Д., Тамаркин В.Э. Методологическая культура учителя. //Советская педагогика. 1991. № 9.

Краевский В. В. Проблемы научного обоснования обучения (Методологический анализ). - М., 1977.

Абросимов, А. Г. Теоретические и практические основы создания информационно-образовательной среды вуза: монография / А. Г. Абросимов. Самара : СГЭА, 2003. – 203 с.

Андреев В. И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. - Казань: Центр инновационных технологий, 2000. – 451 с.

Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: Личность в гуманистических теориях и системах воспитания. - Ростов-на-Дону: Творческий центр «Учитель», 1999. – 215 с.

Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке. - М.: Педагогика, 1990.-168 с.

Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М., 1995.

Батурина, Г. И. Цели образования как основа связи содержания и методов обучения / Г. И. Батурина, Т. И. Шамова // Советская педагогика. 1980. -№8.-С. 69-75.

Краевский В. В. Методология педагогики: анализ с позиции практики //Советская педагогика. 1988. № 7.

Петров Ю. А. Методологические проблемы теоретического познания. - М., 1986.

Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований. - М., 1982.

Гапонов, Г. М. Самостоятельная работа студентов. Организация самостоятельной работы студентов / Г. М. Гапонов. Воронеж : Воронеж, ун-т, 1969.- 123 с.

Громкова, М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : учеб. пособие для вузов / М. Т. Громкова. М. : Юнити-Дана, 2003. -396 с.

Климова, Е.А. Становление профессионала / Е. А. Климова. М. : МПСИ, 1996.-248 с.

Моминбаев Б.К. и др. О преимущественности трудовой подготовки учащихся общеобразовательных и профессиональных школ. /Материалы международной научно-теоретической конференции, посвященной 70-летию юбилею С.П. Сейтешева. - Алматы, 2000. - С. 230-233.

Рахимжанова Н.И. Интеграция содержания общеобразовательных и специальных предметов в учебных заведениях профтехобразования Республики Казахстан: автореф. ... канд. пед. наук. - Алматы, 1992. - 16 с.

Тест тапсырмалары

1. Мемлекеттік құжатта, оқыту пәндерінің аты және саны бекітілген, оны сыныптар бойынша тізбектеп оқыту негізделген және де әрбір пәнге апта бойынша сағат бөлінген:

- А) оқу жоспары;
- Ә) оқу бағдарламасы;
- Б) кітап;
- В) оқу құжаттары;
- Г) күнтізбелік жоспар.

2. Білім алушылардың жалпы кәсіптік білім даярлығына қойылатын талаптарды реттеуші ресми құжат:

- А) жалпыға міндетті кәсіптік білім стандарты;
- Ә) типтік оқу жоспары;
- Б) типтік оқу бағдарламасы;
- В) технология пәні оқытушысына арналған әдістемелік нұсқаулар;
- Г) технология пәні оқулығы.

3. Кәсіптік білім мазмұнын анықтайтын нормативтік құжат:

- А) типтік оқу жоспары;
- Ә) типтік оқу бағдарламасы;
- Б) әдістемелік нұсқаулар;
- В) оқулықтар;
- Г) қосымша оқу құралдары.

4. Кәсіптік білім беру мазмұнын қалыптастыру көздері:

- А) мемлекеттік білім стандарты, типтік оқу бағдарламасы, оқулық;
- Ә) оқу құралы, жаттығулар жинағы, ғылыми мақалалар;
- Б) педагогикалық технологиялар, типтік оқу бағдарламасы, оқулық;
- В) типтік оқу бағдарламасы вокалды жаттығулар;
- Г) әдістемелік ұсыныстар, жаттығулар, жинақтар, әдістемелік ұсыныстар;
- Г) мемлекеттік білім стандарты, ғылыми мақалалар педагогикалық технологиялар.

5. Кәсіптік білім мазмұнын сұрыптауға негіз болатындар:
- А) дидактикалық принциптер;
  - Ә) кәсіптік материалдардың көлемі;
  - Б) білім алушылардың даярлық деңгейі;
  - В) кәсіптік ойлау;
  - Г) кәсіптік материал.
6. Білім алушылардың меңгеруге тиісті білім мазмұны көлемі бойынша ең аз мөлшердегі білім деңгейіне қойылатын талаптар ескерілетін құжат:
- А) мемлекеттік стандарт;
  - Ә) оқу бағдарламасы;
  - Б) оқулық;
  - В) оқу құралы;
  - Г) әдістемелік ұсыныстар.
7. Тиісті кәсіп саласы бойынша мамандардың білім, білік және дағдысын белгілейтін мемлекеттік құжат:
- А) біліктілік сипаттамасы;
  - Ә) оқу жоспары;
  - Б) оқу бағдарламасы;
  - В) оқулық;
  - Г) оқу құралдары.
8. Меңгерілетін материалдың тақырыптық мазмұны қандай құжатта көрініс алған:
- А) оқу бағдарламасы;
  - Ә) оқулық;
  - Б) оқу құралы;
  - В) әдістемелік ұсыныстар;
  - Г) әдістемелік құралдар.
9. Құбылыстар мен үдерістер арасындағы дамуды сипаттайтын құбылыс:
- А) заңдылық;
  - Ә) принцип;
  - Б) мазмұн;
  - В) оқыту;
  - Г) тәрбие.

10. Типтік оқу жоспарының негізінде өңделенетін және оқу орнының Ғылыми Кеңесінің шешіміне сәйкес білім мекемесінің жетекшісі бекітетін құжат:

- А) оқу жұмыс жоспары;
- Ә) оқу бағдарламалары;
- Б) оқу құралдары;
- В әдістемелік нұсқаулар;
- Г) педагогикалық сөздіктер.

11. Білім мазмұны ілімін құрған кім?

- А) В.А.Онищук;
- Ә) А.М.Матюшкин;
- Б) И.Я.Лернер;
- В) П.Я.Гальперин;
- Г) М.А.Данилов.

12. Оқыту үдерісіндегі ең басты жүйелеуші фактор:

- А) білім мазмұны;
- Ә) оқыту әдістері;
- Б) оқыту формасы;
- В) оқыту принципі;
- Г) оқыту тәсілі.

13. Білім мазмұнының негізгі салалары :

- А) гумандық, жалпы, арнайы;
- Ә) гуманистік, бастауыш, дәстүрлі;
- Б) жалпы, политехникалық, арнайы (кәсіптік);
- В) дидактикалық, жалпы, дәстүрлі;
- Г) бастауыш, дәстүрлі, формальды;

14. Басты компонент және мәтініне қоса қосымша компоненттер енгізілген әдебиет көзі:

- А) оқулық;
- Ә) оқу бағдарламалары;
- Б) оқу құралдары;
- В әдістемелік нұсқаулар;
- Г) оқу жұмыс жоспары.

15. Білім берудегі негізгі әлеуметтік функция:
- А) практикалық дағдылар мен іскерліктердің берілуі;
  - Ә) тәжірибенің кейінгі буынға берілуі;
  - Б) білім алушының жеке басында адамгершілік сапалардың қалыптасуы;
  - В) білім алушылардың анықталған білім мөлшерін игеруі;
  - Г) білім алушыларға практикалық дағдыларды меңгерту;
16. Білім мазмұнын қалыптастыруда Я.А.Коменский негізін салған теория:
- А) дидактикалық материализм;
  - Ә) дидактикалық прагматизм;
  - Б) дидактикалық утилитаризм;
  - В) дидактикалық технократизм;
  - Г) дидактикалық формализм.
17. Білім беру, дамыту, тәрбиелеу – бұл:
- А) оқыту функциялары;
  - Ә) білім беру жүйесі;
  - Б) білім беру міндеті;
  - В) білім мазмұны;
  - Г) Оқыту нәтижесі.
18. Оқытудың білім беру функциясы:
- А) ғылыми білім, іскерлік, дағдыны игертуді көздейді;
  - Ә) білім алушылардың өмірлік әрекетін ұйымдастырады;
  - Б) білім алушылардың дүниетанымын қалыптастырады;
  - В) қажетті кәсіби сапаны тәрбиелеуді көздейді;
  - Г) тұлғаны дамытады.
19. Оқытудың дамытушылық функциясы:
- А) білім алушылардың ақыл-ой, еріктік, мотивтік және басқа салаларын дамытады;
  - Ә) арнайы және жалпы оқу іскерлігі мен дағдысын қалыптастырады;
  - Б) білім алушылардың дүниетанымын қалыптастырады;
  - В) ғылыми білімді игеруді болжайды;
  - Г) білім алушылардың қоғамдық сұраныстарға сәйкес әрекеттері мен тәртібін қалыптастырады.

20. Оқыту теориясы ғылым ретінде мынадай сұрақтармен айналысады:

- А) білім дегеніміз не?
- Ә) нені үйрету керек?
- Б) тәрбие дегеніміз не?
- В) қайтіп тәрбиелеу керек?
- Г) білім алушылардың көзқарасы.

21. Білім алушылардың кәсіптік дамуының жетістікті көрсеткіші:

- А) технологияға деген тұрақты қызығушылық;
- Ә) санамен қабылдау;
- Б) мотивтер;
- В) мотивация;
- Г) қабілет.

22. Белгілі бір жүйе бойынша алынатын білім, білік және дағдылар жиынтығы:

- А) кәсіптік білім;
- Ә) еңбек психологиясы;
- Б) инженерлік психологиясы;
- В) педагогикалық психология;
- Г) акмеология.

23. Кәсіп туралы ғылыми тұрғыдан ұйымдастырылған ақпараттар беру:

- А) кәсіптік білім;
- Ә) кәсіби бағдар беру;
- Б) кәсіптік білім;
- В) кәсіби даярлау;
- Г) кәсіби өзін-өзі анықтау.

24. Кез-келген әрекетті орындай білуде жаттығу арқылы бекітілген білік:

- А) кәсіби дағды;
- Ә) кәсіби іскерлік;
- Б) кәсіби білік;
- В) кәсіби қызығушылық.

25. Бастапқы кәсіптік білімді растайтын құжат:

- А) сертификат;
- Ә) диплом;
- Б) куәлік;
- В) толық құжат;
- Г) хаттама.

26. Кәсіптік білім беру принциптері деп есептелінеді:

- А) ізгілендіру, образдың мәнерлілігі, еліктеушілік;
- Ә) кәсіптік тәрбие үдерісін ұйымдастырудағы талаптар жүйесі;
- Б) кәсіптік тәрбие үдерісінде шешілуге тиісті міндеттер;
- В) кәсіптік тәрбие ерекшеліктерінің жиынтығы;
- Г) кәсіптік тәрбие берудің мазмұнын анықтайтын ережелер.

27. Арнайы ұйымдастырылған оқыту үдерісінде немесе өз бетімен білім алу арқылы білім, іскерлік дағдылар жүйесі ретінде қарастырылады:

- А) кәсіптік білім беру;
- Ә) кәсіптік білім;
- Б) кәсіптік оқыту;
- В) кәсіптік іскерлік;
- Г) кәсіптік тәрбие.

28. Кәсіптік білім мазмұнын меңгертуге оқытушы мен білім алушылардың арнайы ұйымдастырылып, мақсатты бағытталған өзара әрекеттестігі:

- А) кәсіптік оқыту;
- Ә) кәсіптік тәрбие;
- Б) кәсіптік дағдылар;
- В) кәсіптік іскерлік;
- Г) кәсіптік білім.

29. Кәсіптік білім жөніндегі біртұтас ұғымды қалыптастыруға мүмкіндік беруші:

- А) кәсіптік білім;
- Ә) кәсіптік білім беру;
- Б) кәсіптік оқыту;
- В) кәсіптік тәрбие;
- Г) кәсіптік дағдылар.

30. Меңгертілген білім мен өмір тәжірибесі негізінде кәсіптік білім саласындағы теориялық және практикалық әрекеттерді саналы түрде, нақты, дәлме-дәл орындауға даяр болу:

- А) кәсіптік іскерлік;
- Ә) кәсіптік дағдылар;
- Б) кәсіптік тәрбие;
- В) кәсіптік оқыту.

31. Кәсіптік іс-әрекетке тікелей байланысты кәсіптік жұмыстарды орындау тәсілдерінің жиынтығы:

- А) кәсіптік дағдылар;
- Ә) кәсіптік іс-әрекет;
- Б) кәсіптік білім;
- В) кәсіптік оқыту;
- Г) кәсіптік іскерліктер.

32. Әрбір білім беру деңгейін орнатылған үлгі, норма, өлшем бойынша білімнің мазмұнына қойылатын жалпы талаптардың жиынтығын айқындайтын білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті құжаты:

- А) білім берудің стандарты;
- Ә) оқу құралдары;
- Б) әдістемелік нұсқаулар;
- В) оқу бағдарламалары;
- Г) оқу жұмыс жоспары.

33. Білім мазмұнын қалыптастыруда Дж.Дьюи негізін салған теория:

- А) дидактикалық утилитаризм;
- Ә) дидактикалық прагматизм;
- Б) дидактикалық материализм;
- В) дидактикалық технократизм;
- Г) дидактикалық формализм.

34. Білім мазмұнын қалыптастыруда В.Оконь негізін салған теория:

- А) дидактикалық материализм;
- Ә) дидактикалық прагматизм;
- Б) дидактикалық утилитаризм;
- В) дидактикалық технократизм;
- Г) дидактикалық формализм.

35. Білім мазмұнын қалыптастыруда К.Д.Ушинский негізін салған теория:

- А) дидактикалық формализм;
- Ә) дидактикалық прагматизм;
- Б) дидактикалық утилитаризм;
- В) дидактикалық технократизм;
- Г) дидактикалық материализм.

III БӨЛІМ. КӘСІПКЕ БАУЛУ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Жоспары:

- 3.1. Кәсіпке баулу формалары мен әдістері жайлы түсінік.*
- 3.2. Кәсіптік оқытудың мақсаты мен мазмұнына байланысты оқыту формалары мен әдістерін таңдау.*
- 3.3. Білім алушылардың білім, дағды және іскерліктерін бақылаудың ерекшеліктері.*

3.1. Кәсіпке баулу формалары мен әдістері жайлы түсінік

Кәсіпке баулуды ұйымдастыру формалары педагогика тарихында ең даулы проблема болып келгені мәлім. С. И. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде «форма - белгілі бір мазмұнмен шарттасатын түр, ұйымдастыру, құру, тип, құрылым, түзіліс» деп пайымдалса, философиялық энциклопедияда бұл термин «мазмұнның іштей ұйымдастырылуы»-деп тұжырымдалған. Ал оқытуға келсек, форма - ол оқыту үдерісінің арнайы түзілімі. Бұл түзілім оқу үдерісінің мазмұнына, әдістеріне, тәсілдері мен құралдарына, білім алушылардың іс-әрекет етуіне байланысты сипат алады. Яки, оқытудың осындай түзілімі оқу материалын меңгеру барысындағы кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының өзара әрекеттесуінде көрініс алады. Олай болса, оқыту формасы деп белгілі бір оқу материалын және іс-әрекет ету амалдарын меңгеруде кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының өзара әрекет етуінде жүзеге асырылатын оқыту үдерісі бөліктерінің түзілімі мен циклдарын айтамыз.

Оқытуды ұйымдастыру формалары дидактика саласында түрлі өлшемдерге байланысты былайша жүйеленген:

- білім алушылардың саны;
- оқу орны;
- оқыту дәрістерінің ұзақтығы.

Білім алушылардың санына байланысты көпшілік, ұжымдық, топтық, микротоптық, жеке оқыту формалары; оқыту орны бойынша мектептегі (сабақта, шеберханада, тәжірибелік учаскеде, зертханаларда және т.б.), мектептен тыс (экскурсиялар, мекемелердегі сабақтар, үйдегі өздік жұмыстар және т.б.); ұзақтығына байла-

нысты классикалық сабақ (45 минут), қосарлы сабақ (90 минут), қысқартылған қосарлы сабақ (70 минут) және бастауыш сыныптарда қолданылатын «қоңыраусыз» еркін созылатын сабақтар болып бөлінеді.

Практикалық (өндірістік) оқыту оқытудың түрлі әдіс-тәсілдері қолданылатын сан қилы формаларда (өндірістік экскурсия, практикум, консультация, оқу цехтарындағы сабақтар, өндірістік цехтардағы сабақтар, өндірістік практикалар және т.б.) жүзеге асырылады. *Оқыту формасы* білім алушылардың оқу-өндірістік әрекетінің сипатымен, осы әрекетті шебердің жетекшілік етуімен және сабақтардың құрылымын айқындайтын оқыту үдерісін құру амалдары ретінде түсіндіріледі.

Білім алушылардың оқу шеберханалары мен оқу учаскелеріндегі өндірістік оқыту үдерісінің негізгі формасы -*сабақ*.

Білім алушылардың сол немесе басқа және бір типтес оқу материалдарын зерделейтін немесе бір типтес оқу-өндірістік тапсырмаларды орындайтын оқытудың сабақ формасында ұйымдастырылуы, ең алдымен шебердің жетекшілік рөлімен сипатталады (1-Кесте).

Практикалық (өндірістік) оқыту сабақтарына мақсаттардың және мазмұнның, сонымен қатар ұйымдастырушылық құрылымның айқындылығы тән. Практикалық (өндірістік) оқыту сабақтары құрылымдық жағынан үш негізгі элементтен тұрады:

- кіріспе нұсқау;
- білім алушылардың жаттығулары (өздік жұмыстар) және шебердің оларға беретін ағымдағы нұсқаулары;
- қорытынды нұсқау.

Кіріспе нұсқау – білім алушылардың оқу-өндірістік үдерісс, оның шарттары, құралдары, бақылау және өзіндік бақылау жөніндегі толық әрі жан-жақты түсініктерінің қалыптастырылуы.

Ағымдағы нұсқау - шебердің білім алушыларға беретін ағымдағы нұсқауларының басты міндеті олардың оқу-өндірістік жұмыстарын орындау іс-әрекеттеріне басшылық ету, білім, іскерлік, дағдыларын бақылау, талдау.

Қорытынды *нұсқаудың мақсаты* – сабақтың нәтижесін қорытындылау.

Білім алушылардың оқыту үдерісін өндіріс (цехтарда, учаскелерде, асханада және т.б.) жағдайында ұйымдастыру формасы:

- білім алушыларды білім алушылар бригадасының құрамында оқыту;
- білім алушыларды білікті жұмысшылар бригадасының

(торабының) құрамында оқыту;

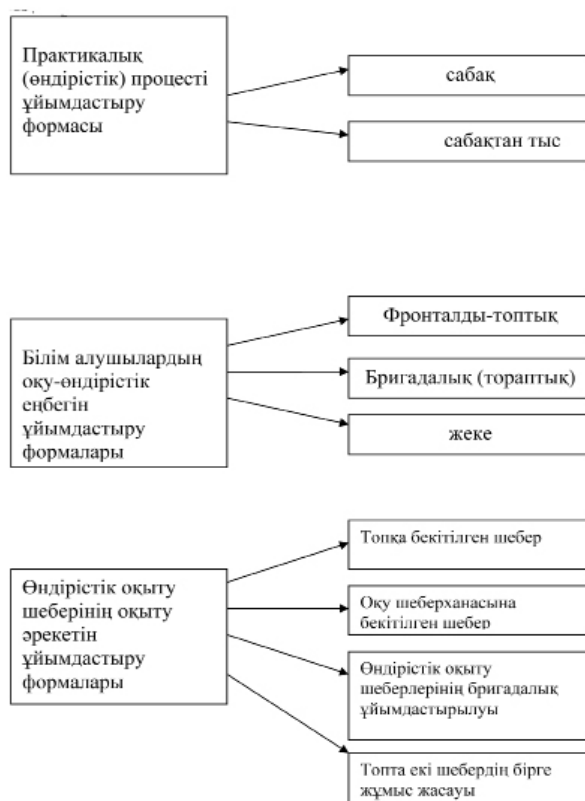
– білім алушыларды білікті жұмысшыларға бекіту.

Практикалық (өндірістік) сабақтарда меңгерілетін оқу материалдарының мақсаты мен мазмұнына қарай сабақтардың келесі түрлерін бөліп көрсетуге болады:

– білім алушыларға зерделенетін еңбек тәсілдері мен операцияларын орындау үшін өндірістік-техникалық білімдер беру және оларды қажетті іскерліктермен, дағдылырмен қаруландыру мақсатындағы еңбек тәсілдері мен операцияларын меңгерту сабақтары;

1-кесте.

Практикалық (өндірістік) оқытуды ұйымдастыру формаларының жүйесі

– білім алушыларды біртіндеп күрделенетін оқу-өндірістік жұмыстарымен, еңбекті ұйымдастыру және технологиялық үдерістерді жоспарлаумен таныстыру, түрлі үйлесімділіктегі бұған дейінгі зерделенген операцияларды орындауда дағды, іскерліктерін жетілдіру мақсатын көздейтін жұмыстар кешендерін орындау сабақтары.

Бүгінгі таңда кәсіптік оқыту практикасында заманауи мамандардың тұтас жеке тұлғасын қалыптастыру үдерісін белсендірудің талап етілуі, білім алушылардың өзіндік дамуында педагогикалық ықпал ету және оны ықпалдасуға қол жеткізу мен оқыту үдерісінің үзік-үзік, фрагментарлы, жүйесіз білім мен іскерліктердің қалыптасуын туындататын көппәнділігі және азпәнділігі арасында қарама-қайшылық анық көрініс беруде.

Күн сайын жаңару үстіндегі білім мазмұны және дәстүрлі оқыту формалары арасындағы осы аталған қарама-қайшылықтардың шешімі, адамның оқу үдерісінің ұйымдастырушылық құрылымын қайта құруы, оны қабылдауы, ақпараттарды қайта өңдемелеуі және меңгеруі заңдылықтарын есепке алуы арқылы табылуы мүмкін. Мұндай міндеттерді жүзеге асырудың бірегей жолы концентрлік оқыту болып саналады. *Концентрлік оқыту* - педагогтар мен білім алушылардың сабақтарды біріктіру, оқу күні, оқу аптасы барысында параллель оқылатын пәндер санын қысқарту және өте-мөте ірі оқытудың ұйымдастырушылық бірліктерін біріктіретін оқу үдерісін ұйымдастырудың айырықша технологиясы.

Концентрлік оқытудың мақсаты оқу үдерісінің оңтайлы ұйымдастырушылық құрылымын жасау жолымен білім алушылардың оқыту және тәрбиелеу сапасын (білімдер мен іскерліктердің жүйелілігіне, олардың ұтқырлығына қол жеткізу және т.б.) жоғарылату. Аталған технологияның мәндік белгілері мыналар:

- оқу күніндегі, оқу аптасындағы, семестрлердегі көппәнділікті болдырмау;

– пәнді немесе пәннің бөлімдерін оқытудың бір мезеттегі ұзақтығы;

– таным үдерісінің үзіліссіздігі және оның тұтастығы (алғашқы қабылдаудан бастап, іскерліктер қалыптастыруға дейін);

– оқу үдерісінің мазмұнын және ұйымдастыру формаларын ірілендіру, бақылаулар мен емтихандарды бөліп-бөліп орналастыру;

– оқу үдерісін әрбір пән бойынша интенсификациялау;

– оқу үдерісіне қатысушылардың ынтымақтастығы.

Концентрлік оқытуды дидактикалық бірліктерді ірілендіруге (оқу пәні, оқу күні, оқу аптасы) және топтауға байланысты жүзеге асырудың үш моделі қалыптасқан.

Бірінші модель (жоғары дәрежедегі көппәнділік) белгілі бір уақыт барысында бір негізгі пәнді зерделеуді шамалайды.

Концентрлік оқытудың екінші моделі (төмен дәрежеде топталған азпәнділік) бір ғана ұйымдастырушылық бірлікті (оқу күні, зерделенетін пәндер саны екі, үшке дейін қысқартылады) ірілендіруді шамалайды.

Концентрлік оқытудың үшінші моделі (орта топталған модуль) модульді құрайтын екі немесе үш пәнді бір мезетте және параллель оқытуды шамалайды.

Сонымен, концентрлік оқыту біріншіден, оқытуды осылайша ұйымдастыру білім алушылардың зерделенетін материалдарды қабылдауын, олардың аяқталған блоктарын терең және берік меңгеруін қамтамасыз етеді. Екіншіден білім алушылардың оқу мотивацияларына жағымды ықпалын тигізеді; үшіншіден, оқу үдерісіне қатысушылар әуел бастан-ақ ұзақ мерзімді байланысқа түсуге және бір-бірімен өзара әрекеттесуге психологиялық тұрғыдан жағымды күйге түсе алатындығымен сипатталатын жағымды психологиялық климаттың орнығуына ықпалын тигізеді.

3.2. Кәсіптік оқытудың мақсаты мен мазмұнына байланысты оқыту формаларын таңдау

Педагогикағылымымен практикасында уақыт талаптарына сәйкес сабақты өткізудің түрлі жолдары қарастырылып, оны жетілдіруге қыруар ізденістер жүзеге асырылды. Сабақты ұйымдастыруда білім алушылардың танымдық іс-әрекетін белсендіру, ақыл-ойын дамыту, шығармашылықты өзіндік ізденіске оқытып үйрету және т.б. проблемалар бойынша ғылыми ізденістер толассыз жүргізілді.

Әрбір тарихи кезеңдердегі қоғам дамуының ерекшеліктері оқытуды ұйымдастыру ісінде де өз таңбасын қалдырып отырды. Сол сияқты, кәсіптік оқыту сабақтарында белгілі бір оқу міндеттерін шешуге байланысты әрқилы ұсыныстар мен тәжірибелер қалыптасты.

Технология сабақтарын ұйымдастыру проблемалары жөнінде мынадай тұжырымды пайымдаулар жасалды. Технология сабағының, кәсіптік мектеп пәні ретінде өзге сабақтармен ортақ ұқсастығы бар болуымен қатар, оған мынадай *ерекшеліктер* де тән:

1. Өзге пәндер сияқты кәсіптік оқыту сабақтарының құрылымы да психологиялық-педагогикалық заңдылықтарға сүйенеді.

2. Өзге пәндерді оқыту сияқты кәсіптік оқыту сабақтары да жалпы дидактикалық принциптерді ұстанады.

3. Кәсіптік оқыту педагогының оқытуы өзге пәндермен және ұйымдастыру формаларымен байланыста болады.

4. Ұйымдастыру формаларының түрлі формаларына қарамастан, кәсіптік оқыту сабағы бір тұтастықта болуы тиіс.

5. Өзге пәндермен ортақтастығы - онда негізгі оқыту әдістері де қолданылатындығында.

Осы орайда, білім алушылар өндірістік оқытуды ұйымдастыру формасы мен оқу-өндірістік оқу еңбегін ұйымдастыру формаларының арасында айырмашылық бар екендігін білуі керек.

Білім алушылардың оқу-өндірістік іс-әрекетін ұйымдастыру формаларына жататындар:

- фронталды-топтық;
- бригадалық (тораптық);
- жеке дара (2-Кесте).

Алайда, өндірістік оқытуды ұйымдастырудың сабақтық формасы мен білім алушылардың оқу-өндірістік еңбегін фронталды-топтық ұйымдастыруды бір-бірінен ажырата білу керек (Кесте).

2-кесте.

Оқу-өндірістік еңбекті ұйымдастыру формалары

Форма	Мәні	Артықшылығы	Кемшіліктері
1	2	3	4
<i>Фронталды-топтық</i>	Топтағы барлық білім алушылар бірдей немесе бір типтес тап сырмаларды орындайды. Сабақтың мақсаты бүкіл топқа бірдей. Операциялар негізінен фронталды зерделенеді.	Оқытуда фронталдылықты жүзеге асыруға септігін тигізеді. Шебердің уақыты мен күш-қуатын үнемдейді. Ұжымшылдықтың дамуына ықпал етеді.	Оқытуға жеке тұрғыдан келуге көмектеспейді, «орташа» білім алушыға бағдарланған.

<i>бригадалық (тораптық)</i>	Әрбір бригада (торап өзге бригадаларға карағанда) оқу-өндірістік тапсырмаларын орындайды. Оқу операцияларын және жұмыстар кешенін орындауда фронталды емес менгерту қолданылады.	Білім алушылардың оқу-өндірістік жұмыстарына саралы жетекшілік етуге көмектеседі. Білім алушылардың өзара көмектерін және өзара бақылауын ұйымдастыруға жағымды ықпал етеді.	Шебердің білім алушылардың жұмыстары бойынша нұсқау беру және бақылау ісін, сабақты жоспарлауды және оны материалдық-техникалық дайындауды күрделендіреді.
<i>жеке дара</i>	Білім алушылар мазмұны жағынан түрлі тапсырмаларды орындайды. Негізінен кешенді сипаттағы жұмыстарды орындауда қолданылады.	Білім алушылардың жеке дара өзгешеліктерін есепке алуға, олардың іс-әрекеттеріне саралы түрде жетекшілік етуге мүмкіндік береді.	Сабақты жоспарлауды және оны материалдық-техникалық дайындауды күрделендіреді. Білім алушылардың ұжымшылдығының дамуына септігін тигізбейді.

Білім алушылардың *фронталды-топтық* еңбегі негізінен оқыту үдерісінің сабақ формасында қолданылады.

Сонымен қатар, сабақта білім алушылардың оқу-өндірістік еңбегінің *бригадалық және жеке дара* формалары жиі қолданылады.

Қорыта айтқанда, білім алушылардың оқыту үдерісін ұйымдастыру формаларын еңбек формалармен тығыз бірлікте қарастыру қажет.

Сонымен, кәсіптік сабақтары мектептегі өзге пәндермен ортақ белгілерін сақтай отырып, өзіндік ерекшеліктерін сақтауы тиіс. Ондай ерекшеліктер, біріншіден, оқу материалы. Екіншіден, білім алушының танымдық, сондай-ақ жалпы және арнайы қабілеттерінің дамуы. Үшіншіден, оқыту әдістері. Төртіншіден, қолданылатын техникалық құралдар. Бесіншіден, кәсіптік оқыту педагогының тұлғалық, кәсіптік мүмкіндіктері арқылы көрініс табады.

Кәсіптік оқыту педагогының өзіне тән ерекшеліктері және оқыту заңдылықтары мен принциптерінен туындайтын білімділік, тәрбиелік, ұйымдастыру талаптарын былайша қарастыра аламыз:

- кәсіптік оқыту сабағының білім міндеттерінің нақты айқын болуы;
- кәсіптік оқыту сабағының мазмұны оқу бағдарламасына, сабақтың мақсатына, білім алушылардың даярлық деңгейлеріне сәйкес анықталуы;
- кәсіптік оқыту әдістерін қолайлы етіп таңдау;
- педагогикалық байланыстардың болуы;
- кәсіптік білім педагогикасының ғылыми жетістіктерін пайдалану;
- жеке тұлғаның барлық саласын дамыту;
- жалпы педагогикалық іскерліктерінің қалыптасуы;
- кәсіптік білім, іскерлік, дағдыларын меңгерту;
- кәсіби тәрбие міндеттерінің нақты қалыптасуы;
- кәсіби дүниетанымын дамыту;
- білім алушылардың танымдық қызығушылықтарын, оқу мотивтерін қалыптастыру;
- кәсіптік оқытудың психологиялық ерекшеліктерін ескеру;
- педагогикалық әдеп сақтау, білім алушылардың адамгершілік сапа-қасиеттерін тәрбиелеу;
- кәсіптік сабақтарын нақты жоспарлау;
- кәсіптік сабақтарының белгіленген құрылымын сақтау;
- кәсіптік оқытудың түрлі құралдарын қолдану;
- кәсіптік оқыту принциптерін ұстану.

Кәсіптік білім педагогикасында кәсіптік сабақтарын өзінің дидактикалық мақсаты, мазмұны және оқыту әдістемесіне қарай түрліше жүйелеу ұсынылған. Дидактикада қалыптасқан сабақ типтерін жүйелеуді негізге ала отырып, оларды былайша топтастыруға болады:

1. Білім алушыларға жаңа білімдерді меңгерту сабағы (Б.П.Есипов, Н. И. Болдарев, Г. И. Щукина, В. А. Онищук және т.б.).

2. Аралас сабақ (М. И. Махмутов, Б. Г. Есипов, Н. И. Болдырев, В. А. Онищук, Г. И. Щукина және т.б.).

3. Білімдерді қорытындылау және жүйелеу сабағы (М. И. Махмутов, Б. Г. Есипов, Н. И. Болдырев, В. А. Онищук, Г. И. Щукина және т.б.).

Соңғы жылдары педагогикалық технология идеясының жандануы, білім саласына ғылыми-техникалық жетістіктердің ендірілуіне байланысты сабақ беруді жетілдірудің, оны ұйымдастырудың тың жолдары іздестірілуде.

Қорыта айтқанда, кәсіптік оқыту сабағы - кәсіптік білім үдерісін ұйымдастырудың негізгі формасы. Оның мақсаттары мен міндеттері, мазмұны, әдіс-тәсілдері кәсіптік оқыту сабағының типтері мен құрылымын анықтауға арқау болады. Басқа да оқу пәндері сияқты кәсіптік оқыту сабақтары кәсіптік оқыту педагогынан жоғары кәсіби-педагогикалық даярлығын, білім алушылардың педагогикалық-психологиялық ерекшеліктерін білуді, кәсіптік сабақтарын ұйымдастырудың бұған дейін белгілі болған амал-жолдарын біліп қана қоймай, оның жаңа үлгілерін іздестіруді, сөйтіп кәсіптік сабақтарын оқыту тәжірибесін үнемі байытып отыруын талап етеді.

Кәсіптік оқыту педагогының сабақтарды өткізуге даярлығы басты екі кезеңнен, яки оқу пәнін жүргізудегі жалпы және әрбір жеке сабақты өткізуге даярлығынан құралады.

Жалпы даярлық барысында кәсіптік оқыту педагогы білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын, қарым-қатынасын, бейімділіктерін және кәсіби даму деңгейлерін зерттейді. Келесі ретте кәсіптік оқыту педагогының оқу бағдарламасын, оқу материалының мазмұнын, пәннің білімділік, тәлім-тәрбиелік маңызын зерделейді. Соның негізінде бағдарламадағы оқу материалдарымен жұмыстарды жарты жылдықтарға топтастырып, күнтізбелік-тақырыптық жоспар құрады. Ондай жоспарды құруда міндетті түрде оқу үдерісін ұйымдастыру формалары (экскурсия, семинарлар, практикалық сабақтар және т.б.) және білім, іскерлік, дағды қалыптастыру немесе бақылау, түзету, жалпылау сияқты сабақ түрлері алдын-ала ескеріледі. Сондай-ақ, оқу-техникалық базасының (оқу кабинеті, көрнекіліктер, көру-есту құралдары, кәсіби аспаптар және т.б.) жағдайы да есепке алынады.

Кәсіптік оқыту педагогының әрбір жеке сабаққа даярлығы да едәуір ізденісті, шығармашылықты талап етеді. Бұл жұмыстың алғашқы кезеңінде оқу материалының мазмұны ойластырылады. Әрине, кәсіптік оқыту педагогы тек бағдарламада қарастырылған оқу материалымен шектелмей, оқулықтарда, көмекші құралдарда берілген дидактикалық материалдарды мейлінше терең меңгеруі тиіс. Және білім алушылардың кәсіби тәлім-тәрбиесін жетілдірудің тиімді жолдарын таба білуі керек.

Кәсіптік оқыту сабақтарын жүргізу үшін типтік бағдарлама негізінде құрлған күнтізбелік-тақырыптық жоспарда бірізділікпен жоспарланған тақырыптардың білімділік, тәрбиелік мақсаттары, қысқаша мазмұны, сабақтың түрі, әдістері, қолданылатын

көрнекіліктері, білім алушылардың өз бетімен орындайтын жұмыстары, білім жетістіктерін бақылау және тексеру формасы, әр тақырыптың өтілетін мерзімі көрініс табады.

Кәсіптік оқыту білім мазмұны мен мақсатын дұрыс анықтаумен ғана шектелмейді. Оқыту мақсаттарына қандай амал, жолдармен жету керектігі кәсіптік білім дидактикасындағы ең маңызды мәселе болып табылады. Себебі, білімнің тиімділігі әрдайым оқыту әдістерін дұрыс таңдауға тікелей байланысты болады.

«Әдіс» термині гректің «metodos», яғни ақиқатқа, күтілетін нәтижеге қол жеткізудің жолы, амалы деген ұғымды білдіреді. Педагогикалық әдебиеттерден әдіс ұғымына берілген көптеген анықтамаларды кездестіруге болады. Жалпы алғанда оқыту әдістері білімнің мақсаттары мен міндеттерін шешуге бағытталған жолдар мен амалдар жиынтығы болып табылады.

Оқыту әдістері келесі үш белгімен сипатталады. Олар: оқыту мақсаты, меңгерту амалы және оқыту субъектілерінің өзара әрекеттесу сипаты. Демек, оқыту әдістері төмендегілерді қамтиды:

- оқыту жұмысының және білім алушылардың оқу жұмыстарының өзара байланысты амалдары;

- оқытудың түрлі мақсаттарына жетудегі олардың жұмыстарының ерекшеліктері.

Кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушылардың іс-әрекетінде қолданылатын оқыту әдістері: ақпараттандыру (кәсіптік оқыту педагогы оқу материалын баяндайды, түсіндіреді); білім алушыларға практикалық дағды, іскерліктерді үйрету; білім алушылардың танымдық іс-әрекетін дамыту; білім алушылардың танымдық іс-әрекетіне жетекшілік ету функцияларын орындауы.

Оқыту үдерісінің мәні және оқыту мақсаттарының көп аспектілігі «оқыту әдістері» ұғымын түсіндіруде сан түрлі трактовкалардың қалыптасуына ықпалын тигізеді:

- «...білім мазмұнын меңгертуді қамтамасыз ететін кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының өзара байланыстағы бірізді әрекет ету жүйесі» (Педагогикалық энциклопедиялық сөздік);

- «... білім мазмұнын меңгертуде тұрақты түрде жүргізілетін, яки мақсатқа қол жеткізетін білім алушының танымдық және практикалық іс-әрекетін ұйымдастырудағы бірізді әрекеті» (И.Я.Лернер);

- «... білім алушының танымдық әрекетіне жетекшілік ету амалы» (Т. А. Ильина);

- «...зерттелетін материалды меңгертуге бағытталған, түрлі

дидактикалық тапсырмаларды шешу бойынша білім алушының оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру және оқыту жұмысының амалы» (И. Ф. Харламов);

– «... білім мазмұнының белгілі бір бөлігін жеткізуге бағытталған және нормативтік жоспарда көрініс тапқан, оқу жұмысының нақты формаларында жүзеге асырылуы мақсатындағы оқыту мен іс-әрекет үлгісі» (В. В. Краевский);

– «... оқу үдерісінің жетекші міндеттеріне, мақсаттарына сай пәннің мазмұнын меңгертуді ұйымдастыру амалдары» (Э. Б. Абуллин);

– «Оқыту әдістері деп оқу-тәрбие мақсаттарына жетуге бағытталған мұғалім мен оқушылардың өзара байланысты іс-әрекеттерінің тәсілдері» (К. Өстеміров, Н. Шәметов, И. Васильев).

Жоғарыда келтірілген тұжырымдарды салыстырмалы түрде талдау арқылы оларда кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының іс-әрекеті (оқыту үдерісінің мәні, оның екі жақты сипаты), оқыту үдерісінің нәтижесі (дамытушылық, білімділік, тәрбиелік) көрініс табатындығына көз жеткіземіз. Осы ретте, кәсіптік оқыту әдістерін оқу үдерісінің жетекші міндеттері мен мақсаттарына сай кәсіптік оқыту педагогының білім мазмұнын меңгертуді ұйымдастыру амалдары деген анықтаманы негізге алуға болады. Себебі, онда кәсіптік білім мазмұны сияқты оқу үдерісінің негізгі құрылымдық компоненттері көрініс тапқан.

Кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының біріккен іс-әрекетін бейнелейтін оқыту үдерісінің екі жақты сипаты оқыту әдістерінің де дәл осындай екі жақтылығын анықтайды. Осыған байланысты, кәсіптік оқыту педагогы тарапынан ақпараттық, басқарушылық, білім алушылардың танымдық қабілетін дамыту, т.б. және білім алушылар тарапынан білімді алу, меңгеру, тыңдау, бақылау, практикалық, зертханалық жұмыстарды орындау сияқты әдістерді атап кетуге болады.

Оқыту әдістері проблемаларын зерттеу - бүгінгі дидактиканың ең маңызды саласы. Мектептегі оқу үдерісін бақылау үстінде ғалым-педагогтар кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушылар арасындағы іс-әрекеттердің сан түрлілігін байқады. Осыған байланысты, соншама көлемді және сан түрлі әдістерді бір ретке келтіру қажеттілігі туындады.

Бүгінгі дидактикада оқыту әдістерін жүйелеуде төмендегідей көзқарастар қалыптасқан:

1. Оқыту әдістерін білім көздері бойынша жүйелеу (Б.П.Есипов, И. Г. Огородников, Н. И. Болдырев, С. Г. Шаповаленко, Ф. Ф. Королев, Ш. И. Ганелин және т.б.);

2. Дидактикалық міндеттер мен ойлаудың логикалы формалары бойынша жүйелеу (Н. В. Савин, Н. А. Сорокин, В. А. Сухомлинский және т.б.);

3. Білім алушылардың танымдық іс-әрекетінің сипаты бойынша жүйелеу (М. Н. Скаткин, И. Я. Лернер, М. А. Данилов, М. И. Махмутов және т.б.);

Оқыту әдістерін жүйелеудің кең тараған түрі - оларды білім көздері бойынша топтастыру. Олар:

-сөздік әдістер (білім көзі - ауызша және жазбаша сөздер);

-көрнекілік әдістер (білім көздері - айналадағы заттар, құбылыстар, көрнекілік құралдар);

-практикалық әдістер (білім алушылардың білім алуы, іскерлікке төселуі, практикалық әрекеттер орындауы).

Кәсіптік білім педагогикасында да оқыту әдістерін жүйелеуге талпыныстар жасалған. К. Өстеміров, Н. Шәметов оқушылардың танымдық іс-әрекетінің деңгейіне байланысты кәсіптік оқыту әдістерін мынадай екі топқа бөліп қарастырады: еске түсіру (репродуктивтік) арқылы және іздену (шығармашылық) арқылы. Мамандардың пайымдауынша: «Еске түсіру әдісі арқылы оқушы білімді дайын күйінде алады немесе практикалық жұмыстарды үлгіге қарап отырып, оқытушының не өндірістік оқыту шеберінің басшылығымен игереді. Іздену әдістері оқушыларды бірізділікпен, мақсатқа бағыттай отырып, оқу үрдісі кезінде түрлі деңгейдегі танымдық есептерді шығару арқылы жаңа білім мен дағды негіздерін белсенділікпен меңгеру болып табылады». 69 б.

Мәселен, білім көздеріне қарай топтастырудың дәстүрлі жүйесі (сөздік, көрнекілік, практикалық) қалыптасқан (2;3;4;5-Кесте).

Сөздік әдістер. Бұл әдістің көмегімен ақпараттарды (білімді) жеткізетін құралдар сөз және баспа сөздері (кітап) болып табылады. Оларға әдістер жүйесінде жетекші орын алатын түрлері кіреді: әңгіме, әңгімелесу, түсіндіру, эвристикалық әңгімелесу, дискуссия, лекция, кітаппен жұмыс.

Көрнекілік әдістер қоршаған ортадағы құбылыстарды, үдерістерді, объектілерді әр түрлі суреттер, репродукциялар, кестелер, үлгілердің көмегімен табиғи түрінде немесе символдық түрде бейнеленген сезімдік тұрғыдан таныстыруға арналған.

Кәсіптік білімде еңбек түрлерінің табиғатының әсер-күшіне байланысты аса маңызды рөл атқаратын көрнекілік құралдардың көмегімен көру-есту техникалық құралдары арқылы танысатын еңбек үлгілері көрнекілікке айналады. сөздіктері.

Практикалық әдістер.(3-Кесте). Бұл әдістерге жаттығулар (ауызша, жазбаша, графикалық, зертханалық, практикалық әрекеттер, есептер шығару, үлгілеу және т.б.) жатады. Бұл әдістерді қолдану нәтижесінде білім алушылар жаңа білімдер алады. Ал кәсіптік білімде еңбек түрлерімен белсенді әрекетке түсу,

3-кесте.

қолданбалы еңбек үлгілерін жасап шығару, еңбек үдерістерін модельдеу арқылы еске түсіру, елестету сияқты есту-көрнекілік әдістерінің диалектикалық бірлігін құрайтын практикалық әдістер ретінде қарастырылады.

Кәсіптік білім әдістері өзінің құрылымы бойынша күрделі әрі кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының өзара іс-әрекеттерінің көптеген аспектілерін қамтиды. Еңбек әдістері кәсіптік білімнің жалпы және нақты мақсаттарына, мазмұнына тәуелді болып келеді. Олар білім алушылардың психологиялық және балалар организмнің

анатомиялық-физиологиялық жас ерекшеліктеріне, сондай-ақ, мектептің материалдық-техникалық жабдықталуына байланысты таңдалынады.

Кәсіптік білім әдістері кәсіптік білім мақсаттарына тікелей байланысты. Мәселен, XX ғасырдың 20-шы жылдарында экскурсия әдісі кеңінен таралған болатын. Экскурсия әдісі арқылы кәсіптік білімді ұйымдастырушылар көрмелерге, театрларға, мұражайларға экскурсия жасап, кәсіптік білімді қоршаған ортада жүріп жатқан үдерістер арқылы таныстыру мақсатын жүзеге асырды.

Осы кезеңде еңбек студия оқыту әдістерін түрлерге топтастыру, жүйелеу бойынша едәуір ізденістер жүзеге асырылды.

Кәсіби талдап-қорыту әдісі - тек кәсіптік білім үдерісін ұйымдастыру ғана емес, оны ынталандыру әдісі. Бұл әдіс білім алушылардың көркемдік ойлағыштығын, оқытудың идеялық, адамгершілік, рухани функцияларын санамен ұғыну негізінде өз бетімен бағыт-бағдар алу қабілетін дамытады.

Талдап қорыту әдісі. Бұл әдіс, кәсіби сабақтарды ұйымдастырудың жетекші әдісі ретінде, білім алушылардың еңбек түрлеріне саналы қарым-қатынасын дамытуға, көркемдік ойлағыштығын қалыптастыруға бағытталады. Кәсіби талдап-қорыту әдісі, білім алушылардың іс-әрекетін ұйымдастыру амалдарының жиынтығы ретінде, олардың кәсіп жөніндегі негізгі білімдерін меңгертуде, жетекші іскерліктерін қалыптастыруда қолданылады. Бұл әдіс бірізділікті әрекеттерден құралады.

Бірінші әрекет-білім алушыларға пән бағдарламасының тақырыптарын таныстыру, тереңдете меңгертуге қажетті кәсіби тәжірибесін белсенділікпен пайдалануға талпындыру мақсатын жүзеге асырады.

Педагогикалық бақылау және баға беру тәсілдері. Бұл – технология сабақтарында білім алушылардың жетістіктері мен кемшіліктерін есепке алуда қолданылатын әдіс. Олар білім алушылардың кәсіби дамуы барысында тузетулер енгізуде қосымша рөл атқарады. Бақылау мен тексеру оқу үдерісінің өзінше жеке элементі болып шет қалмай, керісінше, білімділік, дамытушылық, тәрбиелік, талпындыру функцияларын атқарып отыруы тиіс. Бұл әдістің түліше модификацияланған түрлеріне бақылау кесінділерін, тест тапсырмаларын, түрлі диагностикалық әдістерді жатқызамыз.

Практикалық (өндірістік) оқытудың аса маңызды әдістеріне практикалық әдістер, ең алдымен жаттығулар жатады.

Соңғы жылдары өндірістік оқытуда оқытудың «белсенді» әдістері кеңінен қолданыс табуда: іскерлік өндіріс ойындары, нақты өндірістік жағдаяттарды және өндіріс құжаттарын талдау, білім алушылардың өндемелеген өнертапқыштық ұсыныстарын, бірегей технологиялық үдерістерді ұжымдық түрде талқылау.

Практикалық (өндірістік) оқытудың белсенді әдістері. Оқу-өндірістік жұмыстарды орындау үдерісіндегі шынайы бесенділік - бұл ойлау, саналы, шығармашылықты белсенділік. Ол білім алушылардың меңгерген іс-әрекетін оңтайландыруында, өндірістік тапқырлығы мен ептілігінде, жылдам өзгеретін жағдайларда іскерлікпен әрекет ету қабілеттілігінде көрініс береді.

Практикалық (өндірістік) оқытудағы белсенді әдістердің қатарына өндірістік-техникалық тапсырмаларды шешу әдісі жатады:

- өңдеу, іске қосу, реттеу режимдерін есептеу;
- бағдарламалық басқарылатын автоматтандырылған қондырғылар үшін басқару бағдарламаларын өндемелеу және іске қосу (Мысалы, сандық бағдарламалығы бар станоктар, өндіріс роботтары, манипуляторлар және т.б.);
- қажетті мәліметтерді кестелерден, анықтамалықтардан, диаграммалардан таба білу;
- машиналардың, қондырғылардың, агрегаттардың кинематикалық кестесін пайдалана отырып, оқу-өндірістік режимдер мен параметрлерді анықтау;
- монтаждық кестелерді өндемелеу;
- технологиялық үдерістерді өндемелеуді, жинауды, іске қосуды және т.б. өз бетімен дайындау.

Өндірістік-техникалық тапсырмаларды шешу талаптарының қатарына бұдан да жоғары деңгейдегі шығармашылық сипаттағы тапсырмаларды орындау жатады:

- еңбектің сапасын және өнімділігін жоғарылататын құрылғыларды және құралдарды конструкциялау;
- шебердің ұсынған немесе білім алушының өз бетімен жасаған бірнеше оқу-өндірістік жұмыстарды орындаудың ең тиімді технологиясын таңдау;
- жұмыс мерзімін, материалдарды және күш-қуатты және т.б. үнемдеу бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Технологиялық үдерістерді өндемелеудегі ойлау әрекеттерінің жалпы құрылымы орындалатын жұмыстың сипатына қарай көптеген мамандықтар үшін ортақ. Олардың кезеңдері:

• *бірінші кезең* - бастапқы мәліметтерді талдау. Бұл кезеңде жұмыстың орындалу сапасына, бастапқы материалдардың сипатына, өндірістік үдерістерді ұйымдастыруға, жұмыс орнының технологиялық мүмкіндіктеріне (қондырғылар, аспаптар, техникалық құралдар, механизациялау және автоматтандыру, бақылау-өлшеу құралдары және т.б.) қойылатын талаптар зерттеледі;

• *екінші кезең* - технологиялық үдерістерді орындау амалдарын таңдау: белгі қою, таңбалау, нұсқау, өлшеу және т.б. базаларын таңдау; детальдар мен құралдарды бекіту, тексеру амалдарын анықтау

- 1) топтау, саралау;
- 2) жазбаша, ауызша тестілеу;
- 3) зертханалық жағдайда тестілеу;
- 4) аудитотест, видеотест, телетест;
- 5) графикалық тест;
- 6) лексикалық тест;
- 7) грамматикалық тест;
- 8) сөйлеу үлгілері бойынша тестілеу.

Тестке қойылатын талаптар: валидтілік, мықтылық, объективтілік. Тестінің валидтілігі - бұл жобаланған білімділік деңгейін анықтауға сәйкестігі.

Кәсіптік білім жетістіктеріне қол жеткізу оқыту әдістерін қолайлы етіп таңдап алуға байланысты. Ол үшін келесі өлшемдерді негізге алуға болады:

- оқу материалының мазмұны мен жалпы мақсаттары;
- оқу пәнінің ерекшелігі;
- дидактикалық талаптар;
- білім алушының жас ерекшелігі;
- білім алушылардың кәсіптік білім саласындағы теориялық, практикалық даярлық деңгейі;
- білім алушылардың кәсіби тәрбиелік деңгейі;
- білім алушылардың жеке-дара ерекшеліктері;
- оқу орнының әлеуметтік ортасы, материалдық-техникалық базасы;
- кәсіптік оқыту педагогының кәсіби шеберлік және тәжірибе деңгейі.

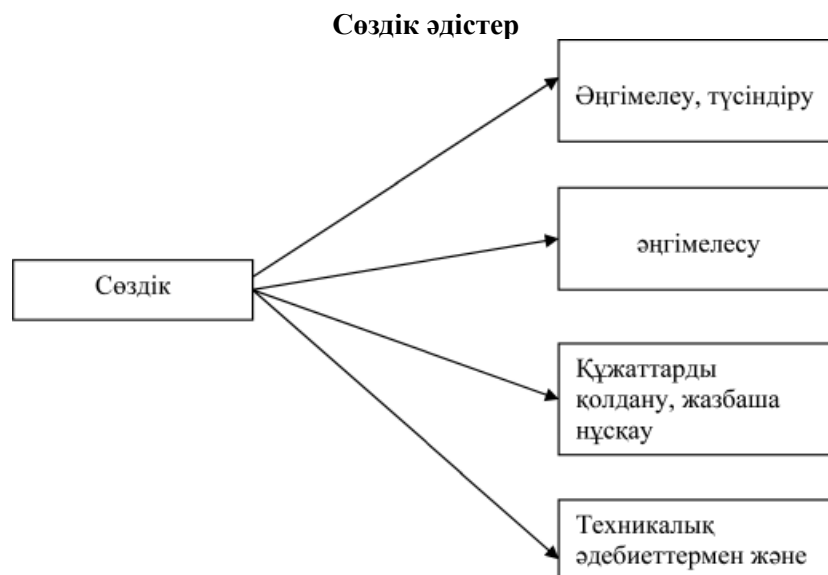
Практикалық (өндірістік) оқытудың аса маңызды компоненттерінің бірі оқыту әдістері.

Практикалық (өндірістік) оқыту әдістері – шебер мен

білім алушылардың практикалық дағдыларды, білімдерді және іскерліктерді меңгеруіне, олардың кәсіби шеберліктерінің, негіздерінің, сенімдерінің, көзқарастарының, еңбек етуге қарым-қатынастарының қалыптастырылуына, ақыл-ой, дене қуаттарының, шығармашылық қабілеттерінің дамуына қол жеткізетін біріккен іс-әрекеттерінің амалы.

Практикалық (өндірістік) оқыту әдістері былайша топтастырылады: сөздік, көрнекілік; практикалық (2-кесте; 3-Кесте; 4- Кесте; 5- Кесте; 6- Кесте).

4-кесте.

Әңгімелесу – өндірістік оқыту шеберінің және білім алушылардың сабақтың барлық кезеңдерінде оқу-өндірістік мәселелерін талдауға белсенді түрде тартылатын сұрақ-жауап қарым-қатынас әдісі.

Кәсіптік педагогикада кәсіптердің ерекшеліктерінен туындайтын алуан түрлі әдістер қалыптасқан. Солардың қатарына өндірістік оқытудың өзіне тән айырықша әдісі-нұсқау беру. К.Өстеміров және Н.Шәметовтың еңбектерінде оладың кіріспе нұсқау, ағымдағы нұсқау, қорытынды нұсқау сияқты түрлеріне сипаттамалар берілген Өстеміров 66-91б. Кәсіптік оқытудың нұсқау әдісі бойынша ғалымдардың пайымдауларын қорытындылай келе, аталған әдістің мазмұнын келесідей талдауға болады.

Кіріспе нұсқау. Білім алушылардан арнайы пәндер және өткен

өндірістік оқыту сабақтарының материалдары бойынша *сұрақ-жауаптар* алу.

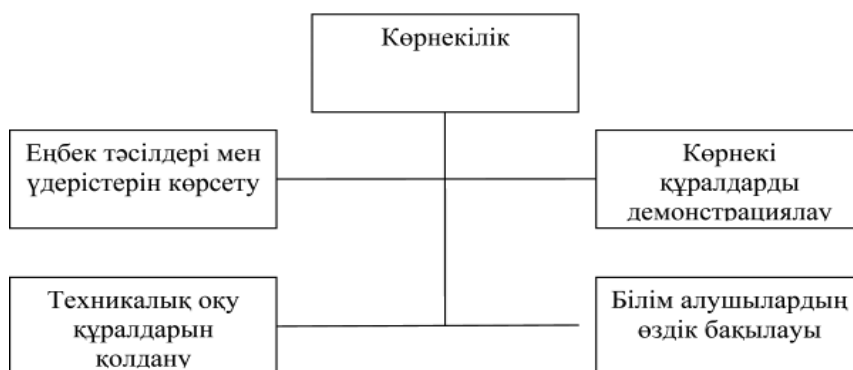
Білім алушыларға еңбек үдерістерін түсіндіру және еңбек тәсілдерін көрсету барысында *сұрақтар* қою.

5-кесте

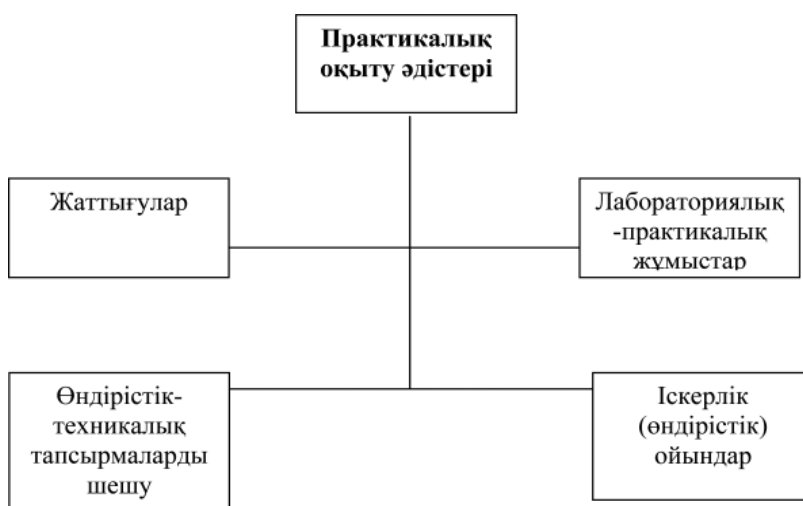
6-кесте

Көрнекілік әдістер

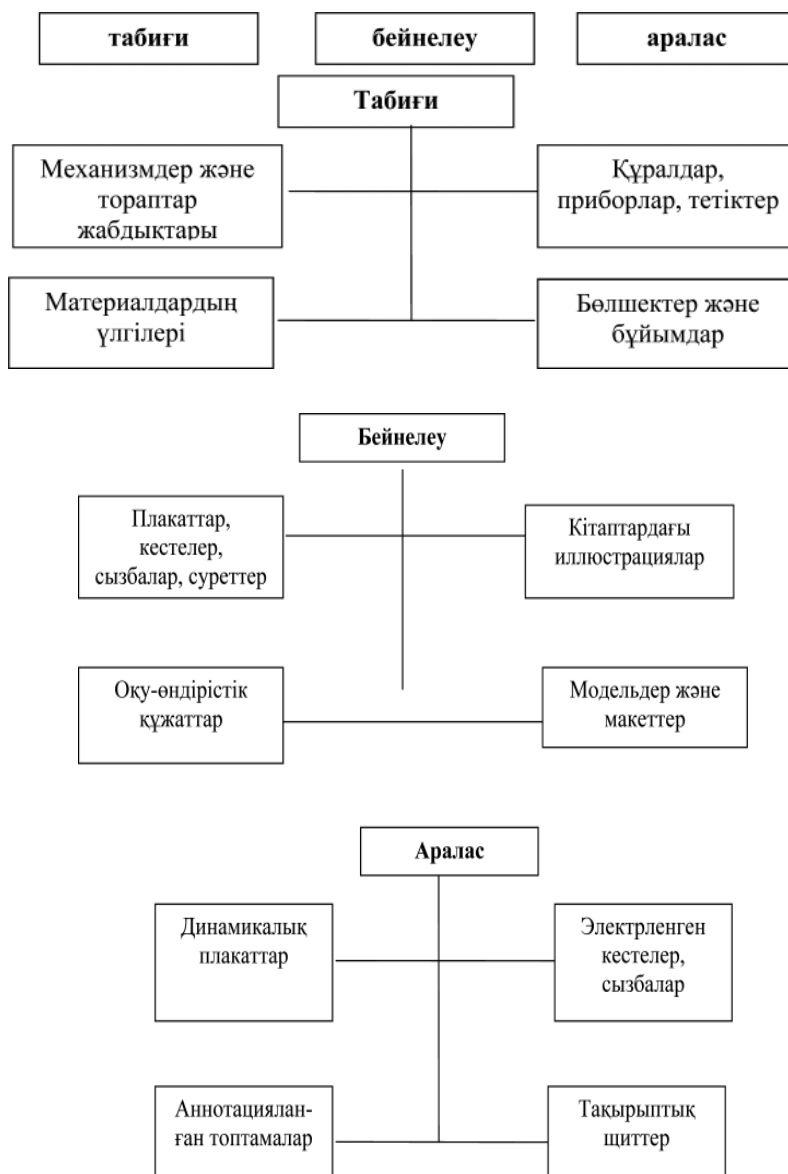

7-кесте

Практикалық әдістер

Көрнекі құралдардың түрлері

Білім алушылардан *жауаптар* алу.

Оқу-өндірістік жұмыстарын орындау технологиясы мен амалдарының түрлі нұсқаларын *ұжымдық талдау*.

Қорытынды нұсқау:

- сабақтың оқу және өндірістік қорытындыларын талқылау;
- білім алушыларды орындалған оқу-өндірістік жұмыстарға өзіндік талдау және өзіндік баға беруге талпындыру;
- білім алушылардың сабақта орындалған жұмыстарының кемшіліктері мен жетістіктерін талдау;
- үй тапсырмасының орындалу мазмұны мен амалдарын талдау.

Жазбаша нұсқау құжаттарының негізгі түрлері:

– *Инструкциялық карталар* – операцияларды зерделеуде, ережелер, құралдар, бақылау және өздік бақылау, операцияларды құрайтын еңбек тәсілдерін тиімді әрі бірізділікте орындауда қолданылады.

– *Нұсқаулық-технологиялық және технологиялық карталар* – кешенді сипаттағы жұмыстарды орындауда қолданылады, оқу-өндірістік жұмыстарын орындау кезіндегі құралдардың технологиялық бірізділігін, кестесін, құралдардың техникалық талаптары мен еңбектің тиімді амалдарын ашып көрсетеді.

– *Оқу алгоритмдері* - білім алушылардың күрделі құрылғыларды күту, онымен жұмыс жасау, сынғандарын диагностикалау, іске қосу, реттеуге үйретуде қолданылады, сан түрлі типтік жағдаяттарда жұмыстың нақты ережелері мен бірізділігі көрініс табады.

– Тапсырма-карта - білім алушыларды күрделі өндірістік жағдайларда оқытуда қолданылады, мазмұнында күрделі құрылғылардың құрылысын зерттеу және жұмыс істеу, күту, іске қосу, жөндеу, ретке келтіру, сонымен бірге, жинақталған тәжірибені жинақтау жолдары қарастырылған.

Жазбаша нұсқау құжаттарына қойылатын негізгі талаптар:

- өндірістік оқыту бағдарламасына сәйкестігі;
- операциялардың белгілі бір бөліктерінің немесе аяқталған техникалық үдерістің мазмұны бойынша салыстырмалы аяқталғандығы;
- формалар мен құрылымдардың қарапайымдылығы, пайдалануға қолайлылығы;
- нақты оқу-өндірістік жағдайларындағы типтік ұсыныстар мен мүмкіндіктердің үйлесімділігі;

- білім алушылардың оқу-өндірістік жұмыстарына қойылатын талаптарды біртіндеп күрделендіру;
- құрылымдық нұсқауларының нақтылығы, айқындылығы, түсініктілігі, көркемділігі, ықшамдылығы, техникалық сауаттылығы;
- көрнекілігі, нақты нұсқаулық мәні бар суреттер кестелер, сызбалар;
- жұмыс амалдары мен оның орындалу сапасының өлшемдерінің көрініс алуы;
- өзін-өзі бақылау амалдары және қауіпсіздік талаптарының көрініс алуы;
- мүмкін болатын ақаулардың себептерін анықтау;
- өңдемелеу кестесін есептеу;
- автоматтандырылған құрылғылардың басқару бағдарламаларын өңдемелеу және іске қосу;
- қажетті мәліметтерді кестелерден, диаграммалардан, анықтамалық сөздіктерден іздеп табу.
- Техникалық тапсырмаларды шешу:
- машиналардың, агрегаттардың, қондырғылардың жұмысының экономикалық көрсеткіштерін және т.б. анықтау;
- монтаждық кестелердің жағдайын анықтау;
- кинематикалық кестелер мен механизмдерді пайдаланып, оқу-өндірістік жұмыс кестесі мен орындалу параметрлерін және т.б. анықтау.
- Шығармашылық тапсырмалардың типтік кестесі:
- оқу-өндірістік еңбектің сапасы мен өнімділігін арттыратын тетіктерді және басқа да жабдықтарды жобалау;
- оқу-өндірістік жұмыстарын орындау технологиясын жетілдіру;
- технологиялық үдерістерді өз бетімен өңдемелеу, құрастыру, іске қосу;
- оқу-өндірістік жұмысты орындау барысындағы еңбекті ұйымдастыруды рационализациялау
- жұмысшының уақытын, материалдарды, қуатты үнемдеу бойынша ұсыныстар беру;
- құрылғыларды, агрегаттарды, қондырғыларды және т.б. тиімді таңдау және өңдемелеу амалдарын және т.б. негіздеу.

3.3. Білім алушылардың білім, дағды және іскерліктерін бақылаудың ерекшеліктері

Білім алушылардың білім, дағды және іскерліктерін бақылаудың екі негізгі амалы қалыптасқан. Оның біріншісі, білім алушылардың оқу іс-әрекеттерін ағымдық бақылау, екіншісі, олардың білім және іскерліктерін тексеру. Кәсіптік оқыту педагогы сабақты жоспарламас бұрын, ең алдымен білім алушылардың белгілі бір тақырыпты зерделеу барысында, яки есте сақтау, білу (ережелер, оқиғалар, кәсіби материалдың мазмұны және т.б.), оқу дағдыларын (кәсіби шығармаларды орындау, тыңдау, кәсіптік сауаты және т.б.) және алған білімдерін түрлі жағдаяттарда қолдану сияқты нәтижелерге қол жеткізуі керектігін нақтылап, белгілеп алғаны жөн.

Жеке сабақтарды ұйымдастыру күнтізбелік-тақырыптық жоспардың негізінде жүзеге асырылады. Тақырыпқа байланысты сабақтың білімділік, дамытушылық, тәрбиелік мақсаттары анықталады, сабақтың типі және құрылымы ойластырылады.

Сабақ жоспары кәсіптік оқыту педагогының сабақты ұйымдастыруына, жүргізуіне көмектеседі. Әсіресе, қызметін жаңа бастаған кәсіптік оқыту педагогы сабақтың мазмұны, оқытудың әдіс-тәсілдері нақтылы белгіленген конспекті дайындағаны дұрыс. Ал бірінші тәжірибе жинақталғаннан кейін, сабақ жоспарын, ең мәнді қағидалар ғана көрсетілген, қысқаша ғана тезис түрінде дайындауға болады. Қандай сабақ жоспары болмасын, оларда сабақтың өтілу мерзімі, міндеттері, қолданылатын қосымша жабдықтар көрсетіледі. Бұдан әрі сабақтың барысында оның кезеңдері, білім алушының оқу мотивтері, әдіс-тәсілдері, мазмұны мен формалары, туындайтын сұрақтар мен жауаптар, тапсырмалар, тексеру мен түзетулер, үй тапсырмаларының мазмұны, оған берілетін нұсқаулар қарастырылады.

Оқытудың нәтижелерін бақылау мен тексеру оқыту үдерісінің міндетті компоненттерінің бірінен саналады. Оның мәні пән бойынша білім алушылардың меңгерген білім деңгейлерінің білім стандартына сәйкес құрылған бағдарламалық талаптарға сай болуын анықтау болып табылады. Дидактика саласында оқу жетістіктерін бақылау, баға берудің дәстүрлі түрлері: алдын-ала бақылау; ағымдағы бақылау; қорытынды бақылау. Кейінгі кезде оқыту үдерісінде осы жұмысты тиімділікпен жүзеге асыруда «педагогикалық диагностика» термині жиі қолданылып жүр.

1. Алдын-ала тексеріс (бағалау): сабақты өткізуге дайындалған жоспары, материалдары қаралады және түсіндірудің, бекітудің, білім алушылардың өздік жұмыстарының тәсілдері, әдісі, формалары жөнінде әңгімелесу жүргізіледі.

2. Ағымдағы тексеріс: сабақтардың жүргізілу барысы тікелей бақыланады, білім алушылардың білімі, дағдыларының деңгейі, білім алушылардың шығармашылық тапсырмаларды орындау сапасы тексеріледі. Мұндай тексерудің барысында білім алушылардың ұжымдық, топпен бірге және жеке орындайтын кәсіби іс-әрекеттері есепке алынады.

3. Қорытынды тексеріс: жарты жылдықта немесе оқу жылының аяғында білім алушылардың білім мен тәрбие беру жұмыстарының нәтижелері сарапталады. Оларды сабақ-ойын түрінде өткізуге болады. Себебі, кәсіптік сабағында кәсіби іс-әрекеттер негізінен ұжымдық түрде жүзеге асырылатындықтан, тексеруді де ұжымдық формада ұйымдастыру мүмкіндіктері бар.

Бұдан басқа тексерудің жеке немесе фронтальды сұрақ-жауап түріндегі формасы пайдаланылады. Сонымен қатар, кәсіби іс-әрекеттердің өзіне тән ерекшеліктеріне байланысты білім алушылардың білімін кәсіби шығарма орындау үдерісіне бақылау жүргізу арқылы қорытындылауға болады. Сондай-ақ, өнер пәні ретінде кәсіптік сабағының ең маңызды қызметі білім алушылардың белсенділігін қолдау, ынталандыру екендігін есте ұстаған жөн. Осыған орай, баға беруде көңіл қалдырарлық тым қатаң ескертулер жасамай, керісінше, олардың кәсіптік өнеріне деген жағымды, эмоционалдық қарым-қатынасын қалыптастыруға бағыттай білу керек.

Білім алушылардың білім, іскерлік, дағды деңгейлерін тексеру оқыту үдерісінің құрамдас бөлігі бола отырып, білім алушылардың оқу жұмысын тек қана тексеру емес, тәрбиелік, дамытушылық қызметтерін де атқарады. Ол үшін мына төмендегі элементтер есепке алынуы тиіс:

1) білімді қабылдау, ой қорыту, есте сақтау, яғни білім алушыға сабақта берген білімі мен оқулықтардағы теориялық материалдарды өз бетімен меңгеруі деңгейіндегі тексеріс;

2) алған білімді ұқсас жағдаяттарда, яки үлгі бойынша қолдана білу деңгейіндегі тексеріс.

Бақылау, тексеру әдістері де әртүрлі. Бақылау әдістерін, кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының оқу жетістіктері мен үдерісінің тиімділігі жөнінде кері байланысты қамтамасыз ететін, бірзділіктегі,

өзара байланысқан әрекеттерінің жүйесі деп түсінеміз. Олар оқу үдерісі жөнінде жүйелі, толымды және нақты жедел ақпарат алуды қамтамасыз етуі тиіс. Осы мақсатта қолданылатын әдістерге ауызша бақылау әдістері, жазбаша бақылау әдістері, практикалық бақылау әдістері, дидактикалық тестер және т.б. жатады.

Дидактикалық тестер оқыту нәтижелерін тексеру мен баға беруде кейінгі жылдары көптеп қолданылуда. Оларды жалпылама 4 типке бөліп қарастырамыз:

– есте сақтауға және еске түсіруге тиісті мағлұматтар, фактілер, ұғымдар, заңдар, теория туралы білімдерін тексеру;

– зерделенген материалдарға өз бетімен сыни тұрғыдан баға беру іскерліктерін тексеру;

– алынған мағлұматтар негізінде білімдерін жаңа нақты жағдаяттарда пайдалана білу іскерліктерін тексеру.

Теориялық оқыту үдерісіндегі тестілеу. Тексеру әдістерін таңдау тексерушінің алға қойған мақсаттары мен міндеттеріне тікелей байланысты. Білім алушылардың оқу іс-әрекеттеріне қабілеттілігін әрқайсысының соған сәйкес оқыту мақсаттарын, оқу материалын меңгеру сапасын сипаттайтын белгілі бір түрлі сапалық деңгейлерге бөліп қарастыруға болады. Оларды меңгерудің төрт деңгейінде ажыратып көрсеткен дұрыс: 1-тану; 2-қайта жаңғырту; 3-эвристикалық; 4-шығармашылық.

Бірінші деңгейдегі тестер, білім алушыларға алдын-ала айттып қою арқылы, әрекеттерді орындайтын іскерліктерін тексеруге арналған.

Екінші деңгейдегі тестер, білім алушылардың өз бетімен есте сақтағандарын қайта жаңғырту және бұған дейін меңгерген білімдерін қолдануы бойынша іскерліктерін тексеруге арналған.

Үшінші деңгейдегі тестер, білім алушыларға эвристикалық типтегі өнімді әрекеттерге қабілеттіліктерін анықтауға арналған. Олар типтік емес тапсырмалар және типтік емес жағдаяттарда шешім қабылдауға деген қабілеттіліктерін анықтауға арналған.

Төртінші деңгейдегі тестер, білім алушылардың бұған дейінгі алған білімдерін шығармашылықпен пайдалана алу іскерліктерін анықтауды көздейді.

Практикалық (өндірістік) оқыту сапасын тестілеу. Оқу-өндірістік жұмыстардың сапасы ұғымына дайын еңбек өнімін сипаттайтын көрсеткіштер кешені кіреді. Бұл жалпы алғанда өлшемнің дәлдігі, өнімді әрлеу сапасы. Еңбектің өнімділігі орындаудың уақыт мөлшерінің өнімнің бірлігіне шаққандағы сипа-

ты. Әдетте, практикалық (өндірістік) оқытудың сапасын белгіленген өлшемдік аппарат арқылы оның сапасы мен еңбектің өнімділігін диагностикалаудың негізгі құралы - бірыңғай тест саналады. Орындалған еңбектің сапасының эталоны ретінде жұмыс сызбалары немесе қажетті сандық мәліметтердің сапасына қойылатын техникалық талаптар, бұйымның үлгісі, құрылғылардың реттелген жұмыс параметрлері және алынған өнімнің сипаттамасы, жұмыс орнына, агрегаттарға, қондырғыларға және т.б. қызмет көрсету бойынша нұсқаулар негізге алынады.

Тестілеу нәтижелері бойынша орындалған жұмысқа «жарамды - жарамсыз», «сәйкес келеді - сәйкес келмейді», «уақыт мөлшері орындалған - уақыт мөлшері орындалмаған» деген қорытындылар беріледі. Ал кейбір жағдайларда «мүкіс жөнделі алады», «мүкіс жөнделуге келмейді» деген қорытындылар жасалуы мүмкін.

Қорыта келгенде, практикалық (өндірістік) оқытудың сапасын тестілеу арқылы диагностикалауды ұйымдастыруда келесілерге назар аударылады:

- оқу бағдарламаларын талдау және оның мазмұнын және мақсаттарын нені және не үшін тестілеуді білу үшін анықтау;
- тестерді (тестер жүйесін) мақсатқа сәйкес таңдау және дайындау;
- тестілеу үдерісінің материалдық-техникалық жабдықталуы;
- сараптау комиссиясын анықтау, олардың мүшелерінің міндеттерін бөліп беру және тестер эталондарымен қамтамасыз ету;
- тексерушілердің білім алушылардың тест тапсырмаларын орындауларын қадағалауы, уақыт мөлшерінің орындалуын санау, тестердің орындалуына баға беруін анықтау.

Білім алушылардың үлгерімі мен білім сапасын тексеруде, оның жүйелілігі мен тереңдігін қамтамасыз ету үшін, бұдан да басқа қалыпты емес түрлері, айталық, өзіндік баға беру, өзара баға беру сияқты белсенді әдістері қолданылады.

Негізгі ұғымдар сөздігі:

Оқыту формасы - білім алушылардың оқу-өндірістік әрекетінің сипаты және шебердің жетекшілік етуімен сабақтардың құрылымы айқындалатын оқыту үдерісін құру амалдары

Концентрлік оқыту - педагогтар мен білім алушылардың сабақтарды біріктіру, оқу күні, оқу аптасы барысында параллель оқылатын пәндер санын қысқарту және оқытудың ең

ірі ұйымдастырушылық бірліктерін біріктіретін оқу үдерісін ұйымдастырудың айырықша технологиясы.

Оқытуды ұйымдастыру формасы – оқытушы мен білім алушылардың арнайы ұйымдастырылып, белгіленген тәртіп пен белгілі режимде өтетін жұмысы. Түрлері: сабақ, факультатив, семинар, практикум, экскурсия, кеңес, қосымша сабақ, үй жұмысы.

Оқыту әдістері - білім мазмұнын меңгертуді қамтамасыз ететін кәсіптік оқыту педагогы мен білім алушының өзара байланыстағы бірізді әрекет ету жүйесі.

Оқытуды ұйымдастыру формалары (түрлері) - сабақ, экскурсия, практикум, семинарлар, білім алушылардың үй жұмысы, сынақ, кеңес беру, емтихан, қосымша сабақ.

Сөздік әдістер – әңгімелеу, түсіндіру, дискуссия, лекция, әңгіме, кітаппен, компьютерлік-ақпарат көздерімен жұмыс.

Әңгімелеу – оқу материалының мазмұнын ауызша әңгімелеп баяндау әдісі.

Түсіндіру – зерттелетін объектінің заңдылықтарын, мәндік қасиеттерін, жекелеген ұғымдар мен құбылыстарды сөзбен жеткізу әдісі.

Дискуссия – білім алушылардың танымдық қызығушылығын ынталандыру, оларды қайсыбір проблема бойынша түрлі көзқарастарды белсенді түрде талдауға тарту, өзінің және өзгелердің позициясын пайымдаудағы түрлі тұрғыларды пайымдауға талпындыру әдісі.

Лекция – оқытушының теориялық сипаттағы оқу материалын жүйелі түрде және бірізділікте монологиялық баяндау әдісі.

Әңгіме – жаңа білімдерді немесе өткенде алған білімдерін қайталау және бекіту үдерісінде білім алушылардың ойлау әрекеттерін белсендіру мақсатындағы сұрақ-жауап түріндегі оқыту әдісі.

Көрнекілік әдісі - оқу материалын көрнекілік және техникалық құралдар арқылы меңгерту әдісі.

Практикалық әдіс – жаттығулар, зертханалық және практикалық жұмыстар арқылы практикалық дағды, іскерліктерді қалыптастыру әдісі.

Оқу құралдары – оқытушының білім алушыларға жаңа білімдерді меңгертуі үшін пайдаланатын материалдық және идеалдық объекті.

Сабақ - оқу орындарында білім алушылардың оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру формасы.

Оқыту үдерісіндегі бақылау және өздік бақылау әдістері - оқытушылар мен білім алушылардың оқыту үдерісінің нәтижелілігі туралы ақпарат алу әдісі.

Оқытуды ұйымдастырудың жекелік формасы - әрбір білім алушы оқу тапсырмаларын өзінің даярлық және оқу мүмкіншіліктеріне қарай дербес орындауы.

Оқытуды ұйымдастырудың топтық формасы - нақты оқу міндетін шешу үшін сабақта білім алушыларды топқа бөліп, әрбір топқа белгілі бір тапсырма берілуі.

Өздік жұмыстар үшін сұрақтар мен тапсырмалар:

* Оқытуды ұйымдастыру формаларын дидактика саласында жүйелеу өлшемдерінің қажеттілігін дәлелдеңіздер (білім алушылардың саны; орны; оқу дәрістерінің ұзақтығы).

* Білім алушылардың санына байланысты оқыту формаларына салыстырмалы сипаттама беріңіздер (көпшілік, ұжымдық, топтық, микротоптық, жеке).

* Практикалық (өндірістік) оқыту формаларының ерекшеліктері және құрылымдық элементтері қандай?

* Кәсіптік сабақтарының оқу орнында оқытылатын өзге сабақтардан артықшылығы мен ерекшелігі неде?

* Кәсіптік сабақтарына қойылатын талаптарға сипаттама беріңіздер.

* Кәсіптік сабақтарының типологиясы, құрылымы туралы түрлі көзқарастарды қалай түсінесіздер?

* Кәсіптік білім педагогикасындағы кәсіптік сабақтарына қатысты жаңа педагогикалық категориялар жөнінде сіздің пікіріңіз қандай?

* Кәсіптік оқыту сабақтарының тақырыптық желісіне мысал келтіріңіздер.

* Кәсіптік оқыту педагогының сабақты жоспарлауына, даярлығына қандай педагогикалық шарттар ықпал етеді?

* Кәсіптік білім жетістіктерін тексеру және нәтижелеріне баға берудің білімділік және тәрбиелік маңызы қандай?

* Кәсіптік сабақтарына қатысып, білім алушылардың танымдық іс-әрекеттерін ұйымдастырудың қандай формалары мен әдістері қолданылатынын және олардың тиімділігін анықтаңыздар?

* «Кәсіптік оқыту әдістері» және «Кәсіптік оқыту тәсілдері» ұғымдарына түсініктеме беріңіздер?

* Кәсіптік оқыту педагогының сабақтарында түрлі кәсіптік оқыту әдістерін кешенді түрде қалай қолдануға болады?

* Кәсіптік оқыту әдістерін кәсіптік білім тұрғысынан сипаттайтын жіктемелерге сипаттама беріңіздер.

* Кәсіптік оқытудың сөздік, көрнекілік, практикалық әдістерін кәсіптік оқыту дидактикасының қандай міндеттерін жүзеге асыруда қолдануға болады?

* Кәсіптік оқыту әдістерін жіктемелеуде бірыңғай көзқарастардың жоқтығын қалай түсіндіруге болады?

* Практикалық (өндірістік) оқытудың белсенді әдістеріне мазмұндық сипаттама беріңіздер.

* Жазбаша нұсқау құжаттарына қандай талаптар қойылады?

* Техникалық тапсырмаларды шешу жолдарына сипаттама беріңіздер.

* Білім алушылардың білім, дағды және іскерліктерін бақылаудың дәстүрлі түрлерінің (алдын-ала бақылау; ағымдағы бақылау; қорытынды бақылау) ерекшеліктерін ашып көрсетіңіздер.

* Кәсіптік оқыту нәтижелерін тексеру мен баға беруде дидактикалық тестерді пайдалану ерекшеліктері қандай?

Әдебиеттер:

Негізгі әдебиеттер:

Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /Под ред. *В. А. Слостенина*. - М.: Издательский центр «Академия», 2002.- С. 58-146.

Педагогика: Учеб. пособие /Под ред. П. И. Пидкасистого. - М.: Пед. общество России, 2001. - С.3-62.

Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2-х кн. - М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. –Кн.1. Общие основы. Удеріс обучения. -578 с.: ил.

Профессиональная педагогика: Учебник. / Под ред. Батышева С. Я., Новикова А. М. Издание 3-е, перераб. – М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 2010. – 456 с.

Общая и профессиональная педагогика: Учебное пособие для студентов, обучающихся по специальности «Профессиональное обучение»: В 2-х книгах / Под ред. *В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых*. - Брянск: Изд-во Брянского государственного университета, 2003. – 435 с.

Выбор методов обучения в средней школе /Под ред. Ю.К.Бабанского.- М.: Просвещение,1995.- 208 с.

Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов и педагогических колледжей.-СПб Питер, 2001.- 544 с.: ил.

Питюков В.Ю. Основы педагогической технологии: Учебно-метод. пособие. - М.: «Гном- Пресс», Моск. гор. пед. общество, 1999. - 192 с.

Войнатовский А. И. «Организационные формы производственного обучения в учебных заведениях профтехобразований» Москва, 2003 г.

Жиделев М. А. «Современные требования к методам производственного обучения» Москва, 2005 г.

Қоянбаев Ж. Білім беру және оқыту теориясы.- Алматы,1990.

Скакун В. А. «Введение в профессию мастера производственного обучения» Москва, 2005 г.

Сабыров Т. С. Оқыту теориясының негіздері. – Алматы,1993.

Скакун В. А. «Разработка и применение инструкционно-технологической документации на уроках производственного обучения» Москва, 2006 г.

Онищук В. А. Урок в современной школе: Пособие для учителей. - М., 1981.

Андреев В. И. Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. - Казань: Центр инновационных технологий, 2000. - С. 5-71; 171-235; 431-451.

Смирнов С. Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М., 1995.

Сейтешев А. П. Научные основы профессионального формирования личности. - Фрунзе: Мектеп, 1989. - 172 с.

Абдыкаримов Б. А. Профтехшкола и рынок /Под ред. А.П. Сейтешева. - Алматы, 1995.- 402 с.

Устемиров К. У., Васильев И. Б., Девятьерова Т. А. Методика обучения общетехнических и специальных дисциплин. –Алматы: Рад и Ал. 2006.-304 с.

Егоров В. В. и др. Совершенствование подготовки инженерно-педагогических кадров профессионально-технического образования Казахстана. - Алматы: Казахстан, 1992. - 180 с.

Қосымша әдебиеттер:

Смирнов В. И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллю-

страциях. - М.: Педагогическое общество России, 1999. - С. 8-88; 328-414.

Никитина Н. Н., Железнякова О. М., Петухов М. А. Основы профессионально-педагогической деятельности. Часть 2. - М.: «Мастерство», 2002. – 237 с.

Бондаревская Е. В., Кульневич С. В. Педагогика: Личность в гуманистических теориях и системах воспитания. - Ростов-на-Дону: Творческий центр «Учитель», 1999. - С. 7-115.

Журавлев В. И. Педагогика в системе наук о человеке. - М.: Педагогика, 1990.-168 с.

Философско-психологические проблемы развития образования / Под ред. В. В. Давыдова. - М.,1994.

Шамова Т. И. Активизация учения школьников. - М, 1982.

Дьяченко В. К. Организационная структура учебного үдеріса. – М, 1989.

Моминбаев Б.К. и др. О преемственности трудовой подготовки учащихся общеобразовательных и профессиональных школ. /Материалы международной научно-теоретической конференции, посвященной 70-летию юбилею С.П. Сейтешева. - Алматы, 2000. - С. 230-233.

Акишев К.А. Педагогические условия активизации трудового обучения учащихся средних классов общеобразовательной школы: автореф. ... канд. пед. наук. - Алматы, 1997. - 27 с.

Далабаев Ж.К. Стадийность технического и профессионального образования в условиях многоуровневости и непрерывности образования //Профессионал Казахстана, 2004, №4. - С. 13-15.

Дуйсембекова Ш.Д. Формирование у учащихся сознательного отношения к труду в процессе совместной деятельности школ и профтехучилищ: автореф. ... канд. пед. наук. - Алма-Ата, 1990. - 24 с.

Тест тапсырмалары

1. Кәсіптік білім берудің негізгі формасы:

- А) технология сабағы;
- Ә) балалардың шығармашылық орталықтары;
- Б) лекция, семинарлар;
- В) дискотека;
- Г) кәсіптік театр.

2. Технология сабағының ерекшелігі:
- А) көркемдік және техникалықтың бірлігі;
  - Ә) білім қорының жинақталуы;
  - Б) жан-жақты үйлесімді дамыту мүмкіндігі;
  - В) эстетикалық тәрбие;
  - Г) кәсіптік мәдениет қалыптастыру мүмкіндігі.
3. Технология сабағының ерекшелігі:
- А) эмоционалды және саналылықтың үйлесімі;
  - Ә) білім қорының жинақталуы;
  - Б) көркемдік мәдениет қалыптастыру мүмкіндігі;
  - В) эстетикалық мәдениет қалыптастыру мүмкіндігі;
  - Г) кәсіптік мәдениет қалыптастыру мүмкіндігі.
4. Технология сабақтарының дидактикалық міндеттері:
- А) білімділік, дамытушылық, тәрбиелік;
  - Ә) әлеуметтендіру, тәрбиелік, зерттеушілік;
  - Б) коммуникативтік, дамытушылық, жобалаушылық;
  - В) дамытушылық, болжам қалыптастыру;
  - Г) тәрбиелік, зерттеушілік, кері байланыс орнату.
5. Технология сабақтарында эмоционалды, шығармашылықты атмосфера жасауда қолданылатын әдіс:
- А) кәсіптік іс-әрекетті ынталандыру әдісі;
  - Ә) эмоционалды ықпал ету әдісі;
  - Б) көрнекілік – есту әдісі;
  - В) талдау және салыстыру әдісі;
  - Г) таңғалдыру әдісі.
6. Технология пәні оқытушысы күнделікті сабақ жоспарын қандай жоспар негізінде дайындайды:
- А) конструктивті;
  - Ә) ұйымдастырушылық;
  - Б) коммуникативті;
  - В) болжаушылық;
  - Г) орындаушылық.

7. «Технология» пәні сабақтарының типологиясы мен құрылымын анықтайтындар:

- А) мақсат, перспектива, принциптер, практика;
- Ә) міндеттер, перспектива, принциптер, практика;
- Б) міндеттер, перспектива, принциптер, мазмұн;
- В) мазмұн, әдістер, принциптер, заңдылықтар;
- Г) мазмұн, форма, теория.

8. Кәсіптік білім берудің негізгі әдіс, тәсілдері және ұйымдастыру формалары жөнінде түсінік беретін пән:

- А) технологияны оқыту әдістемесі;
- Ә) кәсіптік-педагогикалық практикум;
- Б) кәсіптік білім беру тарихы;
- В) кәсіптік-педагогикалық білім беру әдіснамасы;
- Г) кәсіптік білім берудің тарихы мен теориясы.

9. Оқыту әдістері ілімін құрған кім?

- А) М.И.Махмутов, В.А.Онищук;
- Ә) Т.И.Шамова;
- Б) И.Я.Лернер;
- В) П. Я. Гальперин;
- Г) М. А. Данилов, Ю. К. Бабанский.

10. Болашақ сабақты ұйымдастыру мен өткізудің нәтижелерін шығармашылықпен пайымдау:

- А) сабақтың жоспары;
- Ә) кәсіптік шығармаларды сұрыптау;
- Б) сабақта қолданылатын дидактикалық ойындарды анықтау;
- В) білім алушылардың мүмкіндігін есепке алу;
- Г) кәсіптік білімді өз бетімен толықтыру.

11. Білім алушыларды технологияны тыңдауға дайындаудың маңызды міндеті:

- А) жағымды атмосфера жасау;
- Ә) эмоционалды көңіл-күй;
- Б) тартымды әңгімелесу;
- В) алдын-ала сұрау;
- Г) жанрлық сипаттама.

12. Кәсіптік білім берудің маңызды міндеттерінің бірі:
- А) эстетикалық талғамды тәрбиелеу;
  - Ә) кәсіптік аспаптарда ойнау;
  - Б) кәсіптік білім беру тарихын зерттеу;
  - В) кәсіптік-ритмикалық қимыл-қозғалыс;
  - Г) музыка тыңдау.
13. Бағдарламаның барлық құрамдас компоненттерінің тұтастығы мен бірлігін қамтамасыз етуге бағытталған әдіс:
- А) жүйелілік;
  - Ә) шығармашылық;
  - Б) сөздік;
  - В) көрнекілік;
  - Г) практикалық.
14. Ғылыми-танымдық іс-әрекет амалдары, құрылу қағидалары, формалары мен тәсілдері туралы ілім – бұл:
- А) әдіснама;
  - Ә) әрекет;
  - Б) іс-әрекет;
  - В) принцип;
  - Г) мазмұн.
15. Репродуктивті әдістің негізгі бағыты:
- А) оқу процесі логикасын сақтау;
  - Ә) таныс нәрседен жаңаны көре білу;
  - Б) іскерліктер мен дағдыларды қалыптастыру, алынған білімдерді қолдану;
  - В) мәселелерді анықтау және жіктеу;
  - Г) білім алушылардың ғылыми таным әдістерін меңгеруі.
16. Білім алушылардың білімін ауызша бақылау әдістеріне жатады:
- А) проблемалық жағдай, дидактикалық тест, байқау;
  - Ә) бақылау жұмысы, диктант, білім алушының әңгімесі;
  - Б) зертханалық бақылау, әңгімелесу;
  - В) пікірлесу, білім алушының әңгімесі, мәтінді оқу;
  - Г) дидактикалық тест, пікірлесу, проблемалық жағдай.

17. Ю. К. Бабанский ұсынған оқу-танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру және іске асыру әдістері:

- А) сөздік әдістер, көрнекілік әдістер, практикалық әдістер;
- Ә) қоғамдық пікір, жарыс, мадақтау;
- Б) бақылау, зертханалық бақылау, түсіндірмелі-иллюстративті оқыту;
- В) педагогикалық талап, демалыс, саяхат;
- Г) оқыту талаптарын қою, дедуктивті, индуктивті әдіс.

18. Оқыту мен білім беру мәселелерін зерттейтін педагогика ғылымының бөлімі:

- А) дидактика;
- Ә) мектептану;
- Б) педагогиканың жалпы негіздері;
- В) тәрбие теориясы;
- Г) білім беру жүйелерін басқару.

19. Дидактика – ол:

- А) оқыту мен білім берудің теориясын меңгертетін педагогиканың бөлімі;
- Ә) тәрбие жайлы ғылым;
- Б) пәндерді оқыту әдісі жайлы;
- В) жеке тұлғаны дамыту заңдылықтары жайлы жеке ғылым;
- Г) баланың жеке басы қалыптасуының заңдылықтары жайлы ғылым.

20. Белгілі бір өлшемдер бойынша қалыптасқан тұтас білім беру:

- А) дидактикалық жүйе;
- Ә) дидактикалық белгілер;
- Б) дидактикалық модельдеу;
- В) дидактикалық құрылым;
- Г) дидактикалық принцип.

21. Танымдық әрекет дегеніміз не?

- А) сезімдік қабылдау, теориялық ойлау және практикалық іс-әрекеттің бірлігі;
- Ә) білім алушыға педагогтың білім беру үдерісі;
- Б) білім алушының өзіндік жұмысын ұйымдастыру;

- В) оқыту – бұл педагогтың білімін білім алушыға беруі;
- Г) бұл арнайы ұйымдастырылған мақсатты үдеріс.

22. Оқыту принциптері:

- А) оқытуға қойылатын талаптар жүйесі;
- Ә) оқыту әдістері;
- Б) оқыту әдістемелері және оқытуды ұйымдастыруға негіз болатын жағдайлар;
- В) оқыту мақсатына жету амалдары;
- Г) оқытуды ұйымдастыру амалдары.

23. Оқытудың көрнекілік принципі:

- А) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсету;
- Ә) білім алушылардың таным белсенділіктерін ынталандырады;
- Б) оқу пәндері бойынша нақты жүйелі білім беруді талап етеді;
- В) білім алушылардың дене күштері мен ақыл-ой мүмкіндіктерін ескеруді талап етеді;
- Г) балаларды алдын ала келісілген, бірлескен әрекет негізінде оқытуды талап етеді.

24. Оқытудың бірізділік, жүйелілік принципі:

- А) жаңа білімді бұрын игерген біліммен байланыстыруды талап етеді;
- Ә) білім алушылардың таным белсенділігін ынталандырады;
- Б) білім алушылардың дене күштері мен ақыл-ой мүмкіндіктерін ескеруді талап етеді;
- В) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсетуді талап етеді;
- Г) балаларды алдын ала келісілген, бірлескен әрекет негізінде оқытуды талап етеді.

25. Оқытудың қолжетімділік принципі:

- А) өтілетін материалдың мазмұны білім алушылардың мүмкіндіктеріне сәйкес келуін талап етеді;
- Ә) жаңа білімді бұрын игерген біліммен байланыстыруды талап етеді;

- Б) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсетуді талап етеді;
- В) балаларды алдын ала келісілген, бірлескен әрекет негізінде оқытуды талап етеді;
- Г) оқу пәндері бойынша жүйелі білім беруді талап етеді.

26. Оқыту принциптері қалай туындайды?

- А) оқыту үдерісінің заңдылықтарынан;
- Ә) білім мазмұнынан;
- Б) оқыту әдістерінен;
- В) оқыту нәтижесінен;
- Г) оқыту формасынан.

VI БӨЛІМ. КӘСІПКЕ БАУЛУДЫҢ ПРИНЦИПТЕРІ МЕН ЖҮЙЕЛЕРІ

Жоспары:

4.1. *Кәсіпке баулудың принциптері дидактикалық категория ретінде.*

4.2. *Кәсіпке баулу принциптерінің бағыттылығы.*

4.3. *Кәсіптік оқыту үдерісіндегі педагогикалық жобалау.*

4.4. *Кәсіпке баулудың жүйелері туралы түсінік.*

4.1. *Кәсіпке баулудың принциптері дидактикалық категория ретінде*

«Принцип» (латынша – *principium*) деген сөз негізгі, бастапқы деген мағынаны білдіреді, принцип – «жетекші идея, негізгі ереже, ғылымның заңдылықтарынан туындайтын іс-әрекет пен мінез-құлыққа қойылатын негізгі талап»¹

Кәсіпке баулу принциптері дидактиканың категориясы ретінде кәсіптік оқытуды кәсіби таным логикасына сәйкес жүзеге асыруға көмектеседі. Олар кәсіптік оқытудың мақсаты, міндеттері, мазмұны, әдістері, ұйымдастыру формаларының негізін құрайтын бастапқы қағидалар ретінде түсіндіріледі. Кәсіпке баулуда бүгінгі күнде қалыптасқан принциптер бір-бірімен өзара байланыста қарастырылады. Мәселен, ғылымилық принцип кәсіптік оқыту мазмұнының жүйелілігі мен бірізділігін қамтамасыз етеді. Еңбектің өмірмен байланысы принципі кәсіптік оқытуда білім алушылардың жас шамасын және жеке-дара ерекшеліктерін есепке алу негізінде жүзеге асырылады. Қызығушылық, еліктетушілік принципін ұстану білім алушылардың белсенділігін арттырады.

Заманауи өндірістің ғылыми негіздері туралы білімдер жүйесін меңгертуді көздейтін кәсіпке баулудың *политехникалық принципі* кәсіптік білім беру үдерісінің заңдылықтарын түсінуге жол ашады. Ал олардың негізінде жалпы кәсіби политехникалық және арнайы білімдер қалыптасады.

¹Философский словарь.-М.: Политиздат,1999.- С.362.

Жалпы кәсіби политехникалық білімдер-өндірістік технологиялардың нақты салаларының негізін құрайтын техника мен принциптердің жіктелуінің жалпы негіздері туралы, материалдарды жіктемелеу және оларды алу амалдары туралы, өнімнің сапасын өлшеу және баға беру туралы, еңбек экономикасы, экологиясы және оның ұйымдастырылуы туралы, өндіріс салаларындағы жаңа техника мен технология туралы мағлұматтарды қамтиды.

Арнайы білімдер жекелеген операцияларды және жұмыс түрлерін орындауда қолданылатын қондырғылардың, аспаптардың және құрылғылардың құрылымын және оларды пайдалану ережелерін, технологиялық үдерістерді, бұйымдарды жасап шығару ерекшеліктерінің мәнін ашып көрсетеді.

Кәсіпке баулудың политехникалық принципі келесі шарттардың орындалуын көздейді:

– білім мазмұнының ғылым мен техниканың даму бағыттарына сәйкес келуін;

– оқу материалының өзара байланыстағы тұтас жүйеде ұйымдастырылуын;

– оқу материалының білім алушыларға лайықтылығын және жас ерекшеліктеріне сәйкестігін;

– оқу материалының азды-көпті уақыт барысындағы ақпараттық тұрақтылығы мен үдемелілігін;

– білім мазмұнының оқу орнының материалдық-техникалық базасына сәйкес болуын;

– еңбек өнімділігіне ықпалын тигізетін факторлардың есепке алынуын.

Кәсіптік білімнің өнімді еңбекпен ұштастырылуы принципі екі жақты үдеріс ретінде теориямен және практикамен тығыз байланыста. Білім алушылардың оқу және еңбек іс-әрекеттері табиғи байланыста болғандықтан, барлық оқу пәндерін оқыту, олардың өндірістік әрекетке саналы түрде кірігуіне бағытталуының маңызы зор.

Кәсіптік білімнің өнімді еңбекпен ұштастырылуы принципінің жетістікпен жүзеге асырылуы келесі шарттарға тығыз байланысты:

– теориялық білім озық болуы және практикалық сабақтарда тексеріліп отыруы тиіс;

– білімдер мен іскерліктер түрлі ғылым саласы бойынша кез-келген еңбек үдерісінде жинақталып отыруы қажет;

– білім мазмұнының ықпалдасуы кәсіптік білімдер мен

іскерліктер бірыңғай пәндер бойынша вертикаль және горизонталь біріктірілетін арнайы білімдер мен іскерліктердің өзара байланысы арқылы екі бағытта жүзеге асырылуы қажет.

Кәсіптік оқыту үдерісінде кәсіби іс-әрекетті моделдеу принципі. Оқыту үдерісінде кәсіби іс-әрекетті моделдеудің мәні типтік тапсырмаларды анықтауға, оларды оқу-өндірістік тапсырмалармен ұштастыруға, оқыту үдерісін ұйымдастыру формалары мен оқыту әдістерін таңдауға байланысты көрініс береді. Модельдеудің көмегімен оқытудың мақсаттарына, мазмұнына, құралдарына, әрекет ету мен әдістеріне кәсіби-біліктілік сипаттамалар, негіздеме беруде жедел ақпарат алуға, оқу жоспарларын, бағдарламалар мен оқулықтар дайындауға болады.

Оқу үдерісінде жұмыскерлердің кәсіби іс-әрекетін моделдеу төмендегі шарттардың орындалуы жағдайында мүмкін болады:

– кәсіби іс-әрекеттің моделін жасауда іс-әрекеттік тұрғыны ұстану; білімдер мен іскерліктердің ықпалдасуының политехникалық бағыттылығы;

– интегративті оқыту үдерісінің деңгейлік шектеулері;

– жұмыскердің кәсіби іс-әрекетінің эталондық талаптарын болжау.

Кәсіби ұтқырлық принципі маманның техникалық құралдарды, технологиялық үдерістерді және жаңа мамандықтарды жылдам меңгеруге қабілеттілігін, өзінің білімі мен біліктілігін үнемі жетілдіріп отыру қажеттілігін тәрбиелеуді көздейді. Ұтқырлық және еңбек етудегі шығармашылық, адамның дүниетанымының кеңдігіне, өзінің практикасында орын алған проблемаларды санамен пайымдай алуына, сонымен қоса, өндірістің даму барысын көре біліп, болашағын болжай алуына байланысты. Сондықтан, білім алушылардың бүгінгі білетінін ғана емес, болашақта нені біле алатындығын есепке алу қажет. Кәсіптік білімнің мазмұны техникада, технологияда, еңбек етуді ұйымдастыруда жылдам жетілуі және бейімделуі тиіс.

Кәсіптік оқытудың модульдігі принципінің мәні білім алушылардың алға қойылған дидактикалық мақсаттарға қол жеткізуде ақпараттық банк және әдістемелік нұсқаулары бар жеке оқу жоспарымен өз бетімен жұмыс жасай алуымен анықталады.

Модульдік оқытудың мақсаттары, мазмұны және ұйымдастыру әдістемесі білім мазмұнынан бөлектенген элементтерді ажыратып алу, білімнің үдемелілігі, пәрменділігі және шұғылдығы, болашақты

көре білушілік, әдістемелік кеңестердің жан-жақтылығы сияқты аспектілеріне көз жеткізеді. Оқыту практикасында модульдік принципті ұстану оқу материалдарын бір-біріне тәуелсіз бөлімдерге топтастыруға, өз кезегінде оқу материалының мазмұнына нұқсан келтірмей, бірыңғай өзгерістер енгізуге, толықтыруға мүмкіндік береді.

Модульдік оқыту принципінің жүзеге асырылуы келесілерді қамтамасыз етеді:

- субъектінің мақсатына қол жеткізу үшін қажетті барлық іс-әрекеттердің ықпалдастығын;
- үнемі субъектінің мақсатына қол жеткізудің баламалы жолдарын іздестіру;
- субъектінің кәсіби даярлық деңгейін оқыту модульдері бойынша жоғарылату болашағына бағдарлануы.

Ғылымилық принципі кәсіптік оқыту жүйесін құру логикасының негізін құрайды. Оның басты талаптары – кәсіптік білім мазмұнының қазіргі кәсіптік білім ғылымының деңгейіне сәйкестігі. Бұл принцип оқулықтар мен оқу бағдарламасында, оқу материалдарын сұрыптауда көрініс алады, білім алушыларды ғылыми танымның элементтерімен, әдіс-амалдарымен таныстыруды реттейді.

Кәсіпке баулуда ғылымилық принципін ұстану қажеттілігі кәсіптік білім мақсатына, мазмұнына, оқыту әдістеріне дидактикалық, кәсіби-технологиялық, психо-педагогикалық тұрғыдан негіздеме беруге көмектеседі. Ғылымилық принципін ұстану – кәсіптік оқытуда еңбек ету жайлы түсініктерді, білім алушылардың жас ерекшелік, танымдық мүмкіндіктерінің дамуы жөніндегі түсініктерді және оқыту үдерісін даму заңдылықтарына сәйкес жүзеге асыруды қамтамасыз етудің жолы. Кәсіптік оқытуда ғылымилық принципін ұстануда, яғни кәсіптік білім мазмұнының қазіргі кәсіптік білім ғылымы деңгейіне сәйкестігі, білім алушыларда ғылыми танымның жалпы әдістері туралы түсінік қалыптастыру; таным үдерістерінің даму заңдылықтарына сүйену басты талаптар болып есептелінеді.

Еңбектің өмірмен байланысы принципінің басты ерекшелігі білім алушыларды еңбектің адам өміріндегі, оның практикалық іс-әрекетіндегі маңызын саналы түрде ұғынуға және меңгерген кәсіптік білімдерін практикалық сипаттағы өмірдің өзінен туындайтын міндеттерді шешуде қолдана білуге үйрету болып табылады. Кәсіптік оқытуды өмірмен байланыстыруда көрмелерге қатысудың,

музей экспонаттарымен танысудың, кәсіби шығармашылықтың және т.б. мәні зор. Белгілі бір кәсіби шығармаларды қабылдау үдерісінде білім алушыларды тек оның кәсіби-технологиялық мазмұнын есте сақтап қана қоймай, оларды өзінің бойындағы сапа-қасиеттерімен салыстыруға, сәйкестігін пайымдауға талпындыру керек.

Көрнекілік принципі - оқытудың білім алушылар қабылдаған нақты бейнеге негізделуін талап ететін дидактикалық ұстаным. Оқытудың көрнекілігі білім алушылардың байқампаздықтары мен ойлау қабілеттерін дамытады, оқытуды неғұрлым түсінікті етеді, оқу материалын терең меңгеруге септігін тигізеді. Қоршаған ортаны тануда, соның ішінде оқытуды қабылдауда адамның сезім мүшелері қатысады. Көрнекілік принципі білім алушылардың ұғым, түсініктерін заттар мен құбылыстарды сезімдік қабылдау негізінде қалыптастыру қажеттігін көрсетеді. ЮНЕСКО-ның мәліметтері бойынша, адам тыңдау арқылы ақпараттың 15%-ын, көру арқылы – 25%-ын, ал кешенді түрде қабылдағанда 65%-ын есте сақтайды. Сондықтан, кәсіптік білімде «көрдім-естідім-орындаймын» тізбегін ұстанудың практикалық маңызы зор болып есептелінеді.

Бірізділік принципі – кәсіптік білім бойынша теориялық және практикалық мәселелердің бірізділікте белгіленуін талап етеді. Кәсіптік оқыту педагогының кәсіптік білім жұмысының әр кезеңінде белгілі бір міндеттерді лайықтап шешуі үшін, оның алдыңғы кезеңдерінде дайындық жұмыстары жүргізіліп отырады.

Жүйелілік принципі - кәсіптік білімді және кәсіптік білімдерді меңгертуді белгілі бір ретпен, жүйелі түрде жүзеге асыруды көздейді. Ол кәсіптік білім мазмұнының, сонымен бірге, оқу-тәрбие үдерісінің логикалық түрде құрылуын ұстануды қарастырады. Сөйтіп, кәсіптік білімнің мазмұндылығы мен үдерісуалдық жақтарының бірізділігін, сабақтастығын сақтай отырып, әрбір сабақтың, тәрбие шараларының, өткен материалдың логикалық сабақтастылығын қамтамасыз етеді. Жүйелілік принципі оқу материалының ғылыми ішкі логикасына, сонымен бірге білім алушылардың жас ерекшеліктері мен психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келуін талап етеді.

Кәсіпке баулуда *тәрбиелеудің, білімнің, дамытудың бірлігі принципі*. Кәсіптік білім кәсіптік білім, іскерлік, дағдыларды меңгерту ғана емес, білім алушылардың әлеуметтік мінез-құлқының қалыптасуына негіз болатын адамгершілік, эстетикалық, ақыл-ой, дене, еңбек тәрбиесі міндеттерінің жүзеге асырылуын көздейді. Білім мазмұнына енген материалдар жеке тұлғаның эстетикалық, адамгершілік, еңбек, дене тәрбиесіне, құнды сапа-қасиеттерінің

қалыптасуына ықпал етсе, екінші жағынан, психикалық үдерістерді белсендіреді, жеке-типологиялық сапа-қасиеттерін дамытады.

Кәсіптік білім – педагогиканың ең күрделі саласы. Еңбек – тұтас тәрбие беру, оқыту, дамыту міндеттерінің ажырамас бірлігіндегі педагогикалық ықпал етудің құралы болып табылады.

Педагогикалық үдерісті компьютерлендіру принципі білім алушылардың оқу-ақпараттық көкжиегін кеңейтуді, оқу мотивациясын күшейтуді, оларды оқу үдерісіне белсенділікпен жұмылдыруды көздейді. Кәсіптік білім беруде компьютерді оқу және оқу-өндірістік іс-әрекеттің келесі салаларында қолданған пайдалы:

– білікті мамандар даярлауда компьютер зерделеу объектісі және еңбек құралы ретінде өндірістік тапсырмаларды жүзеге асыруға көмектеседі;

– компьютер оқу құралы (автоматтандырылған оқыту жүйесі, тренажерлар және т.б.);

– компьютер оқу орнындағы оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыру және басқару құралы.

Оқыту үдерісінде компьютерді пайдалану оқытуды жекелендіруге және саралауға, кері баланыс орнатылған бақылау жасауға, оқу іс-әрекеттеріндегі қателер мен баға беру нәтижелерін диагностикалауға, өздік бақылау мен өздік түзету жұмыстарын жүргізуге, зерттелетін объектілерді, үдерістер мен құбылыстарды модельдеуге және имитациялауға, білім алушылардың танымдық қызығушылықтарын дамытуға, шешім қабылдау іскерліктерін қалыптастыруға кең жол ашады.

Экономикалық мақсатқа сәйкестілік принципі жоспарлау қажеттілігін, оқу орындарында жұмыскерлер мен мамандарды даярлау бағытын еңбек нарығының сұраныстарын есепке ала отырып анықтауда септігін тигізеді. Осыған байланысты, кадрлар даярлау туралы келісім-шарт негізінде оқу үдерісіне қатысушылар мен сұраныс беруші мекемелер арасында ұйымдастырушылық-құқықтық реттеу проблемасы туындайды. Білім алушылардың оқу-өндірістік еңбегі оның саны мен сапасына қарай, әсіресе өндірістік практика кезінде білікті жұмыскерлермен қатар, өндірістік тапсырмаларды орындауға қатыстырылуда ынталандырылуы қажет. Бұл өз кезегінде білім алушыларды еңбек етудің озық тәсілдері мен амалдарын меңгеруіне, еңбек өнімділігін жоғарылатудың жолдарын белсенді түрде іздестіруіне, кәсіби шеберлігін шыңдауға талпынуға ынталандырады.

4.2. Кәсіптік білім принциптерінің бағыттылығы

Кәсіптік білімді ізгілендіру бағыттылығы білім алушылардың кәсіби қабілеттерінің дамуына, қоғам өміріне толыққанды араласуына, өзін-өзі айқындауына, өзін-өзі көрсете алуына жағдай жасауға, оған тұлға ретінде сыйластықпен қарауға, талап-тілегі мен мүддесін есепке алуға көмектеседі.

Еңбек түрлері өзінің табиғаты жағынан рухани өмірмен, тарихпен, басқа да өнер түрлерімен тығыз байланыста. Сондықтан, кәсіптік білімді ізгілендіру талаптары мәдени мұралардағы өнегетағылымдарды білім алушылардың белсенді іс-әрекетіне ұластыру қажеттілігін туындатады. Кәсіптік білім үдерісінде кәсіптік білімдердің құндылығын ашу оның ізгіліктілік бағыттылығын қамтамасыз етеді.

Кәсіптік білімнің *танымдық бағыттылығы* еңбек ету мәдениеті мен жаңа кезең технологиясының тығыз бірлігіне сүйене отырып зерделеуде көрініс табады. Кәсіптік білім кәсіби іс-әрекет практикасында қалыптасқан еңбек мәдениетінің тәжірибесін зерделеп, еңбек үдерісі құрылымының ішкі заңдылықтарын айқындайтын ілімдерге, теориялық тұжырымдамаларға сүйенеді. Білім алушыларға кәсіптік оқыту педагогының нақты педагогикалық міндеттерді шешу барысында инновациялық тұрғыдан еңбек етудің адам мен қоғам өміріндегі алатын орнын, қоршаған дүниені танымдық тұрғыдан меңгерудің ерекше формасы ретінде кәсіптік білімнің мәнін салмақтауға көмектеседі.

Кәсіби-психологиялық бағыттылығы кәсіптік оқыту педагогының білім алушылардың кәсіби қабілеттерін мақсатты бағыттылықпен дамыту үдерісінде және оның өзіндік принциптерін жүзеге асыруда қамтамасыз етіледі. Ондай принциптерге сана мен іс-әрекеттің бірлігі, психикалық үдерістерді тұтастық пен жүйелілік тұрғыдан түсіну жатады. Сана мен іс-әрекеттің бірлігі принципі кәсіптік білімнің психологиялық және педагогикалық проблемаларын әдіснамалық талдауды іс-әрекеттік тұрғыдан жүзеге асыруды көздейді. Кәсіби қабілеттердің кейбір аспектілерінің дамуын, кәсіби сананың динамикасын сипаттайтын кәсіби-танымдық үдерістерді (кәсіби қабылдау, ойлау, ес және т.б.) зерттеу кәсіби қабілеттердің іс-әрекетін ұйымдастыру негізінде дамып қана қоймай, оның қалыптасатындығы, жаңадан пайда болатындығы жөніндегі қағидаларға жүгінеді.

Кәсіби-педагогикалық бағыттылық еңбек іскерліктері мен дағдыларын меңгертуде еліктіргіштік, бірізділік, жүйелілік, кәсіптік білім мен тәрбиелеудің бірлігі, тұтастық, кәсіби-педагогикалық мақсаттар мен құралдардың диалектикасы, көркемділік пен технологиялылықтың бірлігі, кәсіби-шығармашылық үдеріске өзін сәйкестендіру принциптері негізінде қамтамасыз етіледі. Тұтастық және жүйелілік бағыттылығы білім алушылардың кәсіби қабілеттері мен дарындылығының табиғатын түсінумен анықталады.

Кәсіптік білімнің кәсіби-психологиялық бағыттылығы, адамның еңбек үдерісімен өзара әрекеттестік үстіндегі өзіндік жеке сапа-қасиеттері жиынтығының түрлі деңгейлерінің көрінісі ретінде, нышандар мен қабілеттердің өзара байланыстары проблемаларын зерттеу қажеттігін туындатады. Кәсіптік білім жеке тұлғаның сенсорлы-перспективті, когнитивті, құндылықты, шығармашылық сияқты біртұтас психологиялық жүйелерінің жиынтығы ретіндегі оқыту, тану үдерісінің ерекшеліктерін есепке алуы тиіс.

Кәсіптік білімнің беріктігі мен ықпалдылығы принципі кәсіптік білімнің беріктігін ғана емес, оның тәлім-тәрбиелік және дамытушылық тиімділігін талап етеді. Сөйтіп, білім алуды ғана емес, алынған білімнің сапалылығын, білім, іскерлік, дағдылардың және мінез-құлық амалдарының ықпалдылығын, яғни олардың практикалық және өмірдегі проблемаларды шешуге бағыттылығын қамтамасыз етеді.

4.3. Кәсіптік оқыту үдерісіндегі педагогикалық жобалау

Бүгінгі педагогикалық әдебиеттерде және педагог-практиктер қауымында «педагогикалық жобалау» термині жиі қолданыс табуда. Оның мәні нақты сабақтарды, жекелеген тақырыптарды, оқу пәнінің мақсаттары, оқу сабақтарының кешені немесе оқу пәндерін және т.б. өңдемелеумен анықталады.

Жаңа педагогикалық технологиясы ретінде педагогикалық жобалау, педагогикалық үдерісті қосып алғандағы, мейлінше технологияландырылған педагогикалық объектілерді жасауға көмектеседі.

Қазақстанда білім беру саласындағы оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын пайдаланудың көкейкесті мәселелерін Ш. Т. Таубаева, Н. Н. Нұрахметов, С. Н. Лактионова, Е. З. Батталханов, Қ. Қ. Қадашева, Т. О. Балықбаев, Ж. А. Қараев, Г. К. Нұрғалиева, К. Бұзаубақова, С. Д. Мұқанова, Н. И. Хван,

Л. Е. Румянцева, З. У. Имжарова, М. М. Мұқаметқалиқызы және т.б. педагог-ғалымдар зерттеген.

Жаңа педагогикалық технологиялар, соның ішінде жобалау технологиясын В. В. Краевский, В. М. Монахов, Е. И. Машбиц, П.И. Балабанов, А. Дахин, Е. А. Ямбург және басқа да ізденушілер нормативтік модель ретінде қарастырады.

Жоғары оқу орындарында білім беру үдерісінің мақсаттары мен міндеттерін педагогикалық жобалау арқылы тиімділікпен жүзеге асыру проблемаларын зерттеуде қазақстандық ғалымдар елеулі жетістіктерге жетті. Мәселен, Ө.Ш.Ібішев кредиттік оқыту технологиясы жағдайында сызба геометрия және инженерлік графика пәні бойынша студенттердің өз бетінше орындайтын жұмысын жобалау жолдарын, мазмұны мен әдіс-тәсілдерін, С.С.Кульмагамбетова Қазақстанның жоғары оқу орындарында студенттерге жобалау құралдары арқылы этномәдени білім берудің даму бағыттарын, Т.С.Шумейко жобалау құралдары арқылы болашақ кәсіптік оқыту мұғалімдерінің құзыреттілігін қалыптастыру проблемаларына мән берді.

Жобалаудың негізгі мақсаты - жоспар құруда емес, жобалау жұмыстарының мақсаттық негізі болатын объектінің логикалық құрылымын жасауда.

Практика көрсеткеніндей, оқу-тәрбие үдерісіндегі теория мен практиканың байланысы келесі тізбектегі педагогикалық жобалау арқылы жүзеге асырылады: ПТ (педагогикалық теория) – ПЖ (педагогикалық жобалау) – ПП (педагогикалық практика). Осы орайда, педагогикалық теорияның жобалау үдерісінде екі жақты рөл атқаратындығына назар аударған жөн. Ол бір жағынан жаңа технологияның бірегей моделі ретінде, екінші жағынан оны ұштастырудың көзі (идея ретінде) бола алады. Сонымен қатар, оқытушыға нақты педагогикалық үдерісті өңдемелеп және жүзеге асыру кезінде білім алушы ұжымына бағытталған оқу-тәрбие проблемаларын нақты шеше отырып, өзінің жеке ұстанымын кіріктіреуіне мүмкіндік береді.

В. С. Безрукова жобалаудың модельдеу, жобалау және құрылымдау сияқты үш кезеңін атап өтеді¹.

Модельдеу кезеңінде жаңа педагогикалық объектінің жасалуының жалпы идеясы ретіндегі жалпыланған үлгісі, моделі жасалады

¹Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика. – Екатеринбург, Изд-во «Деловая книга», 1995. - С.35.

және оған қол жеткізудің жолдары белгіленеді. Егер техникада модель сериялық немесе көпшілік түрде қайта жаңғырту үшін эталон ретінде қызмет ететін болса, педагогикалық модель, қайсыбір идеяны ұйымдастырып, түрліше жүзеге асыра алатын педагогикалық объектінің дамуы болып табылады. Педагогикалық модельдерге жататындар – оқу орындарының және білімгерлер бірлестіктерінің даму тұжырымдамасы, оқу орындарының ережелері және қағидалары, педагогтардың көзқарастарын көрсететін педагогикалық теориялар және жеке тұжырымдамалар және т.б.

Жобалау кезеңінде жоба, яғни белгілі бір педагогикалық шарттар үшін жасалған модельдің нақтылануы жүзеге асырылады және оны практика жүзінде қолдануға мүмкіндік туады. Педагогикалық жоба педагогикалық объектіні әрі қарай өңдемелеуге жол ашады. Ондай педагогикалық жобалар оқу жопарлары және оқу бағдарламалары, біліктілік сипаттамалары, әдістемелік ұсыныстар, аудиториядан тыс тәрбие жұмысының жоспары және т.б. түрінде ұсыныла алады.

Құрылымдау кезеңінде жоба объектілердің базалық компоненттері бойынша, сонымен қатар түрлі құрылымдағы өзінің көрінісін таба келе, педагогикалық үдеріске қатысушылардың нақты әрекеттеріне дейін сарапталады. Педагогикалық құрылымға жататындар: сабақ жоспарлары және конспекттері, тәрбие шараларының сценарилері, тапсырмаларды орындау кестелері, білім алушылардың жұмыс орнын ауыстырулары, дидактикалық материалдар, сабақ кестесі т.б.

Жоғарыда санамаланған педагогикалық жобалар бір-бірімен тығыз байланыста, яғни педагогикалық үдерістер белгілі бір педагогикалық жүйе шеңберінде, ал педагогикалық жағдаяттар нақты педагогикалық үдерістер аясында жүзеге асырылады.

4.4. Кәсіпке баулудың жүйелері туралы түсінік

Педагогикалық жүйе мен педагогикалық үдеріс бір-бірімен тығыз байланысты. Бір жағынан, педагогикалық үдеріс педагогикалық жүйеде жүзеге асырылса, екінші жағынан, педагогикалық жүйе педагогикалық үдерістің мақсаттары мен міндеттерін және мазмұнын анықтайды.

Кәсіптік білім жүйесін құрайтындар:

- білім бағдарламалары және мемлекеттік білім стандарттары;
- кәсіптік білім беру мекемелері;
- кәсіптік білім беру жүйесін басқару.

Қазақстандағы кәсіпке баулудың жүйесін, кәсіптік білімді басқару органдарымен қоса, түрлі деңгейлердегі және бағыттардағы білім бағдарламалары мен жалпыға міндетті білім стандарттары және оларды жүзеге асырушы білім мекемелері, әртүрлі меншік типтері мен формаларының жүйесі жиынтығы құрайды.

Кәсіпке баулу саласында барлық білім мекемелері мен оны басқару органдарының іс-әрекетін реттеуші Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында көрініс тапқан мемлекеттік саясат принциптері жетекші рөл атқарады.

Кәсіптік білім беру жүйесінің құрылымы төмендегідей:

- * кәсіптік бастауыш білім;
- * кәсіптік орта білім;
- * кәсіптік жоғары білім;
- * жоғары білімнен кейінгі кәсіптік білім;
- * қосымша кәсіптік білім.

Кәсіптік бастауыш білім - кәсіптік мектептер мен лицейлерде, негізгі жалпы білім базасында орта білім берумен бірге, белгілі бір кәсіп саласы бойынша жұмысшы қызметкерлер даярлайды. Оқу мерзімі кәсіптік мектептерде 2-3 жыл, ал кәсіптік лицейлерде 3 жыл, кейбір күрделі технологиялар мен құрылғыларды үйрену 4 жыл мерзімді қажет етеді. Кәсіптік бастауыш білім беру қайсыбір кәсіп саласы бойынша орта білім негізінде қысқартылған уақыт мерзімінде де жұмыс істей алады.

Кәсіптік оқыту өндірісте, оқу-өндірістік комбинаттарда, оқу орталықтары мен басқа да жұмысшыларды дайындайтын құрылымдарда атқарылады.

Кәсіптік орта білім – колледждерде, орта білім базасында, кәсіби бағдар бойынша конкурстық негізде беріледі. Колледждерде оқу мерзімі 3-4 жыл. Жалпы орта білімі, не бастауыш кәсіптік білімі бар азаматтар өз кәсіп салалары бойынша орта кәсіптік білімді жеделдетілген бағдарламалар арқылы, қысқа мерзім ішінде алуына болады. Колледждер тиісті лицензиясына сәйкес кәсіптік бастауыш және орта білім беруді жүзеге асырады. Кәсіптік орта білімі бар азаматтар болса, қосымша мамандықты ықшам әрі икемделген бағдарламалар арқылы қысқа мерзімде иеленуіне болады. Сондай-ақ, колледждер салалық мамандықтар бойынша республикалық оқу - әдістемелік бірлестіктер құрылады.

Кәсіптік жоғары білім беру. Қазақстан Республикасында мына төмендегі оқу орындары жоғары білімді жүзеге асырады. Универ-

ситеттер, академиялар, институттар мен оларға теңестірілгендер (консерваториялар, жоғары мектеп). Жоғары оқу орындары тиісті лицензиясына сәйкес, жалпы орта білім, бастауыш және орта кәсіптік білім негізінде білім беру бағдарламаларын жүзеге асыра алады. Жоғары оқу орнының құрамына біртұтас оқу және ғылыми өндірістік кешен ретінде қызмет атқара алатын, заңды тұлғалық мәртебесі бар құрылымдар да кіруі мүмкін. Медициналық жоғарғы оқу орындарында өз алдына жеке клиникалық базасы болуы керек, ол Қазақстан Республикасы Заңнамаларына қайшы келмейтін қаржы көздері арқылы қызмет ете алады.

Қазақстан Республикасында жоғары кәсіптік білім берудің мына төмендегі құрылымдары белгіленген:

Жоғары базалық білім (бакалавриат), оқу мерзімі 4 жыл, оны бітіргендерге «бакалавр» академиялық дәрежесі беріледі. Жоғарғы арнайы білім, оқу мерзімі 4 жылдан кем емес, қорытынды аттестация бойынша оларға «жоғары білікті маман» атағы беріледі. Жоғары медициналық білім берудің кейбір мамандықтары бойынша, оқу мерзімі 7 жылды құрайды, оқу жылы интернатураны бітірумен аяқталады. Интернатурадан өтпеген бітірушілер, клиникалық практикаға жіберілмейді. Университеттер мен академиялар білім беру саласы бойынша орталық атқару органдары келісімімен және жоғары кәсіптік білімнің белгіленген нақты бір мамандықтары бойынша кадр дайындаумен айналысады. Орта кәсіптік білімі бар азаматтар жоғарғы кәсіптік білімді өз кәсіп саласы не ұқсас мамандықтар бойынша қысқа мерзімде жеделдетілген бағдарламалар негізінде ала алады. Сондай-ақ, жоғары кәсіптік білімі бар азаматтардың да жеделдетілген бағдарламалар негізінде қысқа мерзімде екінші жоғары кәсіптік білім алуға мүмкіндігі бар. Көп сатылы жоғары кәсіптік білім беру мекемесінің құрылымы туралы Ережені Қазақстан Республикасының Үкіметі бекітеді. Жоғары оқу орны өзінің ғылыми жұмыстарында Қазақстан Республикасының заңнамаларынан басшылыққа алады. Жоғары оқу орнындағы тәрбие жұмыстары студенттердің оқу, ғылыми, шығармашылық және өндірістік бірлестіктері және оқытушылары мен қызметкерлері арқылы ортақ мақсатқа жұмылдырыла жүргізіледі.

Жоғарғы білімнен кейінгі кәсіптік білім беру. Жоғарғы білімнен кейінгі кәсіптік білім үздіксіз білім беру жүйесінің жоғарғы сатысы болып табылады және ол жоғары білікті ғылыми және ғылыми-педагогикалық кадрлар дайындауда өз алдына белгілі бір мақсат қояды. Жоғары ғылыми-педагогикалық білім алғысы келетіндер

үшін оқу мерзімі әртүрлі болуы мүмкін: оқу мерзімі жоғары базалық білім негізінде – 2 жыл, арнайы жоғары білім бойынша – 1 жыл. Оларға «Магистр» академиялық дәрежесі беріледі.

Білім алушылардың жоғары білімнен кейінгі PhD Докторантур деңгейінде кәсіптік білім алуы үшін арнайы жоғары білікті мамандығы мен академиялық «Магистр» дәрежесі болуы керек. Медицина саласындағы ғылыми және ғылыми-педагогикалық кадрларды дайындау клиникалық ординатураларда, аспирантурада, адъюнктурада жоғары оқу орнының докторантурасында және ғылыми-зерттеу мекемелерінде, сондай-ақ, ғылым кандидаттарын, аға ғылыми қызметкер, ізденуші есебінде жұмысқа алу арқылы жүргізіледі. Оқу мерзімі аспирантура мен адъюнктурада күндізгі бөлімде 3 жылға дейін, сырттан оқыту бөлімі үшін 4 жыл, ал «Магистр» дәрежесі барлар үшін тиісінше 2-3 жыл көлемінде, ассистентурадағы өтілу мерзімі күндізгі бөлімде 2 жыл, сырттай бөлімде 3 жылдан аспауы керек. PhD Докторантура мерзімі 3 жыл. Жоғары білімнен кейінгі кәсіптік білім беру туралы Ережесін Қазақстан Республикасы білім беру саласы бойынша орталық атқарушы орган бекітеді. Меңгертілген кәсіптік білімнің көлеміне сәйкес бастауыш, орта және жоғары білім, ал сипаты мен бағыттылығына қарай жалпы кәсіби, кәсіби деп бөлінеді.

Өндірістік оқыту жүйесі. Кәсіптік білім жүйесі білім алушылардың дағды, іскерліктері қалыптасатын оқу материалын зерделеудің бірізділігін белгілейді және оның басты бағыттарын анықтайды.

Осы орайда, экономиканың түрлі салаларындағы еңбек үдерістері мазмұнына қарай біртектес болмайтындығын ескеруіміз қажет. Оқу-тәрбие үдерісінің негізгі бөлімдері мәселен, материалдарды станокта өңдеу сияқты дербес бөліктерге бөліне алады. Сонымен қатар, олардың кейбіреулері (химиялық қондырғаларда жұмыс істеу) оқу-тәрбие үдерісінің жеке бөліктері ретін ажыратып алуға келмейді. Сондықтан, жұмыскерлердің еңбек функцияларының құрылымы әртүрлі болып келеді.

Олар өз кезегінде өндірістік оқытудың түрліше жүйелерін қолдануды талап етеді. Осыдан барып, әрқайсысында білім алушылардың іскерліктерін қалыптастырудың өзіне тиесілі өндірістік, педагогикалық, психологиялық, физиологиялық ерекшеліктері сипат алады.

Өндірістік оқытудың пәндік жүйесі. Өндірістік оқытудың пәндік жүйесі қолөнер өндірісі кезеңінде заманына сәйкес, өндірістің даму

деңгейіне және жасап шығарылатын өнім түрлері бойынша пайда болған. Білім алушылар, шәкірттік жүйеге байланысты қолөнерші нені жасап шығарса, олар да сондай бұйым өндіріп отырған. Бұл жүйе өндірістік оқытудың жеке формасы ретінде қалыптасқан еді.

Осындай өндірісте (ағаш, металл, тері, мата және т.б.) жасалатын бұйымдар тізбесі шын мәнінде оқыту бағдарламасы қызметін атқарған. Алайда, шеберліктің жекелеген компоненттерін меңгерту қатаң талап етілмеген. Бұйымдарды дайындауда немесе орындауда оқу үдерісін реттеу әдетте ешбір жоспарсыз жүзеге асырылып келген. Ондай жұмыстарды орындау үйретуші шебердің білімі мен талаптанушылық тәжірибесіне және сол кездегі өндірістік жағдайларға тәуелді болған. Өндірістік оқытудың пәндік жүйесінің негізгі кемшілігі тәсілдер мен операцияларды өндемелеуде жаттығулардың жүгізілмеуі, шәкірттердің әрекеттерді қате меңгергендігі, соның салдарынан қайта үйретуге тура келгендігі.

Өндірістік оқытудың операциялық жүйесі. Ол машина жасау техникасының дамуына байланысты өндірістің мануфактуралық кезеңінде пайда болған. Еңбек мазмұны мен сипатының өзгеруі ең алдымен, аса кеңінен таралған бұйымдарды өндемелеуде жиі қолданылатын еңбек тәсілдерімен қарулануды қажет етті.

Еңбекке баулудың операциялық-үздіксіз жүйесі. Өндірісті үздіксіз ұйымдастыру өзімен бірге, өндірісті оқытудың операциялық-үздіксіз жүйесін ала келді.

Бұл жүйе бойынша жұмыс істеуші бір операцияны орындап, өндемеленген бөлшекті тұрақты маршрут (бағдар) бойынша келесі жұмыс орнына табыс етеді. Аталған бөлшек оны өндеудегі технологиялық үдерісте қанша операциялар орындалатын болса, сонша жұмыс орнынан өтеді. Шәкірттер тек қана операциялардың орындалу тәсілдерін ғана емес, әрбір технологиялық үдерістің орнын да жақсы біледі.

Алайда, операциялық-үздіксіз жүйе бұған дейінгі оның ізашары болған операциялық жүйеге тән кемшіліктерден арыла алмады.

Өндірістік оқытудың операциялық-пәндік жүйесі. Өндірістік оқытудың операциялық-пәндік жүйесінің мәні, бұйымдар даярлау үдерісінде, біртіндеп күрделенетін еңбек операцияларын жасау үдерісінде (бірінші бұйымды жасауда әуелі жеңіл операциялар, келесілерін дайындауда өте-мөте күрделілерін жасау) анықталады. Мұндай өндірістік оқыту жүйесінің құндылығы шәкірттердің өздері жасап шығарған өнімінің нәтижесін көретіндігінде. Бұл өз кезегінде

білім алушылардың орындалатын жұмысқа қызығушылығын тудырады.

Бұдан әрі өндірістік оқытудың операциялық- кешенді жүйесі, өндірістік оқытудың үдерісуалдық және өндірістік оқытудың проблемалық- талдау жүйелері қалыптасқан.

Өндірістік оқытудың үдерісуалдық жүйесінің мәні оқу материалдарын үдерісуалдық белгілеріне қарай жіктемеу, сонымен қатар, технологиялық үдерістердің типтік топтарын басқару және қызмет көрсету амалдарын меңгертуге бағытталған бейіндік кәсіптерді кең меңгеруді көздейтіндігінде.

Өндірістік оқытудың үдерісуалдық жүйесі өндірістік оқытудың мазмұнын, өндірістік оқытудың құрылымын, тренажерларды оқыту әдістемесін, мамандандырылу кезеңіндегі оқыту әдістемесін қамтиды. Өндірістік оқытудың үдерісуалдық жүйесінің кемшілігі оның тек өндірістік жағдайларда ғана қолданылып, өндірістік оқыту үдерісінде толық қолданыс таппағандығы.

Өндірістік оқытудың проблемалық- талдау жүйесі. Барлық оқу материалдары проблема бойынша, зерттелетін еңбек үдерістерін талдау жолымен, еңбек үдерісін құрайтын элементтерді, технологиялық үдерістерді және білім алушылардың ақыл-ой іс-әрекеттерін анықтау, қондырғыларды реттеу бойынша қажетті жұмыстарды орындау сияқты өзіне тиесілі мән-маңызы бар жекелеген оқу проблемаларына бөлінеді.

Зерттелетін проблемалар нақты орын алған технологиялық үдерістердің бөлігі болып саналады. Өндірістік жұмыстарды орындау, дағдылар мен іскерліктерді иелену, нақты технологиялық үдерістер мен мамандықтарға сәйкес қатысу сипаты есепке алына-тын, белгілі бір бірізділіктегі әрбір проблема бойынша жеке-жеке жүзеге асырылады.

Проблемалардың әрқайсысы бірнеше құрылымдық бөліктер-жағдаяттардан тұратын дербес тапсырмалар бола алады. Проблемаларды зерттеу бір-бірінен алшақ жеке-жеке жүзеге асырылады. Алдымен тұтастай алғанда, технологиялық үдерістермен жалпы танысу жүргізіледі. Содан кейін, әрбір проблема жеке-жеке зерттеліп, оларға жалпы сипаттамалар беріледі, осы проблеманың технологиялық үдерістерде атқаратын рөлі мен алатын орны, олардың құрылымдық бөліктері (жағдаяттары) анықталады.

Проблемалық-талдаушылық жүйе өндірістік оқытудың бірізділіктегі кезеңдерінен тұрады: жекелеген жағдаяттарды және жұмысты орындаудағы жаттығулар, технологиялық үдерістерді

зерттеу және оны реттеу, бақылау бойынша өзбетті тапсырмалар орындау.

Оқу бағдарламалары тақырыптарының әрқайсысы бойынша үдемелі күрделіліктегі әдістемелік мақсатқа сәйкес жаттығулар жүйесі дайындалады. Бұл білімдер, дағдылар және іскерліктерді меңгерудің ең қысқа жолы.

Алайда, осы жүйе бойынша оқыту жатық өтеді деуге келмейді. Өйткені, әрбір жағдаят өзінің жаңаша элементтерімен ерекшеленетіндіктен, білім алушылар үшін бірқатар қиындықтар туындайды. Әсіресе, әрекеттерді орындау бірізділігін еске сақтау және басты жағдаяттарды тұрақсыз жағдаяттардан ажырата алу іскерлігін дамыту әжептәуір қиынға соғады.

Сонымен қатар, зерттелген жағдаяттар бойынша әрекеттердің дағдыларын жаңа ғана меңгертілген жаңа жағдаяттарға көшіру де оңайға түспейді.

Тұтастай алғанда, өндірістік оқытудың проблемалық-талдаушылық жүйесі оқытудың дидактикалық принциптеріне сәйкес келеді, белгілі бір бірізділіктегі интеллектуалдық дағдылар мен іскерліктердің қалыптасуына ықпалын тигізеді, түрлі жағдаяттарда қолдануды қамтамасыз ете алады.

Егер өндірістік оқытудың операциялық-кешенді жүйесіне уақытты үнемдеу жағынан пайдалы негізгі операциялардың қайталанымдылығы тән болса, онда проблемалық-талдаушылық жүйенің практикасында мүмкіндік мүлде жоқтың қасы.

Сонымен, өндірістік оқытуда бірнеше жүйелердің тарихи қалыптасқандығын көреміз. Олардың кейбіреулері білім алушыларды өндірістік оқытудың қайсыбір кезеңдерінде жетістікпен қолданыс табуда. Бұл әрине түсінікті де, өйткені оларды бір-біріне ұқсамайтын типтегі өндірістерде қолдану қажеттілігі пайда болғанымен, жұмыскерлердің еңбек ету қызметтерінің құрылымы да алуан түрлі болып келеді.

Өндірістік практикадан өту оқу үдерісінде білім алушылар өз бетінше жұмыс үстіндегі өндіріс жағдайында оқу бағдарламаларында белгіленген тапсырмаларды нақты орындайтын кәсіптік білім мекемелеріндегі оқыту түрі. Кәсіби даярлаудың бағыттарына қарай өндірістік практика педагогикалық, технологиялық, өндірістік және т.б. болып бөлінеді. Өндірістік практика мезгіліне қарай оқу сабақтарының өзге түрлерімен қатар жүргізіле алады немесе ол үшін оқу жоспарында жеке мерзім бөлінеді. Өндірістік практикадан өту

кезінде білім алушылар өндіріс құралдарымен және технологиялық үдерістермен, еңбекті ұйымдастырумен, мекеменің экономикасымен іс жүзінде танысады. Өтілетін база ретінде оқу орнымен тікелей байланысы бар мекемелер тағайындалады. Ал кейбір жағдайларда өндірістік практикадан өту бойынша оқу орнының шешіміне сәйкес мемлекеттік жергілікті ұйымдарға бекітіледі. Өндірістік практикаға қойылатын негізгі талаптар мен тапсырмалар көлемін өндірістік практика бағдарламасына сәйкес оқу орны анықтайды. Әдетте, өндірістік практика бойынша берілетін тапсырмалар курстық және дипломдық жобалар орындаумен қатар жүргізіледі.

Өндірістік (кәсіби) практика білім алушылардың теориялық және практикалық оқыту үдерісінде меңгерген білімдерін, дағдыларын және іскерліктерін бекіту және тереңдету, кәсіптері, мамандықтары үшін қажетті іскерліктер мен дағдыларды және практикалық жұмыс тәжірибесін меңгеруді мақсат етеді.

Өндірістік (кәсіби) практика келесі кезеңдерден тұрады:

– алғашқы кәсіби іскерліктер мен дағдыларын (оқу практиксы) меңгеру үшін;

– мамандықтар (технологиялық) бейіні бойынша практика;

– диплом алды практикасы.

Практиканың барлық кезеңдерінің мазмұнын, білім алушылардың кәсіби іскерліктер мен дағдылар жүйесін, ҚР ЖМБС талаптарына сәйкес тұтас кәсіби іс-әрекеттер мен алғашқы кәсіби тәжірибені меңгеру үдерісінің дидактикалық негізделген бірізділігін қамтамасыз ететін өндірістік (кәсіби) практиканың бағдарламасы анықтайды.

Базалық мекемелерде білім алушыларды жеке-бригадалық әдіспен оқытуды мекеме мамандары жүргізеді, ал білім алушылардың практикасын жалпы басқару, оларды практика объектілерінің бірінен екіншісіне ауыстыру, практика бағдарламасының орындалуын қамтамасыз ететін оқу орнының оқытушылары жүзеге асырады.

Өндірістік практика бірнеше кезеңдер арқылы өтеді. Өндірістік практиканың таныстыру бөлімінде білім алушылар практикадан өтетін ұйымның құрылымы, әрбір бөлім шешуге тиісті, оның міндеттері туралы жалпы мағлұматтар беріледі. Өндірістік практикадан өту алдында барлық білім алушылар міндетті түрде өндірістік практика өтілетін орынға барып, техникалық қауіпсіздігі, өрт қауіпсіздігі бойынша, сонымен бірге, мекеменің ішкі тәртібі жөнінде жалпы нұсқаулардан өтуі тиіс. Өндірістік практиканы өту

орындарында бөлу және басқару мекеменің нақты бөлімдері мен қызметтерінде жүзеге асырылады.

Білім алушылар жеке жұмыс жопарына сәйкес, өндірістік практикадан өту бағдарламасы бойынша жұмыстардың зерттелуі және орындалуы бойынша есеп береді. Онда білім алушы нақ сол кездегі зерделенген мамандандырылу пәндері бойынша өзінің білімін, сонымен бірге, ғылыми-зерттеу жүргізу, алынған нәтижелерін талдау және жинақтап қорыту іскерліктерін көрсетуі тиіс.

Еспке білім алушы өндірістік практика күнделігін, өндірістік және қоғамдық-өндірістік іс-әрекетіне байланысты өзіне берілген мінездемені қоса тіркейді. Өндірістік практика соңында білімгер дайындаған есебін қорғайды.

Негізгі ұғымдар сөздігі:

Оқу және практикалық іс-әрекеттердің ықпалдасстығы - теорияны меңгеру және оны практикада қолдану, олардың жеке тұлғаның шығармашылық әлеуетін байытудағы бірыңғай үдеріске ұштастырылу үдерістерінің белсенді түрде өзара әрекеттесуін шамалайтын біріктіру амалы.

Кәсіпке баулудың политехникалық принципі - заманауи өндірістің ғылыми негіздері туралы білімдер жүйесін меңгертуді, кәсіптік білім беру үдерісінің заңдылықтарын түсіндіруді көздейтін оқыту принципі.

Кәсіптік оқыту үдерісінде кәсіби іс-әрекетті моделдеу принципі - оқыту үдерісінде типтік тапсырмаларды оқу-өндірістік тапсырмалармен ұштастыруды, оқыту үдерісін ұйымдастыру формалары мен оқыту әдістерін таңдауды қамтамасыз ететін оқыту принципі.

Кәсіби ұтқырлық принципі - маманның техникалық құралдарды, технологиялық үдерістерді және жаңа мамандықтарды жылдам меңгеруге қабілеттілігін, өзінің білімі мен біліктілігін үнемі жетілдіріп отыру қажеттігін тәрбиелеуді көздейтін оқыту принципі.

Кәсіптік оқытудың модульдігі принципі - оқыту практикасында оқу материалдарын бір-біріне тәуелсіз бөлімдерге топтастыруға, өз кезегінде оқу материалының бірыңғай мазмұнына нұқсан келтірмейтін өзгерістер енгізуге, толықтыруға мүмкіндік беретін оқыту принципі..

Кәсіптік оқытудың ғылымилық принципі - кәсіптік білім мақсатына, мазмұнына, оқыту әдістеріне дидактикалық, кәсіби-

технологиялық, психо-педагогикалық тұрғыдан негіздеме беруге көмектесетін оқыту принципі.

Кәсіптік оқытудың жүйелілік принципі - кәсіптік білімдерді меңгеруді белгілі бір ретпен, жүйелі түрде жүзеге асыруға бағытталған оқыту принципі.

Педагогикалық үдерісті компьютерлендіру принципі – компьютерлік ақпараттық құралдары арқылы білім алушылардың оқу-ақпараттық көкжиегін кеңейтуді, оқу мотивациясын күшейтуді, оларды оқу үдерісіне белсенділікпен жұмылдыруды көздейтін оқыту принципі.

Компьютерлік сауаттылық - түрлі ақпаратты сақтау, өңдемелеу және пайдалану мақсатындағы электронды-үдерісорлық техниканы қолдану қабілеті.

Кәсіптік білімді ізгілендіру бағыттылығы - білім алушылардың кәсіби қабілеттерінің дамуына, қоғам өміріне толыққанды араласуына, өзін-өзі айқындауына, өзін-өзі көрсете алуына жағдай жасауға, оған тұлға ретінде сыйластықпен қарауға, талап-тілегі мен мүддесін есепке алуға көмектесетін бағыттылық.

Нұсқау беру - шебердің білім алушыларға өндірістік оқыту үдерісіндегі үйрету іс-әрекеті.

Зертханалық-практикалық жұмыстар – теориялық және практикалық оқытудың арасындағы аралық орын алатын және теория мен практиканың байланыстарының маңызды құралы болып табылатын кәсіптік оқытуды ұйымдастыру формасы.

Кәсіптік оқыту әдістері - білім алушылардың білімдерді, дағды мен іскерліктерді берік меңгеруіне қол жеткізілетін, дүниетанымы қалыптасатын және өз бетімен білім алуға, оны шығармашылықпен қолдану қабілеттері дамитын оқытушы (өндірістік оқыту шебері) мен білім алушылардың өзара байланысқан іс-әрекетінің тәртіпке келтірілген амалы.

Модульдік оқыту – әрқайсысы өзінің жеке ерекшелігі мен мұқтажықтарына қарай білім мазмұнын және оны меңгеру ретін өз қалауымен таңдап ала алатын мамандар даярлау мазмұнының құрылымы.

Өндірістік оқыту жүйесі – өндірістік оқыту мазмұнын бөлшектеу ретін, оның бөліктерін топтастыратын, білім алушылардың оны меңгеруінің бірізділігін анықтайтын бастапқы қағидаларының, принциптерінің, тұрғыларының жиынтығы.

Тест – орындалуы оқу материалын меңгеру деңгейін сипаттайтын стандартталған формадағы тапсырмалар.

Тренажер – оқу процесінде өндірістік жағдайларды имитациялауға мүмкіндік беретін техникалық оқу құралы.

Жаттығулар - саналы түрде жетілу мақсатында белгілі бір әрекеттерді көп рет қайталайтын кәсіптік оқыту әдісі.

Өздік жұмыстар үшін сұрақтар мен тапсырмалар:

* Кәсіптік білім принциптерінің өзара байланыстарын қалай түсінесіздер?

* Кәсіптік білім принциптерінің жалпы дидактикалық принциптерден айырмашылығы неде?

* Кәсіптік білім принциптерінің бағыттылығын ұстанудың педагогикалық шарттары қандай?

* Кәсіптік білім принциптерінің кәсіби-педагогикалық бағыттылығын қамтамасыз ету жолдары қандай?

* Кәсіптік оқытудың, тәрбиелеудің, дамытудың бірлігі принципін ұстаудың мәні неде?

* Кәсіптік білім беру сабағына қатысып, ғылымилық, еліктіргіштік, бірізділік, жүйелілік, көрнекілік, кәсіптік оқыту мен өмірдің байланысы принциптерінің қалай жүзеге асырылатындығына талдау жасаңыз.

* Педагогикалық құбылыстардың қарама-қайшылықты диалектикалық табиғатын ашып көрсетіңіздер.

* Педагогикалық үдерістің заңдылықтары, принциптері және қағидалары бір-бірімен қалай байланысқан?

* Педагогикада оқу принциптерін жіктемелеудегі түрлі тұрғылармен танысыңыз (Ю.К.Бабанский, М.Н.Скаткин). Ғылымилық, жүйелілік және бірізділік принциптерінің негізін қандай заңдылықтар құрайды?

* Белгілі бір пәннің тақырыбы бойынша оқыту принциптерін оңтайлы түрде үйлестіруге мысал келтіріңіз.

* Саналылық және белсенділік принциптерінің мәні неде?

* Педагогика теориясының бағыты және заманауи педагогикалық практиканың міндеттерінің шешімін табуға мүмкіндік беретін моделдерді жасауға, шешімді іздестіру амалдарына негіздеме беруге бағытталған зерттеушілердің іс-әрекеті; педагогикалық үдерістегі түрлі проблемалардың шешімін табуға бағытталған іс-әрекеттің құрылымдық және үдерісуалдық сипаттамасы.

* Педагогикалық жобалаудың объектісі тұтастай алғандағы, жүйемен өзара байланыста зерттелетін түрлі деңгейдегі және сипаттағы білім жүйесі немесе олардың құрылымдық компоненті.

Әдебиеттер тізімі:

Негізгі әдебиеттер:

Педагогика: Учеб. Пособие. /Под ред. П.И.Пидкасистого. - М.: Пед. общество России, 2001. - С.3-62.

Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: В 2-х кн. - М.: Владос, 2000. -640 с.

Профессиональная педагогика: Учебник для студентов, по педагогическим специальностям и направлениям. /Под ред. С.Я.Батышева, А.М.Новикова. Издание 3-е, переработанное. М.: Изд-во ЭГВЕС, 2009.

Баранов С.П. Принципы обучения. - М., 1975.

Современная дидактика: теория-практика //Пед. ред. И.Я.Лернер, И.К.Журавлева. - М., 1995.

Эрганова Н.Е. Методика профессионального обучения.М.: Издательский центр «Академия», 2007. — 160 с.

Устемиров К.У., Васильев И.Б. Методика обучения общетехническим и специальным дисциплинам. -Алматы: Рад и Ал, 2006. – 304 с.

Смирнов В.И. Общая педагогика в тезисах, дефинициях, иллюстрациях.-М.: Педагогическое общество России, 1999. - С. 8-88; 328-414.

Симоненко В.Д. Общая и профессиональная педагогика. Учебное пособие для студентов педагогических вузов /Под ред. В.Д.Симоненко. — М.: Вентана-Граф, 2006. — 368 с.

Колесникова И.А. Педагогическое проектирование: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений / И.А.Колесникова, М.П.Горчакова-Сибирская. / Под ред. И.А.Колесниковой. - М: Издательский центр «Академия», 2005. — 288 с.

Безрукова В.С. Проективная педагогика: Учеб. пособие для инженерно-педагогических институтов и индустриально-педагогических техникумов. — Екатеринбург, 1996.

Загвязинский В.И. О современной трактовке дидактических принципов /Советская педагогика.-1978. -№ 10.

Козыбаев Е.Ш. Научно-педагогические основы управления со-

временной высшей школой на основе менеджмента в условиях многоуровневого образования. -Дисс. ...докт.пед.наук.-Шымкент, 2006.-264 с.

Егоров В.В. Информационные технологии в подготовке инженера-педагога.- Алматы:Гылым,0994.-356 с.

Шкутина Л.А. Подготовка педагога профессионального образования на основе интеграции педагогических и информационных технологий. –Караганда,2002. -390 с.

Қосымша әдебиеттер:

Ібішев Ө.Ш. Педагогикалық жобалау кезендері // «Орман шаруашылығының ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды және агроөндірістік кешеннің жақын салаларын нарықтық қатынастар жағдайында инновациялық дамыту жолдары» Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары. - Алматы, -2010. - Б.228-231. (Ы.А. Нәбимен авторлық бірлестікте).

Ібішев Ө.Ш. Кредиттік қыту технологиясы жағдайында сызба геометрия және инженерлік графика пәні бойынша студенттердің өз бетінше орындайтын жұмысын жобалау.- Алматы.-Пед.ғыл.канд. ...автореф. Алматы, 2010.-25 б.

Кульмагамбетова С.С. Развитие прехтных технологий этнокультурного образования студентов в вузах Казахстана.-Автореф. ...дисс.канд.-Москва, 2001.-26 с.

Шумейко Т.С. Формирование компетентности будущих учителей профессионального обучения средствами проектирования.-Автореф. ...дисс.канд.-Челябинск, 2009.-27 с.

Скаун В.А. Методика преподавания специальных и общетехнических предметов (в схемах и таблицах): Учеб. пособие для нач. проф. образования. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. — 128 с.

Вишнякова С.М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. - Москва: НМЦ СПО, 1999. - 538 с.

Петухов М.А. Профессионально-технологическая система обучения специальным предметам. Учебное пособие. / Под науч. ред. А.П.Беляевой. - Ульяновск: УлГТУ, 2001. -199 с.

Никитина Н.Н., Железнякова О.М., Петухов М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности. Часть 1.- М.: «Мастерство», 2002.

Радианов В.Е. Нетрадиционное педагогическое проектирование. – СПб., 1996.

Розин В.М. Проектирование как объект философско-методологического исследования //Вопросы философии. – 1984. – № 10.

Сазонов Б.В. К определению понятия «проектирование» //Методология исследования проектной деятельности. – М., 1973.

Дитрих Я. Проектирование и конструирование: Системный подход /Пер. с польск. – М., 1981.

Заир-Бек Е.С. Основы педагогического проектирования. – СПб., 1995.

Ильин Г.Л. Проектное образование и реформация науки. – М., 1993.

Крюкова Е.А. Введение в социально-педагогическое проектирование. – Волгоград, 1998.

Познание и проектирование (Материалы «круглого стола») //Вопросы философии. – 1985. – № 6.

Раппопорт А.Г. Границы проектирования //Вопросы методологии. – 1991. – № 1.

Тест тапсырмалары

1. Оқыту принциптері:
  - А) оқытуға қойылатын талаптар жүйесі;
  - Ә) оқыту әдістері;
  - Б) оқыту әдістемелері және оқытуды ұйымдастыруға негіз болатын жағдайлар;
  - В) оқыту мақсатына жету амалдары;
  - Г) оқытуды ұйымдастыру амалдары.

2. Оқытудың көрнекілік принципі:
  - А) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсету;
  - Ә) білім алушылардың таным белсенділіктерін ынталандырады;
  - Б) оқу пәндері бойынша нақты жүйелі білім беруді талап етеді;
  - В) білім алушылардың дене күштері мен ақыл-ой мүмкіндіктерін ескеруді талап етеді;
  - Г) балаларды алдын ала келісілген бірлескен әрекет негізінде оқытуды талап етеді.

3. Оқытудың бірізділік, жүйелілік принципі:

А) жаңа білімді бұрын игерген біліммен байланыстыруды талап етеді;

Ә) білім алушылардың таным белсенділігін ынталандырады;

Б) білім алушылардың дене күштері мен ақыл-ой мүмкіндіктерін ескеруді талап етеді;

В) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсетуді талап етеді;

Г) балаларды алдын ала келісілген бірлескен әрекет негізінде оқытуды талап етеді.

4. Оқытудың қолжетімділік принципі:

А) өтілетін материалдың мазмұны білім алушылардың мүмкіндіктеріне сәйкес келуін талап етеді;

Ә) жаңа білімді бұрын игерген біліммен байланыстыруды талап етеді;

Б) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсетуді талап етеді;

В) балаларды алдын ала келісілген бірлескен әрекет негізінде оқытуды талап етеді;

Г) оқу пәндері бойынша жүйелі білім беруді талап етеді.

5. Оқыту принциптері неден шығады?

А) оқыту үдерісінің заңдылықтарынан;

Ә) білім мазмұнынан;

Б) оқыту әдістерінен;

В) оқыту нәтижесінен;

Г) оқыту формасынан.

6. Оқытудың бірізділік, жүйелілік принцип :

А) бұрын оқытылған мен жаңа білімді байланыстыруды талап етеді;

Ә) білім алушылардың таным белсенділігін ынталандырады;

Б) білім алушылардың ақыл-ой және дене мүмкіндіктерін ескеруді бағдарлайды;

В) балаларды оқытудың келтірілген, келісілген, бірлескен әрекетін болжайды;

Г) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсетуді болжайды.

7. Қиындықтың жоғары деңгейіндегі оқыту принципі:
- А) оқылатын материалды қиындығына бағдар жасайды;
  - Ә) бұрын оқытылған мен жаңа білімді байланыстыруды бағдарлайды;
  - Б) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсетуді болжайды;
  - В) білім алушыларды оқытудың келісілген бірлескен әрекетін болжайды;
  - Г) оқу пәндерінің нақты білім жүйесін беруді талап етеді.
8. Оқытудың сынып-сабақ жүйесі – бұл:
- А) оқытуды ұйымдастыру формасы;
  - Ә) оқыту әдістері;
  - Б) оқыту құралдары;
  - В) дәрістің әртүрлілігі;
  - Г) оқыту тәсілдері.
9. Оқытудың көрнекілік принципі:
- А) көрнекі материалдарды демонстрациялау мен көрсетуді болжайды;
  - Ә) білім алушылардың таным белсенділігін ынталандырады;
  - Б) оқу пәндерінің нақты білім жүйесін беруді талап етеді;
  - В) балаларды оқытудың келтірілген, келісілген бірлескен әрекетін болжайды;
  - Г) білім алушылардың ақыл-ой және дене мүмкіндіктерін ескеру;
10. Кәсіптік білім беру үдерісінде қолданылатын дамыта оқыту принциптері:
- А) оқу материалын молайту, ақпараттық технологияны пайдалану, шығармашылықты белсендіру;
  - Ә) оқытудың бірізділігі, көру-есту құралдарын пайдалану;
  - Б) оқытудың өмірмен байланысы, шығармашылықты белсендіру;
  - В) ақпараттық технологияны пайдалану, оқытудың жүйелілігі;
  - Г) оқытудың ғылымилығы, оқу материалын молайту.

11. Педагогикалық үдерісті психологияның, педагогиканың, оқыту әдістерінің жаңа жетістіктері негізінде ұйымдастыруды мына принцип қарастырады:

- А) ғылымилық;
- Ә) қолжетерлік;
- Б) көрнекілік;
- В) жүйелілік;
- Г) білімді берік игеру.

12. Қабылдау мен ұғыну (түсіну) арасындағы өзара қарым-қатынас пен байланысты, есте сақтауды мына принцип реттейді:

- А) білімді берік игеру;
- Ә) жүйелілік;
- Б) көрнекілік;
- В) ғылымилық;
- Г) қолжетерлік.

13. Білім алушылардан арнайы пәндер және өткен өндірістік оқыту сабақтарының материалдары бойынша сұрақ-жауаптар алу.

- А) кіріспе нұсқау;
- Ә) әңгімелесу;
- Б) сұрақтар қою;
- В) сабақтың оқу және өндірістік қорытындыларын талқылау;
- Г) білім алушылардың сабақта орындалған жұмыстарының кемшіліктері мен жетістіктерін талдау.

14. Жазбаша нұсқау құжаттарының негізгі түрлері:

- А) инструкциялық карталар
- Ә) оқу-өндірістік жұмыстарын орындау технологиясын жетілдіру;
- Б) оқу-өндірістік еңбектің сапасы мен өнімділігін арттыратын тетіктерді және басқа да жабдықтарды жобалау;
- В) технологиялық үдерістерді өз бетімен өңдемелеу, құрастыру, іске қосу;
- Г) кіріспе нұсқау.

15. Сабақты өткізуге дайындалған жоспары, материалдары қаралады және түсіндірудің, бекітудің, білім алушылардың өздік жұмыстарының тәсілдері, әдісі, формалары жөнінде әңгімелесу түріндегі тексеріс:

- А) алдын-ала тексеріс (бағалау);
- Ә) кіріспе нұсқау;
- Б) ағымдағы тексеріс;
- В) есте сақтауға және еске түсіруге тиісті мағлұматтар, фактілер, ұғымдар, заңдар, теория туралы білімдерін тексеру;
- Г) алған білімді ұқсас жағдаяттарда, яки үлгі бойынша қолдана білу деңгейіндегі тексеріс.

16. Сабақтардың жүргізілу барысы тікелей бақыланады, білім алушылардың білімі, дағдыларының деңгейі, білім алушылардың шығармашылық тапсырмаларды орындау сапасын тексеру түрі:

- А) ағымдағы тексеріс;
- Ә) есте сақтауға және еске түсіруге тиісті мағлұматтар, фактілер, ұғымдар, заңдар, теория туралы білімдерін тексеру;
- Б) фронтальды сұрақ-жауап түріндегі тексеру;
- В) алдын ала тексеріс (бағалау);
- Г) кіріспе нұсқау.

17. Білім алушыларға алдын ала айтып қою арқылы, әрекеттерді орындайтын іскерліктерін тексеруге арналған.

- А) бірінші деңгейдегі тестер;
- Ә) екінші деңгейдегі тестер
- Б) үшінші деңгейдегі тестер
- В) төртінші деңгейдегі тестер
- Г) интеллектуалдық деңгейдегі тестер
- А) дидактикалық тестер.

18. Оқытудың белгілі бір бөлігін меңгеру дәрежесін өлшеуге бағытталған тапсырмалар жиынтығы:

- А) тест;
- Ә) рейтинг;
- Б) мониторинг;
- В) шкалалау;
- Г) коллоквиум.

19. «Ия» немесе «жоқ» деген жауап берілетін тест түрі:

- А) баламалы тест;
- Ә) салыстырмалы тест;
- Б) іріктеу тестері;
- В) қосымша тестер;
- Г) компьютерлік тестер.

20. Білім алушылардың сабақта орындалған жұмыстарының кемшіліктері мен жетістіктерін талдау

- А) қорытынды нұсқау;
- Ә) кезектен тыс
- Б) ағымдығы нұсқау;
- В) алдын-ала нұсқау;
- Г) кіріспе нұсқау.

V БӨЛІМ. КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Жоспар:

- 5.1. Педагогикалық технологияны жобалаудың әдіснамасы.*
- 5.2. Педагогикалық технологиялардың жіктемесі.*
- 5.3. Кәсіптік білім берудегі ақпараттық және коммуникативтік технологиялар.*
- 5.4. Кәсіптік білім берудің модульдік және тұлғаға бағдарлы технологиялары.*

5.1. Педагогикалық технологияларды жобалаудың әдіснамасы

Бүгінгі күнгі жоғары оқу орындарының басты міндеті – бәсекеге қабілетті білікті мамандарды дайындау екендігі даусыз. Заман талабы өзгерген сайын, жоғары оқу орындарына қоғам тарапынан қойылатын талап та өзгереді. Сол талаптардың маңыздыларының бірі педагогикалық жүйе үдерісінде инновациялық іс-әрекет жүргізу қажеттілігі. Инновациялық үдеріс түсінігі, ол барлық динамикалық үдерістерді қамтып, ақпараттар әлеміндегі үдерісуалдық аспектілердің, жаңалықтардың бүтіндей өзгеруіне байланысты.

Бүгінгі білім беру саласына үш сатылы білім беру мен кредиттік жүйенің ендірілуі, білім саласына мемлекет қана емес, жалпы қоғамның араласуы – инновациялық реформалардың бастапқы жемісі. Бүгінгі таңда әлемдік бәсекеге қабілетті, кәсіби даярлығы жоғары, өз білімін ұдайы жетілдіріп отыратын, шығармашыл, ізденімпаз, инновациялық даярлығы қалыптасқан, ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізе алатын маман даярлау басымдықтар биігіне көтерілді.

Кез-келген елдің экономикалық қуаты, халқының өмір сүру деңгейінің жоғарылығы, дүниежүзілік қауымдастықтағы орны мен салмағы, сол елдің технологиялық даму деңгейімен анықталмақ. Жалпы қоғам дамуы мен жаңа технологияны енгізу сапалылығы осы елдегі білім беру ісінің дұрыс жолға қойылуы мен осы саланы жаңашылдандыру деңгейіне келіп тіреледі. ЖОО-дағы педагогикалық пәндерді оқытуда инновациялық технологиялар-

ды тиімді қолдану өзгермелі қоғам жағдайындағы педагогикалық міндеттердің қайнар көзі.

Инновация ұғымының шығу кезеңі мен тарихын дәл анықтау мүмкін болмаса да, бұл ұғым қоғамдық ғылымдарға жаратылыстану ғылымдарынан келген деп есептеледі. Өйткені, инновациялар көбіне экономика, техника, агрономия, өнеркәсіп және медицина салаларында кеңінен қолданылады. Инновациялар қоғамның пайда болу кезеңінен бері жүзеге асырылып келе жатса да, педагогикалық категория ретінде ХХ ғасырдың 70-80 жылдарында ғана қолданысқа енгізіле бастады.

Инновация (латын сөзі – Innovation) – жаңаны ендіру деген ұғымды білдіреді, орысша мағынасы да осыған ұқсас.

«Инновация» жөнінде бүгінде бірнеше түсініктер мен анықтамалар қалыптасқан. Егер, педагогикалық және кеңестік энциклопедиялық сөздіктерде бұл ұғым жаңа білім ретінде түсіндірілсе, бірқатар ғалымдар оған былайша анықтама береді:

- «...тиісті деңгейге жетуді қамтамасыз ететін педагогикалық әрекеттің жаңару сипатындағы тұтас теориялық, технологиялық және әдістемелік тұжырымдамасы»;

- «...бұл кәсіби әрекетті жаңа сапалық деңгейге шығаратын, әдеттегі мөлшерден тыс және реттелмеген іс-әрекеттің принципті жаңа үлгісінің жасалуы»;

- «...бұл идея нақты адам үшін жаңа болуы мүмкін. Идеяның объективті түрде жаңа болу-болмауы маңызды емес, біз оны алғашқы пайда болуы мен пайдаланылған уақытына байланысты анықтаймыз»;

Э. Брансунктың пайымдауынша, педагогикалық жаңалықтардың мынадай үш түрі бар:

1) толығымен жаңа және бұрын белгісіз болған білім беру идеялары мен әрекеттері жаңалық болып есептелінеді. Ондай, тұтастай жаңа және соны идеялар өте аз кездеседі;

2) ең көп кездесетін жаңалықтар белгілі бір ортада және белгілі бір уақыт кезеңінде ерекше көкейкестілікке ие болған, бейімделген, кеңейтілген немесе қайта қалыптастырылған идеялар мен іс-әрекеттер болып табылады;

3) педагогикалық жаңалықтар жаңа жағдайларда бұрыннан белгілі болған жағымды идеялардың жетістікке жетуіне кепілдік берілуіне, тәрбие мақсаттарының қайта қойылуына байланысты бұрыннан белгілі әрекеттердің жандануы жағдайында туындайды.

Ал, К. С. Құдайбергенова “инновацияны” – нақты қойылған

мақсатқа сай алынған жаңа нәтиже деп есептеп, төмендегідей аудармалар жасаған: “инновация” – жаңарту, “нововедение” – енген жаңалық, “новое” – жаңа, “новшество” – жаңалық, “инновационный үдеріс” – жаңарту үдерісі¹.

Кейбір зерттеушілер, оның педагогикалық айналымға жаратылыстану ғылымы арқылы енгендігін айта келіп, «инновация» ұғымы көпшілік жағдайда техникалық өндіріске, медицинаға қатысты қолданылғанымен, кейінгі жылдары педагогикалық әдебиеттер мен білім беру практикасында да кеңінен көрініс тауып жүргендігіне мысалдар келтіреді. Н. В. Горбунова «жаңалық», «жаңаны ендіру», «инновация» ұғымдарының арасында пәлендей айырмашылық жоқ» -дей келе, осы бағыттағы еңбектердің авторлары инновацияны нақты жағдайда жаңа болып табылатын идеялар, құралдар деп танитынын ескертеді. Олардың пікірінше, «инновация-педагогикалық үдерісте жаңа тұжырымдамаларды, оқу жоспарын, бағдарламаларды, жаңа жұмыс формаларын, әдістерін, құралдарын, білім мен тәрбие беру амалдарын қолдануды білдіретін педагогикалық категория.

Қазіргі уақытта инновациялық педагогикалық технологиялар саны жеткілікті деңгейде әзірленген. Педагогикалық технологияның негізі амалдардың ең тиімдісінің сыныптағы білім алушылардың қабілет, дарынына қарай талғап-таңдап қолданылуында.

«Технология» термині алғаш рет 1940-50 жылдары шетелдерде пайда болды және ол педагогикалық үдерісте технологиялық құралдар мен оқыту бағдарламаларын пайдалануға байланысты болды. Технология – өнім алу барысында шикізаттың, материалдың немесе жартылай шикізаттың қалыбын, қасиетін, формасын өңдеу, әзірлеу не өзгерту әдістерінің жиынтығы. Берілген анықтамалардан байқап отырғанымыздай, «технология» *techne* - өнер, шеберлік және *logos* – ғылым, заң, яғни технология дегеніміз шеберлік (өнер) туралы ғылым екеніндігіне көз жеткіземіз.

Жаһандану жағдайында білім берудің мақсаты мен мәнінің өзгеруі «инновациялық технология», «жаңа оқыту технологиясы», «білім беру технологиясы», «дидактикалық технология» деп аталатын жаңа ұғымдардың пайда болуына ықпал етті. Педагогикалық әдебиеттерді талдау аталған ұғымдардың синоним ретінде қатар

¹Құдайбергенова К. С. Құзырлылық білім сапасының критерийі: әдіснамасы және ғылыми-теориялық негізі: Монография. – Алматы: «XXI ғасыр мектебі» Ғоғамдық бірлестігінің баспаханасы, 2008. – Б. 32.

қолданылатындықтары мен терминологиялық біржақтылықтың қалыптаспағандығын көрсетеді. Сондықтан, біз осы еңбегімізде «педагогикалық технология» терминін қолдануды дұрыс көрдік.

«Педагогикалық технология» ұғымының мәндік сипаттамасы, жүйелік тұрғы ретінде ЮНЕСКО берген анықтамада: «білім беру формаларын оңтайландыру міндетін көздейтін адам және техника ресурстарын есепке ала отырып, бүткіл оқыту және білімді игеру үдерісін жасаудың, қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі» деп көрініс тапқан¹.

Педагогикалық сөздікте педагогикалық технология «қойылған білім беру мақсаттарын жетістікпен жүзеге асыруға мүмкіндік беретін, теориялық тұрғыдан негізделген оқыту мен тәрбиелеу үдерістерін қайта жаңғырту құралдары және әдістерінің жиынтығы» -делінген.

Педагогикалық технология ұғымына шетелдік және отандық әдебиеттерде үш жүзден астам анықтама берілген. Бұл, педагогикалық технология ұғымының қалыптасуы мен даму тарихында, оны, оқыту технологиясын техникалық құралдардың көмегімен оқыту деп ұғынудан бастап, педагогикалық технологияны ғылыми тұрғыдан ұғынуға дейін түрліше пікірлер бар:

– педагогикалық технология - мақсаттар қою, оқу жоспары мен оқу бағдарламасын үнемі жақсартып отырудың, педагогикалық жүйелерді бүтіндей бағалаудың және ол жүйелердің тиімділігі жөніндегі жаңа ақпарат туындауына байланысты жаңа мақсаттар қоюдың тұтас үрдісі (С.Сполдинг);

– педагогикалық технология-оқу үдерісіне белгілі бір мақсат көздей әсер ететін педагогикалық ықпал (Б.Т.Лихачев);

– педагогикалық технология - оқу-тәрбие үдерісінің шығармашылықпен терең ойластырылған көптеген факторларының үйлесімділігін, оқыту мен тәрбиенің тиімділігін қамтамасыз ететін жанды құрамдас бөлігі (Ш.Т.Таубаева, Б. Т. Барсай);

– педагогикалық мақсатқа жету үшін пайдаланылатын барлық, дара, инструменталдық және әдіснамалық құралдардың қолдану реті мен жиынтығының жүйесі (М. В. Кларин);

– бала мен педагогтың шынайы өзара әрекетін қамтамасыз ететін қолданбалы ғылыми педагогикалық пән» (Н. С. Щуркова);

¹Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей /Под общей ред. В. С. Кукушкина. –М,2004.

– қойылған мақсатқа сәйкес білімді, білікті, дағдыны және қатынасты құрастыру, қалыптастыру мен бақылау бойынша операциялардың жиыны» (К. Колеченко).

– Г. К. Селевконың көзқарасы бойынша «педагогикалық технология» ұғымы үш аспекті арқылы берілуі мүмкін:

– ғылыми-педагогикалық: технологиялар - оқытудың мақсатын, мазмұны мен әдістерін зерттейтін және педагогикалық үдерістерді жобалайтын педагогикалық ғылым саласы;

– үдерісуалды-түсіндірмелік: үдерісті түсіндіру (алгоритм), оқытудың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізуге арналған мақсаттардың, мазмұнның, әдістер мен құралдардың жиынтығы);

– үдерісуалды-әрекеттік: технологиялық (педагогикалық) үдерісті жүзеге асыру, барлық жеке тұлғалық, аспаптық және әдіснамалық құралдардың қызмет етуі¹.

Сонымен, педагогикалық технология оқытудың ең тиімді жолдарын зерттейтін ғылым ретінде және оқытуда қолданылатын амалдар, принциптер, реттеушілер ретінде, сонымен қатар, оқытудың нақты үдерісі ретінде қызмет етеді.

Барлық жаңа технологияның алдына қоятын мақсаты – білім алушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескере отырып, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру. Олардың негізгі құрылымдық бөліктеріне келесілер жатады:

1. Тұжырымдамалық негізі.
2. Оқытудың мазмұндық бөлігі:
  - оқыту мақсаттары жалпы және нақты;
  - оқу материалының мазмұны;
3. Үдерісуалдық бөлігі:

* технологиялық үдеріс:

- оқу үдерісін ұйымдастыру;
- білім алушылардың оқу іс-әрекеттерінің әдістері және формалары;
- оқытушының жұмыс әдістері және формалары;
- оқытушының материалды меңгеру үдерісін басқару бойынша іс-әрекеті;
- оқу үдерісін диагностикалау.

¹Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – М.: Народное образование, 1998. – С. 14-15.

5.2. Педагогикалық технологиялардың жіктелімі

Қолдану деңгейі бойынша жалпыпедагогикалық (жалпы-дидактикалық), жеке әдістемелік (пәндік), локальды (модульдік) технологиялар болып қолданылады (1-кесте).

1-кесте.

Педагогикалық технологиялардың иерархиялық (сатылы) түрде қолданылу деңгейлері

Деңгейлері	Қолданылуы
Жалпыпедагогикалық (жалпыдидактикалық)	Оқытудың белгілі бір сатысындағы нақты аймақтағы, оқу орнындағы тұтас білім беру үдерісін сипаттайды. Бұл жерде педагогикалық технология оқытудың мақсаттарының, мазмұнының, әдістері мен құралдарының жиынтығы, үдерістің субъектілері мен объектілерінің іс-әрекетінің алгоритмін қосып алғандағы педагогикалық жүйемен синонимдес
Жеке әдістемелік (пәндік)	Жеке пәндік педагогикалық технология «жеке әдістеме» мәнінде, яғни бір пәннің, сыныптың, оқытушының аясында оқыту мен тәрбиелеудің белгілі бір мазмұнын жүзеге асырушы әдістер мен құралдардың жиынтығы ретінде қолданылады
Локальды (модульдік)	Оқу-тәрбие үдерісіндегі локальдық технология, жеке дидактикалық міндеттердің шешілуі жеке бөліктердің технологиясы болып табылады (іс-әрекеттің жекелеген түрлерінің технологиясы, ұғым қалыптастыру, жекелеген тұлғалық сапаларды тәрбиелеу технологиясы, сабақтың технологиясы, жаңа білімдерді меңгеру, оқу материалын қайталау және бақылау, өздік жұмыстар технологиясы және т.б.)

Философиялық негізі бойынша: материалистік және идеалистік, диалектикалық және метафизикалық, ғылыми (сценикалық) және діни, гуманистік және гуманистілікке қарсы, антропософиялық және теософиялық, прогматикалық және экзистенциалдық, еркін тәрбие мен мәжбүрлеу және т.б.

Психикалық дамудың жетекші факторы бойынша: биогендік, социогендік, психогендік және теалистік технологиялар.

Тәжірибені, ғылыми тұжырымдамаларды меңгеру бойынша: ассоциативтік-рефлекторлық, бихевиористік, гештальт техноло-

гиялар, интериозаторлық, дамытушылық, нейролингвистикалық бағдарламалау және суггестиаттік технологиялар.

Жеке тұлғалық құрылымға бағдарлану бойынша: ақпараттық технологиялар (пәндер бойынша мектептік білімдердің, іскерліктердің, дағдылардың қалыптасуы-БІД); операциялық (ақыл-ой әрекеттері амалдарының қалыптасуы-АӘА); эмоционалдық-көркемдік және эмоционалды-адамгершілік (эстетикалық және адамгершілік қарым-қатынас салаларының қалыптасуы-ЭАС); өзін-өзі дамыту технологиялары (тұлғаның өзін-өзі басқару механизмдерінің қалыптасуы-ӨБМ); эвристикалық (шығармашылық қабілеттерінің дамуы) және қолданбалы (әрекеттік-практикалық саласының қалыптасуы-ӘПС).

Мазмұнының және құрылымының сипаты бойынша: оқыту және тәрбиелеуші, зайырлы және діни, жалпы білім беретін және кәсіби-бағдарланған, гуманитарлық және технократиялық, түрлі салалық, жеке пәндік, сонымен бірге, монотехнологиялық, кешендік (көптехнологиялық) және бойлағыш технологиялар.

Монотехнологияларда бүткіл оқу-тәрбие үдерісі қандай да бір басымдықтағы жетекші идеяның, принциптің, тұжырымдаманың негізінде құрылады; *кешенділер* түрлі монотехнологиялардың элементтерімен араласады.

Танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру және басқару типтері бойынша В. П. Беспалько педагогикалық жүйелердің (технологиялардың) келесі жіктемесін ұсынады¹.

Оқытушының білім алушылармен өзара әрекеттестігі (басқаруы) алшақ (білім алушылардың іс-әрекеті бақыланбайтын және түзетілмейтін), циклды (бақыланатын, өздік бақыланатын және өзара бақыланатын), бытыраңқы (фронтальды) немесе бағытталған (жеке дара), немесе автоматтандырылған (оқу құралдарының көмегімен) болуы мүмкін. Осы белгілердің үйлесімі технологиялардың келесі түрлерін анықтайды:

– классикалық лекциялық оқыту (басқару - ашық, бытыраңқы, автоматтандырылған);

– есту-көру техникалық құралдардың көмегімен оқыту (ашық, бытыраңқы, атоматтандырылған);

* «консультант жүйесі» (ашық, бағытталған, үйретілген);

* оқу кітаптарының көмегімен оқыту (ашық, бағытталған, атоматтандырылған) – өздік жұмыс;

¹Беспалько В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного үдеріса подготовки специалистов. – М.:Высшая школа,1989. – С. 27.

* «кіші топтар» жүйесі (циклды, бытыраңқы, үйретілген) - топтық, саралай, үйретілген;

* компьютерлік оқыту – (циклды, бытыраңқы, автоматтандырылған);

* «репетитор» жүйесі (циклды, бытыраңқы, үйретілген) - жеке оқыту;

* «бағдарламалап оқыту» (циклды, бағытталған, автоматтандырылған.

* Күнделікті практикада әдетте осындай «монодидактикалық» жүйелердің түрліше комбинациялары кездеседі. Олардың көп тараған түріне жататындар:

* Баяндаудың лекциялық амалдары және кітаппен өздік жұмыстар аралас келетін *Я.А.Коменскийдің дәстүрлі классикалық сынып-сабақ жүйесі*;

* Дидахографияның техникалық құралдармен үйлесімділікте қолданылатын қазіргі дәстүрлі оқыту;

* Педагогтың топтағылардың барлығымен ақпарат алмасу мүмкіндігі бар, сонымен қатар, репетитор ретінде жеке білім алушыларға назар аудара алатын *топтық және саралап оқыту амалдары*;

* Оқытудың өзге түрлерін ішінара пайдаланумен қатар, адаптивті бағдарламалап басқаруға негізделген *бағдарламалап оқыту*.

* *Баланың ыңғайына қарай* технологиялардың бірнеше типтері ажыратылады:

* Педагогтың тек өзі ғана оқу-тәрбие үдерісінің субъектісі, ал білім алушы тек «объектісі» болатын *авторитарлық технологиялар*. Олар мектеп өмірін ұйымдастырудың қатандығымен, білім алушылардың бастамашылдығын және өз беттілігіне жол берілмейтін, талаппен, күштеп көндірумен ерекшеленеді.

* Баланың жеке тұлғасына ең жоғары дәрежеде назар аударылмауымен, педагог пен білім алушылардың субъект-объектілік қарым-қатынасының үстемдік етілуімен және тәрбиеге қарағанда оқытудың басымдылығымен ерекшеленетін, сондай-ақ, жеке тұлғаны қалыптастыруда дидактикалық құралдар басты фактор саналатын *дидактикоцентрлік технологиялар*. Дидактикоцентрлік технологиялар кейбір әдебиет көздерінде технократиялық деп аталады.

Жеке-тұлғалық бағдарланған технологиялар білім беру жүйесінде баланың жеке тұлғасын, оның дамуы үшін қолайлы,

кикілжіңсіз және қауіпсіз жағдай туғызуды, білім алушының табиғи әлеуетін жүзеге асыруды түйінді негіз етіп қояды. Бұл технология бойынша баланың жеке тұлғасы жай ғана субъекті емес, басымдыққа ие субъект. Ол авторитарлық және дидактикоцентрлік технологияларда орын алатын қандайда бір дерексіз мақсатқа жетудің құралы емес, білім беру жүйесінің мақсаты саналады. Мұндай технологияларды кейде антропоцентрлік деп атайды. Сонымен, жеке-тұлғалық бағдарланған технологиялар антропоцентрлік, гуманистік және психотерапевтік бағыттылықпен сипатталады, сонымен бірге баланың жан-жақты, еркін және шығармашылықты дамуын көздейді.

Жеке-тұлғалық бағдарланған технологиялардың аясында дербес бағыттар ретінде гумандық-жеке тұлғалық технологиялар, ынтымақтастық технологиясы және еркін тәрбие технологиясы ажыратылады.

Гумандық-жеке тұлғалық технологиялар ең алдымен өзінің гуманистік мәнділігімен, жеке тұлғаны психотерапевтік қолдау, оған көмек көрсету бағыттылығымен ерекшеленеді. Олар балаларға сыйластық және сүйіспеншілік, олардың шығармашылық қуаттарына оптимистік сенім арту, күштеп бағындырудан аулақ болу идеяларын насихаттайды.

Ынтымақтастық технологиясы педагог пен баланың субъект-объектлік қарым-қатынасында демократизмді, теңдікті, серіктестікті жүзеге асырады. Оқытушы білім алушылармен ынтымақтастықта, шығармашылық жағдайында бола отырып, мақсаттарды, мазмұнды бірге айқындайды және баға береді.

Еркін тәрбие технологиясы баланың үлкенді-кішілі өмір сүру әрекеттеріне еркін таңдау мен өзбеттілік беруге ерекше мән береді. Бала өзінің субъектілік позициясын таңдауы арқылы сыртқы ықпалдың әсерінен емес, өзінің ішкі талпынысынан туындата келе жүзеге асырады.

Эзотерикалық технология эзотерикалық («санадан тыс») білім туралы ілімге негізделген. Педагогикалық үдеріс – бұл хабарлау емес, қатынас емес, ол ақиқатқа жету. Эзотерикалық парадигмада адамның өзі Әлеммен өзара ақпараттық әрекеттесудің кіндігіне айналады.

Білім алушылар категорияларына байланысты аса маңызды әрі берегей технологияларға жататындар:

* Орташа білім алушыға лайықты көпшілік (дәстүрлі) мектеп технологиялары;

* Ілгерілеген деңгей технологиялары (пәндерді тереңдетіп оқыту, гимназиялар, лицейлер, арнайы білім беру және т.б.);

* Компенсаторлық оқыту технологиясы (педагогикалық түзету, сүйемелдеу, теңдестіру және т.б.);

* Виктимологиялық технологиялар (сурдопедагогика, ортопедагогика, тифлопедагогика, олигофренопедагогика);

* Көпшілік мектептерде ауытқушылығы бар (қиын және қабілетті) балалармен жұмыс технологиялары.

Педагогикалық әдебиеттерде жиі қолданылатын педагогикалық технологияларды жіктемеуге бірқатар талпыныстар жасалған. Солардың қатарында, педагогика ғылымы мен практикасында кеңінен танылған жүйелеу негізінде жасалған Г.К.Селевконың жіктемесі жинақтап, қорытылған түрінде ұсынылып отыр (2-Кесте).

Қазіргі білім беру саласының инновациялық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір маман болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру оқытушының зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі.

Көрсетілген технологиялар жіктемесін кәсіптік білім беру оқу-тәрбие үдерісінде көптеген озат тәжірибелі педагогтар пайдаланып жүр. Енді осы технологияларға тоқталып кетейік.

Қарқынды күшейте (интенсивті) оқыту технологиясы. Оқытуды интенсивтендіру (қарқынды күшейте оқыту) дегеніміз – оқытудың сапасын да, мерзімін де өзгертпей, бірақ оқу ақпаратын кеңірек көлемде беру. Оқу үрдісін күшейте түсу үшін тұлғаның шығармашылық потенциалын іске қосатын, танымдық үрдіске жетекшілік ететін ғылыми негізделген әдістерді жасау және енгізу қажет.

Оқыту жылдамдығын арттыру үшін оқу материалының мазмұны мен оқыту әдістерін жетілдіру қажет. Мазмұнды жетілдіру үшін:

оқу материалын жаңаша таңдап іріктеу, яғни оқулықтың негізгі, базалық бөлімі мен негізгі емес, қосымша ақпараттық бөлімін айқындап алу және орналастыру. Соған сәйкес негізгі және қосымша әдебиеттер қарастырылуы тиіс;

Педагогикалық технологиялардың жіктемесі

Г.К.Селевко бойынша

Педагогикалық технологиялардың топтары	Авторлық технологиялар
Педагогикалық үдерістің жеке тұлғалық бағыттылығы негізіндегі технологиялар	Ынтымақтастық педагогикасы: – Ш. А. Амонашвилидің гуманды-тұлғалық технологиясы. – Е.Н.Ильинаның жүйесі: әдебиетті адамды қалыптастырушы пән ретінде оқыту.
Білім алушының іс-әрекетін белсендіру және жеделдету негізіндегі педагогикалық технологиялар	Ойын технологиясы: – проблемалы оқыту технологиясы. – шетел тіліндегі мәдениетке коммуникативтік оқыту технологиясы (Е. И. Пассов). – оқу материалының кестелік және белгілік моделдері негізінде жеделдетіп оқыту технологиясы (В. Ф. Шаталов). – модульдік оқыту технологиясы (П. А. Юцявичене).
Оқу үдерісін тиімді ұйымдастыру және басқару негізіндегі педагогикалық технологиялар	– С.Н.Лысенкованың технологиясы: түсінік бере отырып басқару барысында тірек кестелерін пайдаланып перспективалы-оза оқыту. – деңгейлік дифференциациялау технологиясы. – міндетті нәтижелер негізінде деңгейлік дифференциациялау (В.В.Фирсов). – балалардың қызығушылығы бойынша саралап оқытудың мәдениет тәрбиелеуші технологиясы (И.Н.Законова). – оқытуды жекелендіру технологиясы (Инге Унт, А.С.Границкая, В.Д.Шадриков) – бағдарламалап оқыту технологиясы – ұжымдық оқыту амалы (А.Г.Ривин, В.К.Дьяченко) – топтық оқыту технологиялары. – компьютерлік оқыту (жаңа ақпараттық) технологиясы.

Оқу материалын дидактикалық жетілдіру және қайта құру негізіндегі педагогикалық технологиялар	<ul style="list-style-type: none"> - «Экология және диалектика» (Л.В.Тарасов). - «Мәдениеттер диалогы» (В.С.Библер, С.Ю.Курганов). - дидактикалық бірліктерді ірілендіру (П.М.Эрдниев) - ақыл-ой деңгейлік дифференциациялау ой әрекетін кезеңдеп қалыптастыру теориясының жүзеге асырылуы (М.Б.Волович).
Жеке пәндік педагогикалық технологиялар	<ul style="list-style-type: none"> - сауат ашуды ертерек және жеделдетіп оқыту технологиясы (Н.А.Зайцев). - бастауыш мектепте жалпы оқу іскерліктерін жетілдіру технологиясы (В.Н.Зайцев) - есептер шығару негізінде математикаға оқыту технологиясы (Р.Г.Хазанкин) - тиімді сабақтар жүйесі негізіндегі педагогикалық технология (А.А.Оқунев) - физиканы кезеңдеп оқыту жүйесі (Н.Н.Палтышев)
Баламалы технологиялар	<ul style="list-style-type: none"> - Вальдорф педагогикасы (Р.Штейнер). - еркін еңбек технологиясы (С.Френе) - ықтималдық білім технологиясы (А.М.Лобок). - шеберханалар технологиясы.
Табиғатқа сәйкестілік технологиясы	<ul style="list-style-type: none"> - сауат ашуды табиғатқа сәйкестілікте тәрбиелеу (А.М.Кушнир). - өзін-өзі дамыту технологиясы (М.Монтессори)
Дамыта оқыту технологиясы	<ul style="list-style-type: none"> - Л.В.Занковтың дамыта оқыту жүйесі - Д.Б.Эльконин-В.В.Давыдовтың дамыта оқыту технологиясы. - жеке тұлғаның шығармашылық сапаларын дамыту бағыттылығындағы дамыта оқыту жүйесі (И.П.Волков, Г.С.Альтшуллер, И.П.Иванов). - тұлғалық-бағдарлы дамыта оқыту (И.С.Якиманская). - өзін-өзі дамытушы оқу технологиясы (Г.К.Селевко)
Авторлық мектептер технологиясы	<ul style="list-style-type: none"> - бейімделуші педагогика мектебі (Е.А.Ямбург, Б.А.Бройде). - «Орыс мектебі» моделі. - өзін-өзі анықтау мектебі (А.Н.Тубельский). - Мектеп-парк (М.А.Балабан). - Агромектеп (А.А.Католиков). - Ертеңгі Күн Мектебі (Д.Ховард).

– оқу материалын уақыт параметріне сәйкес бөлген кезде, жаңа материалды сабақтың бас кезінде – білім алушылардың зейінінің ба-рынша белсенді кезеңіне лайықтап беру;

– аудиториялық сабақтарды курстың бас кезінде басымырақ қойып, өз бетімен жемісті жұмыс жасаған кезде студентке тірек боларлық білім қорын жақсарту;

– бұрынғы берілген және жаңа ақпараттардың логикалық бірізділігін қамтамасыз ету;

– қарқынды оқыту үрдісі жеке психологиялық және ұжымдық

– психологиялық факторлардың үйлесімді қарым-қатынасына негізделген.

Топтық оқыту технологиясы. Теориялық зерттеулер де, практикалық тәжірибе де көрсетіп отырғанындай, оқу іс-әрекетінің пәні, қарым-қатынас құралы болған кезде алынған білімдер неғұрлым биік болады. Бұл кезде, яғни, топтық оқыту кезінде оқыту үдерісінде білім алушылардың арасында талқыланып отырған мәселеге байланысты қарым-қатынас туындайды: «субъект (студент)-объект (пән) - субъект (студент)». Дұрыс ұйымдастырылған іс-әрекет пен қарым-қатынас оқу үрдісінің оқыту және тәрбиелеу функцияларының қатар және тиімді жүруіне жағдай жасайды. Топтық оқытудың тиімді ойластырылған әдістері, әсіресе, шетел тілдерін үйретуде өте тиімді. Топтық жеделдете оқытуда әрбір жеке тұлғаның қалыптасуына игі әсер ететін оқу ұжымы пайда болады.

Оқу үдерісі барысындағы тұлға аралық іс-әрекет әлеуметтік ынталандыруды қозғау арқылы мотивацияны күшейтеді: жеке жауапкершілік сезімі пайда болып, білім алушының жеткен жетістіктері көпшілік алдында өз-өзіне деген сенімін арттыруына, ұжымда өз позициясын орнықтыруына ықпал етеді.

Іскерлік ойындар технологиясы. Іскерлік ойындар дегеніміз болашақ маманның кәсіби қызметінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын, сол қызметке тән қарым-қатынас жүйесін моделдеу, елестету.

Адам тәжірибесінде ойын іс-әрекеттілігі мынадай қызметтерді орындайды:

– көңіл көтеруші: (бұл ойынның негізгі қызметі – шаттану, ләззат алу, қызығушылықты ояту);

– коммуникативтік: қарым-қатынас диалектикасын меңгеру;

– ойын-терапевтикалық: өмір іс-әрекеттілігінің басқа түрлерінде пайда болатын әртүрлі қиыншылықтарды жеңіп шығу

диагностикалық: өзін-өзі тану ойын үдерісінде (ережеге сай мінез-құлықтың ауытқушылықтарының пайда болуы);

– коррекция қызметі: тұлғаның құрылымдық көрсеткіштерінің позитивті (оң) өзгеруіне үлес қосу; ұлтаралық коммуникация қызметі бойынша: барлық адамдарға ортақ әлеуметтік-мәдени құндылықтарды меңгеру;

– әлеуметтендіруші: адамдардың қоғамдасып өмір сүру нормасын меңгеруін қоғамдық қарым-қатынастар жүйесінде бекіту.

Ойындардың көпшілігінде өздеріне сай мынадай 4 басты қырлары болады:

– тек еркін дамушы іс-әрекеттілік нәтижесіне немесе іс-әрекеттілік үдерісінің қамы үшін ғана емес, баланың тілегіне байланысты қабылданады (процедуралық қанағаттану);

– шығармашылық, белгілі деңгейдегі өте белсенді импровизациялық (шығармашылық «жолы») іс-әрекет;

– эмоционалдық көтеріңкілік, қарсыластық, бәсекелестік, аттракция және т.б. (ойынның табиғи сезімділігі, «эмоциялық кернеу»);

– тікелей немесе жанама ережелердің бар болуы, ойындағы мазмұнды ашу.

Ойын құрылымына оның үдерісі ретінде жатқызылады:

а) ойнаушының өзіне алған рөлі;

б) осы рөлдердің іске асырылуындағы қосалқы ойын іс-әрекеті;

в) пәндерді ойын түрінде пайдалану;

г) ойыншылар арасындағы шынайы қарым-қатынас;

д) сюжет – ойындағы «шындық аумағы».

Іскерлік ойындарды дайындау барысында төмендегідей психологиялық-педагогикалық принциптерді жүзеге асыру қажет:

– өндірістің нақты жағдайлары мен динамикасын, кәсіби қызмет, іс-әрекет мазмұнын имитациялық модельдеу принципі;

– білім алушыларға, кейбір қиындықтар мен ойлау қайшылықтарын тудыратын, тапсырмалық ойындар жүйесі арқылы берілген кәсіби қызметке тән проблемалық ахуалдарды жасау принципі;

– ойында көрсетілген өндіріс мамандарының функцияларын бейнелеуде қатысушылардың бірлескен қызметі принципі;

– оқу тапсырмаларын шешуде, келісімде, шешімдерді дайындауда және қабылдауда серіктестердің іс-әрекеттік және диалогтық қарым-қатынастарының шешуші рөл атқаруы принципі;

– оқу ойын іс-әрекетінің екі мақсаттылығы принципі. Іскерлік

ойын болашақ маман тұлғасын дамытуда біршама маңызды міндеттерді шешеді: білім алушылар мамандығына қажет білімдер мен дағдыларды меңгереді, әлеуметтік және кәсіби бірліктерді игереді.

Бірақ, бұл маңызды іс-әрекет ойын формасында іске асырылады да, білім алушыларға өзін интеллектуалдық, эмоциялық және шығармашылық тұрғыдан көрсете білуіне мүмкіндік береді.

Оқытудың ойын түрлері білімді игерудің барлық деңгейлерін пайдалануға мүмкіндік береді: өңдеуден – қайта жасауға, одан әрі негізгі мақсат – шығармашылық-ізденімпаздық қызметіне дейін. Бұл сатылардан өте келе, білім алушы оқудың әдіс-тәсілдерін игере алады.

Ойынды қолдана отырып оқыту технологиясының мақсаты – білім алушыны өз оқуының мотивін, өмір мен ойын жағдайындағы өз мінез-құлқын түсінуіне, яғни өзіндік іс-әрекеттің мақсаты мен бағдарламасын қалыптастырып, оның жақын болашақтағы нәтижелерін алдын-ала болжай білуге үйрету.

Ойынның функциясы өте көп: дидактикалық, танымдық, оқытушылық, дамытушылық, тәрбиелеушілік т.б.

Барлық ойындарды танымдық деп атасақ қателеспейміз.

«Дидактикалық ойындар» термині дидактика бөліміне мақсатты түрде кіргізілетін ойындардың барлығына тән. Баланың танымдық белсенділігін, интеллектісін дамытатын ойындардың бірнеше тобы бар:

1-ші топ – заттық ойындар. ойыншықтар мен заттар арқылы жүзеге асырылады. Ойыншықтар мен заттар арқылы балалар түрді, түсті, көлемді, материалдарды, адамдар мен жаруарлар әлемін, олардың арасындағы қарым-қатынастарды т.б. зерттеп таниды.

2-ші топ – шығармашылық, сюжеттік рөлдік ойындар. Мұнда сюжет - интеллектуалдық іс-әрекеттің формасы.

Саяхат ойындары. Бұған кітаптар, карталар, құжаттар бойынша жасалатын географиялық, тарихи, өлкетанушылық, ізшілік т.б. саяхаттар жатады. Білім алушылар ойша геолог, зоолог, экономист, топограф т.б. рөлдерді атқарады, күнделіктер жүргізеді, хаттар жазады, түрлі танымдық материалдар жинақтайды. Бұл ойындардың білім алушылардың шығармашылық қиялын дамытудағы маңызы зор.

3-ші топ – дайын ережелері бар ойындар. Бұл ойындар, әдетте, білім алушыдан жұмбақты шеше білуді, тарқата білуді, болжай білуді, ең бастысы-пәнді білуді талап етеді.

4-ші топ – еңбек, техникалық, құрылымдық, құрылыс ойындар. Бұл ойындар ересектердің кәсіби қызметтерін бейнелейді. Бұл ойындардың барысында білім алушылар өз жұмысын жоспарлауға, керекті материалдарды жинақтауға, өзінің және басқалардың жұмысына сын көзбен қарауға, шығармашылық міндеттерді тез және дұрыс шеше білуге үйренеді. Еңбек белсенділігі таным белсенділігіне ұштасады.

5-ші – баланың психикалық саласына әсер етуге негізделген жаттығу ойындары, тренингтер. Өзара жарысқа негізделген бұл ойындар, ойнаушы балаларға салыстырмалы түрде, өздерінің дайындық, жаттығу деңгейін аңғарып, одан әрі жетілдіру жолдарын көрсетеді.

Ең жақсы деген ойындар өз бетімен оқуға негізделген. Олар білім алушыларды біліммен, біліктермен және дағдылармен қарулануға бағыттайды. Оқтудың негізгі екі компоненттен тұратыны белгілі: керекті ақпаратты жинау және дұрыс шешім қабылдау. Білім алушылардың дидактикалық тәжірибесін толықтыратын да осы компоненттер. Бұл жерде психологиялық сипаттағы дамушы ойындарды да атап кеткен жөн: кроссвордтар, викториналар, ребустар, криптограммалар т.б.

Дидактикалық ойындардың нәтижелілігі, біріншіден, оларды қолданудың жүйелілігіне; екіншіден, ойын бағдарламаларының мақсаттылығына тығыз байланысты. Ойынның мақсаты оқитудың басты мақсатымен үндес, білім алушының білуге, білімге деген құштарлығын ояту.

Іскерлік ойынның жүргізілу технологиясы (М.Валиеваның құрастыруы бойынша):

1. Дайындық кезеңі – ойынды дайындау; сценариін дайындау; жоспар құру; жалпы сипаттау; мазмұнын меңгеру; материалмен қамтамасыз ету.

2. Ойынға кіріспе – проблемалық мақсат қою; шарттарын білу; топ құру: рөлдерді бөлісу; регламент белгілеу; жалпы түсінік беру; тиісті кеңес беру.

3. Ойынды жүргізу кезеңі – топтық жұмыс; әдебиеттермен жұмыс; тренинг; ойлану; ойыншылармен жұмыс; топ аралық жұмыс, пікірталас; топтардың жұмысты баяндауы; нәтижені қорғауы; пікірталас туғызу.

Талдау және қорытындылау кезеңі – ойынға қорытынды жасау; талдау, рефлексия; баға және өзіндік баға; ұсыныстар беру.

5.3. Кәсіптік білім берудегі ақпараттық және коммуникативтік технологиялар

Соңғы жылдары «компьютерлік технологиялар» деген ұғым «ақпараттық технологиялар» терминімен алмастырылуда. Бүкіл ақпараттық технологиялар компьютерлік оқытумен байланысты. Қазіргі күннің қажеттілігі - қарқынды күшейте (интенсивті) оқытудың ашық жүйелерін жасау және қолдау. Бұл жүйелер студентке, өзіне тиімді оқыту технологиясын таңдап алуына және жеке даму бағдарламасын құруына мүмкіндік береді. Бірақ, қарқынды күшейте оқытудың ашық жүйелерін синтездеуді іске асыру төмендегідей шарттарды орындағанда ғана мүмкін болады:

-оқыту үрдісі жүргізілетін ортаның сипаттарын жан-жақты есепке алумен, педагогикалық ортаның мазмұндық сипаты білім алушылардың білім, білік дағдыларымен, танымдық және мәдени әлеуетімен, оқуды және өздігінен жұмысты ұйымдастыруының әдістерімен және формаларымен анықталады;

-студент жеке тұлғасына қатысты оқыту үрдісінің бейімделу принциптерінің ұсталуы; бұл принцип практикада студенттің пәнді игеруінің тармақталған бағдарламасын жасауы арқылы іске асады (пәннің ішкі және сыртқы модульдерін құрастыру);

-білім алушылардың жалпы ғылымдық және арнаулы білімдерді қысқаша түрде, базалық білімдер берілген пәннің «логикалық құрылымын» жобалау арқылы жеке игеруін жылдамдату принципі.

Пәннің жалпылама логикалық құрылымын жобалау алгоритмі төмендегі процедуралардан (рәсімдерден) тұрады: мазмұнды бөлек элементтер жүйесі түрінде елестету, қарастыру. Базалық білімдерді бөліп қарастыру үшін элементтердің өзара байланысының матрицасын жобалау. Базалық білімдерді символдық, графикалық т.б. түрлерде моделдеу. Базалық білімдерді неғұрлым жалпы ұғымдар мен олардың арасындағы жүйелік байланыстарды анықтау үшін қайта жинақтау. Танымдық қызметтің жалпы құрылымын ғылыми білімнің берілген бөліміне тән қалыптастыру. Жалпы әдіс-құралдарымен шешілетін жеке тапсырмалар жүйесін жасау.

Ақпараттық технологиялар -ақпаратты алудың, қайта жасаудың, жеткізудің, сақтаудың және пайдаланудың әдістері мен құралдары екендігі белгілі. Ақпараттық технологияларды білім беру ісінде пайдаланудың мақсаты оқу үдерісіне қатысушыларыдың дер кезінде тиянақты білім алуын қамтамасыз ету, оқытудың жоспарланған сапасына қол жеткізу болып табылады.

Ақпараттық технологияларды пайдаланудың мынадай артықшылықтарын атап өтуге болады:

- әрбір адамның өздігінен білім алуының меншікті траекториясын қамтамасыз ететін білім берудің ашық жүйесін құрайды;
- ақпаратпен жұмыс істей алу білігін қалыптастырады және қатынас жасау қабілетін дамытады;
- таным үдерісін ұйымдастыруды оны жүйелі ойлау жағына жылжыту жолымен түбегейлі өзгертеді;
- оқу үдерісінде білім алушылардың танымдық іс-әрекетін қолайлы ұйымдастыруға мүмкіндік туғызады;
- жаңа таным құралдарын пайдалануға және ұйымдастыруға жағдай жасайды;
- білім беруді ақпараттық-әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етеді[9].

Осы орайда, білім беру ісіне қашықтан оқыту технологиясы ендірілуде.

Педагогикалық сөздікте «қашықтан оқыту» білім беру орталығынан қашық тұратын білім алушылардың (алатын білім деңгейіне қарамастан) оқу-танымдық іс-әрекетіне мақсатты бағыттылықпен және әдістемелік тұрғыдан ұйымдастырылған жетекшілік ету технологиясы» -деген анықтама берілген¹. [Педагогический энциклопедический словарь / Гл. Ред. Б.М.Бим-Бад; Редкол.: М.М.Безруких, В.А.Болотов.ю Л.С.Глебов и др. –Большая Российская энциклопедия, 2002.- С.73.] Қашықтан оқыту мәселесінің жалпы қазақстандық білім беру саласында өзектілігі күннен-күнге танылып келеді. Ал дүниежүзілік өзекті мәселе ретінде күн тәртібіне қойылғалы да көптеген жылдар өтті деуге болады.

Қашықтан оқытудың негізгі технологиялық тірегі – ақпараттық және компьютерлік телекоммуникация жүйесі (КТКЖ) болып табылады. Қашықтан оқыту жүйесін ұйымдастыруда түрлі тұрғылар қалыптасқан. Олар негізінен оқытудың мәні - мәтінімен (мақсаты, контингенті, шарт-жағдайлары және т.б.) анықталатын оқу материалдарын және әдістемелік тәсілдерін жеткізудің алуан түрлі амалдарын пайдалануға байланысты ерекшеленеді. Сондықтан, қашықтан оқыту жүйесін құрудың варианттарын анықтау үшін нақты жағдайға лайықты жүйенің құрылысын (әдістемелік, ұйымдастырушылық қамтамасыз етілуі; бағдарламалық және ақпараттық қамтамасыз

¹[Педагогический энциклопедический словарь / Гл. Ред. Б.М.Бим-Бад; Редкол.: М.М.Безруких, В.А.Болотов.ю Л.С.Глебов и др. –Большая Российская энциклопедия, 2002.- С.73.]

етілуі; қондырғылармен қамтамасыз етілуі) анықтайтын жіктеме болуы тиіс. Ондай жіктеме жасау үшін келесі өлшемдер жиынтығы негіз бола алады ¹

1. *Білім берудің мақсаттылық деңгейі* – жоғары білім; қосымша білім (біліктілік жоғарылату); кәсіби даярлық (қайта даярлау); куәлікті талап етпейтін білім салалары бойынша оқыту (жеке мүддесіне сәйкес).

2. *Білім алушылардың категориясы* – балалар (мектеп білім алушылары); жоғары оқу орны, колледж білім алушылары; ересектер; жұмыссыздар (жаңа мамандық алуға немесе бұрынғысын өзгертуге ниет білдірушілер); мүгедектер.

3. *Қашықтан оқыту жүйесін оқыту үдерісінде қолдану* – дәстүрлі оқыту амалдарын толығымен ауыстыру (оқыту үдерісі қашықтан жүзеге асырылады, оқытушы мен білім алушылар кездеспейді, тек бітіру емтихандарында, диплом жұмысын қорғауда ғана бетпе-бет кездеседі); дәстүрлі оқыту амалдарына қосымшалар енгізу.

4. *Оқытуды ұйымдастыру әдістері* – жеке, топтық, аралас. Қашықтан оқыту оқытудың басқа да түрлерімен біріктірілуі мүмкін (күндізгі және қашықтан оқыту, сырттай және қашықтан оқыту, кешкі және қашықтан оқыту, экстернат және қашықтан оқыту).

5. *Зерттелетін пәндік сала* – гуманитарлық ғылым және пәндер; жаратылыстану ғылымдары және пәндері; инженерлік білімдер; кәсіби дағдылар.

6. *Ақпарат алмасу жүйесі* – желілік технология (автономды желілік курстар немесе виртуалды кафедралар, интернетті пайдаланатын университеттер); кейс-технологиялар негізінде қашықтан оқыту; ТВ-технологиялар негізінде қашықтан оқыту.

7. *Ақпаратты тасымалдау түрлері* – білім беру интернет-порталы, телекоммуникациялық желі, оқу-мультимедиа контенті, software (бағдарламалық, электрондық баспалары).

8. *Бейімделгіштік (зиятекерлік)* – қашықтан оқытудың бейімделгіш жүйелері әрбір білім алушыға бағдарланған және оқыту үдерісінде оқу материалдарын түсіну деңгейлеріне қарай бейімделген.

Қашықтан білім беру жүйесіндегі оқыту үдерісінің негізгі белгілері оның иілгіштігі, бейімделгіштігі, модельдігі, экономикалық тиімділігі, тұтынушыға бағдарлығы, озық коммуникациялық және ақпараттық технологияларды тірек етулері болып саналады.

¹[Кукушкин В.С., Болдырева-Вараксина А.В. Педагогика начального образования / Под ред. В.С.Кукушкина. –М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ»,2005.- С.26. (Серия «Педагогическое образование».)]

Шетелдік және отандық білім мекемелерінің іс-әрекетін ұйымдастырудың түрлі варианттарын қарастыра келе, қашықтан оқытудың келесі модельдерін айқындауға болады [Кукушкин В.С., Болдырева-Вараксина А.В. Педагогика начального образования / Под ред. В.С.Кукушкина. –М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ»,2005.- С.28. (Серия «Педагогическое образование»)].

Консультациялық модель. Оның айырмашылығы, білім алушылар лекциялар тыңдайтын, өзге білім алушылармен, оқытушылармен кездесіп, өздеріне қажетті түсініктемелер алады және бұған дейінгі орындалған жұмыстарына берілген бағалау нәтижелерімен танысатын кеңес беру (консультациялық) орталықтарына үнемі қатысып отырады. Оқытушылар таяу арада нені оқып білуі тиіс екендіктеріне назар аударып, ұсыныстар береді. Оқу үдерісін кеңес беру орталық тьюторлары қадағалайды. Аталған модельдің жүзеге асырылуы үшін қажетті шарттар:

- білім алушылардың кеңес беру орталығына үнемі келіп жүруіне уақытының және қаржысының жеткілікті болуы;
- орталықта тьюторлардың болуы;
- білім алушылар тобының қалыптастырылуы;
- білім алу жетістігі мотивацияларға тәуелді.
- оқу пәндерінің материалдары ретіне интерактивті кеңес жатады (чат, форум арқылы).

Корреспонденция (хат алмасу моделі). Бұл моделдің негізін оқытушылар мен білім алушылардың оқу материалдарымен, үй тапсырмаларымен, емтихандық тестілеу тапсырмалары, емтиханға арналған сұрақтар, билеттер, емтихандық бақылау жұмыстары және оның нәтижелерімен тікелей бетпе-бет байланыспай-ақ, пошта арқылы немесе үздіксіз хабар алмасуы құрайды. Мәлімет алмасу пошта арқылы ғана емес, телефон, факс, компьютер жүйесі арқылы да жүзеге асырылады.

Модельдің жүзеге асырылуы үшін қажетті шарттар:

- сенімді байланыс жүйесі (бақылау және аттестаттау жұмыстарына арналған рецензиялар, телефон, e-mail, чат, форум бойынша);
- білім алушылардың жұмысына жылдам әрі біліктілікті баға беруге қабілетті оқытушылардың болуы;
- білім алушылар мен оқытушылардың арасындағы ақпарат алмасу мерзімі екі аптадан кем болмауы тиіс;

– қашықтан оқыту жүйесінің чаттары немесе бейне конференциялардың қолданылуы;

– консультациялық модельдегі сияқты асинхронды модель жеке кездесулермен, жекелеген лекциялармен толықтырыла алады.

Асинхронады құралдар хабар алмасу жағымен тұрақты байланыстың болуын талап етпейді. Ондай құралдарға автоматты түрде жан-жаққа жіберу негізіндегі e-mail (mail-listis), Bulletin Board System (BBS) хабарландыру тақталары, FidoNet «жаңғырық» типіндегі offline-конференциялар жатады.

Синхронды құралдарды пайдалану хабарласатын жақтардың бір мезетте келісілетін әрекетін шамалайды.

Қарастырылып отырған online-құралдары интернет жүйесіндегі қызметтерді пайдаланады. Интернет жүйесін қолданушылар арасында ICQ және NetMeeting сияқты қатынас құралдары кең тараған.

Реттелетін өздік оқу моделіне студенттің анағұрлым мол өзбеттілігі, яғни оқудың мерзімі мен орнын, оқу үшін жұмсалатын уақыт көлемділігін, оқу курсы мен өту мен емтихан мерзімін өз еркімен таңдауы тән. Оқыту тапсырмалары мен сұрақтары, мұқият құрастырылған материалдардың көмегімен жүзеге асырылады.

Модельдің жүзеге асырылуы үшін қажетті шарттар:

– студент өздігімен оқуға қабілетті болуы тиіс;

– оқу материалдарын өңдемелеуге жоғары білікті оқытушылар тартылуы тиіс.

«Кейс»-технологиялар моделі. Студент қабылдау емтихандарынан кейін оқу материалдарының (кейс, кешендер) жиынтығын алады.

Оқытушы–кеңесшілермен (консультанттармен) қатынас осы мақсатта құрылған оқу орталықтарында жүзеге асырылады. Осы топқа дәстүрлі сырттай оқу технологиясын жатқызуға болады.

Әр пән бойынша бағыт беруші дәрістерде тьютор оқу-әдістемелік құралдармен қалай жұмыс жасау керектігін, пәнді зерделеуде неге назар аудару керектігін түсіндіреді, сонымен қатар, өздік жұмыстарды ұйымдастыру жөнінде нұсқаулар береді.

Кейс-технология моделінің дәстүрлі сырттай оқу кестесімен ұқсастықтары болғанымен, айрықша ерекшелігі оқу құралдарының арнайы кешендері өңделеленіп пайдаланылуында және сабақтарға қатысудағы уақыт еркіндігінде.

Қашықтан оқытуды ұйымдастыру формаларын қарастыралық.

Қашықтан оқыту лекциялары есту-және көру кассеталарында, CD-ROM дисктерінде жазылады. Жаңа ақпараттық құралдарын

(гипермәтін, мультимедиа және т.б.) қолдану лекцияларды мәнерлі әрі көрнекті етеді. Ондай лекцияларды жасауда кинематографияның режиссерлеу, сценарий, әртістік сияқты мүмкіндіктерін кеңінен пайдалануға мүмкіндіктер бар және оны кез-келген уақытта және кез-келген орында тыңдауға болады.

Қашықтан оқыту семинарлары оқытуды ұйымдастырудың белсенді формасы. Ол дискуссияға оның дамуының кез-келген нүктесінде кіруге мүмкіндік береді. Оқытушы дискуссияға қатысушылардың белсенділік дәрежесіне қарай материалды қаншалықты меңгергендігіне баға бере алады.

Жоғарыда сипаттама берілген технологиялардың қатарында «жобалау әдісі» технологиясы кәсіптік білім беру педагогтарының арасында үлкен қызығушылық танытуда.

Жобалау әдісі XX ғасырдың 20-шы жылдарынан бастап АҚШ-та кеңінен өріс ала бастады. Оның бастауы философ әрі педагог Дж.Дьюидің және оның шәкірті В.Х.Килпатриктің философия мен білім берудегі гуманистік бағыттылық идеяларымен байланысты. Оның басты мақсаты білім алушының осы білімді алуға деген жеке тұлғалық мүдделілігімен сәйкестенетін мақсатқа лайықты іс-әрекет арқылы белсенді түрде оқыту.

Бүгінгі таңда жобалау әдісі Ұлыбританияда, Бельгияда, Израилде, Финляндияда, Германияда, Италияда, Бразилияда, Нидерланд және басқа да көптеген елдерде кеңінен тараған.

Жобалау әдісін қолдануға қойылатын талаптар:

1. Шешімін іздестіруге қажетті кіріктірілген білімдерді талап ететін зерттеушілік шығармашылық бағыттағы маңызы бар проблеманың болуы (мәселен, әлемнің түрлі аймақтарындағы демографиялық проблемаларды зерттеу және т.б.).

2. Алынатын нәтижелердің практикалық, теориялық, танымдық маңыздылығы (мәселен, белгілі бір аймақтағы демографиялық жағдай, оған ықпал ететін факторлар, проблеманың дамуын байқататын ағымдар қажетіне сәйкес көрсетілетін қызметтің баяндамасы; жоба туралы бірігіп шығарылатын газет, оқиға болған жерден репортаж, альманах шығару).

3. Білім алушылардың өздік (жеке, жұптық, топтық) іс-әрекеттері.

4. Жобаның мазмұндық бөлігін құру (кезеңдер бойынша нәтижелер көрсетілген).

5. Белгілі бір бірліктің әрекеттерді қарастыратын зерттеу әдістерін пайдалану:

* проблеманы және одан туындайтын зерттеу міндеттерін

анықтау (бірігіп «миға шабуыл», «дөңгелек стөл» зерттеу әдістерін қолдану барысында);

* шешімнің болжамын ұсыну;

* зерттеу әдістерін талқылау (статистикалық, эксперименттік, бақылау және т.б.);

* соңғы нәтижелерді рәсімдеу амалдарын талқылау (презентациялар, қорғау, шығармашылық есептер, бейне көру және т.б.);

* алынған нәтижелерді жинақтау, жүйелеу және талдау;

* қорытындыларды жинақтау, нәтижелерді рәсімдеу, олардың презентациялары;

* қорытындылар жасау, жаңа зерттеу проблемаларын ұсыну.

Жобалау әдісінің келесі типтерін анықтауда оның келесі белгілері анықталған:

1. *Жобадағы үстем іс-әрекет:* зерттеушілік, ізденістік, шығармашылық, рөлдік, қолданбалы (практикалық бағдарланған), таныстыру-бағдарлы және т.б.

2. *Пәндік-мазмұндық саласы:* моножоба (білімнің бір саласының аясында); пәнаралық жоба.

3. *Жобаның үйлестірілу сипаты:* тікелей (қатаң, иілгіш), жабық (анық емес, жобаға қатысушыға ұқсатылатын).

4. *Байланыстар сипаты* (бір мектептің, сыныптың, қаланың, аймақтың, елдің, түрлі елдердің ішінде).

5. *Жобаға қатысушылардың саны.*

6. *Жобаның орындалу мерзімінің ұзақтығы.*

Бірінші белгіге сәйкес жобалардың типтері.

Зерттеушілік. Мұндай жобалар жақсы ойластырылған құрылымды, мақсаттарды, барлық қатысушылар үшін зерттеу пәнінің көкейкестілігінің, әлеуметтік маңыздылығының, соған сәйкес әдістердің, соның ішінде эксперименттік және тәжірибелік жұмыстардың, нәтижелерді өңдемелеу әдістерінің анықталуын талап етеді. Бұл жобалар нақты ғылыми зерттеулерге толығымен сәйкес келетін немесе оған жақындау зерттеу логикасы мен құрылымына бағынады.

Шығармашылық. Шығармашылық жобалар нәтижелерінің талапқа сай рәсімделуін шамалайды. Әдетте, мұндай жобалар білім алушылардың біріккен іс-әрекетінің егжей-тегжейлі құрылымын талап етпейді, оған қатысушылардың мүдделерімен себептелінетін топта қабылданған біріккен іс-әрекеттің жанрына бағына отырып,

анықталады және әрмен қарай дамиды. Жоспарланатын нәтижелерді көрсету газет шығару, шығарма жазу, бейне-фильм түсіру, мереке немесе экспедиция ұйымдастыру және т.б. формасында алдын-ала келісіледі.

Рөлдік, ойын түріндегі жобалар. Мұндай жобаларда оның құралымы алдын-ала белгіленіп қояды да, жұмыстың соңына дейін ашық қалдырылады. Оған қатысушылар жобаның сипатымен және мазмұнымен себептелінетін белгілі бір рөлдерді қабылдайды. Олар әдеби кейіпкерлер немесе әлеуметтік, немесе іскерлік қатынастарды бейнелейтін ойдан шығарылған кейіпкерлер болуы мүмкін. Осы жобалардың нәтижелері олардың орындалуының алдында белгіленеді, әйтпесе ең соңында ғана көрініс ала алады.

Таныстыру-бағдарлы (ақпараттық) жоба. Бұл жоба әуелден белгілі бір объект, құбылыстар туралы ақпарат жинастыруға және жобаға қатысушыларды осы ақпараттармен таныстыруға, кең аудиторияға арналған фактілерді талдауға және жинақтап қорытуға бағытталады. Таныстыру-бағдарлы (ақпараттық) жобалар да зерттеушілік жобалар сияқты жақсы ойластырылған құрылымды, жұмыс барысында жүйелі түрде өзгертулер енгізу мүмкіндіктерінің болуын талап етеді. Оның құрылымы келесідей бола алды: жобаның мақсаты, оның көкейкестілігі, зерттеу көздері, мәліметтердің өңдемеленуі және нәтижесі (мақала, реферат, баяндама және т.б.), презентациялары (публикациялар, Интернетте жариялануы, телеконференцияларда талқылау және т.б.).

Практикалық-бағдарланған (қолданбалы) жобалар. Бұл жобалардың ерекшелігі оған қатысушылардың іс-әрекеттерінің нәтижесі әуел бастан нақты анықталатындығында. Сонымен қатар, бұл нәтижелер міндетті түрде қатысушылардың өздерінің әлеуметтік мүдделеріне бағдарлануы тиістілігі (мәселен биология, химия, кәсіптік білім, әдебиет салалары бойынша зерттеу нәтижелері негізінде жасалатын құжат; табиғаттағы, өндірістегі, қоғамдағы сәйкессіздіктерді жоюға бағытталған іс-әрекет бағдарламалары, ұсыныстар; заң жобалары, анықтамалық материалдар, сөздіктер шеберханалар жобасы және т.б.).

Мұндай жоба жан-жақты ойластырылған құрылымды, тіпті оны былай қойғанда, оған қатысушылардың әрқайсысының қызметтері анықталған, бүткіл іс-әрекеттерінің сценарийін, нақты тұжырымдарды, яғни жобалық іс-әрекеттің нәтижелерінің рәсімделуін, және соңғы өнімнің рәсімделуіне барлығының қатысуын көздейді.

Екінші белгіге сәйкес жобалардың типтері.

Моножобалар. Әдетте, мұндай жобалар бір пәннің шеңберінде жүргізіледі.

Осы орайда, сабақтар топтамасының барысында меңгертілетін ең күрделі бөлім немесе тақырып таңдалады. Моножобамен жұмыс барысында проблеманың шешімін іздестіруде өзге салалардағы білімдер де қолданылады. Мұндай жобада тек жобаның ғана емес, нәтижесінде білім алушылардың шамамен қабылдауға тиісті білімдері және іскерліктерінің мақсаттары мен міндеттері нақты айқындалып, сабақтар бойынша мұқият ойластырылған құрылымын талап етеді. Әрбір сабақтағы топтар бойынша жұмыс логикасы (топтардағы рөлдерді білім алушылардың өздері анықтайды), жобаға қатысушылардың өздері таңдаған презентациялардың формалары алдын-ала жоспарланады.

Пәнаралық жобалар. Олар әдетте сабақтан тыс уақытта орындалады. Бұлар жобаға қатысушылардың барлығы үшін маңызды болатын қайсыбір жеткілікті деңгейдегі күрделі проблеманың шешімін іздестіруді жоспарлайтын бір-екі пәнге қатысты, көлемді, ұзаққа созылатын, жалпы мектепшілік кішігірім жобалар. Оған қоса, осы іспеттес жобаларды орындау мамандар жағынан өте жоғары біліктілікті, нақты айқындалған зерттеу міндеттері қойылған, аралық және қорытынды презентациялардың формалары белгіленген көптеген шығармашылық топтардың үйлесімді жұмыс істеуін талап етеді.

Жобамен жұмыс кезеңдері. Жобамен жұмыс жүргізу ізденіс, құрастыру, технологиялық, қорытынды кезеңдері арқылы жүзеге асырылады.

1 Ізденіс кезеңі.

- 1.1 Проблеманы анықтау және талдау.
- 1.2 Жобаның тақырыбын таңдау;
- 1.3 Жобалық іс-әрекеттерді кезеңдер бойынша жоспарлау.
- 1.4 Жобаның тақырыбы бойынша мәліметтерді жинау, зерттеу, өңдемелеу.

2 Құрастыру кезеңі.

- 2.1 Жоба міндеттерінің тиімді шешімін іздестіру.
- 2.2 Құрастыру варианттарын іздестіру.
- 2.3 Орындау технологиясын таңдау.
- 2.4 Экономикалық баға беру.
- 2.5 Сараптама жүргізу.

2.6 Құрастыру және технологиялық құжаттарын дайындау.

3 Технологиялық кезең.

- 3.1 Жобаны практика жүзінде іске асыру жоспарын құру.
- 3.2 Жоспарланған технологиялық операцияларды орындау.
- 3.3 Сапаның ағымдағы тексерілуі.
- 3.4 Технологияның құрылымына қажетті өзгерістер енгізу.

Қорытынды кезең.

- 4.1 Жобаның орындалу сапасына баға беру.
- 4.2 Жоба нәтижелерінің орындалуына талдау жасау.
- 4.3 Жоба нәтижелерін пайдалану мүмкіндіктерін зерттеу (көрме, жобалар банкіне ұсыну, публикациялар және т.б.).

«Жобалау әдісінің» негізін білім алушылардың танымдық іскерліктерін, өзінің білімін өз бетімен құрастыра алу және ақпараттық кеңістікте бағдар ала алу іскерліктерін, сонымен бірге, сыни тұрғыдан ойлауын дамыту сияқты сапалары құрайды. Жобалау әдісі әрдайым білім алушының белгілі бір уақыт бөлігінде жеке, жұппен, топпен өз бетімен іс-әрекет етуіне бағдарланған. Аталған әдіс оқытудағы топтық тұрғымен (cooperative learning) табиғи түрде үйлесе келе, қандай да бір проблеманың шешімін іздестіруді қарастырады. Ал проблеманың шешімін іздестіру өз кезегінде, бір жағынан, оқытудың сан алуан әдістері мен құралдарының жиынтығын пайдалануды, екінші жағынан, ғылымның, техниканың, технологияның, шығармашылық салалардың түрлі ағымдарынан білімнің және іскерліктердің кіріктірілуін талап етеді. Орындалған жобалардың нәтижесі «көзге көрінетін» болуы тиіс: егер теориялық проблема болса, онда оның нақты шешімі, ал егер практикалық болса, ендірілуге дайын нақты нәтижесі болуы тиіс.

Ғалымдардың пайымдауынша: «Егер жобалау әдісін педагогикалық технология ретінде қарастырсақ, онда бұл технология өзінің мәнінде, зерттеушілік, ізденушілік, проблемалық, шығармашылық әдістердің жиынтығынан құралады»¹.

¹Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: Учеб. Пособие для студ.пед.вузов и системы повыш. Квалиф. пед.кадров / Е.С.Полат, М.Ю.Бухаркина, М.В.Моисеева, А.Е.Петров; Под ред. Е.С.Полат.-2-е изд.,стер. –М.: Издательский центр «Академия», 2005. –С. 67.

5.4. Кәсіптік білім берудегі модульдік және тұлғаға бағдарлы технологиялар

Модульдік оқыту және рейтинг - бақылау жүйесінің ерекшеліктеріне тоқталар болсақ, модуль дегеніміз - міндетті түрде білім алушының білімі мен біліктерін тексеру элементі бар оқу материалының логикалық аяқталған бөлімі. Модульді құрастыру негізіне пәннің жұмыс бағдарламасы алынады. Ол көбіне пәннің тақырыптарына немесе өзара байланысты тақырыптар блогына сәйкес келеді. Бірақ, тақырыптан айырмашылығы – модульде: тапсырма, жұмыс, білім алушылардың сабаққа қатысуы, білім алушылардың старттық (бастапқы), аралық және қорытынды білім деңгейі – бәрі-бәрі өлшеніп, бағаланып отырады. Оқу модулі қайта жаңғыртушы оқу циклы ретінде үш құрамды бөліктен тұрады: кіріспе, сөйлесу және қорытынды. Модуль білім алушының өз бетімен еңбектену, оқу-танымдық үдерісті басқара алу икемділігінің дамуын қамтамасыз етеді (1- кесте).

1-кесте

Модульдік оқыту технологиясы

Сонымен, модульдік оқыту технологиясы құрлымының мынадай нұсқасын көреміз:

1. Оқу мақсаттарымен таныстыру:
2. Мазмұны жақын тақырыптар тобымен немесе тарау бойынша жасалған жалпы модульмен таныстыру.
3. Оқытушының оқу материалын қысқаша баяндауы.
4. Өзара сөйлесу негізінде білім алушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру және әрбір білім алушының еңбек нәтижесін әр сабақта бағалап отыру.
5. Жалпы тақырыпқа, тарауға («өсу» бағытымен) 4-7 рет қайта оралу негізінде оқу материалын оқып-үйрену.
6. Тұтас тақырып бойынша тестілеу.
7. **Тақырып бойынша қалыпты сынақ (өзіндік жұмыс, бақылау жұмысы, т.б.).**

Оқу модулін құрудың тағы бір ерекшелігі - оқытушының даярлық жүйесі. Ал педагогикалық үдеріс барысында ол фасилитатор, кеңесші және білім алушылардың танымдық үдерісін ұйымдастырушы ролінде болады. Оқытушы бір оқу модуліне бөлінетін сағат санын анықтап алғаннан соң, оның мақсатын, мазмұнын және нәтижелерін, сондай-ақ, сол модуль сабақтарын ұйымдастырудың формасын ойластырып, оқу модулін құрады.

Оқытушының алдын-ала жүргізетін жұмысы төмендегідей әрекет-қадамдардан тұрады: берілген тарау, блок немесе тақырып бойынша бағдарламада меңгерілуі тиіс деп көрсетілген мақсаттар мен міндеттерді айқындау; берілген модуль бойынша оқу материалының тұтас мазмұнын оқып зерттеу; берілген модуль бойынша негізгі мағынаны беретін түйінді ұғымдарды, тақырып бойынша негізгі ақпарат беретін рефлексивтік (код сияқты) сөздерді табу. Олардың өзара байланысы мен өзара бағыныштылығын анықтау; тұтас тақырып бойынша тірек сызбаларын құрастыру (анықталған түйінді ұғымдар мен «кодтар» негізінде); оқу модулінің тұтас мазмұны бойынша тестілік тапсырмалар құрастыру (15- 20 тапсырма шамасында).

Берілген модульдегі оқу материалының тұтастай мазмұны бойынша сынаққа қажетті сұрақтар мен тапсырмалар блогын құрастыру (оқу пәнінің ерекшелігіне байланысты сынақты алмастыруға болады). Сөйлесу бөлімін әзірлеу. Оқытудың белсенді формаларын таңдау. Оқу материалының мазмұны бойынша әрбір білім алушыға арнап күрделі дәрежедегі тапсырмалар және ізденушілік (зерттеушілік) элементтері бар аса күрделі дәрежедегі тапсырмалар әзірленеді.

Модульдік оқыту технологиясында білім алушылардың оқу іс-әрекетінің нәтижелерін бағалаудың, өзін-өзі және бірін-бірі бағалаудың мәні зор. Білім алушылар білімін бағалау балдық жүйемен жүреді, онда әрбір білім алушыға әртүрлі күрделілік деңгейіндегі үш тапсырма беріледі. Олар шартты белгілермен көрсетіледі.

Топтық жұмыс формасын ұйымдастыруда бірін-бірі бағалау әдісін қолдануға болады. Сонымен, талқылауға ұсынылып отырған бұл технологияның: білім алушы тұлғасының танымдық қабілеттерін дамытуға; таным үдерістерін дамытуға; белсенді сөздік қорын, ауызша және жазбаша тілін дамытуға; тұлғаның қиындықтарға даяр болу және оны жеңе білу, қарым-қатынас, ойын, танымдық, қауіпсіздік, сыйласу, шығармашылық өзін-өзі белсендіру, өзін-өзі бекіту қажеттіліктерін қанғаттандыруға әсер ететіні сөзсіз.

Модульдік оқытуда оқу материалын үйренудің реті, игеруге тиісті негізгі ұғымдар, дағдылар мен біліктер, материалды игерудің деңгейі мен сапасы-барлығы алдын-ала жоспарланып қойылады. Модульдердің саны пәннің ішкі ерекшеліктеріне, сонымен қатар оқытудың қажетті бақылу жиілігіне де байланысты. Модульдік оқыту рейтингтік бақылау жүйесімен тығыз байланысты. Модуль неғұрлым ірі және маңыздырақ болса, соғұрлым оған балалар саны көбірек беріледі. Пәннің базалық мазмұнды ұғымы, құрамында базалық мазмұнды блоктар логикалық бір жүйеге келтірілген, оқу модулі ұғымымен тығыз байланысты.

Базалық ұғымдар негізінде модуль бойынша істелетін істердің барлығын қамтитын және модульді оқып біткеннен кейін бақылауға (әдетте тест түрінде) алынатын сұрақтар мен тапсырмалар құрастырылады. Әрбір модуль қарастырылып болғаннан кейін, тест бақылауының нәтижелері бойынша оқытушы білім алушыларға қажетті ұсыныстар жасайды.

Витогенді технология – инновациялық технология, оның пайда болуы мен дамуына, түрлеріне тоқталмас бұрын, қазіргі білім беру жүйесінің негізгі бағытарына тоқталу керек. Жаңа технологияларды оқыту үдерісінде пайдалану қажеттіліктен туындады. Ғылыми-техникалық даму ғасырындағы жаңа қажетті жағдайдың бірі – интеллектуалдық, шығармашылық, гуманды жас ұрпақты тәрбиелеу. Даму педагогикалық оқыту үдерісінің, терең мағыналы мәніне айналды. Осы жаңа педагогикалық технологиялардың бірі – витогенді технология.

«Витогенді» сөзі латын тілінен аударғанда «өмір», «тіршілікке қатысты құбылыс» деген мағынаны береді. Витогенді технологияны

оқыту үдерісінде пайдаланудың өте тиімді болатындығы ғылымда дәлелденген. Мұны голографиялық тәсіл деп атайды. Голография - заттың көлемді кескінін алуға мүмкіндік беретін әдіс. Голография ұғымы ғылымға 1993 жылы енгізілді. Одан әрі голографиялық сана деген ұғым пайда болды.

Ғалымдар голографиялық ситуация деген ұғымды да енгізді. Ол оқыту үдерісінде оқытудың мазмұнын мақсатты бағытталған, ең аз дегенде үш жобаның (проекция) қосылуынан туындайтын көлемді ашуға бағытталды.

Витогенді технология негізінде білім алушы өз білімін анықтай алады, оған жаңа білімді қосады, шығармашылық мүмкіндігін көрсетеді, құбылыстар арасындағы байланысты көрсете алады, жоба түзе алу мүмкіндігі туындайды, қиялдай алатын болады. Осылайша, білім алушы алдына қойған мақсаты бойынша жұмыс істеуге дағдыланады.

Проблемалық оқыту. Қазіргі заманғы білім берудің басты мақсаты - мамандарды әлемді шығармашылық тұрғыдан өзгертудің әдістемесімен қаруландыру. Осы тұрғыдан алғанда ғылыми міндеттерді дәстүрлі емес әдістермен шешудің жолы ретінде проблемалық оқыту жүйесінің ұсынылуы заңды құбылыс.

Проблемалық оқыту өзінің мазмұны мен құрылымы бойынша оқытушы мен білім алушылардың шығармашылық үдерістерін жинақтайтын оқытудың педагогикалық технологиясы болып табылады. Оның басқа технологиялардан айырмашылығы, біріншіден, оқу-іс әрекетінің барлық құрылымы функциональды түрде әрекет етеді, екіншіден, проблемалық оқытуда әрекеттің моделін құру кезеңі мен субъектінің шешу тәсілін өз бетімен таңдап алуы, яғни әрекетті өздігінен реттеуі үстем болады. Проблемалық оқытуда оқытушы білім алушыға білуге тиісті таным-түсінікті өзі айтып бермейді, қайта шәкіртке іздетеді. Олар ұғынуға тиісті заңдар мен заңдылықтарды, теориялық танымды, ақыл-ой тұжырымдарды білім алушының өздеріне іздету арқылы тапқызып, деркелерді талдап, талқылау арқылы жеткен нәтижені, түсінік-танымды, тиісті білімді меңгеруі болып шығады. Сонда, бұл жол білім алушының проблеманы шешу, түрлі проблемалық жағдаятты талдау, болжамды айқындау, күрделі мәселе түйінін тарқату, мүмкіндігіне қарай, тәжірибеде сынау нәтижесінде қол жеткен таным-түсінікті меңгеруде алған білімі деп танимыз. Мұндай іс-әрекет барысындағы жүйе мынадай:

Проблемалық оқытуда оқытушы білім алушыға білім жүйесін ұқтырумен және олардың іскерлік дағдысын қалыптастырумен

қатар шәкірттің танымдық, шығармашылық бағдарда болуына жол нұсқайды. Тиісті тақырып бойынша проблемалық сұрақтарды шешудің жолдарын қарастыру, оны шешу шәкірттің үлесіне тиісті. Жаңа білімді игеру барысында білім алушы өздігінен ізденіп және оны практикада қолдана алу бағдарында еңбектенеді. Проблемалық оқытуда білім алушының ғылым негіздерін мегерудегі дербестігін, қабілетін дамыту көзделеді. Білім алушының ойлануы, іс-әрекеттегі ізденісі үшін репродуктивтік, продуктивтік және шығармашылық жолдары сәйкестендіріле пайдаланылады. Репродуктивтік жолдар негізінде атқарылатын іс-әрекет үлгі алгоритм бойынша орындалса, продуктивтік жолда білім алушы жағдаятты өзінше шешуге әрекеттеніп, жаңаша ізденуге мән береді. Ал шығармашылықта эвристикалық іс-әрекетке көшіп, проблеманы шешуде тосыннан келген ойларын ұсынып, жұмысты өзінше орындайды.

Білім беру саласында түсіндірмелі иллюстративтік оқыту жолының мәнділігі, ой-пікір айқын, жүйелі болғандықтан, ондағы мағлұматты білім алушы қиналмай-ақ тез ұғынады, сол күйінде қайталап айтып бере алады. Ал мұндағы әлсіздік-берілетін білім, түсінік репродуктивтік, яғни қайталау түріне келеді де, білім алушының іс-әрекеттегі өзіндік ізденісі мен өз бетімен ойлануына аса мән берілмейді. Орта оқу орындарындағы білімдендіру жүйесінде осы жол етек алған. Педагогика тарихында И.Герbartтық деп аталып кеткен бұл дәстүрлік жолдан көптеген оқытушылар шыға алмай шырмалып келеді, өйткені жаттандылық түріндегі оқытуға тым бейімделіп кеткендікпен қатар, екінші жағынан пәндік әдістемелік әдебиеттер осы жүйеге бағдарланған. Оқытушының іс-әрекеті: проблемалы жағдаят туғызу, проблеманың мән-мазмұны туралы ойлауды ұйымдастырады; тиісті қарама-қайшылыққа байланысты туындап отырған болжам-жорамалды шешуді ұйымдастырады; болжам-жорамалды тексеріп көруді ұйымдастырады; жүзеге асырылмақ нәтижеге байланысты тұжырымдама жасауды ұйымдастырады.

Білім алушының іс-әрекеті: кедергі мен қайшылық неде екенін аңғарып, оны зерттеп білу; шешуге тиісті проблеманы айқындау; тиісті мәселеге байланысты өзінше болжам, жорамал жасап, оны шешуге талпыну.

Болжам жасауда жорамалға талдау жасалып, қойылған міндеттің шешімі тәжірибеде сынап байқалады. Қол жеткен нәтижені талдап, тиісті қорытынды жасап, алған білімін жүзеге асырады. Проблемалық оқытудың пайдалы жағы, білім алушыны шығармашылыққа

бейімдеп, күрделі мәселені шешу жолында ізденіске құлшындырып, ойлау қабілетін дамытады. Ол білім алушының ойлауын жетілдіріп, ой еңбегіне қызықтырып, ақыл-санасын өрістетуге ықпал етеді.

Проблемадан туған кедергіні жеңу жолындағы ізденісі мен талпынысы шәкірттің білім-білігінің нәтижелі, таным-түсінігінің жоғары деңгейге көтеріле түсудегі мүмкіндігін арттырады. Білім алушыны ой еңбегі саласында тиісті дәрежеге жеткізеді, іздеп таба білуге машықтандырады.

Білім беру жүйесіндегі реформалар мен қазіргі мектептің тұлғалық-бағдарлы оқытуға бет бұруы болашақ білім алушылардың кәсіби бағыттылығының даярлығына жаңа талаптар қояды. Білім беру жүйесі дамуының қазіргі кезеңі жаңа парадигмаға өтудің жолдарын іздестірумен, яғни білім берудің жаңа мақсатының жетістіктерімен байланысты.

«Педагогикалық технология» түсінігі үш түрлі құбылыс ретінде ұсынылады: ғылыми; іс-жүргізу, суреттеу; ықпалды іс-жүргізу.

Сонымен, педагогикалық технология оқытудың ұтымды жолдарын зерттейтін ғылым ретінде жұмыс істейді және оқуда қолданылатын тәсілдер жүйесі ретінде де, оқытудың шынайы барысы ретінде де қарастырылады.

Дамыта оқыту технологиясының мақсаты – балаларды дамыту, өз бетімен ойлауға, әрекет ете алуға үйретуді балалармен ынтымақтастықта іске асыру.

Дамыта оқыту технологиясы күрделі құрылымды, біртұтас педагогикалық жүйе. Оның нәтижесінде әр оқушының өзін-өзі өзгертуші субъект дәрежесіне көтерілуі көзделіп, оқыту барысында соған лайық жағдай жасалады. Дамыта оқытудың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы көздеген мақсатында, негізгі факторында, оқытушының рөлі мен атқаратын қызметінде, әдіс-тәсілінде, т.б. Бұл идеялар бүгінгі таңда қолдау табуда. Педагогика ғылымының зерттеушілері тәлім-тәрбие беру үрдісінің негізгі мақсаты білім алушы тұлғасын дамыту деп таниды.

Сондықтан, мектеп мақсаты баланың табиғи күштері мен мүмкіншіліктерінің өзіндік ашылуына қолайлы жағдай жасау болып табылады. Ол үшін тұлғаның дамуын көздейтін білім беру үдерісін, ұйымдастырудың түрлі әдістері мен амалдарын анықтап, жүзеге асыру қажет.

Сын тұрғысынан ойлау технологиясы. «Сыни ойлау» анықтамасына еш келмейтін ойлаудың үшінші түрі – ол

шығармашылық немесе көкейкесті ойлау. Сонымен, сыни тұрғыдан ойлау үш бөліктен тұрады:

- біріншіден, сыни тұрғыдан ойлау өзіндік және жеке ойлау болып табылады.

- екіншіден, ақпарат сыни тұрғыдан ойлаудың соңғы емес, бастапқы пункті болып табылады.

- үшіншіден, сыни тұрғыдан ойлау сұрақтар қойып, шешімін табуды қажет ететін мәселені анықтаудан басталады.

- төртіншіден, сыни тұрғыдан ойлау көңілге қонымды дәлелге ұмтылады. Сыни тұрғыдан ойлайтын адам мәселені шешудің жолын өзі іздеп табады да, сол шешімдерді негізі бар, саналы дәлелдермен нақтылай түседі. Ойымызды қорыта келсек, инновация жаңалық енгізумен байланысты. Бірақта, зерттеушілердің айтуы бойынша кез-келген жаңалық, үнемі жоғары нәтиже көрсете бермейді[8].

Ойын технологиялары педагогикалық үдерісті ұйымдастыру формаларының бірі болып табылады. Ойынның тәрбиелік, дамытушылық және эвристикалық мүмкіндіктері бастауыш сынып оқытушыларының даярлығын жетілдіруге игі әсерін тигізеді.

Ойын технологиялары белсенді тұлғааралық қарым-қатынас пен өзін-өзі анықтау үшін өте қажет. Әрбір пәнді оқыту барысында ойындарды пайдалану болашақ мұғалімдерге өздерінің іскерлік сапалары мен тұлғалық қасиеттерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді.

Ойын технологиялары оқу үдерісін белсендіру және жетілдіру құралы ретінде мына жағдайларда қолданылады:

- оқу пәнінің ұғымдарын, тақырыптарын және тұтас бөлімін меңгеру үшін дербес технология ретінде;

- жалпы технологияның бір бөлігі ретінде;

- сабақ немесе оның бір бөлігі ретінде;

- сыныптан тыс жұмыс үшін дербес технология ретінде.

Ж.А.Қараевтың «Үш өлшемді әдістемелік жүйе педагогикалық технологиясы» атты зерттеу нәтижесі қазір Қазақстанның бар аймағында ғылыми тәжірбиеден, сынақтан өтіп, оқыту жүйесінің белсенді әдісіне айналды.¹ Үш өлшемді әдістемелік жүйеде, оқыту келесі формула бойынша анықталады: мақсат-мотив-іс-әрекет-рефлексия-теориялық білім.

Педагогика ғылымының докторы, Ж.Қараевтың деңгейлік

¹Қараев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения: автореф. Дисс. Докт.пед.наук. - Москва, 1997. -48 с.

оқыту жүйесі туралы іліміне сүйеніп, әр пән бойынша деңгейлік тапсырмалар дайындауға болады. Профессор Ж.Қараевтың деңгей-леп-саралап оқыту технологиясы жаңаша өзгерген мақсатпен білім алушылардың өздігінен танып, іздену іс-әрекеттерін меңгертуді талап етеді.

Негізгі ұғымдар сөздігі

Инновация (латын сөзі – Innovation) - жаңаның мазмұны және ұйымдастырылуы. Педагогикалық инновацияның бағыттары: білім берудің жаңа мазмұнын қалыптастыру; балалардың даму жүйесін, әдістемесін, педагогикалық технологияларын жасау және жүзеге асыру; оқу орындарының жаңа түрлерін құру т.б.

Инновациялық қызмет – нәтижесі, экономикалық өсу мен бәсекелестік қабілеттілігі үшін пайдаланылатын жаңа идеяларды, ғылыми білімді, технологияларды және өнім түрлерін өндірістің түрлі салаларына және қоғамды басқару салаларына енгізуге бағытталған қызмет.

Педагогикалық инноватика - Педагогикалық жаңа енгізулер (инновациялар) - мақсатты бағытталған өзгерістер, олар білім беру мекемесінің әрекетіне жаңа, салыстырмалы тұрақты элементтерді енгізіп, оның дамуына және қызметіне тиімді әсер етеді. Педагогикалық жаңа енгізулердің таратылуының факторлары: кең ауқымдағы әлеуметтік шарттар; педагогикалық идеялардағы қоғамдық қатынастың басымдылығы, білім беру саласындағы мемлекеттің саясаты. Жекелеген әлеуметтік шарттар: нақты мемлекеттік және қоғамдық институттардың әрекеті, бұқаралық ақпарат құралдары, білім беру ұйымдары, өнерпаз шығармашылық педагогикалық бірлестіктер. Жекелік факторлар: педагогикалық инноватиканы жасаушылардың және насихаттаушылардың тұлғалық ерекшеліктері.

Педагогикалық технология (оқыту технологиясы) - білім беру формаларын оңтайландыру міндетін көздейтін адам және техника ресурстарын есепке ала отырып, бүткіл оқыту және білімді игеру үдерісін жасаудың, қолданудың және анықтаудың жүйелі әдісі. Педагогикалық технологияның негізгі компоненттері: оқыту мақсатын қою; оқыту дәрежесін алдын-ала бағалау; оқыту материалдарын даярлау және оқыту процедураларын жасау; оқыту нәтижесін ағымды және қорытынды бағалау, коррекциялау (түзетудің) материалдарын жасау; нәтижені қорытынды бағалау және жаңа мақсат қою.

Оқу-тәрбие үрдісін технологияландыру – бұл, тәрбие мен оқыту мәселелерін сапалы деңгейде шешуге мүмкіндік беретін объективті құбылыс.

Дистанциялық оқыту (қашықтықтан білім беру) - оқыту нысандарының бірі, электрондық және телекоммуникациялық құралдар арқылы білім беру ұйымдарынан қашықта орналасқан адамдардың оқу-танымдық қызметі мен дамуына нысаналы және әдістемелі түрде ұйымдастырылған басшылық жасау.

Жеке-тұлғалық бағдарлы оқыту - Білім алушының қабілеті мен мүмкіншілігін, жеке-дара ерекшелігінің дамуына қажетті шартын құру үдерісін барлық жағынан қамтамасыз ететін оқытуды ұйымдастыру.

Жобалау әдісі - оқытудың жүйесі, онда білім алушылар біртіндеп күрделенетін практикалық тапсырмаларды - жобаларды жоспарлау және орындау барысында білімдер мен іскерліктерге ие болады. АҚШ-та ХІХ ғ. екінші жартысында пайда болды. ХХ ғ. 20-шы жылдарында кеңестік мектептерде қолданылды. Қазіргі кезеңде тұлғаның шығармашылық өзіндік дамуының тәсілі ретінде қайтадан кеңінен қолданылуда.

Сұрақтар мен тапсырмалар:

* Білім саласындағы «инновациялық үдерістер» терминінің мәнін түсіндіріңіз.

* «Педагогикалық технология» ұғымына анықтама беріңіздер.

* «Оқыту технологиясы» ұғымына анықтама беріңіздер.

* Педагогикалық технологиялардың мәнін анықтаудағы тұрғыларды атаңдар.

* Ғалымдардың педагогикалық технологияларды жіктелеуде алынатын негіздемелері қандай?

* Педагогикалық технология және оқыту әдістемесі ұғымдарының айырмашылығы неде?

* Педагогикалық технологияларға жасалған жіктемелер топтарына сипаттама беріңіздер.

* Педагогикалық технологиялардың танымдық үдерістерді ұйымдастыру және басқару типтері бойынша берілген жіктемелеріне сипаттама беріңіздер.

* Жеке-тұлғалық бағдарланған технологиялардың антропоцентрлік, гумандық және дидактикоцентрлік мәнін түсіндіріңіздер.

- * Ойын технологиясының атқаратын қызметтері қандай?
- * Ш. А. Амонашвилидің гуманды-тұлғалық технологиясының тұжырымдамалық қағидаларының мәнін қалай түсінесіз?
- * Б.Блум таксоманияларына сипаттама беріңіздер.
- * Педагогикалық технологиялардың көмегімен жеке тұлғалық бағдарланған оқытудың қандай идеяларын және принциптерін жүзеге асыруға болады?
- * Проблемалы оқытудың әдістерін, деңгейлерін, технологиялық адымдарын атап беріңіздер.
- * ҰОӘ технологиясы бойынша оқыту принциптерін атап беріңіздер.
- * Саралап оқытудың мәні неде?
- * Модульдік оқыту технологиясына сипаттама беріңіздер.
- * Модульдік оқыту технологиясының қандай принциптерін білесіздер?
- * **Жобалау әдісі** технологиясын пайдалану үшін оқытушы қандай дидактикалық білімдер мен іскерліктерді меңгеруі тиіс?
- * Интернет жүйесінің ақпараттық ресурстарына не жатады?

Әдебиеттер:

Негізгі әдебиеттер:

- Беспалько В.П.* Слагаемые педагогической технологии. - М.,1989.
- Гузев В.В.* Образовательная технология: от приема до философии.-М.,1996.
- Дидактика средней школы./Под ред.М.Н.Скаткина.* – М.: «Промсвещение»,1998.
- Загвязинский В.И.* Теория обучения: Современная интерпретация: Учебн. пособие для студ. высш. пед.заведений. - М.: «Академия», 2001.
- Кларин М.В.* Педагогическая технология в учебном процессе. –М.: «Знание», 1998.
- Личностно-ориентированное обучение: теории и технологии: Учебн. Пособие /Под ред. Н.Н.Никитиной.* – Ульяновск: ИПК ПРО, 1998.
- Никитина Н.Н.* Современные педагогические теории технологии: Метод реком.- Ульяновск: ИПК ПРО, 1999.
- Кусаинов Г.М.* Новая педагогическая технология: методология, теория, практика.- Усть-Каменогорск, 1997-242с.

Бөрібаев Б., Балапанов Е. Жаңа ақпараттық технологиялар. – Алматы, 2001.

Жанпейсова М.М. Модульная технология обучения как средство развития ученика. – Алматы, 2001.

Манабаева А.Ш., Абылайхан С.М., Алышынбаева Ж.Е. Қазіргі білім беру технологиялары Оқу-әдістемелік құралы. Қарағанды, Санат баспасы, 2007, 80б.

Шкутина Л.А., Танасейчук М.К. Развивающая профдиагностика и педагогические технологии.- Алматы: Ғылым, 2000.-200с.

Қосымша әдебиеттер:

Жексембекова В.А., Алинова М.Ш. Контроль учебных достижений обучающихся как фактор внедрения кредитной системы обучения в условиях модернизации казахстанского общества: учебное пособие. - Павлодар: Кереку, 2009. - 173 с.

Баймуханов Б., Караев Ж., Тульбасова Б. Дидактические особенности использования информационных технологий обучения //Высшая школа Казахстана, 2000, №6. - С. 46-53.

Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. - Алматы: Ғылым, 2001.- С. 63-70.

Мынбаева А.К. Дидактические основы информационных технологий обучения студентов: дисс. канд. пед. наук. - Алматы, 2001. - 198 с.

Вендровская Р.Б. Уроки дифференцированного обучения. //Советская педагогика, 1990, №11.

Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1991.

Гильбух Ю.З. Внимание: одаренные дети. - М.: Знание, 1991.

Границкая А.С. Научить думать и действовать. – М., 1991.

Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.,1996.

Дьяченко В.К. Сотрудничество в обучении. – М.,1991.

Железнякова О.М. Проблемное обучение: технологический аспект.-Ульяновск, 1996.

Занков Л.В. Избранные педагогические труды. – М., 1990.

Калмыкова З.И. Психологические основы развивающего обучения. – М.,1979.

Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. – М.,1994.

Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном управлении. - М.: Знание, 1989.

Личностно-ориентированное обучение: теории и технологии: Учебное пособие /Под ред. Н.Н.Никитиной.-Ульяновск: ИПК ПРО, 1998.

Меерович М.И., Шрагина Л.И. Технология творческого мышления: Практич. пособ. – Мн.: Харвест, 2003.

Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе: Кн. Для учителей. – М.,1977.

Никитина Н.Н., Железнякова О.М., Петухов М.А. Основы профессионально-педагогической деятельности. М., 2002.

Оконь В. Введение в общую дидактику. – М.: «Высшая школа», 1990

Педагогические технологии: что это такое и как их использовать в школе. /Под ред. Т.И.Шамовой, П.И. Третьякова. –М.- Тюмень,1994.

Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. М., 1998

Теоретические основы обучения в школе /Под ред. В.В.Краевского, И.Я. Лернера. – М.,1989.

Третьяков П.Н., Сенновский И.Б. Технология модульного обучения в школе. – М., 1997

Унт И. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.,1990

Фридман Л.М., Маху В.И. Проблемная организация учебного процесса. /Метод. разработка. – М.,1990.

Шаталов В.Ф. Куда и как исчезли тройки? Или: Точка опоры. – М.: «Педагогика», 1987.

Эллис А., Фортс Дж. Педагогические инновации. - М., 1993.

Юцявичене П.А. Теория и практика модульного обучения. – Каунас, 1989.

Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения. Пед.ғыл.докт.дисс. авторефераты.- Алматы, 1994.

Гузеев В.В. Планирование результатов образования и образовательная технология. М.: Народное образование, 2000. – с. 206.

VI БӨЛІМ. КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ

Жоспар:

6.1. Кәсіптік білім беру саласындағы педагогикалық менеджменттің мақсаттары мен міндеттері.

6.2. Педагогикалық жүйені басқарудың жалпы принциптері және әдістері.

6.3. Педагогикалық жүйе қызметінің тиімділігін арттыруда менеджер тұлғасының рөлі.

6.1. Кәсіптік білім берудегі педагогикалық менеджменттің мақсаттары мен міндеттері

Педагогика ғылымы мен тәжірибесінде тұтас педагогикалық үдерісті басқару ғылыми тұрғыдан қарастырылып, оған қатаң ғылыми негізделген сипаттама беруге деген ұмтылыс күшейе түсуде. Шындығында, басқару тек техникалық және өндірістік үдерістерге ғана емес, сонымен бірге педагогика сияқты күрделі әлеуметтік жүйе үшін де қажет.

Жалпы басқару дегенді – шешім қабылдауға бағытталған, белгіленген мақсатқа сәйкес басқару нысанын ұйымдастыру, қадағалау, реттеу, алынған шынайы ақпарат негізінде талдау жасап, нәтижесінің қорытындысын шығару әрекеті деп түсіндіруге болады. Басқару нысаны биологиялық, техникалық, әлеуметтік жүйелер болуы мүмкін. Әлеуметтік жүйенің бірі ауыл, аудан, облыс, мемлекет көлемін қамтитын білім беру жүйесі деп білеміз. Бұл жерде білім беру жүйесі ретінде ҚР білім және ғылым министрлігін, облыстық білім департаменттерін, аудандық білім бөлімдерін атаймыз. Ал кәсіптік білім беру мекемесі күрделі қозғалыстағы әлеуметтік жүйе ретінде білім беруді мекемеішілік басқарудың нысаны болады. Біз білім беру мекемесін басқару немесе оның компоненттері туралы айтқанда, оларды жалпы жүйе - орта білім беру мекемесін басқарудың бөліктері ретінде қарастырамыз. Ол бөліктерге тұтас педагогикалық, сынып сабақ жүйесі, білім беру мекемесіндегі тәрбие жұмысының жүйесі, білім алушыларға еңбектік тәрбие, кәсіптік бағдар беру жүйесі және т.б. жатады.

Білім беру жүйесінің мемлекеттік сипаты елдегі «Білім туралы» Заңы аясындағы бірыңғай мемлекеттік саясат негізінде жүргізілуімен ерекшеленеді. Заң аясында Қазақстан Республикасының білім саласына басымдық берілген, яғни еліміздің әлеуметтік-экономикалық, саяси, халықаралық салаларындағы жетістіктері білім саласындағы жетістіктерімен байланыстырылады. Білім саласының басымдылығы білім беру жүйесінің материалдық, қаржылық мәселелерін бірінші кезекте шешуді талап етеді.

Сонымен бірге, білім беруді басқарудың мемлекеттік сипаты «Білім туралы» Заңда белгіленген мемлекеттік саясат принциптерінің мынадай бағыттарымен де айқындалады:

- білім берудің гуманистік сипаты, жалпы адамзаттық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке тұлға бостандығының басымдылығы. Азаматтық пен Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу;

- республикадағы мәдени және білім беру кеңістігінің біртұтастығы, аз ұлттардың білім беру жүйесінің қорғалуы;

- білімнің жалпыға бірдейлігі, білім беру жүйесінің дайындығы, даму деңгейі мен ерекшеліктеріне бейімделгіштігі;

- білім беру жүйесінің еркіндігі мен көптүрлілігі;

- білім беруді басқарудың демократиялық, мемлекеттік, қоғамдық сипаты. Білім беру мекемелерінің дербестігі.

Білім беруді басқарудың жергілікті органдары мемлекеттік саясатты мемлекеттік білім стандарттарын сақтау арқылы іске асырады. Білім стандарты оқу бағдарламасының міндетті ең аз және білім алушылар жүктемесінің барынша көп көлемі мен бітірушілерге қойылатын талап деңгейін қамтиды. Білім беруді басқару органдарының міндеті білім алуды формальді түрде қамтамасыз етумен шектелмейді, ол, сонымен бірге, жеке тұлғаның өзін-өзі айқындауына қолайлы жағдай туғызады.

Білім беру саласында мемлекеттік саясатты дәйекті іске асыру үшін, білім беруді басқарудың мемлекеттік органдары құрылады. Олар республикалық, облыстық, қалалық және аудандық басқару мекемелері.

«Менеджмент» термині ағылшын тілінің «manage» деген сөзінен шыққан, яғни «басқару», «менгеру», «басшылық жасау» деген ұғымдарды білдіреді. Менеджмент сөзінің жалпы түсінігі басшының алдына қойған мақсаттарға қол жеткізуде, басқа адамдардың еңбектерін, қабілеттерін жұмылдыра білуі. Бір сөзбен айтқанда,

менеджмент - ғылым мен адамдарды және әлеуметтік үдерістерді басқару өнерін біріктіру. Отандық сөздік қорымызда бұл термин қайта құру жылдарында «басқару», «басшылық жасау» сөздерінің баламасы ретінде пайда болды. Ол кезде номенклатуралық басшылық жүйесіне ілінген кадрларды кәсіби біліктілігі, ұйымдастырушылық қабілетіне қарамастан бір орыннан екінші орынды басқаруға ауыстыра беретін. Тіпті, кейде орталықтан кәсіп саласынан мүлдем бейхабар кадрлар өндірістің маңызды учаскелерін басқаруға жіберіліп отырылды. Сөз жоқ, бұл үрдіс басқару, «басшылық жасау» сияқты сөздерге нұқсан келтірді.

«Менеджер» сөзінің мәні басшылықпен бірге «істің мән-жайын жетік білетін маман» деген анықтамаға сай келетін сияқты. «Педагогика менеджменті» немесе «Білім саласының менеджері» деген атау қазір жиі қолданылатын болды. Ол, білім саласын жетік меңгерумен қатар, қарамағындағылармен кикілжіңсіз тіл табысып, жұмыс істей алатын, педагогика және психология ғылымдарымен қаруланған маман. Кәсіптік білім беретін оқу орнының жетекшісі немесе жоғарғы оқу орнының ректоры алдымен кәсіби біліктілігі жоғарғы педагог болуы тиіс, содан соң, басқару-әкімшілік жұмысына барғаны жөн. Білім беру жүйесінің алдына қойған мақсаты жеке тұлғаны, өмір сүріп отырған замандағы адамзаттық өркениеттің прогрестік даму ерекшеліктеріне, қоғамдық-тарихи, саяси-әлеуметтік, экономикалық жағдайларға бейімдеп оқытып, тәрбиелеп шығару. Бүгінгі таңда ақпараттық кеңістік әлемі дамып кетті. Атап айтқанда, дүниежүзілік интернет (ғаламтор) желісі, электронды пошта, электрондық оқулықтар, қашықтан оқыту және білім берудің кредиттік технологиялары әлемдік өркениетке аяқ басуымыздың көрінісі.

Енді «педагогикалық менеджмент» сөзіне анықтама берсек. (Мұны кейде «білім беру менеджменті» деп атап жүр).

Педагогикалық менеджмент - бұл білім беру үдерісін басқарудың кешенді принципі мен технологиялық тәсілдері, ол тек білім беру мекемелеріндегі тиімді басшылықтың шығармашылық әлеуетін көрсетіп қана қоймай, педагогтар, студенттер мен тыңдаушыларға да өзіне тән міндеттер ауқымын жүктейді. Кез-келген ғылымда, оның ішінде педагогикада да менеджмент сөзінің негізі антропоцентрлік көзқарасты құрайды, оған мына үш талап қойылады:

1. Өз қарамағындағы қызметкерлерге сыйластықпен қарау;
2. Оларға сенім білдіру;
3. Олардың іс-әрекетінде табысқа жету мүмкіндігін жасау.

Антропоцентрилік (грек сөзінен аударғанда «антропос» - адам деген ұғымды білдіреді). Көзқарас дегеніміз басқару ісінің мақсаттары мен міндеттеріне мәнді түзетулер ендіруді білдіреді. Басқару қызметінің негізгі өзегі - адамдардың шығармашылық мүмкіндігін мейлінше өнімді пайдалануы болып табылады. Осыған байланысты, менеджменттік стратегиялардың жаңа қызметтерін жүзеге асыру мына төмендегі базалық негізге арқа сүйейді.

1. Шығармашылық топтарды іске тарту арқылы қабылданған шешімдердің сапасын арттыру.

2. Қызметкерлердің жауапкершілік сезімін күшейту.

3. Инженер-педагог қызметкерлері арасында ақпарат жариялылығы мен өзара сенімділікті арттыру арқылы оқу орнында дұрыс ахуал қалыптастыру.

Оқытушылар мен өндірістік оқыту шеберінің еңбектерін дер кезінде бағалап, олардың шығармашылық идеялары мен инновациялық іс-әрекеттеріне қолдау көрсету.

Студенттер мен білім алушыларды шешім шығаруға қатыстырып, олардың оған деген жауапкершілігін арттыру.

Қазіргі заманның білім беру жүйесінің басты ерекшеліктерінің бірі мемлекеттік басқарудан мемлекеттік қоғамдық басқаруға өту.

Білім берудегі мемлекеттік-қоғамдық басқарудың негізгі идеясы – білім беру проблемаларын шешуде мемлекет пен жұртшылықтың күш-қуатын біріктіру, оқытушылар, білім алушылар мен ата-аналарға оқу үдерісінің мазмұны мен түрін ұйымдастыру әдістерін және білім беру мекемелерін таңдауға барынша кең құқық пен еркіндік беру.

Осы орайда, білім беру менеджменті дәстүрлі басқару түрлерінен басқа, соңғы уақытта педагогикалық жүйені басқарудың ғылыми негізі ретінде кибернетика заңдылықтарын мақсатты пайдалануға көшуде. Бұл жағдайда білім беру аясының менеджері өз жұмысының бағдарын ғылыми негізделген басқару технологиялары негізінде жүргізуі қажет. Білім беру менеджері өз ісін субъект қызметін басқаруда белгілі бір кәсіп саласын игеруге, ондағы білім мазмұны мен деңгейіне бағыттауы керек. Оқытушы мен өндірістік оқыту шебері үшін бұл білім алушылар қызметінде белгілі бір жүйедегі білім, білік және дағдылық қабілеттерді игертіп, сапалық және жеке қасиеттерге қол жеткізу. Ал, кәсіптік білім мекемесінің басшысы не жоғарғы оқу орнының ректоры үшін - аталмыш оқу орны педагогтары, студенттері мен тыңдаушыларына тәрбие мен білім негіздерін игерту қызметі. Аудандық оқу бөлімі, қалалық,

облыстық білім басқармасы, департамент басшылары үшін - бұл оқу орны оқу орны жетекшісі мен ректорларының қызметін дұрыс үйлестіру.

Менеджердің еңбек өнімі – білім алушы, студент немесе тыңдаушылардың білім ақпараттарын меңгеруі және оларда білім сапасы мен жеке қасиеттерінің жоғары болуы.

Білім беру менеджерінің еңбек нәтижесі - білім алушылар мен студенттерді, тыңдаушыларды педагогикалық диагностика арқылы тексеру деңгейінің болуы, объектіні басқару деңгейінің дамуы. Мұның бәрі білім саласы менеджерінің педагогикалық құзіреттілігін, оқыту мен тәрбиелеуді тиімді тәсілдермен басқара білуін айқындайды. Педагогикалық шеберлікті қалыптастыру құзыреттілігіне тән мына төмендегі іскерліктерді атап өтуіміз қажет:

- оқытудың, тәрбиелеудің және оларды динамикалық өзара байланысы мен бірлігі тұрғысынан шешу міндеттері;
- білім алушылардың жас ерекшеліктерін және психологиясын есепке ала отырып, олардың даму деңгейіне жеке баға беру;
- олардың оқу материалына деген қызығушылығын туғызу;
- оқу сабақтары мен тәрбие жұмыстарында қайталаушылықтан, бір тектес үлгілерден аулақ болу, мазмұны мен өткізу әдістерін түрлендіру;
- білім алушылармен ізгілікті және демократиялы негізде қарым-қатынас жасау;
- оның басты қоры - сөздік қатынастарын жетілдіру;
- оқу пәнін меңгертуде теория мен практиканы ұштастыра білу;
- білім алушылар мен студенттердің болашақ кәсібін тәрбиелеу құралына айналдыру;
- сыни ойлау арқылы, білім алушыларды сөз бен істерінің бірлігіне баулу;
- педагогика ғылымының соңғы жаңалықтарын өз ісінде практикалық тұрғыда сауатты пайдалану.

Кәсіптік білім беру саласында педагогикалық менеджменттің негізгі мақсаты кәсіптік білім беру үдерісін басқару саласымен мейлінше жақындастыру, тиімді нәтижелерге жеуді қамтамасыз етуі. Соның нәтижесінде педагогтар, студенттер мен білім алушыларды басқара білу. Педагогикалық менеджмент міндеттері басқару мазмұнымен анықталады. Кәсіптік білім беру менеджері мекеменің міндеттерін анықтайды, ресурстар мәселесін шешуге қатысып, ағымдағы өзгерту, түзетулер жүргізеді, қабылданған шешімдердің нәтижелерінің сапасына баға береді. Зерттеушілер «педагогикалық менеджмент» терминіне түрліше түсініктемелер берген (1-кес-

те). Күнделікті жұмыс барысында ішкі және сыртқы орта туралы мәліметтер жинап, олардың әсерін есепке алу

12-кесте.

Педагогикалық менеджмент ұғымына берілген анықтамалар

Анықтамалар	Әдебиет көздері
Педагогикалық менеджмент – педагогикалық жүйенің қызмет етуі мен дамуына бағытталған басқару принциптері, әдістері, ұйымдастыру формалары және тәсілдер технологияларының кешені	Управление развитием школы /Под ред. М.М.Поташника и В.С.Лазарева.- М.: Новая школа, 1995
Білім беру мекемесін басқару – субъектілері жоспарлау, ұйымдастыру, жетекшілік ету және бақылау арқылы білім алушылардың, педагогтардың, ата-аналардың, оның қосымша қызмет көрсетушілерінің біріккен іс-әрекетін қамтамасыз ететін білім беру мекемесінің білім беру мақсаттарына және даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған айырықша іс-әрекеті	Сластенин В.А. Педагогика / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, Е.Н.Шиянов; Под ред. В.А.Сластенина. – М.: Издательский центр «Академия», 2004
Білім беруді мекемеішілік басқару дегеніміз оған қатысушылардың тұтас педагогикалық үдерістің объективті заңдылықтарын танып білу негізінде оңтайлы нәтижеге жетуге мақсатты бағытталған, саналы өзара әрекеттестігі.	Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в управлении педагогическими системами: - М.: Педагогическое общество России, 1999
Педагогикалық менеджмент – бұл білім беру үдерісін басқарудың кешенді принципі мен технологиялық тәсілдері, ол тек білім мекемелеріндегі тиімді басшылықтың шығармашылық әлеуетін көрсетіп қана қоймай, педагогтер, студенттер мен тыңдаушыларға да өзіне тән міндеттер ауқымын жүктейді	Өстеміров К., Шәметов Н.Р., Васильев И.Б. Кәсіптік педагогика: колледж, университеттер студенттеріне арналған оқулық /Алматы, ЖШС «Наз-9» ЖШС 6 2006

негізінде алдағы міндеттердің орындалу барысын қадағалайды. Менеджмент мәселелерін зерттеушілер оның аса маңызды төрт функциясын атап көрсетеді ¹.

– жоспарлау – алдағы мақсаттарға жетудің ең қолайлы жолдарын, мекеменің стратегиялық даму бағыттарын анықтау;

¹(Веснин В.Р. Основы менеджмента. 3-е изд., доп. и испр. М. : Т. Д. «Элит-2000», 2003.- С.31. Галенко В.П., Рахманов А.И., Страхова О.А. Менеджмент. СПб. : Питер, 2003. С. 17.):

– ұйымдастыру – жасалған жоспардың іске асырылуы үшін, сонымен қатар ұжым мүшелерінің өкілеттіліктерін, атқаратын міндеттерін және жауапкершіліктерін бөліп беруге қатысты шешім қабылдау туралы айырықша әрекеттер мен қорларды анықтау;

– жетекшілік ету-қызметкерлердің міндеттерін анықтау, олардың өз міндеттерін анағұрлым жақсы орындауларына талпындыратын ұйымдастыру ортасын қамтамасыз ету;

– бақылау – қол жеткен нәтижелерді жоспарланғандарымен салыстыру және талдау, қажеттіліктерге сәйкес ұйымдастырушылық орындаушылықты қамтамасыз етуді көздейтін бағыттау, бақылау және реттеушілік іс-әрекет.

Педагогикалық үдерісті басқаруда мақсат қою мен жоспарлау педагогикалық менеджменттің басты міндеті. Педагогикалық жүйенің үнемі қозғалыста, даму үстінде болуы оқу-тәрбие жұмысының мақсат қою мен жоспарлау ісін жетілдіріп отыруды қажет етеді. Әрине, тәрбиеленушілердің бойында белгілі бір қасиеттің қалыптасуын дәл белгілеу, жоспарлау мүмкін емес. Бірақ, жоспарлау жеке тұлғаның барынша және жан-жақты дамуына қолайлы объективті жағдай туғызуы тиіс.

Сондықтан, педагогтардың алдында тұрған мақсаттар мен міндеттер қоғамның алдындағы жалпы міндеттер мен мақсаттардың көрінісі болып табылады. Мақсат жоспардың өзегі болғандықтан ол педагогтың да, білім алушының да әрекетін қамтуы керек. Басқару қызметінің мақсаты - жұмыс түрлері мен тәсілдерін, оның жалпы бағыттарын айқындайтын бастау.

Педагогикалық жүйеде мақсат қоюдың ерекшелігі сол, бұл жерде, қоғамның объективті талаптарын білу жеткіліксіз. Басқару әрекетінің жалпы мақсаттарын білім алушылардың жас ерекшелігі мен дербес психологиялық ерекшеліктерін ескеріп, белгілеу орынды. Жалпы мақсатты жан-жақты тармақталған «ағашқа» теңейтін болсақ, «басты» мақсат оның діңі болып шығады. Сондықтан, педагогикалық үдерістің басты мақсаты жекелеген мақсаттардың іске асуы есебінен нәтиже беретінін ұмытпау қажет.

Басқаруда белгіленген мақсатқа қол жеткізу оқу орны жетекшісімен бірге оқытушылар және білім алушылардың да осы жұмысқа тартылуын, олардың әрқайсысының педагогикалық үдерісте белгілі бір құқықты, міндетті, жауапкершілікті саналы түрде арқалауын көздейді.

Осылайша, мақсат қою басты мақсаттарға қол жеткізуге

бағытталатын істі кешенді-мақсатты түрде жоспарлауға мүмкіндік береді. Кешенді-мақсатты бағдарлама білім беру мекемесі жұмысы жоспарының қысқартылған моделі емес, ол білім беру мекемесінің жалпы жоспарынан бөліп алынған, барынша маңызды 3-4 мәселенің нақтылана түскен бөлігі.

Мұндай мақсатты бағдарламаның мазмұнын айқындайтын қысқаша түсініктемесі болады; оның жалпы білім беру мекемесінің жоспарындағы орны; басты мақсаты, міндеттер жүйесі; мақсатқа жету көрсеткіштері; орындалу мерзімі; міндетті орындауда басқарудың мәліметпен қамтамасыз етілуі; бағдарламаның орындалуын бақылау; қорытынды талдау; бағдарламаны орындауға енгізілген түзету¹.

Кәсіптік білім беру мекемелеріндегі басқаруды жоспарлауды зерттейтін құбылысқа жасалған педагогикалық талдаудың негізінде іске асатын мақсатты бағдарлама деп білеміз. Бұл жерде жоспар түрінде қабылданған шешім ұзақ болашаққа (перспектива) арналуы, ағымдағы істерді шұғыл шешуге бағытталуы мүмкін. Осыған байланысты, кәсіптік білім беру мекемесі жұмысының жоспарын перспективалық (болашақ), жылдық, ағымдағы деп бөліп қарастырамыз.

Кәсіптік білім беру мекемелерінің жұмысының жоспарын дайындау оның орындалуының шынайылығын, нақтылығын, үздіксіздігін қамтамасыз ететін бірқатар талаптарды сақтауды қажет етеді. Ол ең алдымен мақсатты бағыттылықтың талабын сақтауға байланысты. **Мақсатты бағыттылық** дегеніміз – белгілі бір мақсатты ұстаным деп бағалауымыз керек. Оның мәні педагогтар және білім алушылар ұжымы жұмысының негізгі бағыттарын дамыту және тереңдетілген білім беру мекемесі жұмысының өткендегі тәжірибесін есепке алу деген сөз. Бұл білім алушылардың, сынып жетекшілерінің, қоғамдық ұйымдардың іс-әрекетіндегі жеке мақсаттар қоюы болып табылады.

Жоспарлауға қойылатын талаптардың қатарында біріншіден, мақсаттың жақындығы, түсініктілігі, қолайлылығы сияқты эмоционалдық сипатын білдірсе, екіншіден, стратегия ретінде, мақсаттың ұзақ мерзімділігін, сонымен бірге іске асыруға болатын шынайылығын танытатын оның перспективалылығы. Ал, жоспарлауға қойылатын талап жоспарды түзу барысында әртүрлі құралдар, әдіс, тәсілдер мен әрекет түрлерін біртұтас байланыста қарастыруды қажет ететін, оның кешенділік сипатта болуы.

¹Внутришкольное управление: Вопросы теории и практики /Под ред. Т.И.Шамовой.– М.:Педагогика,1991. –С.78.

Ендігі бір талап түрі жоспарлаудың объективтілігі. Ол білім беру мекемесі қызметінің объективті жағдайын, орналасқан жерін, қоршаған табиғи, әлеуметтік ортасын, педагог және білім алушылар ұжымының мүмкіндіктерін ескеруді қажет етеді.

Кәсіптік білім беру мекемелерінің жұмысында бұл талаптарды ескермеу талдау негіздемесінің жетімсіздігіне, шашыраңқылығына, кәсіптік білім беру мекемесіндегі өзге басқару құрылымдарының жоспарымен үйлеспеушілігіне апарып соғады. Кәсіптік білім беру мекемелерінің тәжірибесі көрсеткеніндей, кейде білім беру мекемесі басқарудың функциясы ретінде жоспарлауды жоғары қояды да, басшының барлық күш-жігері жақсы жоспар жасауға жұмылдырылады, ал ол жоспар ұйымдастырушылық жұмыспен қамтамасыз етілмейді.

Педагогикалық менеджменттің басқару функцияларына сәйкес басқару шешімдері түрліше болып келеді (2-Кесте)

13-кесте.

Педагогикалық менеджменттің басқару шешімдерінің түрлері

Педагогикалық менеджменттің басқару шешімдерінің түрлері	Жағдаяттарға байланысты
әлеуметтік, экономикалық, ұйымдастырушылық, техникалық;	басқару мерзіміне қарай
стратегиялық, тактикалық, шұғыл;	мамандардың қатысу дәрежесіне қарай
жеке, ұжымдық, алқалық;	басқару үдерісінің мазмұнына қарай

Кәсіптік білім беру мекемелерінің білім беру мекемесі жұмысының практикасында жоспардың негізгі үш түрі кең қолданылады: перспективалық, жылдық және ағымдық.

Перспективалық жоспар кәсіптік білім беру мекемесінің соңғы жылдардағы жұмыстарына терең талдау жасау негізінде бес жылға жасалады.

Оның құрылымы мына сипатта болуы мүмкін:

– жоспарланған мерзімдегі кәсіптік білім беру мекемесінің міндеттері;

– білім алушылар контингентінің, сыныптардың мүмкін болатын

– санының жылдар бойынша даму болашағы;

– оқу-тәрбие үдерісінің жаңартылу, педагогикалық инновацияны ендіру болашағы;

– кәсіптік білім беру мекемелерінің педагог кадрларға деген қажеттілігі;

– педагог кадрлардың біліктілігін арттыру (МБЖИ, курстар, семинарлар, тренингтер және т.б.);

– кәсіптік білім беру мекемелерінің материалдық-техникалық базасы мен оқу-әдістемелік жаратандырылуын дамыту (құрылыс жұмыстары, ЭЕТ және компьютер жабдықтары, кітап қорын толықтыру, кабинеттерді безендіру);

– білім алушылар мен білім алушыларды әлеуметтік қорғау, олардың тұрмысын, еңбек және демалыс жағдайын жақсарту.

Жылдық жоспар, жазғы каникулды қосқанда, бүкіл оқу жылын қамтиды. Кәсіптік білім беру мекемелерінің жұмыс жоспарын дайындау ағымдағы оқу жылында басталады да бірнеше кезеңді қамтиды.

Бірінші кезеңде (бірінші оқу тоқсаны), білім беру мекемесі оқу орны жетекшісі, оның орынбасарлары дамыту мен білім беру, соның ішінде жоспарлауға да қатысты теориялық және әдістемелік, нормативтік және нұсқау сипатындағы құжаттармен танысады.

Екінші кезеңде (екінші оқу тоқсаны), жетекшінің басшылығымен жоспар, жобасының құрылымын жасау, қажетті мағлұмат көздерін тауып, мәлімет жинақтайтын бастамашыл топ құрылады.

Үшінші кезеңде (үшінші оқу тоқсаны), жинақталған мәліметтер талданады, комиссия мүшелерінің есептері талданады, қалыптасқан қиыншылықтардың себебі айқындалып, оларды жоюдың жолдары қарастырылады.

Төртінші кезеңде (төртінші тоқсанның соңы), жоспар жобасы дайындалып, талқыға салынады. Жоба оқу жылының алғашқы педагогикалық кеңесінде қаралып, нәтижесінде білім беру мекемесінің жұмыс жоспары бекітіледі.

Ағымдағы жоспар кәсіптік білім беру мекемелерінің жоспарын нақтылау үшін оқу тоқсанында жасалады. Осылайша, жоспарлардың

негізгі түрлері педагог, білім алушы және ата-аналар ұжымдарының әрекетін үйлестіруге мүмкіндік береді. Бұл жоспарлар оқытушылар мен сынып жетекшілерінің жұмысы үшін стратегиялық жоспар болып табылады.

Кәсіптік білім беру мекемелерінің жылдық жұмыс жоспарының үлгі мазмұны. Кәсіптік білім беру мекемелерінің жылдық жоспарларының түрлі нұсқаларын жинақтай келіп, жоғарыдағы жоспарлауға қойылған талаптарды ескеріп, жылдық жоспардың мынадай үлгі жоспарын көрсетуге болады:

* кәсіптік білім беру мекемелері жұмысының өткен оқу жылының қысқаша қорытынды талдауы және жаңа оқу жылының міндеттері.

* кәсіптік білім беру мекемелері ұжымының жалпы білім қорының жұмысын атқаруы.

* жұмыс жоспарының бұл бөлігінде кәсіптік білім беру мекемелерінің шағын көлемі анықталады, нақты білім беру мекемесін тану мүмкіндігі ескеріледі. Білім алушылардың жалпы орта білім алуына бағытталған шараларды жоспарластырады. ҚР «Білім туралы» Заңы баптарының орындалуын басшылыққа алады, ата-анасы жоқ, қамқорлыққа зәру балаларға материалдық көмек ұйымдастырады. Бұл жоспар негізінде баланың құқығын қорғау, оларды үйде оқыту, тәрбиесі қиын білім алушыларға көмек көрсету мәселелері де қамтылады. Педагогикалық ұжым мен ата-аналардың жұмыс жоспарында балалардың дербес-шығармашылық дамуына жағдай жасау да қарастырылуы тиіс.

Педагогикалық ұжымның оқу-тәрбие үдерісінің сапасын көтеру қызметі.

Білім алушы мен оқытушы қызметінің барлық саласын қамтитын болғандықтан, жоспардың бұл бөлімінің көлемі барынша ауқымды болады. Бұл, әсіресе, білімнің, дағдының, іскерліктің сапасын қамтамасыз ету, ол үшін оқу үдерісін ұйымдастырудың жаңа түрлерін қолдану, оқытуды дербестендіру және жіктеу болып табылады. Сыныптан тыс және сабақтан тыс жұмыстарды ұйымдастыру, білім алушы тұлғасының мәдени базасын қалыптастырудағы білім беру мекемесі қызметінің алуан түрлілігі, білім алушылардың өзін-өзі басқаруын дамыту, балалардың қоғамдық ұйымдарын қолдаудың «Бала құқықтары туралы БҰҰ Конвенциясына» сәйкестігі.

Кәсіптік білім беру мекемелерінің, отбасының, қоғамдық

ұйымдар мен еңбек ұжымының білім алушылар тәрбиесіндегі бірлескен жұмыстары. Кәсіптік білім беру мекемелерінің ата-аналардың педагогикалық білімін көтерудегі жұмыстары. Бұл жұмыстың мазмұны отбасы мен қоғамдық орталықтың бірлескен әрекетіндегі білім беру мекемесінің ұйымдастырушы орталық ретіндегі рөлін нығайтуға бағытталады. Ол мазмұнға ата-аналар ұжымы мен білім беру мекемесі кеңесінің жұмысы, педагогикалық лекторийлер, жалпы білім беру мекемесі, педагогикалық конференция, педагогикалық университет сабақтары, ата-аналар үшін ашық есік күндері енеді. Ата-аналарды, қоғамдық ұйым өкілдерін үйірме, секция, студия және т.б. қоғамдық жұмыстардың жетекшісі ретінде білім алушылардың тәрбие жұмыстарына тарту, сол сияқты ата-аналармен дербес жұмыс жүргізу де осы бағыттың мазмұнын құрайды.

Педагог кадрлармен жұмыс. Педагог кадрларды аттестациялау, олардың кәсіптік дайындығының деңгейіне баға беруде информатика мен ЭЕТ құралдарын пайдалану, білім беру мекемесі ұжымы мен жалпы білім беру мекемесінің ғылыми-әдістемелік мәселелерімен - семинар, конференция, педоку, әдістемелік кеңес отырыстарын, педагогикалық кеңес өткізу. Озық педагогикалық тәжірибе мектебінің жұмысын жолға қою. Пән оқытушылары мен сынып жетекшілерінің әдістемелік бірлестіктері қызметінің мазмұнын айқындау. Педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау және таратуға басшылық жасау. Білім беру мекемесінде инновациялық орта қалыптастыру, педагогикалық инновацияны бағалау және енгізу.

Білім беруді мекемеішілік бақылау жүйесі. Бұл тарауда бақылауға байланысты арнайы іс-әрекет бағдарламасы қарастырылады.

Кәсіптік білім беру мекемелерінің оқу-материалдық базасын нығайту, білім беру мекемесінің материалдық құндылықтары, оқытудың техникалық құралдары, оқу құралдарын түгендеп отыру жыл бойына жоспарланады. Оқу кабинеттерін безендіру және қайта жабдықтау. Ұзартылған күн тобы мен 6 жасар балалармен жүргізілетін сабақ жұмыстарын жетілдіру. Спорт, туризм, техникалық шығармашылықпен айналысудың материалдық-техникалық базасын нығайту. Кәсіптік білім беру мекемелеріндегі кітапхана қорын толықтыру. Кәсіптік білім беру мекемелерін ағымдағы және күрделі жөндеуден өткізудің бағдарламасы.

Ұйымдық-педагогикалық іс-шаралар. Жоспардың бұл бөлімінде білім беру мекемесі кеңесі отырысының, педагогикалық кеңестің, өндірістік жиынның тақырыптары жазылады. Кәсіптік білім беру

мекемелерінің басшылары арасында міндет бөлісіледі, білім беру мекемесінің біртұтас жұмыс тәртібі, кезекшілік кестесі анықталады, оқу жүктемесі, сынып жетекшілігі, кабинет меңгерушілігі және т.б. бөлініп беріледі.

Біртұтас басқару циклында жоспарлау қызметін іске асыру білім беру мекемесі қызметінің тиімділігін арттырады.

Кәсіптік білім беру мекемелерін басқарудағы ұйымдастырушылық қызмет. Қабылданған шешімдерді іске асыруда оған қажетті жүйені іске қосу, оның түрлі компоненттерінің өзара тиімді әрекеттесуін қамтамасыз ету үшін ұйымдастыру кезеңі қажет.

«Ұйымдастыру» ұғымы бірнеше мағынада қолданылады:

– *біріншіден*, өткізілген сабақтың, сыныптан тыс жұмыстың сапасы, тұтас оқу-тәрбие үдерісінің немесе оның бір бөлігінің жағдайына берілген баға ретінде қолданылады;

– *екіншіден*, ұйымдастыру ұғымы білім беру мекемесі басшыларының, білім алушылардың, білім алушылардың өзін-өзі басқару органдарының белгіленген жоспарды іске асыруға, алға қойған мақсатқа қол жеткізуге бағытталған, жалпы тұтас педагогикалық үдерісті басқаруды ұйымдастыру мағынасында қолданылады.

Адамның ұйымдастырушылық қызметі, өзінің табиғатынан, нақты жағдайда психологиялық-педагогикалық білімдерді шұғыл қолдана алуға негізделген практикалық қызмет. Әріптестермен, білім алушылармен тұрақты түрде өзара байланыста болу ұйымдастырушылық қызметке біршама танымалдық бағдар береді. Ұйымдастыру қызметін жетілдіруді жоспарлауда білім беру мекемесі басшысы тұлғааралық қатынастарды ұйымдастыру, кәсіптік білім беру мекемелерінің менеджерлерін дайындау жүйесі сияқты білім берудің мекемеішілік менеджмент идеяларын қолдануы мүмкін.

Кәсіптік білім беру мекемелерін басқарудағы ұйымдастыру қызметінің мазмұны. **Ұйымдастыру қызметі** қабылданған шешімдерді іске асыруға бағытталады. Ал оны нақты - оқытушылар, балалар, ата-аналар, жұртшылық өкілдер атқарады. Сондықтан, кез-келген істі ұйымдастырғанда оны адам факторының мүмкіндігін пайдалану және іске асыру тұрғысынан бағалаған орынды. Ұйымдастырушы орындаушыларды алдын-ала іріктеу, оларды жұмыс орны, уақыты және ұжымдық іске қатысу реттілігімен бөлу сияқты мәселелерді шешеді. Алдағы іс-әрекеттің мазмұнын, түрі мен

әдістерін тандауда нақты жағдай мен орындау-шылары мүмкіндігінің арақатынасын айқындау қажет. Бұл жерде нақты жағдай ретінде әрекетке қажетті еңбек заттары мен құралдары, олардың орналасуы мен өтетін орны және т.б. компоненттерді атауға болады. Басшының ұйымдастыру қызметінің құрамында алдағы әрекетті дәлелдеу, нұсқау беру, тапсырманы орындаудың қажеттілігіне деген сенім қалыптастыру, педагогикалық және білім алушылар ұжымы әрекетінің бірлігін қамтамасыз ету әрекеті, ынталандырудың ең тиімді формасын таңдау маңызды орын алады. Сол сияқты, басшының ұйымдастырушылық қызметінде нақты істің барысы және нәтижесін бағалау да аса қажет сапалардың бірі. Сонымен бірге, білім беру мекемесі жетекшісінің ұйымдастырушылық қызметі педагогикалық ұжым мен пікірлестер ұжымын қалыптастыруға бағытталады. Бұл жұмыста басшының кәсіпқойлық, жалпы және педагогикалық мәдениеті, кәсіптік білім беру мекемелерінің, білім алушылар мен оқытушылар қызметіне деген қызығушылығы, міндет қоя білу және іске асыруға қол жеткізе алу сияқты жеке қасиеттері маңызды рөл атқарады. Басшының ұйымдастырушылық мәдениетінің ендігі бір көрсеткіші - өзінің және қарамағындағылардың уақыттарын барынша тиімді етіп жоспарлау. Бұл жерде білім беру мекемесі жетекшісінің әкімшілік қызметпен бірге, белгілі бір пәннің оқытушысы ретінде педагогикалық қызметпен де айналысатындығын ескеру керек. Жетекшінің негізгі уақыты әкімшілік қызметіне жұмсалады, бірақ оның педагогикалық қызметі өзге мұғалімдерге үлгі болатындай болуы керек, сонда ғана оқу орны жетекшісі ұстаздардың ұстазы бола алады. Бұл жағдай сабаққа дайындалуға, жаңа психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді оқуға көп уақыт бөлуді талап етеді. Сондықтан да, уақытты мақсатты түрде пайдалана білу шеберлігі - білім беру мекемесі жетекшісінің, оқытушының еңбегін ғылыми ұйымдастырудың негізі. Әсіресе, білім алушылардың де, басшылардың да жүктемесі шамадан тыс артып отырған кезде бұл әрекеттің маңызы арта түседі.

Білім беру мекемесіндегі басқару қызметін ұйымдастыру шаралары: білім беру мекемесіндегі басқару қызметін ұйымдастыру формаларының ең бастылары ретіндегі білім беру мекемесі кеңесі, педагогикалық кеңес, оқу орны жетекшісі жанындағы кеңес, білім беру мекемесі жетекшісінің орынбасары жанындағы кеңес, әдістемелік семинар, комиссия, клуб мәжілістері, білім алушылар комитетінің отырыстарын атауға болады. Ендігі кезекте, білім беру

мекемесінің педагогикалық кеңесінің ұйымдастырушылық қызметіне білім беру мекемесінің педагогикалық кеңесінің құрамы, құрылымы және оның қызметінің мазмұнын білім беру мекемесі Жарғысы анықтайды. Педагогикалық кеңестің жұмысын педагогикалық қызметкерлер ұжымы сайлайтын төраға басқарады. Білім беру мекемесі кеңесі мен педагогикалық кеңес бірін-бірі қайталамайды, олар бірін-бірі толықтырады. Педагогикалық кеңес - тікелей оқу-тәрбие үдерісімен және оны жетілдіру мәселелерімен айналысатын, бір педагогикалық ұжымда жұмыс істейтін кәсіпқойлардың кеңесі. Педагогикалық кеңестің қызметі мынадай міндеттерді шешуге бағытталады: оқу бағдарламаларын, жоспарларын, оқулықтар мен оқу құралдарын мемлекеттік стандарт талабына сай талқылау, бағалау және таңдау, сол сияқты оқу-тәрбие жұмыстарының сапасын талқылау; білім беру мекемесі оқытушылары мен тәрбиешілерінің біліктілігін арттырудағы шығармашылық белсенділігін дамыту, педагогикалық ұжымда инновациялық орта қалыптастыру, озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, жинақтау және насихаттау жұмыстары. Педагогикалық қызметкерлерді білім алушылардың, білім алушылар мен ата-аналардың пікірін ескере отырып, аттестациялаудан өткізу, аттестация технологиясын жетілдіруге байланысты ұсыныстар енгізу, білім басқармаларының алдына категориялар, атақтар мен разрядтар беру туралы өтініш жасау. Тәжірибеден өту, біліктілік көтеру курсына, аспирантураға жіберілетін білім алушылардың кандидатурасын талқылау және бекіту, озат білім алушыларды әртүрлі моральдық және материалдық көтермелеу шараларына ұсыну; білім беру мекемесінің ғылыми-зерттеу мекемелері және оқу орындарымен, мемлекеттік және қоғамдық ұйымдармен, шығармашылық одақтармен өзара байланысының негізгі бағыттарын анықтау; тәжірибелік-эксперименттік жұмысты ұйымдастыру, білім беру мекемесі құрылымында әдістемелік қызмет, орталық құру. Педагогикалық кеңес демократия мен жариялылық жағдайында - дайындыққа білім алушыларды, білім алушылар мен ата-аналарды қатыстыру арқылы өтеді. Педагогикалық кеңесті өткізудің алдында сұрау салу, анкеталау, бақылау жұмысы, байқау өткізілуі мүмкін. Педагогикалық кеңес мәжілісіне білім беру мекемесі өмірі мен қызметінің принципті мәселелері енгізіледі. Педагогикалық кеңес мәжілісінің жүгін жеңілдету үшін білім беру мекемесінде ұйымдастырудың оқу орны жетекшісі жанындағы кеңес формасы қолданылады. Білім беру мекемесі оқу орны жетекшісі жанындағы

кеңес оқытушылар, басшылар үшін міндетті болғандықтан, онда оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыруға тікелей қатысты мәселелер талқыланады. Ондай мәселелер қатарында оқу үлгерімі ішкі тәртіптің сақталуы, сабақтан тыс қызметті ұйымдастыруды атауға болады. Оқу орны жетекшісі жанындағы кеңесте жекелеген білім алушылардың білім стандартын орындауы, білім алушылардың шығармашылық белсенділігін дамытудағы жұмысы және т.б. мәселелер қаралуы мүмкін. Кеңестің өткізілу жиілігін білім беру мекемесі оқу орны жетекшісі белгілейді. Білім беру мекемесі жетекшісінің орынбасары жанындағы кеңесте оның әкімшілік қызметіне жататын ағымдағы мәселелер қаралады. Мұндай кеңестерді өткізу білім беру мекемесінің тоқсандық немесе айлық жоспарында белгіленеді. Шұғыл ақпараттық кеңес білім беру мекемесінде оқу үдерісін ұйымдастыруға қажетті форма болып табылады. Оның мазмұны нақты жағдайдан туындайды. Ол біріңғай педагог қызметкерлер немесе тек білім алушылар үшін, тіпті екеуіне де бірдей тақырыпта өткізілуі мүмкін. Басқару қызметінің ұйымдық формаларын сабаққа және сыныптан тыс сабаққа, спорт жарыстары, кештер мен көркем студияларға қатысу сияқты жұмыстар да толықтырады. Білім беру мекемесі басшыларының шұғыл ұйымдастырушылық жұмыстары ата-аналар, жұртшылық, еңбек ұжымдарының өкілдерімен кездесуді де қамтиды.

Балалардың білім беру мекемесін басқару ісіне қатысуының тиімді формасы сайланбалы орган – білім алушылар комитетінің құрамында жұмыс істеуі. Балалардың білім алушылар комитетінің түрлі комиссияларына қатысуы білім беру мекемесі өмірінде демократиялық бастаулардың дамуына, балалардың бойында бастамашылдық пен жауапкершіліктің қалып-асуына негіз қалап, қабылданған шешімді іске асырудың жеделдігін арттырады.

Білім беру мекемесін басқарудың ұйымдық формаларын тиімді пайдалану оның дайындық деңгейі мен бағыттылығына тікелей байланысты. Педагогикалық кеңес, оқу орны жетекшісі жанындағы кеңес немесе ұйымдастырудың шұғыл формалары педагогикалық үдеріске қатысушылардың ынтымақтастығы мен мүдделілігіне қарай мақсатқа жеткізеді.

Білім беруді мекемеішілік бақылау және басқаруды реттеу. Жете зерттелгеніне қарамастан кәсіптік білім беру мекемесінен тыс тәрбие жұмыстарын ұйымдастырушысының (білім беру мекемесі жетекшісінің орынбасары құқында) міндеттерінің аясына балалар

шығармашылығының сарайлары, жас натуралистер, жас техниктер станциялары, балалар бірлестіктері мен клубтары сияқты қосымша білім беретін мекемелермен байланыс орнату, сынып жетекшісінің жұмыс мазмұнын жақсарту, оларға әдістемелік көмек көрсету, білім алушылардың тұрғылықты жері бойынша жұмыс жүргізу, БҰҰ Конвенциясының талаптарына сай балалардың қоғамдық ұйымдарына қолдау көрсету сияқты өзекті мәселелер жатады.

Демек, бақылау үдерісінде жинақталған нақты материалдар педагогикалық талдауға негіз болады. Сондықтан, білім беруді мекемеішілік бақылау мен педагогикалық талдау білім беру мекемесі қызметінің бір бағыты деп есептелінеді.

Білім беруді мекемеішілік бақылаудың ерекшелігі оның бағалау қызметімен байланысты. Бағалау оқытушы тұлғасының ерекшелігін ескеруге бағытталады. Егер, бақылаушы жас оқытушы болса, бағалау оның кәсіптік қалыптасуына, еңбек өтілі мол оқытушы болса, оның кәсіпқойлық позициясының нығаюы немесе әлсіреуіне және білім беру мекемесіндегі беделіне байланысты болмақ. Сондықтан, тексеру барысында тексерушінің кәсіпқойлылығы мен ісін жете білуінің маңызы зор. Тексерушілік қызметті орындайтын қазіргі инспекторы немесе білім беру мекемесі жетекшісінің кісілік келбеті мығым тұлға болуы қажет.

Олардың міндеті білім алушыларды қорқытып, үркіту емес, қайта істің жағдайына әділ баға беріп, педагогикалық қызметті ынталандырып, қолдап, әдістемелік көмек көрсету болуы тиіс. Осы тұрғыдан алып қарағанда, білім беруді мекемеішілік бақылауда кездесетін бірқатар кемшіліктерді атауға болады:

біріншіден, оқу орны жетекшісі мен оның орынбасарлары арасында тексеру нысандарының бөлінбеуі, тексерудің есеп үшін немесе өзара сабаққа енудің санын анықтау мақсатында ұйымдастырылуы, байқаудың жүйесіздігі.

екіншіден, бақылауды ұйымдастырудағы немқұрайлылық. Ол, жүргізілген тексеру мақсатының анық қойылмауы, бағалаудың әділ критерийлерінің болмауы немесе қолданылмауы түрінде көрінеді.

- үшіншіден, тексерудің педагогикалық үдерістің бір ғана бағытын, бір ғана қырын қамтудан көрінетін, білім беруді мекемеішілік бақылаудың біржақтылығы. Мысалы, тек оқу үдерісінде немесе қазақ тілі мен математика пәндері ғана тексеріледі.

- төртіншіден, тексеруге тек лауазымды адамдар қатыстырылып, оның есесіне тәжірибелі оқытушылар мен әдіскерлердің тыс қалуы.

Білім беруді мекемеішілік тексеруді ұйымдастыруда осындай және бұдан басқа да кемшіліктер мен түсінбеушіліктерді болдырмау үшін бірқатар жалпы талаптарды білу қажет.

Ондай талаптарға мыналар жатады:

– *жүйелілік* - бұл талап білім беру мекемесіндегі оқу үдерісінің бүкіл барысын басқаруға мүмкіндік беретін бақылау жүйесін құрып, бақылау мен тексеруді тұрақты жүргізуге бағытталады;

– *әділдік* – бұл талап бойынша оқытушының немесе педагогикалық ұжымның мемлекеттік стандарт және білім бағдарламалары талабына сай жасалынған және келісілген критерийлермен бағалануы тиіс;

– *ықпалдылық* – тексеру нәтижелері анықталған кемшіліктерді жойып, онда өзгерістер жасауды талап етеді;

– *тексерушінің өз ісін жетік білуі* – тексеретін тақырыпты білуді, тексеру әдістемесін меңгеруді, тексеру нәтижесінің дамуын болжай алуы талап етеді.

Білім беру мекемесінтану әдебиетінде (М.Л.Портнов, Т.И.Шамова, Н.А.Шубин және т.б.) білім беруді мекемеішілік бақылау мазмұнына мынадай бағыттарды қосады:

– жалпыға бірдей білім берудің ұйымдастырушылық-педагогикалық мәселелерін орындау;

– оқу бағдарламалары мен мемлекеттік білім стандартының орындалу барысы және сапасы;

– білім сапасы, білім алушылардың ептілігі мен дағдысы;

– білім алушылардың тәрбиелілігінің деңгейі;

– білім, тәрбие және оқытудың дамытушылық қызметін іске асыратын оқу пәндерінің берілу жайы;

– сабақтан тыс тәрбие жұмыстарын ұйымдастырудың жайы мен сапасы;

– педагог кадрлармен жұмыс;

– білім алушыларды тәрбиелеудегі білім беру мекемесінің, отбасылық және жұртшылықтың бірлескен әрекетінің тиімділігі;

– нормативті құжаттар мен қабылданған шешімдердің орындалуы.

Тексеруші органның немесе білім беру мекемесі әкімшілігінің арнайы дайындалған естелік, нұсқау, ұсыныстары негізінде тексерудің аталған бағыттары нақтылана түседі.

Білім беруді мекемеішілік бақылаудың құрылымы, түрлері мен әдістері. Қазіргі кезде білім беруді мекемеішілік бақылаудың

құрылымы, түрлері мен әдістерін жіктеу мәселесі даулы мәселелер қатарында қалып отыр. М.Л.Портнов «Білім беру мекемесі басшысының еңбегі» деп аталатын кітабында тексерудің үш түрін бөліп көрсетеді: алдын-ала, ағымдағы, қорытынды. Ал Н.А.Шубин түр мен әдісті бірге топтастыра отырып, былайша үйлестіреді: алдын-ала шолу, дербес, тақырыптық, жан-жақты және топтық, жинақтаушылық.

Педагог-теоретиктер мен практиктердің арасында Т.И.Шамова ұсынған білім беруді мекемеішілік бақылаудың құрылымы мен түрлері кең қолдау тапты. Ол жіктеу құрылымдық жағынан тыңғылықты, қисынды, практикалық қолданымға қолайлы және ең бастысы, бақылаудың құрылымы мен түрлері тұтас педагогикалық үдерістің табиғатына толық жауап бере алады.

Ол ұсынған тексерудің түрі - жан-жақты және тақырыптық болып бөлінеді.

Тақырыптық тексеру - педагогикалық ұжымның оқытушылар тобының немесе жекелеген оқытушының қызмет жүйесіндегі белгілі бір нақты мәселені тереңдей зерттеуге бағытталады. Тақырыптық тексерудің мазмұны педагогикалық үдерістің түрлі бағыттарының жекелеген мәселелерін қамтығанымен, ол терең және мақсатты зерттеледі. Оның мазмұны білім беру мекемесіндегі инновация, озық педагогикалық тәжірибені енгізу мәселесін де қамтиды.

Жан-жақты тексеру - педагогикалық ұжымның, әдістемелік бірлестіктің немесе жекелеген оқытушының қызметін жан-жақты тексеруге бағытталады. Көп еңбек сіңіруді және тексеруге көп адам тартуды қажет ететіндіктен, жаппай тексеруді жылына екі-үш рет қана жүргізу тиімді. Жекелеген оқытушының қызметіне жан-жақты тексеру жүргізгенде, мысалы, аттестациялау барысында, оның жұмысының барлық бағыттары - оқу, тәрбие, қоғамдық-саяси, басшылық әрекеттері түгел зерттеледі. Ал білім беру мекемесін жан-жақты тексеру кезінде білім беру мекемесіне тән қызметтің барлық аспектілері қамтылады, ол жалпы білім беру заңын, білім беру үдерісін ұйымдастыру, ата-аналармен жұмыс, қаржы-шаруашылық қызметі және т.б.

Тексеруді кімнің жүргізетіндігіне және нені тексеретіндігіне байланысты мынадай түрлерге бөлінеді.

Дербес тексеру жекелеген оқытушы, сынып жетекшісі, тәрбиешілік жұмысын қамтиды. Ол тақырыптық та, жан-жақты да болуы мүмкін. Педагогтар ұжымының жұмысы оның жекелеген

мүшелерінің жұмысынан құралатындықтан, дербес тексеру өзін-өзі ақтайды. Оқытушы қызметін дербес тексеру педагогтың өзін-өзі басқару құралы, кәсіпқой болып қалыптасуының стимулы ретінде аса маңызды.

Сыныптық-жинақтаушылық тексеру оқу және оқудан тыс әрекет үдерісінде сынып ұжымын қалыптастыруға ықпал жасайтын факторлар жиынтығын зерттеуде қолданылады. Тексеру түрлерінің астарында «жинақтаушылық» ұғымының жиі қайталануы, педагогикалық үдерісті басқаруды бақылау-тексеру қызметінің дәлелді, әділ, жинақтаушы ақпаратпен қамтамасыз етілуімен байланысты. Өйткені, осындай ақпарат педагогикалық талдау, мақсат қою, шешім қабылдау және оны іске асыру кезеңінде қажетті шынайы ақпарат алуды қамтамасыз етеді. Білім беру мекемесі құжаттарын зерттеу, бақылау, әңгімелесу, ауызша және жазбаша тексеру, анкеталау, озық педагогикалық тәжірибені зерттеу, хронометрия, болжамдау сияқты әдістер де қолданылады. Ол әдістер бірін-бірі толықтырып отырады. Егер істің шынайы жағдайын білгіміз келсе, онда мүмкіндігінше түрлі әдістерді қолданып көру қажет.

Оқу-тәрбие үдерісінің сандық және сапалық сипаттамасын жасау үшін білім беру мекемесі құжаттарын зерттеу әдісін қолдануға болады. Білім беру мекемесінің оқу-педагогикалық құжаттары мыналар; білім алушылардың алфавиттік тіркеу кітабы, білім алушылардың жеке іс-қағаздары, сынып журналдары, факультативтік сабақ құралдары, ұзартылған күн тобының журналы, білім туралы аттестат беру және бланкілерді есепке алу кітабы, педагогикалық кеңестің және білім беру мекемесі кеңесі мәжілісінің хаттамалар кітабы, білім алушылар қозғалысының бұйрық кітабы, жалпы білім беру мекемесінің бұйрық кітабы, білім беру мекемесі педагог-кадрларының есеп беру кітабы және т.б.

Білім беру мекемесі құжаттарының қатары аса мол, ал олардан алынатын ақпараттар да сан-салалы, мазмұны бай болып келеді.

Білім беру мекемесі құжаттары бірнеше жылдық ақпараттарды жинақтайды, қажет болған жағдайда мұрағаттың көмегіне сүйенуге болады. Осылайша, жинақталған ақпарат салыстырмалы талдау жасауға, әсіресе педагогикалық әрекетті болжамдауға мүмкіндік береді.

Білім беру мекемесі практикасында ауызша және жазбаша тексеру барынша жиі қолданылады. Қолдануға жеңіл әрі оңай болғанымен тексерудің тек осы түрімен шектеліп қалуға болмайды. Сонымен бірге, білім беру мекемесі практикасында ақпарат

жинаудың социологиялық әдістері - анкеталау, сұрау салу, интервью алу, әңгімелесу, эксперименттік бағалау да қолданылады. Олар тексерушіге қажетті ақпаратты тез алуға мүмкіндік береді.

Хронометриялық әдіс білім беру мекемесінің жұмыс тәртібін, сабақ және сыныптан тыс оқу уақытын тиімді ұйымдастыру, білім алушылар мен білім алушылардың жұмыс бастылығын, оның сабағын, үй тапсырмасының көлемін, оқу жылдамдығын анықтауда қолданылады.

Білім беруді мекемеішілік тексерудің түрі мен әдістерін таңдау оның мақсатына, міндеттеріне, тексеру нысанына, уақыт жағдайына тікелей байланысты. Ал тексерудің түрлері мен әдістерін тиімді етіп қолдану, жоспарлауға және тексеруге әкімшілік, оқытушылар, білім беруді басқару органдарының өкілдерін кеңінен тарта отырып, іске асырғанда ғана нәтижелі болмақ.

6.2. Педагогикалық жүйені басқарудың жалпы принциптері және әдістері

Кез-келген әрекет, соның ішінде басқару әрекеті де ұйымдастырушылық пен басшылық жасаудың барлық функцияларын іске асыруда басшылыққа алатын бірқатар принциптерді сақтауға негізделеді. Ол принциптерде мақсат қою және жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау және т.б. топтастырылады. Ал басқару принциптері басқару заңдылығының бейнеленуін және нақты іске асуын танытады. Білім берудің мекемеішілік менеджментінің негізгі заңдылығы талдағыштық, мақсатқа сәйкестік, ізгілік, басқарудағы демократиялық және білім беру мекемесіндегі түрлі басқару қызметіне дейін болуы сияқты компоненттерді қамтиды. Осы заңдылықтардан білім беру мекемесі жетекшісінің, менеджерінің оқу жүйесін басқарудағы басшылыққа алатын негізгі принциптері туындайды. Сонымен, негізгі принциптерге мыналар жатады: педагогикалық жүйені демократияландыру және ізгілендіру; орталықтандыру және орталықсыздандырудың парасатты үйлесімі; жеке билік пен алқалы биліктің бірлігі; педагогикалық жүйені басқару ақпараттарының объективтілігі және толықтылығы.

Педагогикалық жүйені басқаруды демократияландыру және ізгілендіру. Білім беруді мекемеішілік басқару ең алдымен басшылардың, оқытушылар, білім алушылар мен ата-

аналардың бастамашылдығы мен өздігінен жұмыс жасай алуын дамытуға бағытталады. Бұл жағдай тек, шешім қабылдау мен талқылауды бүкпесіз, ашық жүргізгенде ғана мүмкін. Білім беру мекемесі басшыларын сайлау, педагогикалық кадрларды байқау және келісімшарт негізінде қабылдаудың жүйесі - білім беру мекемесіндегі демократияның бастауы. Сол сияқты, білім беру мекемесін басқарудағы жариялылық, ақпараттың ашықтығы және түсініктілігіне негізделелді. Білім беру мекемесінің алдында тұрған міндетті, оның қиындығын жете сезінген әрбір оқытушы оған бей-жай қарамайды. Білім беру мекемесі әкімшілігінің, білім беру мекемесі кеңесінің тұрақты түрде есеп беріп отыруы, оны талқылауға және шешім қабылдауға оқытушылар мен білім алушыларды қатыстыруы білім беру мекемесі өмірінде демократияның орнығуына негіз қалайды.

Басқарудың жүйелілігі мен тұтастығы. Педагогикалық үдерісті басқару жүйесінің табиғатын түсіну, басқаруға қолайлы алғышарт жасайды. Білім беру мекемесіндегі басқарудың жүйелілік ыңғайының бірінші белгісі - білім беру мекемесін жүйе ретінде танып, оның негізгі белгілерінен құралатын осы жүйенің тұтастығын көре білу. Екінші белгі, білім беру мекемесінің құрылымы болып табылады. Жүйенің құрылымы қалай болса, білім беру мекемесінің байланыстары мен қатынастарының дамуы да соған тікелей байланысты болмақ. Жүйенің үшінші компоненті, оның өзіндік ерекшеліктері мен сипаттарынан туындайды. Дегенмен, олардың өзара әрекеттесуі арқылы жүйенің жаңа сапасы қалыптасады. Компоненттердің тұрақты түрде өзара жақындауға ұмтылуы жүйенің тұтастығын айқындайды. Білім беру мекемесін басқаруда жүйенің төртінші ерекшелігі - оның қоршаған ортамен тығыз және өзгеше байланыстылығын естен шығармаған жөн. Білім беру мекемесі мен қоршаған ортаның әрекеттесуі екі формада көрінеді. Бірінші жағдайда, білім беру мекемесі өз әрекетін сыртқы ортаға бейімдесе, екінші жағдайда, білім беру мекемесі өз мақсаттарына жету үшін ортаны өзіне бағындырады.

Білім беру мекемесін басқарудағы жүйелілік пен тұтастық білім беру мекемесінің басшысы мен ұжымының басқару қызметтерінің өзара байланысы мен өзара әрекеттесуін де қарастырады. Бұл принципті іске асыруда біржақтылыққа жол беруге болмайды. Осы принцип арқылы басқару қызметінің бірізділігін, қисындылығын, өзара пайдалылығын, оның барлық қызметінің де бірдей маңыздылығын аңғарамыз.

Орталықтандыру мен орталықсыздандырудың парасаты үйлесуі. Білім беру мекемесі және педагогика тарихы шамадан тыс орталықтандырудың әкімшілік басқаруды күшейтуге әкеліп соғатындығына талай рет көз жеткізді. Басқаруды орталықтандыру төменгі буындағы жетекшілердің, оқытушылар мен білім алушылардың бастамашылдығын шектеп, оларды, өздерінің қатысуынсыз қабылданған шешімдерді жай ғана орындаушыларға айналдырады. Біржақты орталықтандыру жағдайында басқару қызметінің қосарлануынан, уақыт шығынынан, басшы мен орындаушылардың жұмысбастылығынан, сөзсіз орындаушылардың жұмысбастылығы орын алады.

Соған сәйкес, орталықсыздандыруға шамадан тыс мән беру педагогикалық жүйе қызметінің тиімділігін төмендетеді. Орталықтандыруды орталықсыздандырудың пайдасына жығып беру, тұтастай басқару мен әкімшіліктің ролін төмендетіп, басқарудың талдамалық және қадағалаушылық қызметін жояды. Білім беру мекемесі тәжірибесі көрсетіп отырғанындай, демократиялық ойындар және орталықсыздандыруға әсуестенушілік ұжымның қызметі мен өміріне елеулі нұқсан келтіріп, педагогикалық ұжымда түсініспеушілік пен жанжалға негіз болып, әкімшілік пен қоғамдық басқару орындарының бір-біріне қарсы тұруына жол берді.

Сондықтан да, білім беруді мекемеішілік басқаруды қамтамасыз етуде орталықтандыру мен орталықсыздандыруды үйлестіру әкімшілік және қоғамдық органдар басшыларына бүкіл білім беру мекемесі ұйымының мүддесін ескеріп, кәсіптік деңгейде шешім қабылдауға мүмкіндік беріп, педагогикалық жүйенің барлық құрылымдық бөлімдерінің қызметін жоғары деңгейге көтеруге жағдай туғызады.

Жеке билік пен басқарудың біртұтастығы. Бұл принципті іске асыру педагогикалық жүйені басқаруда субъективтілікке, билеп-төстеушілікке жол бермеуге бағытталады. Басқару қызметінде әріптестердің тәжірибесі мен біліміне сүйеніп, оларды талдау жасау мен шешім қабылдауға қатыстыру, әртүрлі көзқарастарды салыстыра отырып, оңтайлы шешім қабылдаудың маңызы зор. Оның үстіне алқалық шешім ұжымның әрбір мүшесінің тапсырылған міндетке жеке жауапкершілігін жоққа шығармайды.

Басқарудағы жеке билік тәртіпті қамтамасыз етіп, педагогикалық үдеріске қатысушылардың өкілеттілігін айыптауды және оны қатаң сақтауды қамтамасыз етеді. Егер, алқалы билік қабылданған шешімді іске асыру кезеңінде белгілі бір шешім қабылдаса, бұл өте маңызды.

Педагогикалық жүйе басшысының жеке билігін билеп төстеуі, беделді алға салу емес, ол терең педагогикалық бітім мен тұлғаның және әлеуметтік психологияны жете меңгеруге, білім алушы, оқытушы, ата-ананың дербес-психологиялық ерекшеліктерін жіті есепке алуға негізделеді. Басқарудағы жеке мен алқалы билік біртұтастықтың көрінісі. Жеке билік шешімді орындауда шапшаңдығымен ерекшеленсе, алқалы билік біршама «бәсеңдігімен» ерекшеленеді. Сондықтан да, тактикалық әрекеттерді айқындағанда жеке билікке, ал стратегияны талдап жасағанда алқалы билікке арқа сүйеген дұрыс болмақ.

Бұл принцип оқу-тәрбие үдерісін басқаруда қоғамдық негізде жұмыс істейтін түрлі комиссиялар мен кеңестердің қызметінен көрініс табады. Әсіресе, ұжымдық ізденіс пен қабылданған шешімге жеке жауапкершілік қажет болатын съезд, слет, конференциялардың жұмысы осы қағиданы қатаң басшылыққа алады. Білім беруді басқарудың мемлекеттік-қоғамдық сипаты орталықта және жергілікті жерлерде бұл принциптің күнделікті практикада орнығуына қолайлы жағдай туғызады.

Педагогикалық жүйені басқарудағы ақпараттардың объективтілігі және толықтылығы. Педагогикалық жүйені басқару тиімділігі, қажетті және толық ақпараттың едәуір дәрежеде болуына байланысты. Ақпараттың объективтілігі және толықтығы ақпаратты талдау және өңдеудегі асығыстыққа, дерексіздікке қарсы қойылады. Әлеуметтік педагогикалық әдебиеттерде ақпарат педагог пен тәрбиеленушінің арасындағы байланыс құралы ретінде, кейде жүйе мен қоршаған орта туралы мағлұматтар жиынтығы ретінде қарастырылады.

Басқаруда ақпаратты пайдаланудың қиындығы оның тым көптігінен немесе тым аздығынан туындайды. Білім беруді мекемеішілік басқаруда ақпаратты біржақты қарастыруға болмайды. Ақпараттың аздығы да, көптігі де шешім қабылдауда, оны іске асыруды реттеуде кедергі жасайды. Әдетте, педагогикалық жүйедегі ақпараттың жетістіктері тәрбиелік қызмет саласынан байқалады. Ал оқу-тәрбие үдерісінде тұлғаның даму бағыттары, оның оқу және оқудан тыс әрекеті, мінезі мен даму ерекшеліктері туралы да ақпараттар жетіспей жатады.

Білім берудің мекемеішілік ақпараттарымен айналысқан адам оны жинау, өңдеу сақтау және қолданудың әдістерін жете білуі тиіс. Білім беру мекемесі басшысы, менеджер қызметінде бақылау, анке-

та жүргізу, тестілеу, нұсқаулық және әдістемелік материалдармен жұмыс жасау жиі қолданылады. Техникалық құралдардың және компьютерлендірудің нәтижесінде материал жинау, оны өңдеудің мерзімі едәуір қысқарды. Қазіргі білім беру мекемесі басшысының міндеті – білім беруді мекемеішілік ақпараттық басқару технологиясын жасап, енгізу. Ол технологияны басшымен бірге оқытушылар де пайдалана алуы тиіс.

Педагогикалық жүйені басқаруда кез-келген ақпарат маңызды, әсіресе жүйенің оңтайлы жұмыс жүргізуі үшін қажетті басқару ақпаратының маңызы ерекше. Түрлі белгілеріне қарап, басқару ақпаратын былай топтастыруға болады: уақыты бойынша - күнделікті, айлық, тоқсандық, жылдық; басқару қызметіне қарай - талдамалық, баға беруші, құрылымдық, ұйымдық; жиналған мәлімет көзіне қарай - білім берудің мекемеішілік, ведомстволық, ведомстводан тыс; мақсатты пайдалануы бойынша - директивалық, таныстырушылық, кепілдемелік және т.б.

Ақпараттық банк қалыптастыру, оны шұғыл қолдану технологиясын енгізуде еңбекті басқару ғылыми ұйымдастырудың деңгейін арттырады.

Білім беру аймағындағы менеджер қызметінің әдістері. Басқарудың әдістері, белгілі мақсаттарға жету үшін басқару субъектісінің басқару нысанына ықпал етудің әдістері мен құралдарының жиынтығы ретінде қарастырылады. Басқару теориясында басқару әдістері басқару үдерісінің әдістері және қызметкерлерді басқару әдістері болып ажыратылады.

Егер педагогикалық менеджменттің принциптері мен әдістері үздік білім беру жүйесінде оқытушылар даярлауды сабақтастықпен басқарудың заңдылықтары, ұстанымдары мен әдістері өзара байланысты, олар бір-бірлеріне тәуелді жүйені құрайды десек, онда басқару принциптерін жүзеге асырушы әдістер мен тәсілдерді қолдану арқылы мақсаттар мен міндеттерге қол жететінін білуіміз керек.

Педагогикалық менеджмент әдістерін олардың *әсер етуі және мотивацияларының сипатына* қарай шартты түрде мына үш топқа бөліп қарастыруға болады:

- материалдық мотивациялар әдістері (сыйақылар, айыппұл);
- әлеуметтік мотивациялар әдістері;
- өктемшілдік мотивациялар әдістері.

Педагогикалық менеджмент әдістерінде олардың *мазмұнына қарай* жасалған жіктемелер де кездеседі.

Нормативтік әдістер әрбір білім мекемесінің іс-әрекетін тұтастай алғандағы және оның жеке жақтарын реттеуді көздейтін бекітілген құжаттарды қарастырады. Білім мекемелерінде жарғылар, оқу жоспарлары, бағдарламалар және оқулықтар, түрлі деңгейдегі кәсіптік білім беру мекемесі жоспарлары басшылыққа алынады. Осындай құжаттар кәсіптік білім беру мекемесін басқару жүйесін анықтайды.

Ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер басқарылатын объектінің мақсатты бағытталған іс-әрекетін, оның жұмысының үзіліссіздігін және ырғақтылығын қамтамасыз етуші ықпал ету әдістері. Олар басқару жүйесіне өкіметтің қарым-қатынасы мен бағыныштылығын көздейді және бұйрықтарды, шешімдерді, нұсқауларды, жарлықтарды дайындау мен жүзеге асыруға бағытталған ұйымдастырушылық, реттеушілік ықпал етуді шамалайды.

Ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер басқару жүйесінің кез-келген торабында басқарылатын жүйенің іс-әрекетін: кімге-қашан-қайда-қалай және қай жерде- кім-қашан-қалай принципіне сәйкес, нақты реттеп отырады. Аталған әдістердің төмендегідей үш тобын қарастыруға болады:

- ұйымдастырушы-тұрақтандырушы: нұсқау беру, реттеу, мөлшерлеу; бақылау;
- жарлық беруші: бұйрықтар, шешімдер; резолюциялар, ұйымдастырушылықты моделдеу (графикалық моделдеу, желілік жүйе);
- ынталандырушы: тәртіптік әсер ету және моральдық марапаттау.

Психо-педагогикалық әсер ету әдістері. Ол негізінен-менеджердің психологиялық және педагогикалық заддылықтарды игеру, оны өмірде саналы түрде жүзеге асыру қабілеттілігіне байланысты. Ол кеңес, өтініш, тілек, талап, өкім беру, мадақтау, алғыс білдіру арқылы орындалуы мүмкін. Осы әдістердің түрі арқылы ұжымның әлеуметтік дамуын жоспарлауға, ішкі психологиялық қолайлы ахуал туғызуда, қарамағындағылардың шығармашылық белсенділігін туғызып, жұмысқа деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік жасайды. Ұжым мүшелеріне моральдық және материалдық көмек көрсету арқылы, олардың жеке психологиялық қабілеттерінің ашылуына мүмкіндік жасалады. Басшыға деген сенімі артады. Бұл әдіс ұжымды басқарудың демократиялық стилін қалыптастырады.

Менеджердің әкімшілік жұмыс әдісіне негізінен ұйымдастыру-жарлықтық іс-әрекеттерінің мазмұны жатады.

Жоғарғы атқарушы биліктерден келген түрлі нұсқаулар, қаулылар, шешімдер және ұжымның ішіндегі ұйымдастыру және жарлық беру, бұйрық, шешімдер мен өкімдердің орындалу барысы, өндірістік жұмыстар мен түрлі есеп берулер жиынтығы. Әрине, әкімшілік-жарлықтық жұмыстарға тым үйір болу да менеджердің шығармашылық қабілетін шектеп, ұжымның өзіндік жұмыс істеу мүмкіндігіне тежеу жасауы мүмкін екенін есте ұстаған жөн.

Экономикалық әдіс менеджер үшін экономикалық стимул қызметін атқарады. Педагогикалық ұжым мүшелерінің еңбек ақысы педагогикалық еңбек өтілі (стаж) мен оқу-тәрбие жұмысына, сіңірген еңбегіне қарай, атағы, санаты мен біліктілігіне қарай төленетіні - олардың экономикалық қызығушылығын арттырады. Әрбір бригада мүшесіне қосымша коэффициентті өндірістік кәсіпорын төлейді. Бұл әдіске оларды ақшалай, заттай сыйлыққа ұсыну да жатады.

Қоғамдық әсер ету әдісі оқытушылар мен студенттерді оқу-тәрбие жұмысы мен ұжымды басқаруға кеңінен жұмылдыру болып табылады. Бұл ұжымды басқаруда демократиялық принципке негізделген, бәсекеге қабілетті жастардың өсіп-жетілуіне жол ашады. Әрбір тапсырылған іске мұқият, асқан жауапкершілікпен қарап, тындырымды етіп істеуге тырысады. Олардың құқықтары мен еркіндігіне кең жол ашылып, бір-біріне деген, басшыларға деген сенімді көзқарастың, ұжымда шығармашылық қабілеті жоғары белсенді топтың арта түсуіне ықпал жасайды.

6.3. Педагогикалық жүйе қызметінің тиімділігін арттырудағы менеджер тұлғасының рөлі

Көптеген елдер өзінің даму стратегиясын білім беру саласындағы жетістіктермен байланыстырады. Қазақстан Республикасында да білім беру жүйесінің дауының басымды бағыттары ҚР «Білім туралы» Заңында (2011.24.10. берілген өзгерістермен толықтыруларымен) қабылданғандай білім беру сапасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарттарына, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің қажеттіліктеріне сәйкестігін белгілеудің институционалдық құрылымдары, рәсімдері, нысандары мен әдістерінің жиынтығы болып табылатын білім беру сапасын бағалаудың ұлттық жүйесі әлеуметтік әріптестердің кәсіптік білім беру проблемаларын шешуге қатысуын қамтамасыз етеді және республикалық бюджеттен қаржыландырылатын білім беру ұйымдарында (Қарулы Күштер,

басқа да әскерлер мен әскери құралымдар үшін мамандар даярлауды жүзеге асыратын білім беру ұйымдарын қоспағанда) жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі, сондай-ақ техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білімі бар мамандар даярлауға мемлекеттік білім беру тапсырысын бекітеді және кәсіптік даярлықты бағалау – техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдары түлегінің біліктілік (қабілеті) деңгейінің тиісті кәсіптік қызмет түрі шеңберінде жұмысты орындауға сәйкестігі дәрежесін айқындайды. [ҚР «Білім туралы» Заңында (2011.24.10. берілген өзгерістермен толықтыруларымен) Астана, Ақорда, 2007 жылғы шілденің 27-сі. № 319-III ҚРЗ].

Қазақстандағы жоғары оқу орындарындағы білім сапасын жоғарылату проблемаларын отандық зерттеушілер М.Ш.Алинова, Б.Ә.Әбдікәрімов, С.А.Әбдіманапов, Ю.В.Баталов, В.К.Бишимбаев, Г.Н.Гамарник, В.А.Жексембекова, Б.Иманбекова, Ж.А.Кулекеев, Ш.М.Қаланова, Г.Ж.Меңлибекова, Г.М.Мұтанов, Т.М.Мұхаметқалиев қарастырған.

Қазақстанда білім беру жүйесіндегі басқару мәселелері де ғалымдардың зерттеу нысанынан тыс қалмады. Оны республика ғалымдары бірнеше бағытта зерттеді. Айталық, жоғары оқу орындарында білім беру жүйесіндегі оқу үдерісін басқару Ш.Т.Таубаева, С.С.Хасенов, Е.Ш.Қозыбаев, жалпы орта білім беру жүйесіндегі мектепті басқару Н.А.Әбішев, К.Д.Қарақұлов, кәсіптік-техникалық білім жүйесіндегі оқу үдерісін басқару Б.К.Момынбаев, К.Ө.Өстеміров, оқу-өндірістік комбинатты, жастарға еңбек және экономикалық білім беруді басқару Қ.Ж.Аганина, А.М.Мүсілімов, Г.Т.Хайруллин және т.б. ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан.

Соңғы жылдары Қазақстан ғалымдары арасында педагогикалық менеджмент проблемаларын зерттеуге қызығушылықтың артқандығы байқалады. Білім саласындағы педагогикалық менеджмент бойынша сындарлы идеяларды республикадағы жетекші педагогтар мен мамандардың және осы мәселені арнайы зерттеген ғалым-педагогтар Қ.Ж.Қарақұловтың, Т.М.Баймолдаевтың, З.А.Исаеваның, Е.Ш.Қозыбаевтың, З.М.Садвақасованың және т.б. еңбектерінен кездестіруге болады.

Қазақстанның білім саласында білім сапасын жақсарту бойынша көлемді шаралар жүзеге асырылуда. Мәселен, 2011 жылы ҚР БЖҒМ-нің мемлекеттік тапсырысы бойынша «Білім беру жүйесін

әдіснамалық жасақтау» 008 бағдарламасы аясында дайындалынған Ұлттық ақпараттандыру орталығының Ғылыми кеңесі ұсынған «Мектепті басқару жүйесіндегі (SMS) іс-әрекетке педагог кадрларды дайындау бойынша Мектеп директорлары мен директордың орынбасарларының тренингтік курстарының оқу бағдарламасы» жарық көрді. Мектепті басқару жүйесіндегі (SMS) іс-әрекетке педагог кадрларды дайындау бойынша Мектеп директорлары мен директордың орынбасарларының тренингтік курстарының оқу бағдарламасы – Алматы: «ҰАО», АҚ 2011. – 19 б.

Мектепті басқару жүйесіндегі (SMS-тегі) іс-әрекетке педагог кадрларды дайындау бойынша тренингтік курстардың оқу бағдарламасы

Мектепті басқару жүйесіндегі (SMS-тегі) іс-әрекетке педагог кадрларды дайындау бойынша тренингтік курстардың оқу бағдарламасы – e-learning электрондық оқыту жағдайындағы іс-әрекетке білім беру ұйымдарының директорлары мен директор орынбасарларының дайындығын жасақтайтын негізгі білімдерді, біліктер мен машықтарды ұсынатын нормативтік құжат.

Мектепті басқару жүйесі (School Management System мектеп әкімшілігін SMS-пен жұмыс істеудің білімдерімен, біліктерімен және машықтарымен қаруландыру педагог, оқушылар және ата-аналар ұжымдарының ынтымақтастық негізінде басқарушылық қызметті тиімді ұйымдастыруға, мектепті басқару процесін автоматтандыруға мүмкіндік беретін бағдарламалық жасақтама. Бағдарламаның мазмұнына «Білім беруді ақпараттандыру саласындағы мемлекеттің стратегиялық саясаты», «ҚР-ның жалпы білім беретін мектептеріндегі e-learning электрондық оқыту жүйесі», «ҚР-ның қазіргі заманғы педагогының АҚТ-біліктілігіне қойылатын талаптар», «SMS мектепті басқару жүйесіндегі іс-әрекетті оқыту», «Сыныпты басқару жүйесіндегі (CRMS-тегі) іс-әрекетті оқыту», Оқытуды басқару жүйесіндегі (LMS-тегі) іс-әрекетті оқыту», «Оқытуды басқару жүйесіндегі (LMS-тегі) іс-әрекетті оқыту» сияқты тақырыптар жоспарланған.

Соңғы жылдары Қазақстанның оқу орындарында сапа менеджменті жүйесі белсенділікпен ендірілуде. СМЖ көрсетілетін қызметті қамтамасыз етуі, тұтынушылардың осы үмітін ақтауы керек. СМЖ басты мақсаты әрбір қызметті бақылау емес, қызметтің төмендеуіне жол бермейтін қателіктерді болдырмау.

Нәтижесінде СМЖ түлектердің мемлекеттік білім стандарты-

на сай келуіне, мүдделі жақтардың ұсыныстарына кепілдік беруі тиіс. Мамандар даярлау шығыны да көңілден шығуы керек. Табыс барлық мүдделі жақтардың талап-тілегін үнемі жақсартқанда ғана келеді. ИСО 9000 сериялы стандарттарына сәйкес құрылған сапа жүйелерін қолданушылардың айтарлықтай жетістіктеріне қарамастан, өндірісте TQM (жалпыға бірдей сапа менеджменті) принципі негізінде қалыптастырылған сапа жүйелерін қолдануға көп көңіл бөлінуде.

TQM негізінде қалыптастырылған жүйеге мыналар тән:

- сапаны жақсарту жұмыстарына бүкіл қызметкерлер мен жұмысшыларды, қажетті шикізатты дайындаушыларды және тұтынушыларды жұмылдыру;

- сапаны жақсарту жұмысын тұрақты түрде жүргізіп отыру, мысалы зақымдалған өнім мөлшерін ең кіші деңгейге жеткізу (Імлн. өнім ішінен тек қана 100-10 зақымдалған өнім);

- өнімнің өзіндік құнын азайту.

TQM-ның бағыт ерекшеліктері оның өнімнің рыноктағы бәсекелестігін арттыруды басқаруға лайықты екенін көрсетеді.

ИСО 9000 сериялы стандарттарының 2000 жылы шыққандарында TQM-ның кейбір принциптері ескерілген. Бұл жаңа стандарттар 14000 сериялы (қоршаған ортаны басқару жүйесі) стандарттарымен үйлестірілетін болады.

Жаңа білім беру жүйелеріне қойылатын халықаралық талаптарға сәйкес білім беру саласындағы негізгі міндеттерге мыналар жатады:

- әлемдік нарықтағы білім берудің жоғары сапасын, білім беру қызметінің бәсекеге қабілеттігін қамтамасыз ету;

- ұлттық және халықаралық деңгейде танылған үлгілердің ықпалдасқан өзара бейімделуі негізінде білім беру жүйесінің инновациялығын қамтамасыз ету;

- болашақтағы сапалы деңгейді озық бағдарлармен қамтамасыз ету.

Жоғары кәсіби білімді кадрларды даярлау (бакалавр, маман) бойынша 11.08.2005ж. «Русский регистр» Ассоциациясынан және «IQNet» халықаралық органдар жүйесінен сапа менеджменті жүйесінің аудиттері нәтижесінде сертификаттар иеленеді.

Сапа менеджменті жүйесі мәселелері бойынша жетекші мамандардың пікірінше Қазақстан оқу орындарында мынадай міндеттер шешімін табуы тиіс:

- білім беру сферасында жаңа институционалды және экономикалық механизмдерді ендіру;

- білім беруді басқарудың тиімділігін жоғарылату;
  - білім беру инфрақұрылымын дамыту;
  - «Бейіндік мектеп» жүйесін жасау;
  - педагогтардың біліктілігін ваучерлік қаржыландыруды ендіру;
  - білім беру қызметінің сапасын қамтамасыз ету жүйесін жасау;
  - білім берудің құрылымын, мазмұнын, технологияларын жетілдіру;
  - мектептің жоғары адамгершілікті, сыни тұрғыдан ойлай білетін, өзін өзі дамытуға және шығармашылыққа қабілетті саламатты және рухани дамыған азаматты қалыптастыру үшін академиялық білім беру мен дағдыларын дамытуды қамтамасыз ету;
  - экономикалық білімдердің негізі ретіндегі ғылыми-жаратылыс және математикалық білім берудің сапасын жақсарту;
  - техникалық және кәсіби білім мекемелерін бітірушілердің білім және дағдыларының сапасын бағалауға жұмыс берушілердің қатысуын қамтамасыз ету;
  - жоғары оқу орындарының халықаралық стандарттар бойынша тәуелсіз ұлттық институционалдық аккредитациядан өтуі;
  - Қазақстан ЖОО-ларының таңдаулы ілемдік университеттер рейтингісіне қатысуы;
  - білім беру жүйесінің ғылыми-технологиялық және инновациялық саясатпен байланысын қамтамасыз ету;
  - бүткіл өмір бойында үзіліссіз білім беру жүйесін жасау.
- Управление качеством в высшем учебном заведении / Г.М. Мутанов, А.К.Томилин, Ю.Е. Кукина и др. - Усть-Каменогорск: ВКГУ, 2011. - 116 с.
- Осы орайда білім беру мекемесінің басшылық қызметін, құрылымын айқындауда білім, білім беру менеджерінің жеке субъектісі ретіндегі рөлі, оның жеке қабілеттілік сипаттамалары сөз жоқ, маңызды мәнге ие. Оған дәлел ретінде, төмендегі оның жеке басына байланысты тұлғалық қабілеттерін айтсақ та жеткілікті:
- жоғары оқу орнын, кәсіптік білім беру мекемесін, факультет, кафедра, оқу тобын сол салада арнайы білімі бар маманның басқаруы;
  - жаңа жағдайларға байланысты басқару тәжірибесі мен ұжыммен тіл табыса білу қабілеттілігі;
  - әрбір құрылым жүйесіндегі басшылардың жеке компоненттерін қалыптастыру;
  - кәсіптік білім мекемесі басшысының сол салада жетекші маман болуы;

- педагогикалық және білім алушылар ұжымын басқару ерекшелігін білу;
- басшының құрылымды басқарудағы иерархиялық (сатылық) деңгейі;
- Менеджер қызметінде жетістіктерге жету мүмкіндіктерін тежейтін факторлар да жиі кездеседі, олардың қатарында:
  - көп жағдайда өзін басқара алмауы. Өз уақытын тиімді пайдалана алмауы, күш-қуатын мардымсыз нәрселерге жұмсауы, бойындағы күйзелістік (стрестік) жағдайларды жеңе алмауы, қарамағындағылармен жиі кикілжіңге келуі, кейде тіпті қызбалыққа салынуы;
  - жеке құндылықтарын жойып жіберу. Өзінің жеке қасиеттері мен мақсатын дұрыс түсінбеу;
  - жеке мақсаттарды жете түсінбеу. Өз жеке басының ісіне, мақсатына деген түсінігінің жоқтығы.
  - өзін-өзі дамытуды тоқтату, Жаңа өмірге, жұмыс жағдайына, түрлі өзгерістерге құлқының жоқтығы, бейімделуге әрекеттенбеуі;
  - келелі мәселеге тірелу сәттерінде дұрыс шешім қабылдай алмауы;
  - күрделі жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдауда стратегиялық мүмкіндігінің төмендігі, педагогикалық та, басшылық жасау да қабілетінің жетіспеуі;
  - шығармашылық мүмкіндігінің жеткіліксіздігі. Жаңа идеяларды іске асырудағы қабілетінің жетіспеуі. Оны өздігінен жүзеге асыра алмауы;
  - адамдармен тіл табысуы қиын. Өзін қоршаған адамдарға әсер ете алмайды, ал олардың шешімдеріне мән бергісі келмейді;
  - басқару жұмысының ерекшеліктерін жеткілікті дәрежеде ұғынбауы. Ескі авторитарлық, өктемшіл әдіспен басқару шырмауынан шыға алмайтын, қарамағындағыларды жаңа жағдайда жұмыс істеуге жұмылдыруға қабілетсіздігі;
  - басшылық дағдысының жеткіліксіздігі. Қарамағындағылардың қызметі мен іс-әрекетін басқаруда практикалық дағды мен іскерліктерінің жеткіліксіздігі;
  - үйретуге қабілетсіздігі. Қарамағындағыларды тиісті талап тұрғысында үйретуге, көмек беруге құлықсыздығы, я қабілетінің жоқтығы.
  - ұжымды қалыптастыру қабілетінің төмендігі. Оқу топтары мен педагогикалық ұжымды тиімді басқару мен дамытуға дәрменсіздігі

– педагогикалық және әкімшілік басқару қабілетінің жоқтығы. Білім беруді ұйымдастыру менеджерінің басқару, оқыту мен тәрбиелеу ісінен мүлдем бейхабар, кездейсоқ тағайындалған қызметкер.

Қорыта келгенде, педагогикалық менеджмент басқару заңдарына негізделеді, сондай-ақ, психология және педагогика ғылымдарыда білім беру ісінің менеджері қызметін тиімді ұйымдастыру оның жеке мінездерімен және педагогикалық шеберлігімен, басқару қабілеттілігімен де сипатталады.

Ғылыми негізде басқару, психологиялық және жеке адамгершілік қасиеттер, білім беру менеджеріне оларды оқу-тәрбие жұмысында қолдануға, көшіруге толық мүмкіндік береді. Бұл педагогикалық менеджменттің әрі ғылым, әрі өнер екендігін дәлелдейді.

Көптеген ғалымдар «педагогикалық менеджментке» бастапқы ұғым ретінде назар аударып, педагогикалық менеджментті бүгінгі нарық жағдайындағы білім беруді басқару ретінде қарастыра отыра, оның мынадай негізгі қызметтерін атап көрсетеді: білім беру жүйесіндегі құрылымдық өзгерістерді стратегиялық жоспарлау мен болжамдау; білім берудегі қажеттіліктерді анықтап, соның негізінде жаңа білім беру қызметтерін ұйымдастыру және оны жүзеге асыру; білім беру мекемелерінің инновациялық қызметін мотивациялау.

Негізгі ұғымдар сөздігі

Менеджмент - кәсіпорын ұйымының тиімді және ұтымды қызмет ету мақсатындағы интеллектуалдық, материалдық және қаржы қорларын жұмылдыру бойынша ғылым, өнер және әрекет.

Педагогикалық менеджмент – оқу-тәрбие және оқу-танымдық үдерісті басқарудың тиімділігін жоғарылатуға бағытталған принциптер кешені, әдістері, ұйымдастыру формалары және технологиялық тәсілдері.

Менеджер - басқару, меңгеру, басшылық жасау.

Оқу-танымдық үдерістің менеджері – білім алушылардың оқу-тәрбие әрекеттерін басқару жүйесінің субъектісі ретіндегі оқытушы.

Оқу-тәрбие үдерісінің менеджері – педагогикалық кадрлардың оқу-тәрбие іс-әрекеттерін басқарудың субъектісі ретіндегі оқу орнының жетекшісі (орынбасарлары).

Оқыту үдерісінің мониторингі – алынған ақпараттарды жинау және өңдемелейтін компьютерлік технологияның көмегімен білім беру үдерісінің барысын, нәтижелерін және тиімділігін үзіліссіз бақылау.

Басқару - басқарушы жүйелерді басқаратындарға, олардың қызметіне әсер ету арқылы түпкі нәтижеге жету үшін тиімді басшылық жасау.

Оқу-тәрбие үдерісін басқару – педагогикалық менеджменттің құрамдас бөлігі ретіндегі жетекшінің ғылыми негізделген жоспарлау, ұйымдастыру және бақылау жолымен педагогикалық ұжымның және білім алушылардың мақсатты бағытталған ықпалы.

Басқару функциялары – педагогикалық талдауды, мақсат анықтауды, жоспарлауды, ұйымдастыруды, реттеу және бақылауды жүзеге асырушы басқарушылық іс-әрекет аясы.

Педагогикалық жүйелерді басқару әдістері және формалары – сендіру, ескерту, көндіру, сөгіс беру, моралдық ынталандыру, диагностика, зерттеу, бақылау, әңгімелесу, тестер, сауалнамалар, сұрақнамалар және т.б.

Жоспарлау - белгілі бір мақсатқа жету жолында қойылатын міндеттер.

Ұйымдастыру - жоспардың іске асырылуы үшін, сонымен қатар ұжым мүшелерінің өкілеттіліктерін, атқаратын міндеттерін және жауапкершіліктерін бөліп беруге қатысты шешім қабылдау туралы айрықша әрекеттер мен қорларды анықтаушы іс-әрекет.

Жетекшілік ету - қызметкерлердің міндеттерін анықтау, олардың өз міндеттерін анағұрлым жақсы орындауларына талпындыратын ұйымдастыру ортасын қамтамасыз етуші іс-әрекет.

Бақылау - қол жеткен нәтижелерді жоспарланғандарымен салыстыру және талдау, қажеттіліктерге сәйкес ұйымдастырушылық орындаушылықты қамтамасыз етуді көздейтін бағыттау, бақылау және реттеушілік іс-әрекет.

Педагогикалық менеджменттің басқару принциптері - межелеген мақсатқа қол жеткізуді қамтамасыз етуші және басқаруды жүзеге асыруда ұстануға тиісті негізге алынатын ережелер.

Педагогикалық менеджменттің нормативтік әдісі - әрбір білім мекемесінің іс-әрекетін тұтастай алғандағы және оның жеке жақтарын реттеуді көздейтін бекітілген құжаттарды қарастыратын әдісі.

Педагогикалық менеджменттің ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістері - басқарылатын объектінің мақсатты бағытталған іс-әрекетін, оның жұмысының үзіліссіздігін және ырғақтылығын қамтамасыз етуші ықпал ету әдістері.

Педагогикалық менеджменттің психо-педагогикалық әсер ету әдістері - педагогикалық ұжымның әлеуметтік дамуын жоспарлауға, ішкі психологиялық қолайлы ахуалын, қарамағындағылардың шығармашылық белсенділігін, жұмысқа деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік жасайтын әдісі.

Педагогикалық менеджменттің демократиялық әдісі - білім беру саласындағы менеджердің оқытушыларға олардың мүмкіндіктері мен біліктілігіне, қызметіне сәйкес өздігімен әректете отырып, басқаруды шамалайтын басқару стилі.

Педагогикалық менеджменттің экономикалық әдісі - педагогикалық ұжым мүшелері үшін экономикалық ынталандыру қызметін атқаратын әдіс.

Педагогикалық менеджменттің қоғамдық әсер ету әдісі - педагогикалық менеджменттің ұжымды басқаруда демократиялық принципке негізделген, бәсекеге қабілетті жастардың өсіп-жетілуіне жол ашатын әдісі.

Өздік жұмыстар үшін сұрақтар мен тапсырмалар:

* Білім беру мекемесі басшысының басқару мәдениетінің негізгі компоненттерін атаңыз?

* Жалпы білім беретін білім беру мекемесі басшысының негізгі қызметтік міндеттері қандай?

* Лауазымды адамдардың міндеттері қандай құжат арқылы белгіленген?

* Білім беру мекемесін басқарудағы педагогикалық талдаудың мазмұны қандай және оның рөлі?

* Білім беру мекемесінің түрлі жұмыс жоспарларына талдау жасаңыз. Олардың өзара байланысы қалай іске асады.

* Білім беру мекемесіндегі практикалық сабақ барысында білім беру мекемесінің жылдық жұмыс жоспарымен танысыңыз. Жоспардың негізгі бөлімдерінің мазмұнына талдау жасаңыз.

* Білім беру мекемесі басшысының ұйымдастырушылық қызметінің негізгі мазмұны қандай?

* Білім беру мекемесінің педагогикалық кеңесінің, оқу орны жетекшісі жанындағы кеңестің, білім алушылар комитетінің қызметіне сипаттама беріңіз.

* Тексеру мен реттеу басқа білім беруді мекемеішілік басқару қызметтерімен қалай байланысқан?

- * Білім беруді мекемеішілік басқаруда қандай әдістер қолданылады?
- * Білім беру мекемесі менеджерінің негізгі еңбек көрсеткіші не деп ойлайсыз?
- * Олардың бойындағы жеке қасиеттері мен ерекшеліктері, игерген білім ақпараттары;
- * Басқарылмайтын субъектінің білім алу бағытындағы іс-әрекеттері;
- * Педагогикалық жүйелерді ғылыми негізде басқару;
- * Берілген тұжырымдардың дұрыс жауабын таңда, басқаларының қате екендігін дәлелде:
- * Кәсіптік білім беру мекемесі менеджері, өз қарамағындағыларымен кикілжіңсіз, әрі тиімді жұмыс істей алуы үшін оның қажетті білім қоры болуы керек;
- * Кәсіптік білім беру мекемесі менеджері жоғары білікті педагог болуы қажет;
- * Басқару теориясын меңгермей-ақ, менеджер қызметіне жақсы басшы болса жеткілікті.
- * Мына төмендегі басқару функцияларының ішінен қайсысы педагогикалық менеджмент мазмұнына кіреді: жоспарлау; ұйымдастыру; реттеу; бақылау; есеп және талдау; басқару шешімдерін рәсімдеу.

Әдебиеттер:

Негізгі әдебиеттер:

Каракулов К.Ж. Педагогический менеджмент и управление школой. Учебник №- Шымкент: «Нурлы Бейне», 2006. - 200 с.

Баймолдаев Т.М. Педагогический менеджмент и современное управление школой.- Алматы, 2001.

Исаева З.А. Подготовка менеджера высшей школе.-Алматы: Қазақ университеті. 2005.- 135 б.

Садвакасова З.М. Организация менеджмента в образовании: схемы и таблицы; учеб.-метод пособие для вузов.-Алматы: ДООИВА, 2006.-140 с.

Садвакасова З.М. Педагогический менеджмент: Учебное пособие. 2-е изд., доп.- Алматы., ДООИВА, 2012.-187 с.

Каланова Ш.М., Бишимбаев В.К. Тотальный менеджмент качества в высшем образовании. Учебное пособие – практико-ориентированная монография. - Астана: Издательство «Фолиант», 2006. – 476 с.

Козыбаев Е.Ш. Научно-педагогические основы управления современной высшей школой на основе менеджмента в условиях многоуровневого образования. -дисс. ...докт. пед. наук.-Шымкент, 2006.-264 с.

Гончаров М.А. Основы менеджмента в образовании /Учебное пособие М.: КНОРУС, 2006.

Конаржевский Ю.А. «Менеджмент и внутришкольное управление» М.: Центр «Педагогический поиск», 2000.

Шамова Т.И., Давыденко Т.М., Шибанова Г.Н. «Управление образовательными системами» /М.: Издательский центр «Академия», 2005.

Шамова Т.И., Давыденко Т.М. «Управление образовательным учреждением в адаптивной школе» М.: Центр «Педагогикалық поиск», 2001г.

Внутришкольное управление: Вопросы теории и практики /Под ред. Т.И.Шамовой. М.:Педагогика,1991. –С.78.

Симонов В.П. Педагогический менеджмент: 50 НОУ-ХАУ в управлении педагогическими системами: - М.: Педагогическое общество России, 1999

Өстеміров К., Шаметов Н.Р., Васильев И.Б. Кәсіптік педагогика: колледж, университеттер студенттеріне арналған оқулық /Алматы, ТОО «Наз-9» ЖШС 2006

П.И.Третьяков «Практика управления современной школой» /М.; 1998г

Капитонова Т.А., Лебедева С.В. Педагогический менеджмент в системе среднего образования: Практико-ориентированное методическое пособие /Капитонова Т.А., Лебедева С.В. – Саратов: ИЦ «Наука», 2008. – 112 с.

Прикот О.Г., Виноградов В.Н. Управление современной школой. Выпуск IX: Проектное управление развитием образовательной организации. – Ростов-н/Д: Изд-во «Учитель», 2006.

Қосымша әдебиеттер:

Аккредитация как основная процедура оценки качества высшего образования / С. Ж. Пралиев, А .Б. Абдуалиев «Казахстан Республикасында 2005-2010 жылдарға арналған жоғары және жоғары оқу орнынан кейін білім беру жүйесін дамытудың мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру туралы» атты Республикалық Ғылыми-практикалық конференциясының жинақтары 28 қазан 2005 жыл / www.nich.tarmpi.kz

Мутанов Г. М., Шевчук Е.В. Экспертная система оценки знаний методом тестирования.- Омск: 2001.- 152 с.

Абдымананов С.А. Ключ к модернизации высшего образования / Казахстанская правда. 08.06.2004.

Немова Н.В. «Школа достижений: к началу успеха»/Библиотека журнала «Оқу орны жетекшісі мектебі» М.: «Сентябрь», 2002.

Болотин И.С., Сорокин Н.Д. Проблемы качества образования в условиях инновационной экономики// СГЗ. - 2009. - №5. - С. 172-181.

Васильев В. Новая парадигма оценки качества образования // Высшее образование в России. - № 2. - С. 19-24.

Виноградова Е.В. и др. Система менеджмента качества вуза: проблемы гармонизации с общей системой управления //Качество. Инновации. Образование. - 2007. - №7. - С. 7-14.

Вовна В.И. и др. Мониторинг качества обучения как важнейший инструмент управления образованием //Инновации в образовании. - 2005. - № 5. - С. 67-73.

Граничина О.А. Изучение значимости показателей качества образовательного учреждения, используемых при определении рейтинга вузов //Высшее образование сегодня. - 2007. - № 1. - С. 57-61.

Дорофеев А. Профессиональная компетентность как показатель качества образования //Высшее образование в России. - №4. - С.30-34.

Ермошенко Б. и др. Система управления качеством //Высшее образование в России. - 2005. - №4. - С. Исаев В. А. Менеджмент качества вуза в контексте стратегического планирования //Качество. Инновации. Образование. - 2005. - № 3. - С. 45-49.

Кашлач В.М. Менеджмент качества как средство развития инновационного потенциала вуза // Педагогическое образование и наука. - 2009. - №1. - С. 54-57.

Кочкаева Т.Н. Теоретические основы управления качеством профессионального образования. - СГЗ. - 2007. - № 5. - С. 145-150.

Мещерякова М. Технология управления качеством профессиональной подготовки в вузе // Альма Матер. - 2006. - № 1. - С. 9-13.

Минин М.Г. Проблемы контроля качества обучения в школе и вузе //Педагогическая диагностика. - 2006. - № 4. - С. 23-33.

Санкин Л. Аккредитация вуза в контексте управления качеством образования // Высшее образование в России. - 2006. - № 3. - С. 9-16.

Сластенин В.А. Качество образования как социально-педагогический феномен //Педагогическое образование и наука. - 2009. - №1. - С. 4-11.

Тест тапсырмалары

1. Басқарушы жүйелерді басқаратындарға, олардың қызметіне әсер ету арқылы түпкі нәтижеге жету үшін тиімді басшылық жасау:
  - А) басқару;
  - Ә) ұйымдастыру;
  - Б) талап ету;
  - В) әрекет ету;
  - Г) байланыс жасау.
2. Белгілі бір мақсатқа жету жолында қойылатын міндеттер:
  - А) жоспарлау;
  - Ә) әдістемелеу;
  - Б) ұйымдастыру;
  - В) реттеу;
  - Г) талдау.
3. Қайсыбір басшылық шешімдерді іске асыруда жүйелер элементтерінің өзара байланысы:
  - А) ұйымдастыру;
  - Ә) әдістемелеу;
  - Б) ұйғару;
  - В) бақылау;
  - Г) жоспарлау.
4. Жүйе біліктері арасындағы сәйкессіздігін жағдай мен үйлесімдікті қамтамасыз ету, ол:
  - А) реттеу;
  - Ә) анкеттеу;
  - Б) ұйымдастыру;
  - В) бейімделу;
  - Г) кестелеу.
5. Басқару жүйесін жетілдіруде кейбір бөлім қызметтеріне объективті баға беру, ұсыныс білдіру:
  - А) талдау;
  - Ә) бақылау;
  - Б) жобалау;
  - В) есеп ашу;
  - Г) шеберлік.

6. Өз бетінше кәсіби бағдар айқындауда әлеуметтік жаңа бағыт, яғни кәсіби қызмет дағдыларын өз бетінше тәжірибе жинақтау:

- А) бейімделу;
- Ә) үйрену;
- Б) шеберлік;
- В) ену;
- Г) білім беру.

7. Жеке тұлғаның кәсіби қызметін жоғары деңгейге жеткізіп, шығармашылықпен жұмыс істей алуды ұйымдастыруы:

- А) шеберлік;
- Ә) бейімделу;
- Б) үйрену;
- В) білім беру;
- Г) ену.

8. Басқару үдерісі негізінде қол жеткізу үшін алынатын сандық және сапалық көрсеткіші:

- А) есепке алу;
- Ә) бақылау;
- Б) жоспарлау;
- В) талдау;
- Г) есеп беру.

9. «Менеджер» терминінің түсіндірмесі:

- А) басқару, меңгеру, басшылық жасау;
- Ә) ретке келтіру, басқару, жетілдіру;
- Б) үйлестіру, меңгеру, басшылық жасау;
- В) жетілдіру, үйлестіру, меңгеру;
- Г) баға беру, меңгеру, басшылық жасау.

10. Педагогикалық жүйенің қызмет етуі мен дамуына бағытталған басқару принциптері, әдістері, ұйымдастыру формалары және тәсілдер технологияларының кешені:

- А) педагогикалық менеджмент;
- Ә) басқару менеджменті;
- Б) әлеуметтік менеджмент;
- В) ұйымдастырушылық менеджмент;
- Г) реттеушілік менеджмент;

11. Білім беру мақсаттарына жетудің ең қолайлы жолдарын, мекеменің стратегиялық даму бағыттарын анықтаушы іс-әрекет:

- А) жоспарлау;
- Ә) ұйымдастыру;
- Б) жетекшілік ету;
- В) бақылау;
- Г) дамыту.

12. Жоспардың іске асырылуы үшін, сонымен қатар ұжым мүшелерінің өкілеттіліктерін, атқаратын міндеттерін және жауапкершіліктерін бөліп беруге қатысты шешім қабылдау туралы айрықша әрекеттер мен қорларды анықтаушы іс-әрекет:

- А) ұйымдастыру;
- Ә) дамыту;
- Б) жоспарлау;
- В) бақылау;
- Г) жетекшілік ету.

13. Қызметкерлердің міндеттерін анықтау, олардың өз міндеттерін анағұрлым жақсы орындауларына талпындыратын ұйымдастыру ортасын қамтамасыз етуші іс-әрекет:

- А) жетекшілік ету;
- Ә) ұйымдастыру;
- Б) жетекшілік ету;
- В) дамыту;
- Г) жоспарлау.

14. Қол жеткен нәтижелерді жоспарланғандарымен салыстыру және талдау, қажеттіліктерге сәйкес ұйымдастырушылық орындаушылықты қамтамасыз етуді көздейтін бағыттау, бақылау және реттеушілік іс-әрекет:

- А) бақылау;
- Ә) ұйымдастыру;
- Б) дамыту;
- В) жетекшілік ету;
- Г) жоспарлау.

15. Педагогикалық үдерісті басқаруда педагогикалық менеджменттің басты міндеті:

- А) мақсат қою, жоспарлау;
- Ә) ұйымдастыру;
- Б) жетекшілік ету;
- В) дамыту;
- Г) бақылау.

16. Педагогтың субъектілердің жұмысын жоспарлау, ұйымдастыру, жетекшілік ету және бақылау арқылы білім алушылардың, педагогтардың, ата-аналардың, оның қосымша қызмет көрсетушілерінің біріккен іс-әрекетін қамтамасыз ететін білім беру мекемесінің білім беру мақсаттарына және даму мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған айырықша іс-әрекеті:

- А) білім беру мекемесін басқару;
- Ә) білім беруді мекемеішілік бақылау;
- Б) білім беру мекемесінің жұмысын жоспарлау;
- В) педагогикалық кадрларды аттестаттау;
- Г) технологиялық құзыреттілік.

17. Басқарудың әлеуметтік, экономикалық шешімдерінің түрі:

- А) басқару мерзіміне қарай;
- Ә) мамандардың қатысуына қарай;
- Б) әкімшіліктің құзырына қарай;
- В) ұжымдағы моралдық-психологиялық ахуалға қарай;
- Г) басқару үдерісінің мазмұнына қарай.

18. Басқарудың стратегиялық, тактикалық, шұғыл шешімдерінің түрі:

- А) мамандардың қатысуына қарай;
- Ә) басқару үдерісінің мазмұнына қарай;
- Б) ұжымдағы моралдық-психологиялық ахуалға қарай;
- В) басқару мерзіміне қарай;
- Г) әкімшіліктің құзырына қарай.

19. Басқарудың жеке, ұжымдық, алқалық шешімдерінің түрі:

- А) мамандардың қатысуына қарай;
- Ә) әкімшіліктің құзырына қарай;
- Б) басқару мерзіміне қарай;
- В) ұжымдағы моралдық-психологиялық ахуалға қарай;
- Г) басқару үдерісінің мазмұнына қарай.

20. Межеленген мақсатқа қол жеткізуді қамтамасыз етуші және басқаруды жүзеге асыруда ұстануға тиісті негізге алынатын ережелер:

- А) басқару принциптері;
- Ә) ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер;
- Б) психо-педагогикалық әсер ету әдістері;
- В) нормативтік әдіс;
- Г) экономикалық әдіс.

21. Педагогикалық менеджменттің әрбір білім мекемесінің іс-әрекетін тұтастай алғандағы және оның жеке жақтарын реттеуді көздейтін бекітілген құжаттарды қарастыратын әдісі:

- А) нормативтік әдіс;
- Ә) экономикалық әдіс;
- Б) қоғамдық әсер ету әдісі;
- В) психо-педагогикалық әсер ету әдістері;
- Г) ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер.

22. Педагогикалық менеджменттің басқарылатын объектінің мақсатты бағытталған іс-әрекетін, оның жұмысының үзіліссіздігін және ырғақтылығын қамтамасыз етуші ықпал ету әдістері:

- А) ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер;
- Ә) нормативтік әдіс;
- Б) психо-педагогикалық әсер ету әдістері;
- В) экономикалық әдіс;
- Г) қоғамдық әсер ету әдісі.

23. Педагогикалық менеджменттің ұжымның әлеуметтік дамуын жоспарлауға, ішкі психологиялық қолайлы ахуалын, қарамағындағылардың шығармашылық белсенділігін, жұмысқа деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік жасайтын әдіс:

- А) психо-педагогикалық әсер ету әдістері;
- Ә) нормативтік әдіс;
- Б) экономикалық әдіс;
- В) ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер;
- Г) қоғамдық әсер ету әдісі.

24. Білім беру саласындағы менеджердің оқытушыларға олардың мүмкіндіктері мен біліктілігіне, қызметіне сәйкес өздігімен әрекет ете отырып, басқаруды шамалайтын басқару стилі:

- А) демократиялық;
- Ә) либералды;

- Б) авторитарлы;
- В) бюрократиялық;
- Г) өктемдік.

25. Педагогикалық ұжым мүшелері үшін экономикалық ынталандыру қызметін атқаратын әдісі:

- А) экономикалық әдіс;
- Ә) қоғамдық әсер ету әдісі;
- Б) нормативтік әдіс;
- В) ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер;
- Г) психо-педагогикалық әсер ету әдістері.

26. Педагогикалық менеджменттің ұжымды басқаруда демократиялық принципке негізделген, бәсекеге қабілетті жастардың өсіп-жетілуіне жол ашатын әдісі:

- А) қоғамдық әсер ету әдісі;
- Ә) экономикалық әдіс;
- Б) ұйымдастырушылық-әкімшілік әдістер;
- В) нормативтік әдіс;
- Г) психо-педагогикалық әсер ету әдістері.

VII БӨЛІМ. КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

Жоспар:

- 7.1. *Гумандық тәрбиенің принциптері мен әдістері.*
- 7.2. *Жеке тұлғалық бағдарлы тәрбие.*
- 7.3. *Еңбек жеке тұлғаның негізгі сапаларын қалыптастыру құралы.*
- 7.4. *Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктері*

7.1. Гумандық тәрбиенің қағидалары мен әдістері

Тәрбие – педагогтың, жеке тұлғаны мейлінше дамытуға, оның заманауи мәдениет аясына кірігуіне, өз өмірінің субъектісі ретінде және мотивтері мен құндылықтарының қалыптасуына ықпалын тигізетін мақсатты бағытталған іс-әрекеті. Педагогикалық құбылыс арнайы ұйымдастырылған және саналы жүргізілетін педагогикалық қызмет. Тәрбие түсінігі мағыналық жағынан ауқымы кең категория. Ғалым-педагогтар тәрбиені қоғамдық құбылыс, іс-әрекет, үдеріс, құндылық, ықпал ету, өзара әрекеттесу және т.б. мағыналарында қолдана келе, оның мазмұнындағы ақыл-ой, адамгершілік, еңбек және дене тәрбиесі сияқты бағыттарын анықтайды. Тәрбие ұғымы жайлы қалыптасқан түрлі пікірлер, тәрбиенің жеке адамның қоғамдық тәжірибені (білімді, іскерліктер мен дағдыларды шығармашылық іс-әрекет тәсілдерін, әлеуметтік және рухани қатынастарды) игеруіне бағытталған белсенді іс-әрекетін қолдап, қуаттаушы әрі ұйымдастырушысы деп пайымдауымызға әкеліп отыр.

Аталған тәжірибе көптеген ұрпақтың еңбегімен және шығармашылық күшімен қалыптасатындықтан, білімдер де, тұрмыстық іскерліктер мен дағдылар да, сондай-ақ, ғылыми-көркем туындылар мен рухани-әлеуметтік қатынастар да адамдардың әртүрлі танымдық, көркем шығармашылық, әлеуметтік және рухани қызметінің нәтижелері негізінде қалыптасады.

Педагогика үшін және бір маңыздысы – жеке адамның, дамушы тұлғаны тәжірибені игеру іс-әрекетіне араластырумен ғана шектелмейді, ең бастысы, оның сол сәттегі істе белсенділігіне,

оның бағыт-бағдарына, яғни еңбекке деген қатынасына байланысты. Ұйымдастырылған іс-әрекет барысында әрдайым, білім алушылардың белсенділігіне жол бере отырып, олардың бойында сол қызметке деген ұнамды және шынайы ізгіліктілік қатынас қалыптастыру қажет.

Біртұтас педагогикалық үдерісте тәрбие үдерісі ерекше орын алады. Бұл үдерістің орны мен рөлі тұлға қалыптастыру үдерісі құрылымында анық байқалады. Тұлға қалыптастыру басқарушылық, бақылаушылық сипат ала отырып, адамдардың тұтас ортадағы тәрбие үдерісі барысында, алдын-ала белгіленген жоспар мен міндеттерге сай, саналы ниетпен жасалған әрекеті арқылы іске асырылады.

Тәрбие – бұл тұлғаны *мақсатты бағыттылықпен* қалыптастыру үдерісі. Тәрбие үдерісі межеленген мақсатқа жетуге бағытталған тәрбиеші мен тәрбиеленушілердің ұйымдасқан, басқарылатын, бақыланатын өзара бірлескен әрекеті. Бүгінгі таңдағы тәрбие үдерісі белгіленген мақсатқа жетуге бағытталған тәрбиешілер мен тәрбиеленушілердің *тиімді бірлескен әрекеті* (ынтымақтастығы).

Тәрбие үдерісі – объективті, субъективті факторлардың әрекеттерінен тұратын көпфакторлы үдеріс. Субъективті факторлар тұлғаның ішкі қажеттіліктерін, тұлға қалыптастыратын, өмір сүретін объективті жағдайларды білдіре отырып, тәрбие міндеттерінің табысты шешілуіне көмектеседі. Ұйымдастырылған тәрбие іс-әрекеті мен объективті жағдайлардың мазмұны, бағыты қаншалықты сәйкес келсе, жеке тұлғаның қалыптасуы да соншалықты табысты болады.

Тәрбие үдерісінің күрделілігі оның өзгермелі, динамикалық, қозғалмалы сипатымен анықталады. Тәрбие үдерісі бүткіл өмір бойына созылатын ұзақтығымен ерекшелінеді. Дегенмен, нақты ұйымдастырылғандығына қарамастан, тәрбие үдерісінде нәтижеге жетудің айқын жолын аңғару мүмкін емес. Тәрбие үдерісінің тағы бір ерекшелігі – оның үздіксіздігі. Ол тәрбиеші мен тәрбиеленушілердің жүйелі, үздіксіз өзара әрекеттесу үдерісі.

Тәрбие үдерісі – тәрбиелік жұмыстардың мақсаты, мазмұны, формалары мен әдістерінің бірлігінен туындайтын **кешенді** үдеріс. Аталған үдерістің кешенділік сипаты бірқатар маңызды педагогикалық талаптардың ұстанымын, тәрбиешілер мен тәрбиеленушілер арасындағы өзара әрекеттестіктің мұқият ойластырылып, ұйымдастырылуын талап етеді.

Тәрбие үдерісіне нәтижелердің бірімәнді және анық болмауы тән құбылыс. Бұл тәрбиеленушілердің арасындағы бірқатар жеке

өзгешеліктері, олардың әлеуметтік тәжірибесі, тәрбиеге деген қарым-қатынастары сияқты субъективті факторларымен себептелінеді.

Тәрбие үдерісінің тәрбиешіден тәрбиеленушіге (тікелей байланыс) және тәрбиеленушіден тәрбиешіге қарай (кері байланыс) дамитындығы, оның екіжақты сипатын көрсетеді. Үдерісті басқару кері байланыс арқылы, яғни тәрбиеленушілерден түсетін ақпараттар негізінде құрылады.

Кәсіптік білім беру оқу орындарындағы тәрбие жұмысында кездесетін олқылықтар педагогикалық үдеріске қатысушылардың арасындағы қарым-қатынастың *ізгілікті сипатта* болуын талап етеді.

Тәрбие заңдылықтары туралы түсінік. Тәрбие практикасы үшін тәрбие үдерісінің тиімділігі мен, тәрбие сапасына барынша ықпалын тигізетін компоненттері арасындағы өзара заңды қарым-қатынастарды тудыру маңызды. Тәрбиенің тиімділігі мынадай заңдылықтарға байланысты:

- қалыптасқан тәрбиелік қатынастарға;
- әрекеттердің мақсаттарының оның ұйымдастырылуына сәйкестігіне;
- әлеуметтік практика мен оның тәрбиеленушілерге ықпал ету сипатының (бағыттылығы, мазмұны) сәйкестілігіне;
- объективті және субъективті факторлар әрекетінің жиынтығына;
- тәрбиелеудің және өзіндік тәрбиенің қарқындылығына;
- оған қатысушылардың өзара педагогикалық әрекеттесу белсенділігіне;
- тәрбиемен ұштасушы дамыту және оқыту үдерістерінің тиімділігіне;
- тәрбиелік ықпалдың сапасына;
- әрбиеленушінің «ішкі жан дүниесіне» ықпал ету қарқындылығына;
- педагогикалық ықпал етудің тәрбиеленушілердің вербальды және сенсомоторлық деңгейлерінің дамуымен үйлесуіне;
- тәрбиеленушілердің бір-бірімен өзара қарым-қатынасының қарқындылығы мен сапасына байланысты болады.

Келтірілген заңдылықтар тәрбиені ұйымдастырудың жалпы негіздерін құрайды.

Тәрбие үдерісі – бұл сыртқы мақсат бағдарлы ықпал мен тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуін кірістіре жүргізілетін тұлға қалыптастыру, дамыту үдерісі.

Тәрбие үдерісі – бұл өзара байланыстағы ұдайы дамып отыратын тәрбиелеу жүйесінің тізбегі, мұндағы әрбір тізбек алдыңғы нәтижелер есебінен құралады. Бұл түсінік бойынша тәрбие үдерісі өзіндік даму жүйесі ретінде қарастырылады және оның тәрбиелеу жағдайында (тәрбие ісі) дамушы бірлігі болып есептеледі. Мұнда тәрбиеленушілер, тәрбие іс-әрекеті, тәрбиеші, оның тәрбиеленушілермен өзара әрекеті ғана дамып қоймай, келешек күрделі жүйені қалыптастыратын біртұтас объектіні дамытады.

Тәрбие үдерісі көпқырлылық, иерархиялық (сатылық), статистикалық, өзін-өзі басқару сияқты қасиеттерімен сипатталады. Тәрбие үдерісінде мазмұндық және үдерісуалдық жақтары анықталады. Бұлардың бірлігі тек тәрбиенің іске асатын нақты жағдайлар төңірегінен шығуына мүмкіндік беретін, жоғары дәрежедегі дерексіздендіру арқылы жасалады. Оқу пәні педагогтың, сынып жетекшісінің, ұжымның тәрбиелік іс-әрекеті – бұлар бәрі тәрбие үдерісі болып табылады. Бұлардың арғы жағындағы тұтастықты көру үшін педагогикалық дерексіздендіру қажет. Дерексіздендірудің жеткілікті дәрежесі – тәрбиелеу теориясының аса маңызды әдіснамалық проблемасы. Өйткені, төмен дәрежедегі дерексіздендіруде тәрбие үдерісі тексеріле алмайды, ал өте жоғары болса, шындықтан алшақтау қаупі туады.

Ізгіліктілік тәрбиесі - бұл тәрбиеленушінің қоғамдық мораль талаптарына сай санасына, сезіміне, әдет-қылығына, мақсат бағытына жүйелі түрде ықпал ету. Ізгіліктілік тәрбиесінің негізгі міндеттері:

- 1) ізгіліктілік сана қалыптастыру;
- 2) инабаттылық сезімдерін тәрбиелеу және дамыту;
- 3) ізгіліктілік әдет-қылықтың ептіліктері мен дағдыларын қалыптастыру.

Ізгіліктілік тәрбиесінің құрамы: адам және қоғам байланысын қалыптастыру, өз қылығының қоғаммен сәйкес болуы қажеттілігін сезіндіру; ізгіліктілік білімді ізгіліктілік нанымға ауыстыру; тұрақты ізгіліктілік сезімдер мен сапаларды орнықтыру; адамның басқалармен қатынасындағы жоғары мәдениеті пен ізгіліктілік әдеттерін бекіту.

Қазіргі мектепте ізгіліктілік тәрбиесінің мазмұны жалпы адам құндылығын жоғарылату қажеттілігінен көптеген өзгерістерге бет бұрды. Осыған орай, әрбір білім алушыларға төмендегі проблемалардың маңыздылығын түсіндіруіміз қажет:

- 1) адамға ең қымбат - өмір;

- 2) білім алушылар - өмір жалғасы;
- 3) тәртіптілікпен байланысқан еркіндік;
- 4) отансүйгіштік (патриотизм);
- 5) ұлтжандылық;
- 6) интернационализм;
- 7) борыш, ар, намыс, ождан, тәртіп сақтау, кішіпейілділік және т.б.

Қазіргі тәрбие жүйесіндегі ең маңызды да көкейтесті проблемалар – бұл білім алушылардың жыныстық тәрбиесі және еңбекке қатынасы.

Тәрбие үдерісінің этикалық бағытындағы құрылымына педагог адам моралі туралы мәліметтерді ендіреді. *Мораль* – адам санасының формасы және адамзат мәдениетінің бөлігі. Мораль принциптерін, нормасы мен мәнін түсіну арқылы тәрбиеленушілер өздерінің және басқа адамдардың қылықтарын дұрыс бағалауға үйренеді. Ізгіліктілік жағынан тұрақталған тұлға моральдық нормалардың шындығына сенімді болады, оларды орындау қажеттілігін мойындайды. Бірақ, ізгіліктілік нормаларды білу, түсіну наным-сенімдердің беріктігін өздігінен қамтамасыз ете алмайды, тек – олардың қалыптасуына қажетті алғышарттар ғана болып есептеледі.

Ізгіліктілік білімдер, баланың өмірлік тәжірибесіне өтіп, ой толғанысына еніп, тәрбиеленушілердің өзіндік талқысына, сарабына түскен жағдайда ғана ізгіліктілік нанымдар дәрежесіне көтеріледі.

Этикалық тәрбиенің ең басты мақсаты – ізгіліктілік мінез-құлықтарды қалыптастыру. Тәрбие күнделікті өмір жағдайындағы ізгіліктілік іс-әрекет бірлігінен құралады. Өз қылықтары арқылы адам қоршаған ортамен байланысқа түсіп, ондағы жағдайлармен қарым-қатынасын бейнелейді. Ізгіліктілік әдет-қылық тудыру үшін соған сәйкес жағдай жасау керек. Жоғары ізгіліктілік іс-әрекет қажеттілігін қалыптастыру – этикалық тәрбиенің маңызды бөлігі.

Тұлғаның ізгіліктілік қажеттілігін қалыптастыру – оның түйсік жүйесіне моральдық нормалар мен принциптерді қабылдату үдерісі.

Ізгіліктілікті қажеттіліктің көмегімен ізгілік мораль негізі – *еркін таңдау* мүмкіндігі туады. Адамның еркін таңдау мүмкіндігін дамытудан этикалық тәрбие функциясы орындалады. Әдет-қылықтар жүйесі **ізгіліктілік әдеттерді** қалыптастырады. Әдеттерден ізгіліктілік қылықтарды қалау тұрақты қажеттілікке айналады. Әдеттер қарапайым (қарым-қатынас ережесі, жүріп-тұру мәдениеті, тәртіп) және күрделі болады (еңбекке дайындық және оны қажетсіну).

1. Тәрбиеде күнделікті тәжірибеде тексерілген келесі ережелерді негізге алған жөн:

2. Тұлғаның ізгілікті қасиеттері өмірлік қажеттіліксіз қалыптаспайды.

3. Тұлғаны жақсылық жасауға ынталандыратын жағдайлар туындату қажет.

Бірнеше әдетті қатар бір мезетте дамытуға болмайды, білім алушылардың жаңа нормалар мен ережелерді қабылдауға дайындығын ескерген жөн: жаман қылықтары болса, одан арылуы тиіс, олардың жақсы не келеңсіз екенін түсіндіру қажет.

Жоғары ізгіліктілік қасиет қарапайым, жай нәрселерге негізделеді. Гуманизм, сыйластық, құлық мәдениеті дағдыларын дамытпай, адамды мейірімділікке тәрбиелеуге болмайды: сыпайылық, есіркеушілік, сөйлеу мәнері, мейірімділік белгілері.

Ұжымдық, азаматтық тәртіпті түсіну сияқты ізгіліктілік қасиеттерді тәрбиелеу үшін арнайы әдеттерді ұғыну керек: басқаларға қамқорлық, адамды түсіну, өзінің эгоистік сезімін тежеу, ұжым талабын орындау, қауым алдындағы міндеттер, өз ісі мен сөзіне жауап беру т.б.

Мораль арқылы жаман әдеттерді айыра білу: өте қатты сөйлеу, басқалар сөзін бөлу және тыңдамау, тырнақ тістелеу, қол сілтеу т.б.

Арнайы мысалдар арқылы жастарға бір қарағанда еленбестей көрінетін әдеттердің салдарынан өзінің болашақ өміріне келетін зиянды түсіндіре әрі нақты көрсете білу керек.

Рухани және материалдық байлық еңбек жемісі болады, еңбектің арқасында адам кемелденеді, өз тұлғасын қалыптастырады. Сол үшін, кәсіптік мектептегі еңбек тәрбиесі білім алушыларды психологиялық тұрғыдан және тәжірибе жүзінде еңбекқорлыққа дайындауға бағытталған. Қазіргі экономикалық және қоғамдық даму кезеңі жеке тұлғаға жоғары талаптар қояды:

- еңбекті маңызды қоғамдық борыш ретінде бағалай білу;
- барлық жұмыс түрлерінің маңыздылығын тану, еңбекті және оның нәтижесін құрметтей білу;
- еңбекте үнемі белсенділік, жаңашылдық, шығармашылық таныту;
- ой-сана және дене күші деңгейіне қарай еңбек ету қажеттілігін іштей ұғыну;
- еңбекті ғылыми ұйымдастыру принциптеріне сүйене жүргізу;
- еңбекке адам өмірінің негізгі қажеттілігі ретінде қарым-қатынас жасау.

Еңбекке психологиялық дайындық тәрбие жүйесінде қалыптасады, ол келесі міндеттер негізінде шешіледі:

- еңбек мақсаты мен міндетін түсіну;
- еңбек мотивтерін тәрбиелеу;
- еңбек дағдылары мен біліктерін қалыптастыру.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие принциптері. *Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие* үдерісінің принциптері (тәрбие принциптері) – бұл тәрбие үдерісінің мазмұнын, әдістерін, оны ұйымдастыруға қойылатын негізгі талаптарды анықтайтын бастау ережелері. Олар тәрбие үдерісінің өзіндік ерекшелігін танытады. Педагогикалық үдерістің жалпы принциптерінен нақты тәрбие принциптерінің өзгешелігі – тәрбие міндеттерін шешудегі педагогтар ұсынатын ортақ ережелер екендігінде жатыр. Осы принциптерге қойылатын талаптарды сипаттайық.

Міндеттілік. Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие принциптері – бұл кеңес, нұсқау беру емес, олар толық және міндетті түрде тәжірибеге ұласуды талап етеді. Принциптерді әрдайым дөрекі түрде бұзу және ондағы міндеттерді орындамау тәрбиелеу үдерісінің пәрменділігін кемітіп қана қоймай, сонымен бірге ол принциптердің негізін, түптамырын ыдыратады. Егер тәрбиеші принцип міндеттерін бұзса, онда ол тәрбие үдерісі жетекшілігінен аластатылады. Тіпті, мысалы, егер педагог гуманистік принциптерді, жеке басты қадірлеу принциптерін қасақана әрі дөрекі бұзса, онда ол заңды жауапкершілікке тартылуы қажет.

Кешенділік. Принциптер кешенді, бөлінбеген талаптар түрінде тәрбие үдерісінің барлық кезеңдерінде бірлікте қолданылуы тиіс. Принциптер тармақталмай, фронтальды, әрі барлығы бірдей іске асып отырады.

Бірмәнділік. Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие принциптері жалпыға бірдей, ортақ ережелер ретінде бірмәнді болып келеді, олардың арасында біреуін бірінші кезекте орындау керектігі немесе ертеңге қалдыра салуға болатын сияқты негізгі немесе қосалқы принциптері болмайды. Барлық принциптерді теңдей, мәнді деп бағалау тәрбиелеу үдерісінің жемісті болуының кепілі.

Сонымен бірге, тәрбие принциптері – дайын нұсқау емес, тіпті оларды ұстану арқылы жоғары нәтижеге автоматты түрде жеткізе салатын әмбебап (универсал) ережелер де емес. Олар тәрбиеге қажет арнайы білімдерді, тұлға тәжірибесін, шеберлігін алмастыра

алмайды. Тәрбие принциптерінің талаптары баршаға бірдей болса да, олардың практика жүзінде іске асырылуы тұлғалық шарттарға байланысты болады.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі сүйенетін принциптер белгілі бір жүйені құрайды. Тәрбие жүйелерінің түрлері бұрында, қазір де көптеп саналады. Әлбетте, олардағы принциптердің сипаты, жекелей міндеттері, тіпті кейбір принциптердің өздері өзгеріске түседі. Қазіргі тәрбиелеу жүйесі мынадай принциптерді ұстанады:

- тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы;
- тәрбиенің өмірмен, еңбекпен байланысы;
- тәрбиеде дұрыстыққа, әділдікке арқа сүйеу;
- тәрбие гуманизациясы;
- тәрбиеге тұлғалық тұрғыдан қарау;
- тәрбиелік ықпалдардың бірлігі.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы. Тәрбие мемлекеттік құрылымның, ондағы өкімет билігі мен мекемелерінің қуатына арқа сүйейтін, сонымен бірге мемлекетте қабылданған және жүргізіліп жатқан саясат. Ата Заң мен заңдар негізіндегі азаматтық және әлеуметтік сапалардың қалыптасуына бағытталады. Бұл принцип мемлекеттік тәрбие стратегиясына сәйкес, педагог іс-әрекетін өскелең ұрпақты тәрбиелеу міндеттеріне бағындыруды көздейді және тәрбиешінің іс-әрекетін қажетті тұлға типін қалыптастыруға бағдарлайды. Мемлекеттік қызметте жұмыс істейтіндіктен, тәрбиеші тәрбие саласы бойынша мемлекеттік тапсырысты орындайды. Егер, мемлекеттік және қоғамдық мүдделер бір-біріне сай келіп, азаматтардың жеке мүдделерімен келісімді болса, онда жоғарыдағы принцип талаптары, әлбетте, тәрбие мақсаттары мен міндеттері құрылымына сәйкестенеді. Ал мемлекет, қоғам және тұлға мақсаттары үйлеспесе, ол принциптің орындалуы қиындайды.

Тәрбиешіде, толыққанды тәрбие беру үшін, нақты деректі материалдар жеткілікті бола бермейді. Кәсіптік мектеп бұл мемлекеттің, қоғамның және тұлғаның білімділік сұраныстарын қанағаттандыруға бағытталған әлеуметтік мекеме және қоғамдық-мемлекеттік жүйе. Кәсіптік мектеп қоғамдық-мемлекеттік мекеме ретінде тек мемлекет қолдауымен ғана өмір сүре алмайды. Ерте ме, кеш пе оған қоғам көмекке келуі қажет. Қоғамның мектептен, мектептің қоғамнан бөлініп қалуын, қоғамдық өмірдегі болып жатқан үдерістерден мектептің ажырауын, кәсіби педагогтардың тар және біржақты жұмыс істеуін болдырмау шаралары қарастырылуы қажет. Педагог-

тар өздерін, тәрбие билігінің жалғыз иегеріміз деп ұғынбай, тәрбие ісінің халықтық өкілі ретінде сезінуі керек.

Қоғамдық бағытты іске асыра отырып, тәрбиеленушілермен тәжірибелік себеп-түрткілі өзара әрекетке жетудің маңызы зор. Бұл жерде ұрандаған педагогикадан аулақ болған жөн, өйткені тиімді тәрбие, құлық пен қатынас тәжірибесіне негіз болатын, тәрбие мен тәрбиеленушілер арасындағы байланыс орнататын пайдалы іс-әрекетте іске асады. Дегенмен де, іс-әрекет (еңбек, қоғамдық, ойындық, спорттық) тәрбиелік мәнге ие болуы үшін, тәрбиеленуші іс-әрекетінің қоғамдық құнды мотивтерін қалыптастыру қажет. Осы мотивтер жоғары парасатты, қоғамдық мәнді болса, онда ұнамды қылықтарға бастау беретін, іс-әрекеттің де тәрбиелік сапасы жоғары болады.

Әлеуметтік сапаларды қалыптастыру үдерісінде мақсат-бағдарлы тілдестік пен ізгіліктілік таным арқылы гуманистік түсінік қалыптастырып, оны саналуан қоғамдық пайдалы іс-әрекетті ұйымдастырумен ұштастыру керек. Сөздік ықпал міндетті түрде пайдалы тәжірибелік істермен бекітілуі қажет, сонымен бірге, ол қарым-қатынастағы және басқа адамдармен бірігіп орындалатын іс-әрекет барысындағы әлеуметтік тәжірибелерді дұрыс көрсету арқылы тұжырымдалуы керек.

Қоғамдық үдерістерге әрбір адам ерте балалық шақтан араласады. Сондықтан, адамзаттық тәрбие де жас кезеңде басталады. Әлеуметтік жауапкершілік сезімі балада сәл кешірек, яғни мектептің екінші сатысында ояна бастайды. Әлеуметтік сананы қалыптастыру кезеңдерінде берілетін білімдердің білім алушылар жасы мен даму деңгейіне сәйкестігіне жете көңіл бөлінуі тиіс. Білім алушыларға мектептің бірінші сатысында «өкімет», «президент», «үкімет», «бедел» т.б. ұғымдарды түсіндіруде нақты мысалдар пайдаланылса, тәжірибе жүзінде дер кезінде дәйектеліп, бекітілсе, онда олар бұл ұғымдарды тез меңгереді. Екінші, үшінші сатыдағы мектеп осы секілді қажетті ұғымдарды бекітіп, дамытады, нанымдарды қалыптастырады, тәрбиеленушілер әлеуметтік шынайы үдерістерге қызыға отырып, азаматтық сапаларын орнықтырады.

Өмір мектебі – ең күшті тәрбие мектебі. Сондықтан, *тәрбиенің өмірмен байланысты болуы* принципі көптеген тәрбие жүйелерінің негізгі принципі болып табылады. Ол тәрбиешілерден мынадай екі бағыттағы белсенді іс-әрекетті талап етеді:

1) тәрбиеленушілерді өзгерістері мол әртүрлі қоғамдық және еңбектік өмірмен кең және нақтылай таныстыру;

2) тәрбиеленушілерді шынайы өмірлік қатынастарға, әртүрлі қоғамдық пайдалы еңбектерге араластыру.

И. П. Павлов адам ағзасының өмірлік іс-әрекеті қоршаған орта әсеріне, өмір сүру жағдайына байланысты екендігін атап көрсеткен. Бұл әсерді ол «өмірлік тәрбие» деп атаған. Бұл тәрбиені, яғни «өмір мектебін» барлық өскелең ұрпақ өз басынан өткізеді. Нәтижесінде, оларда іс-әрекет тәжірибесі жинақталады, қоғамдық өмірге кіруге қажетті дағдылары қалыптасады.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиенің өмірмен байланысты болу принципін дұрыс іске асыру педагогтан төмендегі бірліктерді қамтамасыз етуді талап етеді:

– білім алушыларға, қоғам өмірі мен әрбір адам үшін еңбектің рөлін, азаматтардың үздіксіз толастамаған сұраныстарын қанағаттандыру үшін қоғамның экономикалық базасының мәнін түсіндіру;

– материалды және рухани байлықтар мен құндылықтарды жасайтын еңбек адамдарына сый-құрмет жасау;

– көп және табысты еңбек ету ептіліктерін дамыту, өзі үшін және қоғам пайдасына орай жауапкершілікпен және шығармашылықпен еңбектенуге ниеттендіру;

– қазіргі өндірістің жалпы негіздерін түсіну, политехникалық білімдерін кеңейтуге талпыну, еңбекті ғылыми ұйымдастыру негіздерін және жалпы мәдениетті меңгеруге бағыт беру;

– еңбек іс-әрекетінде жеке мүдделері мен қоғамдық нанымдарды үйлестіру және шаруашылық қажеттілігіне сәйкес мамандық таңдай білуге баулу;

– қоғамдық мүлік пен табиғат байлықтарына күтіммен қарау, өз еңбегі арқылы қоғамдық меншікті көбейтуге талпыну ниетін қалыптастыру;

– ауапсыздыққа, жұмыссыздыққа, еңбек тәртібін бұзушылыққа, жайбарақаттылыққа, енжарлық пен іссіздікке, сергелдеңдікке төтеп беріп, қоғамдық меншікті және табиғат байлығын талан-таражға түсіруге ымырасыз болуға тәрбиелеу.

Еңбекпен, өмірмен байланысқан тәрбие келесі ережелерді ұстану арқылы іске асады.

Білім алушылардың әлеуметтік және еңбек тәрбиесіндегі абстрактілік пен догматизмді шегеріп, оларды нақты және ерен іс-әрекетке кірістіру. Тәрбие жұмыстарында көзделген талаптарды орындау принципінің бағдарламасы болуы шарт. Оларды біртіндеп барып іске асыру қажет.

Тәрбиеші өз әрекеттерін отбасы мүддесімен үйлестіре отырып, әрбір тәрбиеленушіге, қоғамдық өндіріске негізгі тигізер пайдасы, оның оқу еңбегі, отбасы мен мектептегі көмегі екендігін түсіндіреді. Жасөспірімдердің өндірістік ұжымға, шаруашылық есептегі бригадаларға бірігіп, демалыс кездерінде еңбек етулерін қолдап, қуаттау керек.

Білім алушылар әдетте іс-әрекет жасауға құлшыныс білдіріп тұрады. Енжарлық, іссіздік дегендер бала табиғатына жат нәрселер. Осыны ескермеген тәрбиеші тұлғаның әлеуметтену үдерісін бұзып, оның дамуын бәсеңдетеді.

Бұл принципті іске асыру сабақтар мен сыныптан тыс тәрбие жұмыстарында жергілікті өлкелік материалдарды кеңінен пайдалануды талап етеді.

Білім алушылар, маңызды өмірлік мәселелерді шешуге ұстаздармен бірдей қатыса отырып, өз шешімдеріне жауапкершілікпен қарауға үйренеді, сонымен бірге, оларда азаматтық сапалар шапшаң әрі табысты қалыптаса бастайды.

Елдің әлеуметтік өмірі мен шаруашылығындағы өзгерістерге сәйкес тәрбиенің өмірмен байланысы принципінің табысты іске асырылуы тәрбие мазмұнын, ұйымдастырылуын және әдістемесін үнемі қайта қарап, жаңартып отыру міндетті іс.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінде білім алушылар өз еңбегінің қоғамға, адамдарға қажет екендігін сезініп, одан қанағат, ләззат алуы қажет.

Ұнамды өнеге-үлгіге арқа сүйеу принципінің талаптарының бәрі қарапайым болып келеді. Олар мыналар: педагогтар адамдағы жақсы қасиеттерді анықтауға міндетті, соларға сүйене отырып, әлі толық қалыптаспаған немесе кері бағыттағы қасиеттерді үнемі дамытып, оларды қажетті деңгей мен жан-жақты үйлесімге жеткізуі қажет.

Бұл принциптің философиялық негізі – адам табиғатының «қарама-қайшылықтығы» туралы белгілі философиялық ереже. Адамдағы жақсы қасиеттер (жан-жануарды жақсы көру, табиғи кішіпейілділік т.б.) оған кері қасиеттермен (өз сөзінде тұра алмау, өтірік айту, еріншектік т.б.) бірге жүреді. Тек «жаман», сол сияқты жүз-пайыздық «жақсы» адам болмайды. Тұлғаны жақсылыққа қарай бағыттайтын тәрбиенің міндеті адамда өнегелі қасиеттерді молайтып, кері қасиеттердің азаюына қол жеткізу.

Тәрбиеші іс-әрекетінің табысты, жылдам әрі нәтижелі болуы үшін принциптерді іске асыру ережелерін басшылыққа

алу керек. Тәрбие үдерісіндегі келіспеушілік (конфронтация), тәрбиеші мен тәрбиеленушілердің өзара ой-пікір тайталасы мен көзқарастарының үйлесімсіздігінен туындайды. Тек бірлесіп жұмыс істеу, шыдамдылық, тәрбиешінің тәрбиеленуші тағдырына қызығушылықпен араласуы жақсы нәтижелер береді.

Білім алушылардың қателіктері мен қылығындағы кемшіліктеріне ғана мән беру де дұрыс емес. Тәрбиенің басты парызы, керісінше, жақсы қасиеттерді анықтап, оларға үнемі қолдау көрсетіп отыру. Әрине, кері қасиетті айыптау және түзету керек. Бірақ, ең негізгісі – алдымен, қажетті оң қасиеттерді дұрыс танып және олардың дамуына жол ашу.

Тәрбиеленушілердің қызығушылықтарына (танымдық, эстетикалық, табиғатқа, жан-жануарға деген сүйіспеншілік және т.б.) сүйену педагогикалық тұрғыдан әрқашан ұтымды нәтижеге жетудің кепілі. Осылардың көмегі арқылы еңбек, ізгілікшілік және эстетикалық тәрбиенің көптеген міндеттерін шешуге болады. Жақсы нәрсеге сүйену принципі тәрбие үдерісінде жетекші әрекетті таңдап алумен де байланысты. Осы әрекетті әрбір нақты жағдайға үйлестіре білу – тәрбиешінің міндеті.

Өнеге-үлгіге сүйенудің тағы бір жағы бар, оны ұнамды тәрбиелік жағдай жасау құралы ретінде пайдалануға болады. Бұл тәрбиеленушілердің өмірлік іс-әрекеті және тәрбиелік қатынас жасау стилі, тіпті оқу-тәрбие мекемелерінің «рухы». Әрқайсысы өз ісімен шұғылданып, ешкім бір-біріне кедергі жасамайтын, тыныш, іскерлік жағдайындағы, сенімді әрі ерікті ілгері жылжуға ықпал ететін, еңбек пен демалысты, әрбір ұсақ бөлшегіне дейін ойластырылған, жоғары дәрежеде ұйымдастыруда, оқу орнының тәрбиелік мәнінен бірлескен әрекет сезілген жерде, өнімді табыс мотивацияларының болмауы мүмкін емес.

Тәрбиеленушілердің кемшіліктерін бетіне баса бергеннен, олардың өз-өзіне, күш-жігері мен мүмкіндіктеріне деген сенімі азаяды. Тәжірибелі тәрбиешілер осыны сезіп, баланы мақтап-мадақтауда, оның алдағы болатын жақсы қасиеттеріне күні бұрын қолдау береді. Келешек әрекет-қылықтардың жобасын жасап, тәрбиеленушілерді еңбек нәтижелерінің табыстылығына орнықтырады, оларға сеніп, сәтсіздіктерде олардың тірегі болып, көмек көрсетеді.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиенің гуманизациялылығы. Жақсы (жағымды) өнегеге сүйену принципіне тағы бір маңызды принцип жатады – ол *гуманизация*. Бұл принциптің талаптары:

- тәрбиеленуші тұлғасына адамилық тұрғысынан қарау;
- оның құқықтары мен тәуелсіздігін сыйлау;
- тәрбиеленушіге саналы ойластырылған талаптар қою;
- қойылған талапты орындаудан бас тартқан кезде де оның ұстанымын (позиция) құрметтеу;
- адамның өзімен-өзі болу құқығын қолдау;
- тәрбиеленушінің санасына тәрбиенің нақты мақсатын жеткізу;
- қажетті сапалардың қиналыссыз, зорлықсыз қалыптасуы;
- тұлғаның қадір-қасиетін төмендететін дене және басқа да жаза-лаудан бас тарту;
- тұлғаның нанымдарына қандай да бір себептермен қайшы келетін қасиеттерді қалыптастырудан аулақ болу, құқығын мойындау (гуманитарлық, діни сенімдер және т.б.).

ЮНЕСКО қабылдаған «Адам құқығы декларациясының» бірінші бабында былай деп жазылған: «Барлық адамдар өз қадірі мен құқығы бойынша ерікті және тең. Олардың өзіндік санасы мен намысы бар және олар бір-бірімен қарым-қатынаста болуы керек. Тәрбиеленушілерді құлдық бас июші емес, тәуелсіз адамдар санатында танып, тәрбиеші күш билігін пайдаланбай, шәкірттер төбесіне тұрмай, олардың болашағы үшін жас әлеуметпен бірлікте күресуі қажет».

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиелік ықпалдар бірлігі принципі. Бұл принцип келешек ұрпақ тәрбиесіндегі мектеп, отбасы және қоғамдық орындар талпыныстарын *реттеу принципі* деп те аталады. Бұл принцип тәрбиеге қатысы бар барлық адамдардың педагогикалық әрекеттерді өзара хабарласа, бірлесе толықтырып және дамытып отыруын талап етеді. Егер тәрбие ықпалдарын іске асыру бірлігі келісілмей, керісінше, қайшы келсе, онда табысқа жету қиынға соғады.

Ықпалдар келісімі болмаған жағдайда тәрбиеленуші үлкен психикалық ауыртпашылыққа душар болады, өйткені ол кімге сүйенерін білмей, кімнің соңынан ерерін түсінбей, ықпалдар ішінен дұрысын анықтай алмай, дал болады. Баланы әртүрлі деңгейдегі тәрбие ықпалдарының қайшылығынан құтқарып, тұлғада болған педагогикалық әсерлерді арттырып отыру – осы тәрбиелік ықпалдар бірлігі принципінің талабы.

Бұл принципті негізге ала отырып, тәрбиеші барлық ықпал етуші талаптар жұмыстарын қамтып, басқаруға мүмкіндік алады.

Тәрбиеленуші тұлғасы отбасы, жолдас-жоралары, ересек-

тер, қоғамдық ұйымдар, білім алушылар ұжымдары әсерлерінен қалыптасады. Осы ықпалдар ішінде сынып ұжымы мен тәрбиеші беделі ерекше рөлге ие. Тәрбиеші мен тәрбиеленушілер тарапынан қойылған талаптар бірлікте, бір-біріне қайшы келмеуі аса маңызды.

Тұлға қалыптастыруда отбасы өте ауқымды қызмет атқарады. Ата-ананың өз баласының бойындағы жеке қасиеттерді білуі, отбасы ықпалдарының көптүрлілігі мен қайталанбауы басқа педагогикалық әсерлерден ерекше болады. Шынына келсек, адамның отбасындағы тәрбиесі түбегейлі болады. Осыдан, отбасымен байланыс құру және оны дамыту барлық тәрбие міндеттерін шешуде басты рөл атқарады.

Тәрбиешінің өзі жоғары инабаттылық тәрбие өнегесін көрсете білуі шарт. Педагогтар мен ата-аналар білім алушылардың қандай қажетті санасын қалыптастырғысы келсе, соларды алдымен өз бойында қалыптастыруы тиіс.

Тәрбиеде тәрбиеші мен ата-ана арасындағы келіспеушіліктер де аз емес. Кейде, ата-ана педагог талаптарын жоққа шығарып, білім алушыларды шектен тыс еркелетеді. Мұндай келіспеушілікті жою үшін екі тараптың да тәрбие талпыныстары өзара үйлесімге келгені жөн.

Кейде тәрбиешінің ұжым, қоғамдық орындардың пікірлерімен келіспей, басқа тәрбиешілердің әрекеттерін сынайтын кездері де кездеседі. Осының бәрі тәрбиеленуші тұлғаның көзқарасы мен нанымын қалыптастыруда өзінің кері әсерін тигізбей қоймайды. Сондықтан, тәрбиешілердің бір-біріне саналы талаптар қойып, ұжымның абыройын, беделін сақтауға талпынуы педагогикалық үдеріс тиімділігінің кепілі.

Ықпалдар бірлігі принципінің практика жүзінде іске асырылуы сабақта және одан тыс кезде де тәрбиенің біртұтас жүйесіне байланысты. Тәрбие үдерісінің жүйелілігі тұлғалық белгілерді қалыптастырудағы бірізділікті сақтаумен қамтамасыз етіледі. Тәрбие жұмыстарында алдыңғы қалыптасқан сапалар мен қылық нормаларына сүйену қажет. Педагогикалық ықпал нормалары мен құралдары біртіндеп күрделеніп отыруы тиіс. Тәрбиешілер ата-ананы хабардар ете отырып, осы талаптың отбасында сақталып, орындалуын қадағалауы қажет.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие ықпалдарының бірлігіне жету тәсілі – бұл тәрбие үдерісіне қатысты ересектердің, әлеуметтік мекемелер талпыныстарын реттеп отыру қызметі. Міне, сондықтан

да тәрбиешілер, сынып жетекшілері тәрбиеге қатысы бар барлық адамдармен қарым-қатынас жасауға күш-жігерін аямауы қажет.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиеге тұлғалық бағыт беру принципі. Тәрбиелеу үдерісінде тәрбиеленушілердің жеке міндеттері мен мүмкіншіліктерін есепке алу маңызды жұмыс болып табылады.

Тұлғалық сапаларға сүйену тәрбиенің өте маңызды сипаттамаларының бірі, яғни тұлғаның бағыттылығы мен оның құндылықтарды таңдауын ескере білу. Тұлға бағыты оның өмірлік жоспарларын, қалыптасқан өмір жолдарын, іс-әрекетін және қылығын басқарушы мотивтерін білдіреді.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиеге тұлғалық тұрғыдан қарау принципі тәрбиешіден мына міндеттерді орындауды талап етеді:

-өз тәрбиеленушілерінің жеке темперамент ерекшеліктерін, мінез бітістерін, көзқарастарын, талғамдарын, әдеттерін қырағы танып, жақсы білу;

-ойлау бейімі, тұлғаның бағыттылық мотивтері, қызығушылықтары, өмірге, еңбек етуге көзқарасы, құндылықтар пайымы, өмірлік жоспарлары т.б. сияқты аса маңызды сапалардың қалыптасу деңгейінің қаншалықты болғанын және болатынын анықтай білу;

-тұлғаны дамытудың әсерлі түрін біртіндеп күрделендіре отырып, тәрбиелік іс-әрекеттерге әрбір тәрбиеленушіні тарту;

-мақсатқа жетуге кедергі болатын себептерді дер кезінде анықтап, олардан арылу, ал егер дер кезінде сезіп, жою мүмкіндігі болмаса, онда жаңа туындаған жағдайларға байланысты тәрбие тактикасын ауыстыра білу;

-тұлғаның өз белсенділігіне көбірек сүйену;

-тәрбиені тұлғаның өзіндік тәрбиесімен байланыстырып, өзіндік тәрбиенің мақсат, әдіс, формаларын таңдауға көмектесу;

-тәрбиеленушінің өзіндік іс-әрекетін, белсенділігін, дербестігін дамытып, оған жетекшілік етіп, ұйымдастыруды табысқа жетуге бағыттау.

Бұл талаптардың бірлікте іске асырылуы тәрбиешіні баланың жас және жеке ерекшеліктеріне үстірт қарамай, үдерістердің тереңнен дамуына, себеп-салдарлы қатынас заңдылықтарына сүйенуге міндеттейді.

Тәрбиені тұлғалық тұрғыдан жүргізген кезде жас және жеке ерекшеліктерді есепке алу жаңаша бағыт алды. Ізгілікшілік, әлеуметтік сапаларды қалыптастырудың ең ыңғайлы мүмкіндіктері

бастауыш мектеп жасында болады. Неғұрлым жасы кіші болса, соғұрлым тәрбие ықпалдарын нақты қабылдап, бала өз тәрбиешісіне көбірек сенеді, оның беделіне сөзсіз бағынады. Сондықтан, кіші мектеп жасында және ерте жеткіншек жаста жағымды әдеттерді тәрбиелеуге, білім алушыларды еңбекке, тәртіпке, қоғамдық іс-әрекеттерге үйрету жеңіл болады. Ересек жеткіншектер болса, пайдалы еңбектің тура, ашық міндеттерін қалайды, оларды орындауда белсенділік танытуға құмар келеді. Дегенмен де, бұл белсенділік, талпыныстар педагогтар тарапынан өте жақсы ұйымдастырылуы қажет.

Тәрбиенің болашақ нәтижелерін жобалағанда тәрбиеленушілердің мүмкіншілігі мен пәрменділігінің кейбір сапаларды қалыптастыруда азаятынын, жасына байланысты жүйке жүйесінің нәзіктігін, сыртқы әсерлерге психологиялық қарсылықтың көбейетінін, сензитивті кезең қажеттерінің өзгеруін естен шығармаған жөн.

Тәрбиеші сүйенетін білім алушылардың жеке ерекшеліктерінің қатарында олардың қабылдау, ойлау, есте сақтау, сөйлеу, мінез, темперамент, ерік бітістерін атауға болады. Бұл және басқа да ерекшеліктерді айыра тану тәрбиелеуде қиынға соқса да, тәрбиеші табысқа жетуге ниет қылса, уақытын, күш-жігерін, қосымша құралдарды пайдаланып, тұлғалық сапаларды толық және нақты танып-білуге ынта-ықыласты болуы шарт.

Тәрбиеші қазіргі заманғы білім алушылардың білім деңгейінің жоғарылығын ескере отырып, өзі де жан-жақты дамып отыруы керек, яғни өз мамандығы төңірегіндегіні ғана біліп қоймай, сонымен қоса саясат, өнер, мәдениет саласындағы білімдерді жинақтап, өз тәрбиеленушілеріне өзін ізгіліктіліктің жоғары үлгісі ретінде, адамдық қадір-қасиеттің, құндылықтың таратушысы ретінде танылуы тиіс.

Білім алушылардың қарқынды қалыптасуы тәрбиеленушіден озық әрекет етуді, даму желісіндегі тәрбие мазмұны мен оның ұйымдастырылуы, әдістері және формалары арасында қайшылық туындамай тұрғанда, жағымсыз әдеттер баланың жан дүниесіне орнығып қалмай тұрып, алдын-ала қауырт қимылдауды талап етеді. Әйтсе де, талаптарды күшейте отырып, тәрбие ықпалдары бағытталған тәрбиеленушілердің шама-шарқын ескерген абзал. Қиын талаптар баланың өз күшіне сенімін азайтып, көңілдерін қалдырады, тіпті ең қауіптісі, сол талаптарды үстірт орындауға итермелейді. Әдетте, мұндай жағдайда жартылай істелінген іске қанағат тұту әдеті қалыптасып қалуы мүмкін.

Тәрбиешілер әсіресе, тұлғаның негізгі сапаларына, яғни, олардың құндылықтарды таңдау бағытына, іс-әрекет жасаудың және құлық қалыптастырудың өмірлік жоспарларына мән беріп, тәрбие үдерісін түзейді, әрі бұл үдерісті тұлғалық және қоғамдық қажеттерді қанағаттандыруға бағдарлайды.

7.2. Жеке тұлғалық бағдарлы тәрбие

Бүгінгі күні адамдар үшін қоғам жүйесіндегі әдеттен тыс өзгерістер (жұмыссыздық, мекемелердің банкротқа түсуі, қайткен күнде өз нанын тауып жеуге жанталасуы және т.б.) отбасынан бастап, түрлі деңгейдегі білім мекемелеріне дейін барлық әлеуметтік институттардың іс-әрекетінің мазмұнына өз әсерін тигізуде. Осылайша, бұрынғы дүниетанымдық және ізгіліктілік құндылықтардан іргесі ажыраған тәрбие кеңістігінде сан алуан көзқарастар қалыптасуда. Ондай өзгерістердің мәні жеке тұлғаның, өз құқықтары мен кәсібін, рухани іс-әрекеттердің түрлері мен формаларын өз қалауымен таңдау басымдығын мойындау қажеттілігімен анықталады.

Дегенмен, әртүрлі әлеуметтік қабаттардағы және қоғамдағы тұтастай алғанда, экономиканың, білім мекемелеріндегі материалдық-техникалық базаның, рухани мәдениеттің жалпы деңгейі, әсіресе оның ізгіліктілік әлеуетінің жағдайы жеке тұлғалық бағдарлы еңбек тәрбиесіндегі демократиялық озық үдерістерге тежеу болуда. Ал оның әрі қарай дамуы түрлі деңгейдегі жалпы және кәсіптік білім беру жүйесін дамыту, жеке тұлғаның дарынын, талантын, қабілеттерінің көзін ашу үшін қажетті әлеуметтік-экономикалық жағдайларының қамтамасыз етілуіне тікелей байланысты.

Білім беру мен тәрбиелеу жүйесінің жаңартылуы-қоғамдағы өзгерістерге әлеуметтік және рухани бейім, өзінің белсенді әрекеттік тұғырына қол жеткізуге қабілетті жеке тұлғаның толыққанды дамуы үшін қажетті жағдай туғызу кезеңдері бойынша әдіснамасын, стратегиясы мен технологиясын, біздің қоғамымыздың әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының кешенді бағдарламаларын жасау мен жүзеге асыруды қосып алғандағы, мемлекеттік және мемлекеттік емес құрылымдардың, ғылыми-зерттеу орталықтарының республикалық және аймақтық деңгейдегі ауқымды әрекеттерді шамалайды.

Қазіргі кезде болашақ маманның кәсіби педагогиканы зерттейтін

аудиториялық және аудиториядан тыс практикалық сабақтарында өмір әрекеттерінің түрлерінде өзін-өзі ұйымдастыру үдерістерінде көрініс беретін тұлғалық мүдделерін, бейімділіктерін, қабілеттерін және әлеуметтену механизмдерінің мәні мен механизмін тану және пайымдау аса маңызды саналады. Жеке тұлғаны іс-әрекеттің субъектісі ретінде қарастыру педагогтарға, өндірістік оқыту шеберлеріне жеке тұлғаның өзін-өзі реттеу, өз-өзіне рефлексия жасау үдерістерін басқаруға, оларды жалпы және кәсіптік даярлауда белгіленген өлшемдері бойынша субъективтік әрекеттік сипаттарында көрінетін типологиялық белгілері мен сапаларын анықтауға қол жеткізетін өмір сүру ерекшеліктерін және оны ұйымдастыру амалдарының ашып көрсетілуіне мүмкіндік береді.

Елдегі экономикалық және экологиялық жағдайлардың өзгеруі, маңызды заңдардың қабылдануы білім алушылардың еңбек тәрбиесінің бағытына да өзгерістер енгізеді.

7.3 Еңбек жеке тұлғаның негізгі сапаларын қалыптастыру құралы

Еңбек тәрбиесі үдерісі барысында алған білім, ептілік және дағдылардың немесе педагогикалық істің соңғы жемісі негізгі мақсат емес, ол тұлғаның басты қажеттілігі – еңбек ету қабілетін дамыту құралы.

Еңбек тәрбиесі адамзат қоғамының түрлі кезендеріндегі даналық ой-пікірлерді уағыздаушы шежірешілер еңбектерінен көрініс алды. Орхон-Енисей ескерткіштерінің авторы Иоллығ-тегіннің «Күлтегін», «Білге қаған», «Тоныкөк» дастандары, осы дастандардың тәлім-тәрбиелік идеясымен астарлас рухани мұраның бірі - Қорқыт ата тағылымдары еңбек тәрбиесінің алғашқы философиялық, педагогика-психологиялық идеяларын өзек етсе, бұл мәселе олардан кейінгі ойшылдар мен ағартушылардың: әл-Фараби, Ж.Баласағұни, М.Қашқари, Ш.Уәлиханов, А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин және т.б. тәлім-тәрбиелік мұраларында да жан-жақты қарастырылды.

Ал, еңбек тәрбиесінің ғылыми-педагогикалық теориясы мен әр түрлі тарихи аспектілерін зерттеген ТМД ғалымдары: П.Р. Атутов, С.Я. Батышев, А.М. Арсеньев, Ю.К. Васильев, А.А. Шибанов, И.О.Обидов, Ғ.Х.Ахмедзиянов, Т.Ш.Тоқтарова, Т.С. Сатыбекова, Р.Амиршоев, Г.А. Хаимдулина, т.б., қазақстандық ғалымдар: Р.Г. Лем-

берг, Қ.Б. Бержанов, А.І. Сембаев, Т.Т. Тәжібаев, А.П. Сейтешев, Г.А. Уманов, М.Ә.Құдайқұлов, Г.Т.Хайруллин, Б.Ә. Әбдікәрімов, Ш.А. Абдраман, Қ.Қ. Шалғымбаева, Б.К.Момынбаев, Г.Ж.Меңлібекова және т.б. болды.

Еңбек тәрбиесі - жасөспірімдерді еңбеккерлікке, еңбекті құрметтеуге, еңбек мәдениетін үйренуге бейімдеп, олардың еңбек ету шеберлігі мен дағдысын қалыптастыруға бағытталған тәрбиенің бір саласы. Еңбек тәрбиесі барлық халықтар мен ұлттардың дәстүрлі халықтың педагогикасының негізгі құрамдас бөлігі ретінде дамыған. Мысалы, Абай атамыздың «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген қанатты сөзі бүгінгі заманда да өзекті болып отыр. Адам үшін барлық игілік тек қана еңбекпен келеді.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекетке айналып, өзінің қоғамдағы саяси, әлеуметтік-экономикалық, мәдени білім парадигмасы жүйесін әлемдік өркениет үлгісінде дамытуда. Өйткені кез келген жаңа тәуелсіз мемлекеттің рухани даму процестерінің өзіндік ерекшеліктері болады. Бұл ерекшеліктер оның аумағында мекен ететін халықтардың тұрмыс-тіршілігімен, дәстүрлі мәдениетімен, салт-дәстүрімен және өткенімен тарихи сабақтастығымен айқындалады. Даму процесінде қол жеткізген тарихи тәжірибесі із-түзсіз жоғалып кетпейді, ұлттық санада, халықтық идеяда, мәдени-әлеуметтік және құлдылықтар жүйесінде белгілі ретпен жинақаталып отырады. Бұл жөнінде ел дамуының стратегиялық келешегіне бағдар жасалған Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» бағдарламалық мақаласында: «Әлемнің әміршісі – еңбек. Тек еңбекпен ғана жеміс өнбек, тек еңбек қана бар қиындықты жеңбек», - деп халықты ел игілігі жолындағы еңбекке шақыруы бүгінде еңбек шешуші ұлттық фактор екенін ұғындырады. «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты бағдарламалық мақаласын жариялады. Ал 10 шілдеде

Міне, бұл тәрбиесінің озық, өнегелі дәстүрлерін жастардың тәрбиесінде, соның ішінде еңбек тәрбиесінде пайдалану аса маңызды міндеттердің біріне айналып отыр.

Бүгінгі нарықтық қатынасқа көшкен Қазақстанның ұлттық және әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін ескеру және халықтың еңбек салт-дәстүрлеріне сүйену арқылы қоғам алдында өзінің дербестігі мен жауапкершілігін сезінетін, қоғамдық сана-сезімі

оянған, парасаты мен ар-ожданы биік, іскер, қабілетті, шығармашыл, кәсіпкер, нарық жағдайында бәсекелестікпен еңбек ете білетін, әрбір жұмыстың пайдалы кезін тауып, өзінің таңдаған мамандығына деген білімділігін, біліктілігін көрсете білетін азамат тәрбиелеу - қазіргі қоғамның талабы.

Елбасы ұсынған жаңа қоғамда әркім өз қабілетіне, мамандығына, білім, күш-қайрат дәрежесіне қарай еңбек қатынастарына белсене араласқанда, қоғам ойдағыдай дамып, алға басады. Қоғамда әлеуметтік әділеттілік орнығады. Әркім өз еңбегінің саны мен сапасына қарай жал-ақымен қамтамасыз етіледі. Бұл еңбекке деген көпшіліктің ынтасын, ықыласын арттырады. Адал еңбектің мәртебесі қалыптасады. Адал еңбек иесі қоғамдағы сыйлы тұлғаға айналады. Адамдардың әлеуметтік бағасы оның тегімен, байлығымен емес, қоғамға келтірген нақты еңбек нәтижесімен өлшенеді. Ол үшін қоғамда еңбекке деген жағымды көзқарас қалыптасуға тиіс.

Адамның өмір сүруі үшін керекті тұтыну қажеттіліктерінің бәрі – еңбектің нәтижесі, еңбексіз еш құндылық жасалмайды.

Бүгінгі күннің талабына сай жастардың еңбек тәрбиесінің мақсаты мен міндеттерін айқындаумен қатар, оның мазмұнын, әдіс-тәсілдерін және ұйымдастырылуының іргетасын қалайтын негізгі қағидаларын қарастырады:

1. Еңбек тәрбиесінің басты қағидасы — мақсаттылық. Өскелең ұрпақты жоғары құнадылық деп бағалап, оның ерекше қабілетін және дарындылығын көре білу, сол ерекшеліктеріне сәйкес өз еркімен таңдаған еңбектің түрін меңгеруге, қоғамдық ортада тиісті жағдай жасап, бағыт-бағдар беру, шығармашылыққа, іскерлікке бейімдеу.

2. Еңбек тәрбиесінің үздіксіздігі, беріктігі, жүйелілігі.

3. Еңбек түрлерінің қоғамдық өмірмен байланысы. Еңбек тәрбиесі табысты болу үшін өркениетке ұмтылған еліміздің әлеуметтік-экономикалық, мәдени-рухани, тарихи, саяси жағдайларын ескере отырып, жеткіншек ұрпақтың бойында қалыптастыру мақсатында тәрбие процесінің барлық сатыларында тәрбие мекемелерінде ұйымдастырылу іс-әрекеттің үздіксіздігін ескеру.

С.Ш.Әбенбаев еңбек тәрбиесінің еңбек тәрбиесінің келесі қызметтерін қарастырады:

– еңбек- практикалық өндірістік әрекет ретінде адамның дене құрылысының дамуына жағымды әсер етеді.

– еңбек – адамның ақыл-ой қабілетін, оның зеректігін, шығармашылық тапқырлығын дамытады.

– еңбектің – тұлғаның адамгершілік тәрбиесіндегі маңызы ерекше.

– еңбектің маңызды қызметі оқушыларда жолдастық қарым-қатынасты, ұжымшылдықты және өзара талап етушілік қасиеттерін қалыптастыру болып табылады.

– еңбек тәрбие жакторы ретінде тұлғаның өмірлік бағытын анықтауға және мамандығын дұрыс таңдауға әсер етеді.

Еңбекке тәрбиелеудің басты үш міндеттері бар:

1. Еңбек сүйіспеншілік пен еңбек адамдарына құрметпен қарау;

2. Жастарды халық шаруашылығының салаларындағы еңбектің іс-әрекеттің барысында олардың дағдысы мен іскерлігін қалыптастыру;

3. Болашақ қоғам азаматын мамандықты таңдауға дайындау.

Осыған орай кәсіби білім беру саласында білім алушыларды ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім беру және жеке басының дамуы үшін жағдай жасау арқылы шығармашылық, рухани, дене мүмкіндіктерін, интеллектін дамыту міндеті көзделген. Демек, жастарды дәстүрлі еңбектің қай саласында болмасын тек мәлімет жиынтығын меңгерумен шектелмей, терең білімді, ізденімпаз, еңбек іс-әрекеттерінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз ұлттық болмысын таныта алатын маман етіп тәрбиелеу қажеттілігі айқындалған.

Еңбек – өмірдің негізі, ал еңбек ету - адамның басты міндеті деген үлкендердің өсиеттері де, адал еңбек еткен кісі өз халқы алдында құрметке ие болатыны жайлы дәстүрлер жастарды еңбекке идеялық, адамгершілік тұрғысынан даярлаудың басты құралдары болып табылады.

Халықтың пайымдауынша, еңбек тұлғаның адамгершілік тұрғыда жетілуін бағалаудың басты өлшемі болып табылады, адамның абыройын арттырып, оның ерік-жігерін шынықтырады, оған қуат беріп, адамдар алдындағы беделге жеткізеді. Халық өнегелі еңбек етіп, өз еңбегімен отбасына және қоғамға материалдық жағдай жасаған адамдарды қатгы құрметтеген. Бұл идеяларды мынадай мақалдар дәлелдей түседі: «Еңбек еткеннің мұқтажы табылар, еріншек барлығынан қағылар», «Еңбек ерлікке жеткізер, ерлік

елдікке жеткізер», «Еңбек ер атандырады», «Еңбектің көзін тапқан, байлықтың өзін табады», «Еңбек ширатады, өмір үйретеді».

Еңбек тәрбиесінің мақсаты мынадай педагогикалық міндеттер арқылы жүзеге асырылады:

1. Еңбекке аялы көзқарасын қалыптастыру, оның қажеттігіне сенімін бекіту, еңбекті материалдық және рухани құндылық қайнарының негізі және қоғамның тіршілік ету әрекеті ретінде қабылдауға тәрбиелеу.

2. Еңбек әрекеттері арқылы жастарды еңбек адамдарын құрметтеуге тәрбиелеу.

3. Жастарды еңбек нәтижелерін құнттап сақтауға тәрбиелеу.

4. Жастардың еңбекке деген сұранысын және еңбек ету дағдысын қалыптастыру.

5. Еңбектің барлық түрлеріне жастардың сыйластық көзқарасын қалыптастыру.

6. Жастарда ұжымдық еңбек дағдысын тәрбиелеу.

7. Жастарда еңбектегі өзіндік дербестікті және шығармашылық ынтаны тәрбиелеу.

8. Жастарда еңбектену іскерлігі мен дағдысын қалыптастыру;

9. Жастарды еңбек мәдениетіне тәрбиелеу.

Еңбекке үйрету мен оған байланысты оқуды ұйымдастыру формаларын оқытушы таңдайды. Еңбек сүйікті іске айналуы үшін балаға еңбектің жемісі мен одан туындайтын қуанышты сезіндіре білу керек. Сол үшін оқу ісін жоғары сатыда, бірақ қол жететін деңгейде құру қажет: істеген еңбегінің жетістігін түсінген жасөспірім өз-өзіне сенімі артып, еңбегін мақтаныш ете бастайды.

Еңбек тәрбиесінің белсенді бағыты сынып жетекшісінің өзінің жұмыс тәжірибесіне байланысты мектеп тәжірибесіне көптеген жаңаша жұмыс формаларын ендіруінде. Олар: еңбек кезегі, еңбек мерекесі, жасалынған заттар көрмесі, тазалық сақтау, гуманитарлық көмек, мектепті көгалдандыру, колөнершілер сайысы, жақсылық жасау аптасы, көңілді ұсталар қаласы, еріктілер жұмысы, қамқоршылық көмек, ниеттілер көмегі, еңбек десанты, мектеп жөндеу бригадасы және басқалар.

Адамның тұлға болып қалыптасуы оның қоғамдық және еңбек қатынастарына жекелей түсуі, әрекетке араласуына тікелей тәуелді. Еңбек адам бойындағы жағымды сапаларды дамытады, яғни еңбек қарқынды болған сайын тұлғаның әлеуметтену және

даму деңгейі жоғарылай түседі. Сондықтан, тәрбиеленушілерді қоғамдық өмірге, әртүрлі пайдалы істерге араластырып, оларға деген жағымды қатынасын қалыптастыру қажет. Еңбекке араласа отырып, ізгіліктілік, құлық тәрбиесін алған тәрбиеленушілер рухани және дене бітімі жағынан қатайып, еңбектің қоғамдық маңызды мотивтерін ұғынады, өзіндік ар-ұят сапаларын бекітіп, жетілдіреді.

7.4. Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктері

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі ұйымдастырудың қиындығы, оның өзгерісті, динамикалық, қозғалмалы болуына байланысты өзіндік ерекшеліктері бар.

Ә. У. Усманов және К.Өстеміров сияқты қазақстандық ғалымдардың пікірініше кәсіптік білім беру орындарында тәрбие жұмысының төмендегідей ерекшеліктері бар: тәрбиелеушілер санының шектеулілігі; курстан курсқа өткен сайын оқыту жұмысының өндірістік сипатының күрделенуі; тәрбиеленушілерді түзету және қайта түзету жұмыстарымен тығыз байланыста жүргізілуі; өндірістік оқыту мен өндірістік практика кезінде еңбек ұжымының тәрбиесін, оның факторларын есепке алу қажеттілігі. Усманов Ә., Өстеміров К. Жалпы және кәсіптік педагогика негіздері: Оқу құралы. –Алматы: «Полиграф Сервис и К», 2008б 460 б.

Бұндай ерекшеліктер ең алдымен бұл үдерістің мақсат-бағдарлы болып табыладығын көрсетеді. Сондықтан оны ұйымдастыруда тәрбие мақсатының тәрбиелеушіге жақын әрі түсінікті мақсатқа айналуы тиіс. Нақты осы мақсаттардың бірлігі мен оған жетудегі өзара байланыс арқылы қазіргі тәрбиелеу үдерісі сипатталады. Осы тұрғыдан алғанда, ҚР Білім және ғылым Министрінің 2009 ж. 16 қараша № 521 бұйрығымен бекітіліп, Республиканың үздіксіз білім беру ұйымдарына ұсынылған «Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында» атап көрсетілгендей жас ұрпақтың азамат болып қалыптасуы, оның шығармашылықпен дамуының түп тамыры тәрбиеден бастау алып ол Қазақстанның ертеңі мен еліміздің ұлттық қауіпсіздігі, қоғамның құндылық бағдарлары жайлы сөз қозғағанда тәрбие проблемалары ерекше назар аударуды қажет ететіндігіне айырықша мән берілгендігіне сәйкес кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінің проблемалары ерекше назар аударуды қажет етеді. [«Қазақстан Республикасы үздіксіз

білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасы.oouk.vko.gov.kz/KZ/FILES/BASA_66dok].

Бүгінгі таңдағы кәсіптік оқу орындарындағы еңбек тәрбиесі жастардың өзіне-өзі қызмет көрсету шеберлігін және дағдыларын, еңбек қызметінің саналуан түрлеріне адалдықпен, шығармашылық және жауапкершілікпен қарап, ұжымда, топта жұмыс істей білу икемдігін қалыптастыруды, адамның жеке шеберлік, белсенді және болмысымен беріліп іс-әрекет жасау, қажетті ресурстарды жұмылдырып, істің мәнісін дұрыс бағалап, өз іс-әрекетінің қажетсіз қалмауына мән беріп, олардың түпкілікті тиімділігін тиянақтап жаңа өндіріс және қоғам жасауға талпындыруды көздейді. Осыған байланысты техникалық және кәсіптік білім беру жүйелі дамуының ұлттық кадрларларды даярлау жүйесін дамытуды елдің әлеуметтік – экономикалық ұмтылысқа жетуіндегі негізгі стратегиялық мәселелерінің бірі ретінде айқындау; адам ресурстарын дамытуға, техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінің абыройын арттыруға бизнес құрылымдардың, жұмыс берушілердің қабілеттілігін жан жақты ынталандыру; техникалық және қызмет көрсету еңбегінің білікті кадрларын даярлаудың жоғары сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін қолайлы жағдайлар құру сияқты негізгі басымдылықтарын іске асыру мақсатында «Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008 – 2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі келесі ерекшеліктері ескерілуі тиіс:

Біріншіден, кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі – көпфакторлылығымен ерекшеленеді. Өйткені ондағы көптеген объективті, субъективті факторлардың әрекеттері бұл үдерістің өте күрделі екенін байқатады. Субъективті факторлар тұлғаның ішкі қажеттіліктерін білдіріп, тұлға қалыптасып, өмір сүретін объективті жағдайларды білдіре отырып, тәрбие міндеттерін табысты шешуіне көмектеседі. Ұйымдастырылған тәрбие іс-әрекетімен объективті жағдайлардың мазмұны мен бағыты қаншалықты сәйкес келсе, жеке тұлғаның қалыптасуы да соншалықты табысты болады.

Екіншіден, кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі білім алу кезеңдерін басынан аяғына дейін жалғасатын өзінің ұзақтығымен ерекшелінеді. Тәрбие үдерісі үшін тәрбиелік ықпал ету басталғаннан бастап, соңғы нәтижелер арасының алыстығы, ұзақтығын айқындайды.

Үшіншіден, кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінің тағы бір ерекшелігі - оның үзіліссіз болуы. Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие - бұл жұмыстың белгілі бір мақсатты көздейтін тәрбиеші мен тәрбиеленушілердің өзара жүйелі, үздіксіз әрекеттесу үдерісі.

Төртіншіден, кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі – кешенді үдеріс, тәрбиелік жұмыстардың мақсаты, мазмұны, формалары мен әдістерінің бірлігін білдіреді. Жеке тұлғаның сапалы қалыптасуы алма-кезек жүзеге асырылайды, тәрбие міндеттері бір мезетте қарастырылатындықтан педагогикалық ықпал ету кешенді сипатта болады. Қалыптастыру кезінде бір қасиеттер екінші қасиеттердің дамуына ыңғайлы әсер етіп отырады.

Бесіншіден, кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісіі-екіжақты сипаты мен ерекшеленеді. Олар тәрбиешіден тәрбиеленушіге (тікелей байланыс) және тәрбиеленушіден тәрбиешіге қарай (кері байланыс). Үдерісті басқару негізінен кері байланыс арқылы құрылады, яғни тәрбиеленушілерден түсетін ақпараттар арқылы ерекшеленеді. Осы кері байланысты тәрбиеші неғұрлым көп пайдаланса, соғұрлым тәрбиелік әсер де жоғары болады.

Қазіргі кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиелеу үдерісі нақты осы мақсаттардың бірлігі мен оған жетудегі өзара байланыс арқылы сипатталады

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісін ұйымдастыру үдерісі – күрделі *динамикалық жүйе*. Бұл жүйенің әр компоненті өз кезегінде, өзіндік компоненттері бар жүйе ретінде қаралады. Қолайлы анықтау шектерін қолдану арқылы әрқилы жүйе мен құрылымдар түзуге болады. Қазіргі теориялық педагогикада кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі талаптарымен құрылған мынадай жүйелер белгілі: кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінің мақсаты, міндеті, мазмұны, үдерістің өту жағдайлары, тәрбиеші мен тәрбиеленушінің қарым-қатынасы, тәрбие іс-әрекетінің қолданылатын әдістері мен формалары, үдерістің даму кезеңдері және т.б. Солардың кейбіреулерін қарастырайық:

Мақсаттық талап. Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінің құрылымын шешуге бағытталған міндеттердің бірізділігін білдіреді. Қазіргі кәсіптік мектеп жағдайында кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінің бағыттары мынадай:

– үйлесімді, жан-жақты дамыту мақсатын есепке ала отырып, тұлғаны біртұтас қалыптастыру;

– азаматтық құндылықтар, әлеуметтік-бағдарлы мотивация, ақыл-ой, эмоционалдық және еріктік үйлесім ауқымы негізінде тұлғаның ізгіліктілік сапаларын қалыптастыру;

– білім алушыларды ғылыми, мәдени және өнер, т.б. қоғамдық құндылыққа қатыстыру;

– қоғамның демократиялық өңделуіне, тұлғаның құқықтары мен міндеттеріне сәйкес өмірлік позицияға тәрбиелеу;

– тұлғаның мүмкіндіктері мен тілектерін, сонымен бірге әлеуметтік талаптарын ескере отырып, оның икемділігін, ептілігін және қызығушылығын дамыту;

– білім алушылардың даралық және қоғамдық түсініктерін дамытатын танымдық іс-әрекет ұйымдастыру;

– тұлғаны сапалы тәрбиелеу мақсатында әлеуметтік құнды, әрі жан-жақты іс-әрекет ұйымдастыру;

– тұлғаның аса маңызды әлеуметтік функциясын, яғни, өзгермелі еңбек іс-әрекеті жағдайындағы қатынастарын дамыту, әлеуметтік қуаттылықты жоғарылату.

Келесі құрылым кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінің *негізгі сатыларын* белгілеуге негізделеді. Бұл сатылар – қойылған міндеттердің сапалы шешілуіне бағытталған, бірізді кезеңдердің міндетті түрде өтетін үдерісі. Құрылым кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі бірізділігінің және бірлігінің терең заңдылығын түсінуде өте маңызды:

– қойылатын талаптар мен ережелерді тәрбиеленушілердің түсінуі;

– білімнің сенімділігі;

– сезім қалыптастыру;

– іс-әрекетке араласу және іс-әрекет арқылы тәрбиелеу.

Келесі құрылым да бірізді үдеріс кезеңдерін анықтауға негізделеді, бірақ ол енді басқа талаптарға, яғни үдерістің жүруінің пәрменділігін қамтамасыз ететін **бірліктер арасындағы байланыстар мен тәуелділіктерге** негізделеді:

а) тәрбиенің негізгі міндеттері мен мақсаттарын қамтитын үдерісті жоспарлау;

ә) материалды (еңбек, табиғатты қорғау); қоғамдық (ұжымдық, ұйымдастыру-басқарушылық, коммуникативтік); рухани (эмоционалды-сезімдік, танымдық, құндылық-бағдарлаушылық) іс-әрекеттерді ұйымдастыру;

б) тәрбиеленушілердің негізгі іс-әрекеттеріндегі тұлғааралық қарым-қатынасын және оның дамуын реттеу;

в) жоспарланған және алынған нәтижелердің айырмашылығын бақылау және қорытындылар шығару, жіберілген қателіктер мен қол жеткізетін жетістіктерге талдау жасау.

Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісі кезеңдерінің өлшем шектері ретінде *педагогикалық әрекеттің бірізділігін* пайдалануға болады. Бұл жағдайда құрылымда мынадай бірліктер пайда болады:

- жалпы нормалар және талаптармен танысу;
- қарым-қатынас қалыптастыру;
- көзқарастар мен тұжырымдар қалыптастыру;
- тұлғаның жалпы бағытын қалыптастыру.

Бұл әрекеттердің барлығының нәтижесі – нормалық қалыптағы тұрақты мінез-құлық әдеттерін баулу. Әрекеттердің әдеттенуі біртіндеп мінез бітістеріне, тұлғалық қасиеттерге ауысады.

Негізгі ұғымдар сөздігі

Тәрбие – қоғамдық құбылыс ретінде күрделі және қарама-қайшылықты әлеуметтік-тарихи үдеріс барлық әлеуметтік институттар (қоғамдық ұйымдар көпшілік ақпараттық және мәдениет құралдары, мешіт және шіркеу, отбасы, түрлі деңгейдегі және бағыттағы білім мекемелері) арқылы жүзеге асырылатын іс-әрекет.

Тәрбие - адамның рухани дамуы мен оны қоғамдағы өмір мен еңбекке даярлаудың мақсатты бағытталған үдерісі.

Тәрбиеленгендік - жеке адамның интегративті ерекшелігі, ол әрекетте жүзеге асырылатын меңгерген білімнің, іскерлік, дағды, әдет, сана және қасиеттерінің көлемімен және сипатымен мінезделеді.

Тәртіптілік /лат.ēіveірііпа-оқыту, тәрбиелеу/ - білім алушылардың мектепте орнатылған ережелерінің қатаң және дәл орындалуы, өз міндеттерін, ұжым және білім алушылардың талаптарын шын жүректен орындауы, өз борышын саналы мойындап, жүзеге асыру.

Тәртіпсіздік – мінез-құлықтың, өзін-өзі ұстауының әлеуметтік нормаларын орындағысы келмейтін жеке адамның қасиеті. Тәрбиенің кемшілігі, яғни еріктік дағдылардың жоқтығының көрінісі.

Тәрбие теориясы – ғылыми пән, оның объектісі жеке адамды және ұжымды қалыптастырудың мақсатты бағытталған үдерісі болады, ал пәні осы үдерістің қасиеттері, қарама-қайшылықтары, заңдылықтары, қатынастары, педагогикалық технологиялары болып табылады.

Тәрбие жұмысы – білім алушылардың барынша өзін дамыту және өзін жүзеге асыру мақсатындағы ересектер мен білім алушылардың бірлескен өмірлік іс-әрекетін ұйымдастырудағы мақсатты бағытталған іс-әрекет.

Тәрбиелік жүйе – кешен, бұл мақсатты орындаушы субъектілер; қатысушылар арасындағы пайда болатын және оларды біріктіретін қатынастар; тәрбие жүйесінің компоненттерінің бірлігін және бұл жүйенің дамуын қамтамасыз ететін ортаны және басқаруды тәрбие субъектілерінің меңгеруі.

Мемлекеттік тәрбиелеу жүйесі – мемлекеттің тәрбиелік саясатын жүзеге асыруға бағытталған мемлекеттік ұйымдардың жиынтығының әрекеті. Оның өзі үш деңгейден тұрады: мемлекеттік, аймақтық және жергілікті (қала, аудан).

Тәрбие үдерісінің қарама-қайшылықтары – ішкі және сыртқы қарама-қайшылықтар баланың дамуына негіз болатын ең басты қозғаушы күші.

Тәрбие жүйесіндегі мемлекеттік саясат - тәрбиелеу міндеттерін және оларды шешудің стратегиясын анықтау, білім беру саласында заңдарды жасау және қорларды бөлу, тәрбиелік бастамашылықтарды қолдау, сөйтіп осы жиынтық арқылы адамның оң қызығушылығына және қоғамның талабына сай жастарды тәрбиелеу.

Жеке тұлға (личность) – 1) дербес әрекет жасайтын субъект ретіндегі нақты жеке адам болмысының қайталанбас, ерекше әдісі, адамның қоғамдық өмірінің дара нысаны; 2) адамдар арасындағы өзінің ұстанымын, орнын еркін және жауапкершілікпен анықтайтын, қоғамның өкілі ретіндегі адам. Жеке тұлғаның ең басты белгісі – оның әлеуметтік мәнінің болуы және оның әлеуметтік функцияларды (болмысқа, адамдарға, өзіне, еңбекке, жалпы қоғамға қатысты) атқаруы. Жеке тұлға психологиялық дамудың белгілі бір деңгейіне ие (темперамент, мінез-құлық, қабілеттілік, ақыл-ой дамуының деңгейі).

Тұқым қуалаушылық – ұрпақтардың биологиялық сабақтастығын, олардың морфологиялық, физиологиялық және т.б. ерекшеліктерінің сақталуын қамтамасыз етуші жеке тұлғаның қалыптасу факторы.

Әлеуметтік орта – ортаның түрі, адамның өмір сүруін және іс-әрекетін жүзеге асыратын, оны қоршаған қоғамдық және рухани жағдай. Әлеуметтік орта көрінісінің классификациясының схемасы: қауымдастықтың түріне қарай – қоғамдық формация, класс,

топ; топтың түріне қарай – отбасылық, оқу, қоғамдық, еңбектік, спорттық, әскери т.б.; қалыптастыру әсеріне қарай: себептендіретін, жаттықтыратын, оқытатын, тәрбиелейтін, қайта тәрбиелейтін; сананың формасына әсер ету тәсіліне қарай құқықтық, ізгілік, эстетикалық, ғылыми; жасына қарай – қатарластары, /үлкендері, кішілері, аралас; ортаға қатынасына қарай – оң /еліктеуді шақырады/, немқұрайлық теріс /қарсылыққа шақырады/; әлеуметтік бағытталғандығына қарай – әлеуметтік, әлеуметтікке жат; қарым-қатынас дәрежесіне қарай – тікелей, жанамалап.

Табиғи орта – бұл түрлі табиғат жағдайларының адам тұрмысына, қызметіне ықпал жасауы. Табиғат жағдайларына байланысты адамдардың мінез-құлықтарында ерекшеліктер байқалады, бірақ ізгілік қасиеттеріне, эстетикалық талғамдарына т.б. зиянды әсерін тигізбейді.

Тәрбиелеушілік (педагогикалық жағдаят – ситуация) – бұл белгілі бір уақыт аралығындағы педагогикалық жүйенің нақты күйі.

Тәрбие жұмысының әдістемесі – әртүрлі білімдік-тәрбиелік мекемелердің, білім алушылар бірлестіктері мен ұйымдардың тәрбиелеу үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктерін зерттейтін, білім немесе тәрбиелейтін мекемелерде тәрбиелеу жұмысының жүйесін құруға және оның тиімділігін арттыруға, тәрбиелеу үдерісінде қандай да бір әдістемелерді немесе технологияларды қолдануға бағытталған ұсыныстарды жасайтын тәрбиелеу теориясының бөлімі.

Тәрбие шаралары – тәрбиелік іс-әрекет формасы түрінде болып, ол мақсат, міндет мазмұн, әдіс, құралдары мен тәсілдерін үйлестіретін ұйымдастырудың жеке тәсілдерінің мақсатты біріккен күйінде көрінеді, сөйтіп тәрбиелік міндеттерді шешуге септігін тигізеді.

Тәрбие психологиясы – педагогикалық үдерісті мақсатты түрде ұйымдастыру тұрғысында жеке адамды қалыптастырудағы психологиялық заңдылықтарды зерттейді.

Тәрбиелік оқыту – оқытудың мақсаты балаға тек қана білім беріп қоймай, сонымен бірге оның бағыттылығын және әлеуметтік қасиеттер жүйесін қалыптастырып, қоғамның белсенді мүшесін даярлау.

Топтық іс-әрекет – социологиялық және әлеуметтік психологиялық феномен, қарым-қатынастың өнімі. Топтық іс-әрекет мақсатына қарай мынадай топтарға бөлінеді: ұжымдық, бірлескен, біруақыттағы, т.б.

Тәрбие әдістері – тәрбие міндеттерінің шешімін табу және тәрбиелік өзара әрекеттестікті жүзеге асырудың өте-мөте жалпыланған амалдарының жиынтығы.

Жеке тұлғаның санасын қалыптастыру әдісі – жеке тұлғаның сезім мүшелері арқылы оның ақыл-ойына, санасына ықпал ету негізінде өмірлік ұстанымын, көзқарасын, сенімін қалыптастыру (әңгіме, әңгімелесу, түсіндіру, иландыру, диспут, пікірталас, үлгі-өнеге).

Әңгіме – тәрбиеші мен тәрбиеленушілердің пікір алысуға екі жақты кірісуін қажет ететін жүйелі және бірізді әдіс түрі. Әңгіменің мақсаты – білім алушыларда ізгіліктілік түсініктерін тереңдету және бекіту, білімді жалпылау және нақтылап орнықтыру, ізгіліктілік көзқарастары мен нанымдар жүйесін қалыптастыру.

Әңгімелесу - тиянақты ойластырылған сұрақтар жүйесі арқылы тәрбиеленушілерде әртүрлі проблемалар бойынша дұрыс бағалар, көзқарастар қалыптастыру әдісі.

Түсіндіру - білім алушыда адамдардың қатынасын және мінез-құлқын дұрыс бағалауды қалыптастыруға көмектесуі керек.

Иландыру (увещевание) – өтінішті түсіндірумен және сендірумен қатар қолдану арқылы жүзеге асырылады. Иландырудың тиімділігі педагогтың беделіне көп байланысты. Иландыру өз мақсатына жету үшін жақсы жақтарға сүйеніп, мақтауды қолданып, абыройына сұраныс жасаған дұрыс.

Диспут – талас, тәрбиеленушілердің дұрыс пікір және ұстанымдарын, өзінің көзқарасы мен сенімдерін және т.б. қорғай алу іскерлігінің қалыптастыру үшін белсендіру жолы.

Пікірталас – бұл білім алушылардың пайымдауын (пікір айтуын), баға беруін, сенімін қалыптастыру әдісі. Пікірталаста тақырып бойынша білім алушы өзінің көзқарасын, ойын дәлелдейді.

Үлгі-өнеге – жеке тұлғаның идеалын көрсететін нақты сенімді үлгілер арқылы адамның санасын қалыптастыру әдісі.

Іс-әрекетті ұйымдастыру және мінез-құлық тәжірибесін қалыптастыру әдісі – тәрбиеленушілердің тәжірибесіндегі жағымды мінез-құлық амалдарын және ізгілікті мотивацияларын анықтау, бекіту және қалыптастыру әдісі (талап қою, жаттықтыру, үйрету, тәрбиелік жағдай туғызу, тапсырма беру).

Талап қою – тәрбиеленушіден қоғамда орныққан мызғымас мінез-құлық нормаларын талап ету.

Қоғамдық пікір – ұжымның пікір-пайымдаулары мен еркін білдіретін белсенді әрі тәрбиелік ықпалды әдіс.

Үйрету – тәрбиеленушінің қоғамдық мінез-құлықтың әдетті формасына айналдыру мақсатындағы белгілі бір әрекеттерді жоспарлы және ұдайы орындалалуын ұйымдастыру әдісі.

Жаттықтыру әдісі – тәрбиеленушілердің белгілі бір іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыру немесе жетілдіру мақсатында жоспарлы түрде ұйымдастырылатын көп рет қайталауды шамалайтын іс-әрекет.

Тәрбиелік жағдай туғыз - тәрбиешінің тәрбиеленушілердің қажетті психологиялық жай-күйін, ұғым-түсініктерін, сезімдерін, мотивтерін, қылықтарын туындататын сыртқы жағдай туғызу әдісі.

Іс-әрекетті және мінез-құлықты ынталандыру әдісі – тәрбиеленушілердің өзінің мінез-құлқын жақсартуға талпындыру, оларда мінез-құлықтың жағымды мотивацияларын дамыту жолы (жазалау, мадақтау, талап қою).

Мадақтау – жеке тәрбиеленушінің немесе ұжымның мінез-құлқы мен іс-әрекетіне қоғамдық жағымды баға беру арқылы ынталандыру әдісі. Түрлері: құрметті міндеттер тапсыру, көтермелеу сыйлықтары, құрмет және мақтау грамоталары, ұжымдық және жеке алғыс, түрлі марапаттаулар т.б.

Жазалау - жеке тұлғаның жағымсыз қылықтарын жөнге салып тежеу салу арқылы кінәсін түсіну, өкіну сезімдерін тудыру әдісі.

Этика тақырыбындағы баяндау – бұл ізгіліктілік мазмұны бар нақты деректер мен оқиғаларды эмоционалды түрде жеткізу.

Сендіру (внушение) – тәрбиеленушіге белгілі бір шешім қабылдату жағдайында пайдаланылады. Сендіру басқа тәрбие әдістерінің әсерін күшейту үшін қолданылады.

Еңбек тәрбиесі - жеке тұлғаның еңбек етуге міндеттілігін, сенімі мен санасын орнықтыруға, еңбек етуге қажеттіліктері мен талпыныстарын тәрбиелеуге, белгілі бір кәсіби мамандыққа даярлығын қалыптастыруды көздейтін тәрбие жүйесінің негізгі бір саласы.

Еңбек тәрбиесі үдерісінің ерекшеліктері - еңбек етуге білім, іскерлік, дағдылармен қаруландыруға бағытталатын тәрбиенің мақсатты бағытталғандығы, көп факторлылығы, ұзақтығы, өзгермелілігі, үзіліссіздігі.

Еңбек тәрбиесінің принциптері - еңбек тәрбиесінің қоғамдық бағыттылығы, өмірмен байланыстылығы.

Өзін-өзі тәрбиелеу - адамның алға қойған мақсатына, идеалына, сеніміне сәйкес тұлғалық өзгерістерге бағытталған саналы іс-әрекеті.

Өздік жұмыстар үшін сұрақтар мен тапсырмалар:

* «Тәрбие» түсінігінің педагогикадағы анықтамаларының айырмашылықтары неде?

* Қазіргі экономикалық және қоғамдық даму кезеңіндегі жеке тұлғаға қойылатын талаптарға сипаттама беріңіз.

* Кәсіптік білім беру оқу орындарындағы тәрбие үдерісін динамикалық жүйе ретінде қалай түсінесіз?

* Кәсіптік мектептердегі тәрбиенің жалпы заңдылықтарын анықтаудағы ұстанымдардың ерекшеліктері неде?

* Ізгіліктілік тәрбиесінің негізгі міндеттеріне (ізгіліктілік сана қалыптастыру; инабаттылық сезімдерін тәрбиелеу және дамыту; ізгіліктілік әдет-қылықтың ептіліктері мен дағдыларын қалыптастыру) талдау жасаңыздар.

* Кәсіптік мектептерде ізгіліктілік тәрбие берудің принциптері мен әдістеріне мазмұндақ сипаттама беріңіз.

* Қазіргі экономикалық және қоғамдық даму кезеңі жеке тұлғаға қандай жоғары талаптар қойылған.

* Кәсіптік мектептердегі тәрбиенің заңдылықтары мен принциптерінің айырмашылығы қандай?

* Тәрбиенің қоғамдық бағытта болуы және оның өмірмен байланысын дәлелдеңіз?

* Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбиеге тұлғалық бағыт беру принципін ұстану қажеттілігін қалай түсінісіздер?

* Кәсіптік мектептердегі тәрбие әдістерінің жіктемелеріне сипаттама беріңіз.

* Кәсіптік мектептердегі тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ерекшеліктері қандай?

* Қазіргі кәсіптік мектеп жағдайындағы тәрбие үдерісінің бағыттарын анықтаңыз.

* Кәсіптік бағдар беру іс-әрекетінің құрамына не кіреді?

* Тұлғаның санасын қалыптастыру әдістеріне сипаттама беріңіздер.

* Еңбекке баулу әдістерін таңдап алу шарттарын атап беріңіздер.

* Этикалық әңгімелерге қандай талаптар қойылады.

* Қандай белгілеріне қарай тәрбие әдістері сендіру, жаттығу, мадақтау және жазалау болып бөлінеді?

* Кәсіптік мектептердегі әлеуметтік бағдарлы тәрбие істерінің маңызы неде?

* Жеке тұлғаны іс-әрекеттің субъектісі ретінде қарастыру педагогтары мен өндірістік оқыту шеберлеріне қандай мүмкіндіктер туындатады?

* Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаев «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» бағдарламалық мақаласында кәсіптік білім беруге байланысты қандай міндеттер жүктелген?

* Еңбек тәрбиесінің басты қағидаларын жүзеге асыру үшін қандай педагогикалық шарттар орындалуы тиіс?

* «Қазақстан Республикасы үздіксіз білім беру жүйесіндегі тәрбие тұжырымдамасында тәрбие үдерісінің проблемалары ерекше назар аударуды қажет етеді?

* Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісіндегі объективті, субъективті факторлар ондағы қандай ерекшелікті есепке алу қажеттігін көрсетеді?

* Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінде тәрбиелік ықпал ету басталғаннан бастап, соңғы нәтижелердің арасын қамтитын ерекшелігіне сипаттама беріңіздер.

* Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісінде тәрбиелік жұмыстардың мақсаты, мазмұны, формалары мен әдістерінің бірлігін талап ететін ерекшелігі қандай?

* Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісін кері байланыс арқылы құрылатын басқаруда көрініс беретін ерекшелігін ашып көрсетіңіз.

Әдебиеттер:

Негізгі әдебиеттер:

Әбенбаев С. Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы. – Алматы: Дарын, 2004.- 152 б.

Әбиев Ж. Еңбек тәрбиесінің педагогикалық негіздері. –Алматы: Рауан, 1997.

Кукушкин В.С. Теория и методика воспитательной работы: Учебное пособие.- Ростов н /Д: Издательский центр «МаРт», 2002.- 320 с.

Рожков М.И., Байбородова Л.В. Теория и методика воспитания: Учеб. Пособие для студ. Высш. Учеб. Заведенийю –М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС,2004.- 384 с.

Тажбаева С.Г. Подготовка учителя к технологии воспитательного үдеріса в школе: Методическое пособие. -Алматы: АГУ им. Абая, 2003.- 226 с.

Болдырев Н.И. Методика воспитательной работы в школе.- М.,1981.

Батышев С.Я. Научная организация учебно-воспитательного үдеріса.-М., 1975.

Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ.пед. вузов: В 2 кн. –М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1999. –Кн.2: Үдеріс воспитания.-256 с.: ил.

Төлеубеков А.Р. Ізгіліктік тәрбиесінің негіздері. -Алматы, 1991 ж.

Поляков В.А., Ставровский А.Е. Общая методика трудового обучения в старших классах. 1987г. 191с.

Өстеміров К. Кәсіптік оқыту әдістемесі. Педагогикалық мамандықтар бойынша жоғары және орта кәсіптік білім беретін оқу орындарының, студенттеріне және орта кәсіптік білім беретін оқу орындарының студенттері мен өндірістік оқыту шеберлеріне арналған оқулық. – Алматы: «РАДиАЛ», 2006.

ҚР білім беруді дамытудың 2011- 2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы ҚР Президентінің 2010 7 желтоқсан № 1118 Жарлығы adilet.minjust.kz

Сейтешев А.П. Пути воспитания профессиональной направленности личности учащихся и молодых рабочих. - М.: Высшая школа, 1972. - 383 с.

Сейтешев А.П. Пути профессионального становления учащейся молодежи. - М.: Высшая школа, 1988. - 580 с.

Абдыкаримов Б.А. Профтехшкола и рынок /Под ред. А.П. Сейтешева. - Алматы, 1995.- 402 с.

Егоров В.В. Организационно-педагогические основы подготовки инженера-педагога для профессионально-трудового обучения учащихся: автореф. ... докт. пед. наук. - Алматы, 1995. - 43 с.

Егоров В.В. и др. Совершенствование подготовки инженерно- педагогических кадров профессионально-технического образования Казахстана. - Алматы: Казахстан, 1992. - 180 с.

Базилев Ж.Ж. Трудовое воспитание учащихся в условиях взаимодействия профессионально-технического училища и предприятия: автореф. . канд. пед. наук. - Алма-Ата, 1990. - 17 с.

Қосымша әдебиеттер:

Методика трудового обучения с практикумом. /Под ред. *Д.А.Тхоржевского.* М., Просвещение. 1987, - 448с.

Мельникова Л.В., Осипова Л.В., Фридман Т.Б. Методика трудового обучения. М., Просвещение, 1987, -221с.

Васильченко Э.В., Лаюзина А.Я. Методическое пособие по обслуживающему труду. Пособие для учителя. М., Просвещение, 1993г., 159с.

Атутов П.Р., Бабкин Н.И., Васильев Ю.К. Связь трудового обучения с основами наук. М., Просвещение, 1983г., 128с.

Мудрик А.В. О воспитании старшеклассников. –М.: Просвещение, 1976.

Битинас Б. Үдеріс воспитания: приобщение к ценностям. –М., 1994.

Фролова Г. Организация и методика клубной работы с детьми и подростками. -М., 1986.

Маленко А.Т. Задачи по профессиональной педагогике: Учебное пособие для инженерно-педагогических работников профтехобразов. 3-е изд. перераб. и доп. М., 1987

Скакун В.А. Организация и методика профессионального обучения. Москва. Форум-Инфра-М. 2007. Учебное пособие. 336 с.

Дуйсембекова Ш.Д. Формирование у учащихся сознательного отношения к труду в процессе совместной деятельности школ и профтехучилищ: авто- реф. ... канд. пед. наук. - Алма-Ата, 1990. - 24 с.

Кенжебеков Б.Т. Педагогические условия организации внеклассной и внешкольной работы учащихся по технике и труду (на материале Республики Казахстан): автореф. ... канд. пед. наук. - Алматы, 1994. - 26 с.

Урузбаева Г.Т. Общественно-педагогическая деятельность как средство подготовки учащихся к профессионально-трудовой деятельности: автореф. . канд. пед. наук. - Алматы, 1994. - 21 с.

Тест тапсырмалары

1. Тәрбие дегеніміз:

А) қоғамдық құбылыс ретіндегі қоғамдық-тарихи тәжірибені жаңа ұрпаққа жеткізуші барлық әлеуметтік институттар арқылы жүзеге асырылатын күрделі және қарама-қайшылықты әлеуметтік-тарихи үдеріс;

Ә) тұлғаның қоғамдық-әлеуметтік сапалары мен қасиеттерін қалыптастыру;

Б) ұрпақты болашақ өмір сүруге даярлау;
В) жеке тұлғаның дамуына басшылық жасау;
Г) алдыңғы аға буынның қоғамдық-тарихи тәжірибені жас ұрпаққа беру үдерісі.

2. Жеке тұлғаның дамуына әсер ететін факторлар:

- А) биологиялық, әлеуметтік, тәрбие;
- Ә) тұқым қуалаушылық, тәрбие, оқыту;
- Б) қоғам, тәрбие, оқыту;
- В) білім, саясат, отбасы;
- Г) отбасы, тәрбие, оқыту.

3. Тәрбие үдерісінің бағыттары:

- А) ақыл-ой тәрбиесі, дене тәрбиесі, эстетикалық тәрбие, еңбек және ізгіліктілік тәрбиесі;
- Ә) ақыл-ой тәрбиесі, интеллектуалдық даму, кәсіптік білім беру;
- Б) ізгіліктілік тәрбиесі, рухани жетілу, еңбек дайындығы;
- В) ізгіліктілік тәрбиесі, кәсіптік дайындық, рухани жетілу;
- Г) еңбек тәрбиесі, рухани жетілу, интеллектуалдық даму.

4. Тәрбие үдерісінің қозғаушы күштері:

- А) жаңа пайда болған қажеттіліктер мен оны қанағаттандыру мүмкіндіктерінің арасындағы қарама-қайшылық;
- Ә) алға жылжуға мүмкіндік беретін күш;
- Б) тәрбие үдерісінде тұрақты қайталанатын мәнді байланыстар;
- В) нақты білімдерді өмірде қолдану әдістері арасындағы қарама-қайшылықтар;
- Г) өзіндік тәжірибе мен меңгерілген білім арасындағы қарама-қайшылықтар.

5. Тәрбие үдерісінің мақсаты:

- А) жеке тұлғаны жан-жақты дамыту;
- Ә) ізгіліктілік, эстетикалық және денелік дамуын қамтамасыз ету;
- Б) жалпы және политехникалық білім;
- В) дене және ақыл-ой еңбегіне психологиялық және практикалық жағынан даярлау;
- Г) аға ұрпақтың тәжірибесін игеру.

6. Тәрбие үдерісінің заңдылығын көрсетіңіз:

А) әрекеттерді ұйымдастыру мен оған қойылатын мақсаттардың бір-біріне үйлесуі;

Ә) талап қою және сенім білдіру;

Б) балаға гуманды қатынас жасау;

В) білім алушыға талап қою және құрметпен қарау;

Г) педагогикалық талап.

7. Тәрбие үдерісінің принциптері:

А) тәрбие үдерісінің мазмұнына, әдістеріне, оны ұйымдастыруға қойылатын негізгі талаптарды анықтайтын бастау ережелері;

Ә) тәрбие мекемелерінің атқаратын міндеттері;

Б) жеке тұлғаның дамуына мақсатты түрде әсер ету;

В) тәрбиені қоғамдық бағытта жүзеге асыру;

Г) тәрбиеші мен тәрбиеленушілердің өзара әрекеттесуі.

8. Тәрбие әдістері:

А) педагог пен білім алушылардың тәрбие міндеттерін шешу мақсатындағы өзара байланысты әрекет амалдары;

Ә) келешек ұрпаққа білім, іскерлік, дағдыларды меңгерту;

Б) ата-ананың өзіндік беделі, педагогикалық әдеп, білім;

В) баланың және жасөспірімнің дене және психикалық үдерістерінің қарқынды дамуы;

Г) белгілі әдістің нақты элементтері.

9. Тәрбие әдістерінің жүйесі:

А) тұлғаның санасын қалыптастыру, іс-әрекетін ұйымдастыру, тұлғаның қоғамдық тәртіп тәжірибесін қалыптастыру, бақылау, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау әдістері;

Ә) тәрбие заңдылықтарын тану, тәрбиешілерді оқу-тәрбие үрдісін ұйымдастыру теориясымен қаруландыру;

Б) адамдағы сандық және сапалық өзгерістерді дамыту;

В) өмір бойы жинақтаған тәжірибені беру өнері;

Г) ақыл-ой мәдениетін, білімін жүйелі түрде кеңейту әдеттерін қалыптастыру.

10. Ізгіліктілік тәрбиесі – бұл:

А) тұлғаның адамзат және нақты қоғамдық моральдық құндылықтарды меңгеру үдерісі;

Ә) сезімдік танымды қалыптастыру амалдары мен оларды қабылдауды жетілдіруге бағытталған педагогикалық әсерлердің жүйесі;

Б) таным үдерісінің образдық формасының басым болуы;

В) рухани құндылықтар негізінде жаңа адамды қалыптастыру;

Г) білім алушылардың іс-әрекеті мен рухани және материалдық игіліктерді жасау.

11. Тұлғаның ізгіліктілік сапалары:

А) патриотизм, гуманизм, ұжымшылдық, интернационализм;

Ә) тұлғаның жалпы мәдениеті;

Б) жұмысқа қабілеті;

В) беріктілік;

Г) ерік-жігері, жүйелілігі, бірізділігі.

12. Жеке тұлғаның моральдық санасын, ізгіліктілік сезімдерінің, мінез-құлық дағдыларының және әдеттерінің қалыптасуын көздейтін тәрбие бағыты:

А) ізгіліктілік тәрбиесі;

Ә) еңбек тәрбиесі;

Б) эстетикалық тәрбие;

В) дене тәрбиесі;

Г) ақыл-ой тәрбиесі.

13. Ізгіліктілік тәрбиесінің мазмұнын құрайтын моральдық сапалар:

А) адамдарға, еңбеке, Отанға деген сүйіспеншілік;

Ә) қызмет міндеті;

Б) тұрмыстық құралдары;

В) ақпарат құралдары;

Г) мектеп құралдары.

14. Еңбек тәрбиесі - бұл:

А) қоғамдық мәні бар мақсатты, саналы, ерікті іс-әрекетке баулу үдерісі;

Ә) қоғам мен табиғаттың даму заңдылықтары туралы білімнің қалыптасуы;

- Б) тұлғаның рухани және материалдық игіліктерді өндіру әрекеті;
- В) эстетикалық сезім, әдемілікті түсіну;
- Г) адам, қоғам, табиғат, іс-әрекет туралы білімді игеру.

15. Жеке тұлғаның еңбек етуге міндеттілігін, сенімі мен санасын орнықтыруға, еңбек етуге қажеттіліктері мен талпыныстарын тәрбиелеуге, белгілі бір кәсіби мамндыққа даярлығын қалыптастыруды көздейтін тәрбие жүйесінің негізгі бір саласы:

- А) еңбек тәрбиесі;
- Ә) эстетикалық тәрбие;
- Б) ақыл-ой тәрбиесі;
- В) ізгіліктілік тәрбиесі;
- Г) дене тәрбиесі.

16. Еңбек қызметтерін сапалы, тиімді тәсілдермен атқара алу қабілеттілігі:

- А) практикалық біліктілік;
- Ә) практикалық дағды;
- Б) практикалық білім;
- В) практикалық іскерлік;
- Г) практикалық құзыреттілік.

17. Тәрбие үдерісінің сипаты:

- А) тәрбие үдерісінің ерекшеліктері;
- Ә) тәрбие үдерісінің қарама-қайшылықтары;
- Б) тәрбие үдерісінің талаптары;
- В) тәрбие үдерісінің компоненттері;
- Г) тәрбие үдерісінің мәні.

18. Кәсіптік мектептерде курстан курсқа өткен сайын оның өндірістік сипатының күрделенуінің, тәрбие жұмысының түзету және қайта тәрбиелеу жұмыстарымен тығыз байланыстылығының есепке алынуы:

- А) кәсіптік оқу орындарында тәрбие үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктері;
- Ә) ұжым талабын орындау, қоғам алдындағы міндеттер;
- Б) өнеге-үлгіге сүйену;

В) өз шешімдеріне жауапкершілікпен қарауға үйрету;
Г) педагогикалық жағынан әрқашан ұтымды нәтижеге жетудің кепілі

19. Еңбекті маңызды қоғамдық борыш ретінде бағалай білу дегеніміз:

А) қазіргі экономикалық және қоғамдық даму кезеңінде жеке тұлғаға қойылатын талаптар;

Ә) білім алушылардың психологиялық тұрғыдан еңбек етуге дайындығы;

Б) ұжым талабын орындау, қоғам алдындағы міндеттерін түсінуі;

В) ұжымдық, азаматтық тәртіпті түсінушілігі;

Г) жеке тұлғаның жақсылық жасауға ынталануы.

20. Еңбек тәрбиесінің қоғамдық бағыттылығы, өмірмен байланыстылығы:

А) еңбек тәрбиесінің принциптері;

Ә) еңбек тәрбиесінің мақсаты;

Б) еңбек тәрбиесінің талаптары;

В) еңбек тәрбиесінің заңдылықтары;

Г) еңбек тәрбиесінің бағыттары.

21. Өзін-өзі тәрбиелеу – бұл:

А) адамның алға қойған мақсатына, идеалына, сеніміне сәйкес тұлғалық өзгерістерге бағытталған саналы іс-әрекеті;

Ә) ұрпақтар тәрбиесін меңгеру үшін өз іс-әрекетін іштей қайта ұйымдастыру жүйесі;

Б) ескіні жою, жаңаны енгізу;

В) іс-әрекет амалдарын меңгеру;

Г) қоғамдық қажеттіліктер.

22. Кәсіптік бағдар беру іс-әрекеті құрамына не кіреді?

А) кәсіптік сауаттылық, кәсіптік кеңес беру, кәсіптік диагностика, кәсіптік іріктеу, кәсіптік бейімделу;

Ә) кәсіптік кеңес, кәсіптік іс-әрекет, бейімделу;

Б) кәсіптік білім, кәсіптік диагностика, бағдар беру;

В) кәсіптік бейімделу, кәсіптік кеңес беру;

Г) кәсіптік іріктеу, кәсіптік кеңес беру.

23. Тұлғаның санасын қалыптастыру әдістерін көрсетіңіз :
- А) әңгіме;
  - Ә) қоғамдық өмір;
  - Б) түсіндіру;
  - В) жарыс;
  - Г) үлгі.
24. Еңбекке баулу әдістерін таңдап алу шарттары:
- А) еңбекке баулудың мақсаты мен міндеті, мазмұнына қарай;
  - Ә) ұжымның ұжымшылдығына қарай;
  - Б) білім алушыларға кәсіптік бағдар беруге сәйкес;
  - В) білім алушылардың ата-аналарының тілегіне қарай;
  - Г) білім алушыларға политехникалық білім беруге қарай.
25. Қандай белгілеріне қарай тәрбие әдістері сендіру, жаттығу, мадақтау және жазалау болып бөлінеді?
- А) әсер ету нәтижесіне;
  - Ә) сипатына;
  - Б) бағыттылық негізіне;
  - В) тәрбиеленушілердің іс-әрекеті сипаты негізінде;
  - Г) сауаттылығына қарай.
26. Жеке тұлғаның санасын қалыптастыру әдісі:
- А) лекция, әңгіме, пікірталас;
  - Ә) педагогикалық талап, үйрету, жаттықтыру;
  - Б) мадақтау, жарыс, жазалау;
  - В) лекция, әңгіме, тәрбиелік ситуация;
  - Г) өнеге, жарыс, пікірталас.
27. Этикалық әңгімелерге қойылатын талаптар:
- А) проблемасы, тақырыбы, жоспары болуы;
  - Ә) пікірталас тудыру, сценарийі болуы;
  - Б) барлық көзқарастарды салыстыру;
  - В) сенімді басшылық жасалуы, пікірталас тудыру;
  - Г) кәсіптік бағдар берілу қажет.

28. Мадақтау-бұл:

- А) білім алушыларды ынталандыру әдістерінің бірі;
- Ә) жақсы әрекеттерге сыйлық беру;
- Б) тәрбиеленушіге алғыс айту;
- В) білім алушыларды өз міндетін дұрыс орындауға итермелеу;
- Г) ата-аналар тілегі.

29. Жазалау – бұл:

- А) жағымсыз әрекеттерді жоюға бағытталған балаға ықпал ету әдісі;
- Ә) ұжым тарапынан ықпал ету;
- Б) қатал талап қою;
- В) тәрбиеленушіге білдірілген алғыс;
- Г) тәрбиеленушіге сөгіс беру.

30. Төмендегілердің қайсысы тәрбие әдісіне жатады:

- А) тәрбиелік жағдайлар тудыру;
- Ә) жеке тұлғаның белсенді позициясы;
- Б) мысал, бақылау;
- В) педагогтардың тиімді жұмыстары;
- Г) өзін-өзі тәрбиелеу.

VIII БӨЛІМ.
ЕҢБЕК ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ КӘСІПKE БАУЛУ
МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ДАЯРЛАУ

Жоспар:

8.1. Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) әдістемелік және арнайы дайындығына қойылатын талаптар.

8.2. Еңбекке және кәсіпке баулу бойынша әдістемелік жұмыстар жүйесі.

8.3. Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) даярлығы және олардың біліктілігін жетілдіру.

8.1 Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) әдістемелік және арнайы дайындығына қойылатын талаптар

Кәсіпке даярлау білім мекемесінің негізгі міндеті болашақ кәсіптік оқыту мамандарын даярлау. Ондай педагогтарды Қазақстан Республикасында колледждерде (орта кәсіби-педагогикалық білім; біліктілігі – өндірістік оқыту шебері) және жоғары оқу орындарының мамандандырылған факультеттері мен кафедраларында (біліктілігі – «кәсіптік оқу орны оқытушысы», «еңбек технологиясы оқытушысы», «инженерлік-педагогикалық білім» терминдерінің баламасы ретіндегі инженер-педагог және т.б.) даярлайды. Сонымен, кәсіби-педагогикалық білім беру жүйесі педагогикалық және кәсіби бағыттағы маман даярлауды жүзеге асырады.

Кәсіптік оқыту мамандығы бойынша бітіруші-тәрбиеленушілерді қоғамда өмір сүруге даярлау, олардың әлеуметтенуін және өмірдегі өз жолын таба алуын қамтамасыз ету. Ал кәсіптік-педагогикалық білімнің мақсаты тар мағынасында, мамандарды білім орындарында, сонымен қатар, өндірісте кәсіптік білімдермен және іскерліктермен қаруландыру.

Болашақ маманның белгілі бір кәсіп салаларының ерекшеліктерін және ондағы мамандық технологиясын меңгеруіне, К.Д. Ушинскийдің «Тәрбиеде барлығы да тәрбиешінің жеке тұлғасына негізделуі тиіс, өйткені тәрбие тек қана адамның жеке тұлғасының жанды бастау-

ынан ғана нәрленеді», -деп пайымдағанындай, өсу үстіндегі жеке тұлғаның қалыптасуына, өзі де жеке тұлға болған, баланың жүрегі мен еркін жаулап алу қабілеті жоғары тәрбиеші ғана көмектесе алады¹.

Мамандар даярлығына қойылатын талаптарды анықтауда педагогика, психология ғылымдары ең алдымен оның кәсіби іс-әрекетке даярлығын қамтамасыз ете алатын мейлінше жинақтап қорытылған сапа-қасиеттерін біріктіріп қарастырады.

Нақты сипат алған ішкі кәсіби дифференциалау жағдайындағы түрлі мамандықтар педагогтарының іс-әрекеттері заманауи оқытушы-тәрбиешіні-оқытушыны бөлектеп көрсетуге және тұтас педагогикалық үдерісте ұйымдастырушылық міндеттерінің айрықша шешімін іздестіруге бағытталған. Жоғары кәсіптік білімді кәсіптік білім беру педагогы жалпы және арнайы пәндердің оқытушысы, сонымен қатар, өндірістік оқыту қызметін атқара алады. Ол кәсіпке баулу және тәрбиелеу, өндірістік-технологиялық іс-әрекет, оқу-әдістемелік жұмыс, ұйымдастырушылық-басқару іс-әрекеті, ғылыми-зерттеушілік, мәдени-насихат іс-әрекеті сияқты кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттерді орындауға даяр болуы тиіс.

Экономикалық және әлеуметтік ортаның даму болашағы орта торап мамандарынан жүйелі ойлау, экологиялық, құқықтық, ақпараттық, коммуникативтік мәдениеті, кәсіби іскерлік мәдениеті, өздігінен саналы пайымдау және оны өзгелерден талап ету, өзінің іс-әрекетін саналы пайымдауға, белгісіз жағдаяттарда өз бетімен әрекет ету қабілеттерін, шығармашылық белсенділік және орындалатын жұмыстың нәтижесіне жауапкершілік таныту сияқты жаңа кәсіби және жеке тұлғалық сапаларын талап етеді.

Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) атқаруына қажетті кәсіби міндеттері бітірушінің біліктілік талаптарында және стандартта көрініс алған. Ол маманның өндіріс саласында алатын орнын, оның азаматтық, дүниетанымдық және еңбек функцияларын орындауға қажетті кәсіби сапаларына, білімдеріне, іскерліктеріне қойылатын талаптарды анықтайды. Кәсіпке баулу педагогы жалпы және арнайы, сонымен бірге өндірістік (біртектес кәсіптер топтары бойынша практикалық оқыту) пәндерді теориялық оқытуды ұйымдастырады және өткізеді. Ол жастарға кәсіби бағдар беру, заманауи жұмыскердің жеке тұлғалық кәсіби маңызды әрі мәнді

¹Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. – Т. 1. – М., 1988. – С. 191.

сапаларын тәрбиелеу және дамыту, кәсіптік білім беру проблемалары бойынша тәжірибелік-эксперименттік және ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, оған белсене қатысу сияқты оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізеді. Оқу орнында ұйымдастырушылық-әдістемелік іс-әрекеттерін жүзеге асырады (білім беру педагогикалық мазмұнының, оқытудың жеке әдістемесінің және инновациялық іс-әрекеттің жобасы). Болашақ кәсіпке баулу мұғалімдері (оқытушылары) оқу-әдістемелік құжаттарды әзірлейді (негізгі кәсіптік білім бағдарламалары: оқу пәндерінің оқу жоспарлары және бағдарламалары оқу құралдары, әдістемелік ұсыныстар). Оқу орнының жабдықталуы мен материалдық базасының нығайтылуына белсенді үлес қосады. Сонымен қатар, ол кәсіптік білім беру мекемелері мен ұйымдарында ұйымдастырушылық-басқарушылық жұмыстарға да белсенді түрде ат салысады.

Бітіруші орта кәсіби-педагогикалық оқу орнын бітіргеннен кейін екі біліктілікті иеленеді: «техник» («технолог», «экономист» және т.б.) және «өндірістік оқыту шебері». Қайсыбір оқу орны «көп-квалификациялық», «техник-мастер», «өндірістік оқыту» мамандығын береді.

Өндірістік оқыту шебері оқу-өндірістік іс-әрекеті, тәрбие жұмысы, әдістемелік жұмысы, ұйымдастырушылық-басқару іс-әрекеті, эксплуатациялау-қызмет көрсету іс-әрекеті сияқты негізгі іс-әрекет түрлерін орындайды.

Кәсіпке баулу оқытушылары мамандығы бір мезетте «адам-адам», «адам-техника» түрлеріндегі әр тектес жүйелерде қызмет етуші санаулы кәсіптердің күрделі тобына жатады.

Кәсіби педагогикалық білім беру – бұл көптеген мамандықтарды иеленетін кәсіп.

Мамандықтар тізімі – мамандар үшін іс-әрекеттер алаңы. Мамандықтар тізімінің өзгеруі қоғамда өндірістің, техниканың, мәдениеттің, қызмет көрсету аясының жалпы даму ағымдарына байланысты.

Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) жеке тұлғасы. Педагогикалық үдеріс тәрбиелеу, оқыту және дамыту мақсатында оған қатысушылардың белсенді және өзара байланыстағы іс-әрекеті. Оның негізгі көздейтіні, нақты адамды немесе топты алға қойылған міндеттердің тиімді шешімін іздестіруге даярлау. Осы орайда, педагогикалық құбылыстың объектілері мен субъектілері аталған

үдерістің белсенді жасампаздары болып саналады. Сондықтан, педагогтың жеке тұлғасы проблемасы кәсіби педагогикада маңызды орын алады.

Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) іс-әрекетін талдау жиынтығы оның жеке тұлғасын құрайтын негізгі сапа-қасиеттерін, бағыттарын және әрекет ету жүйесін анықтап алуға мүмкіндік береді. Осы орайда, кәсіпке баулу педагогының жеке тұлғалық қасиеттерінің құрылымында кәсіби маңызы бар сапаларының, бағыттылығының, құзыреттілігінің қалыптасып, дамуы және оның психофизиологиялық ерекшеліктері жетекші рөл атқаратындығын атап өту қажет.

Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) жеке тұлғасының кәсіби-педагогикалық бағыттылығы. В.А.Сластениннің пікірінше, кәсіби-педагогикалық бағыттылық педагогтың жеке тұлғасының барлық кәсіби маңызы бар сапаларын ұштастырып бекітетін және біріктіретін тірек¹. А.К.Маркова педагогтың қалыптасуы мен кәсіби іс-әрекетін жүзеге асырудағы педагогикалық бағыттылықтың жетекші рөл атқаратындығын атай келе, оның «адамның әлемге және өзіне деген базалық бағыттары жүйесін, оның мінез-құлқы мен іс-әрекетінің мәндік бірлігін анықтайды, сырттан және іштен жағымсыз әсер етушілерге төтеп бере алуына мүмкіндік бере отырып, өзіндік дамуының және кәсібилік жетілуінің, сонымен қатар, мінез-құлық мақсаттары мен құралдарына адамгершілік тұрғыдан баға беруіне тірек бола отыра, жеке тұлғаның тұрақтылығын қамтамасыз етеді» деп пайымдайды². Ол педагогикалық бағыттылықтың педагогтың қалыптасуындағы жетекші рөліне мән бере келе, педагогтың жеке тұлғасының әлеуметтік-адамгершілік, кәсіби-педагогикалық және танымдық бағыттылықтарын анықтап көрсетеді.

Кәсіпке баулу педагогының *әлеуметтік-адамгершілік* бағыттылығын әлеуметтік қажеттіліктер, қоғамдық борыш сезімі, моралдық және құндылықты бағдарлар, азаматтық жауапкершілік, идеялық сенімділік, кәсіби позиция (ұстаным), әлеуметтік белсенділік, сенім категориялары құрайды.

Әлеуметтік қажеттіліктерге (А.Маслоудың қажеттіліктер ти-

¹Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А.Сластенин, И.Ф.Шиянов, А.И.Мищенко, ЕН.Шиянов.-4-е изд.-М.: Школьная прес-са, 2002.- 512 с.

²Маркова А.К. Психология труда учителя. – М., 1993.- С.41.

пологиясына сәйкес) араласу, қатынас жасауға, үйлесімділікке, сүйіспеншілікке, жолдастыққа және т.б. ілтипаттылықтарын жатқызады. Қатынас жасау, араласу педагогикалық іс-әрекеттің негізін құраушы компоненті. Осыған орай, коммуникативтік іскерліктер педагогтың іс-әрекетін сипаттайды. Педагогикалық кәсіпті таңдау мотивтерінің бірі қоғамдық байланыстардың (ата-аналармен, білім алушылармен, оқытушылармен және т.б.) сан алуандылығы.

Педагогтың әлеуметтік белсенділігінің негізін педагогтың жеке тұлғасын, ең іргелі түрде сипаттайтын, идеялық сенімі құрайды.

Кәсіби жауапкершілік педагогикалық кәсіптің айырықша белгісі болып саналады. Педагог-азамат өзінің жеке мұқтаждықтарының тар шеңберінде қалып қоймай, өз халқымен, өзі тұратын, өзі қызмет істейтін шағын ауданмен сенімді, үздіксіз байланыста болады.

Құндылық бағдарлар педагогтың өзін қоршаған ортаға, әлемге, өзіне деген көзқарасын анықтаушы ұстаздық іс-әрекетінің ішкі реттеушісіретінде көрініс береді. Адамның басымдық құндылықтарына адамгершілік құндылықтарымен (жақсылық, игілік, қайырымдылық, риясыздық) табиғи байланысқан экзистенциалистік құндылықтары (сүйіспеншілік, бостандық, ар, сенім, жауапкершілік) жатады. Құндылықтар жүйесінде патриоттық (патриоттық, ұлттық ар-намыс, азаматтылық және т.б.) және эстетикалық құндылықтар маңызды орын алады. Сонымен бірге, құндылық бағдарлар қатарына еңбек етудің, еңбекақының, біліктілік, мансап (карьера) және т.б. мәні тәрізді көрсеткіштерді қосуға болады.

Бағыттылықтың компоненттері кәсіби қалыптасудың түрлі сатыларында жеке тұлғаның кәсіби дамуының деңгейлерімен себептелінетін түрлі мазмұнды иеленеді.

Кәсіпке баулу педагогының жеке тұлғалық *кәсіби-педагогикалық бағыттылығын* құраушылар: әлеуметтік-кәсіби бағдар беру, кәсіби-педагогикалық мүдделер, кәсіби іс-әрекет мотивтері және педагогтың кәсіби ұстанымы (позициясы), өзін-өзі жетілдіру, педагогикалық парыз бен жауапкершілік, педагогикалық шыншылдық, педагогикалық бейімділігі. Оларда кәсіпке баулу педагогының кәсіби-педагогикалық іс-әрекет бағыты, мүдделері мен икемділіктері, өзінің даярлығын жетілдіруге деген ниет-тілектері көрініс алады.

Кәсіби бағыттылықтың негізін, тұтастай алғанда, балаларға, ата-аналарға, педагогикалық іс-әрекетке, эмоционалдық қатынасында

көрінетін, ұстаздық кәсіпке қызығушылығы, сондай-ақ, педагогикалық білімдер мен іскерліктерді меңгеруге деген талпыныстары құрайды.

Педагогикалық бейімділіктің сырттай бақылаушы педагогикалық қызығушылыққа қарағандағы айырмашылығы, оның ұстаздық етуге қабілетін санамен пайымдаудан туындайтын икемділігінде. Педагогикалық бейімділік болашақ педагогтың теориялық білімдер мен практикалық тәжірибе жинақтау үдерісінде қалыптасады. Педагогикалық бейімділіктің өзегінде адамдарға деген сүйіспеншілік жатыр. Осы негізге алынатын, кәсіби-педагогикалық бағыттылықты сипаттайтын, өзін-өзі жетілдірудің, сан алуан кәсіби маңызы бар қасиеттерінің сапасы, мақсатты бағыттылықпен дамытудың алғышарттарының қатарынан саналады.

Кәсіпке баулу педагогы білім алушылармен, олардың ата-аналарымен, әріптестерімен өзара қарым-қатынасын сезімдік тактқа сүйеніп құруы қажет. Педагогикалық такт – ұстаздың білім алушылармен педагогикалық мақсатқа сәйкес, өзара әрекеттесуінің, қатынас жасауда өнімді мәнер орнату іскерлігінің өлшемі. Білім алушыларға сыйластық таныту олардың өзіне тиесілі абырой сезімін арттырады. Педагогикалық такт көбінесе педагогтың жеке тұлғалық қасиеттеріне және кәсіби шеберлігіне байланысты.

Кәсіпке баулу педагогының әлеуметтік және педагогикалық позициялары (ұстанымдары) өзара тығыз байланысты.

Кәсіби позиция (ұстаным) кәсіпке баулу педагогының педагогикалық кәсібіне, білім алушыларға, еңбектенуінің сипатына қарым-қатынасымен; кәсіби даму, кәсіби өзін-өзі жетілдіру, кәсіби өсу бағытындағы ұстанымдарымен, даярлығымен, күтілетін нәтижелерімен анықталады.

Кәсіби-педагогикалық бағыттылықты сипаттайтын сапаларға педагогикалық парыз бен жауапкершілік жатады. Педагогикалық борыш педагогтың өзінің кәсіби жауапкершілігін риясыз атқаруында, өз мүмкіндіктері мен құзыреттілігіне қарай үлкендер мен балаларға көмек беруге даяр тұруында көрініс алады. Педагогикалық борыштың ең биік көрінісі қайсарлығы, аянбай қажырлы жұмыс істеуі.

Педагогикалық шыншылдық, кәсіпке баулу педагогының осы қасиетінің бірегей өлшемі, оның адамгершіліктігі мен тәрбиелілігінің деңгейі. Әдетте, бірінші курс студенттері педагогтың кәсіби маңызды сапаларының қатарынан, ең алдымен оның шыншылдығын атайды.

Кәсіпке баулу педагогының танымдық бағыттылығын рухани мүдделер мен қажеттіліктер құрайды.

Танымдық қызығушылықтың басты факторларының бірі ретінде өзі оқытатын пәнге деген сүйіспеншілігін жатқызамыз. Кәсіпке баулу педагогы түрлі ғылым салаларынан жақсы хабардар болуы қажет, дегенмен, ең бастысы – өзі оқытатын ғылым саласынан мол білімді иеленгені жөн. Сол ғылымның әлеуметтік-экономикалық, өндірістік және мәдени міндеттерді шешудегі мүмкіндіктерін білуі тиіс. Сондай-ақ, осы бағыттағы жаңа зерттеулер, ашылған жаңалықтар мен болжамдар, өзі оқытатын ғылым саласының жақын және алыс болашағы туралы мағлұматтарының болуы талап етіледі.

Кәсіпке баулу педагогының жеке тұлғасының танымдық бағыттылығын мейлінше, жалпылама сипаттайтын, оның ғылыми-педагогикалық зерттеу мәдениеті.

Кәсіпке баулу педагогының жеке тұлғасының кәсіби қалыптасуының қажетті шарты, ол өзінің педагогикалық білімін үздіксіз толықтырып отыруы тиіс. Бұл педагогикалық еңбектің ажырамас компоненті.

Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) кәсіби құзыреттілігінің қалыптасуы. Жеке тұлғаның маңызды компоненті оның кәсіби құзыреттілігі. Кәсіби құзыреттілік дегенді мамандардың шешім қабылдауға байланысты, белгілі бір іс-әрекетті жүзеге асыру үшін білімдерінің, іскерліктері мен дағдыларының және тәжірибесінің жеткілікті деңгейін көрсететін, іскерлік және тұлғалық сапаларының жинақталған сипаттамасы ретінде түсіндіру қабылданған.

Дамыған елдердің оқу жүйесінде кеңінен қолданыла бастаған «құзыреттілік», «құзырет» терминдері, жаңа білім стандарты ұстанған басты бағыт ретінде, біздің еліміздің білім беру жүйесіне де ене бастады. Мұндай аса жауапты білім деңгейіне жету үшін, оқу үдерісін соған сай ұйымдастыра білетін, білім алушыларды білімді өз бетінше еңбек етіп алатындай күйге жеткізе алатын, өзі де осы аталған құзыреттіліктерді меңгерген, яғни кәсіби құзыреттілігі қалыптасқан педагогикалық кадрлар даярлау міндеті тұр.

«Қазақстан Республикасында 2011-2020 жылдарға арналған білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында» қоғамның әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылауына, өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарға деген сұраныстың артуына байланысты, жоғары мектеп алдына білім сапасын арттыру және әлемдік деңгейдегі бәсекеге қабілетті мамандар дайындау міндеттері қойылады, Мемлекеттік бағдарламаны

іске асырудың нәтижесінде, «кәсіби міндеттерін дербес әрі шығармашалық тұрғыдан шешуге, кәсіби қызметтің тұлғалық және қоғамдық маңызын түсінуге, оның нәтижелері үшін жауап беруге қабілетті кәсіби құзыретті жеке тұлғаны, бәсекеге қабілетті маманды қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беруді басқарудың тиімді жүйесі құрылатын болады», - делінген.

Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекеттер қатарына қосылғаннан бері, қоғамды ақпараттандырудан туындаған өзгерістер, оның барлық салаларымен қатар, оқытушының кәсіби құзыреттілігі деңгейіне, өндіріс пен әлеуметтік саладағы ғылымдардың жетістіктерін және алдыңғы қатарлы озық технологияны енгізу мерзімінің қысқартылуына қойылатын талаптар күшеюде. Елбасының 2010 жылғы Жолдауындағы: «Жоғары білім саласы ең жоғары халықаралық талаптарға жауап беруі тиіс. Елдегі ЖОО-дары әлемнің жетекші университеттерінің рейтингіне еруге ұмтылулары керек. 2015 жылға қарай Ұлттық инновациялық жүйе толыққанды жұмыс істеп, 2020 жылға қарай елде енгізілетін талдаулар мен патенттер дайын технологиялар түрінде өз нәтижелерін беруге тиіс» - деген сөзі дәлел болады. Осы бағытта жасалып жатқан іс-шаралардың бірі – 2010 жылғы Қазақстанның Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымына төрағалық ету тұсында еуропалық жоғары білім беру аймағына енуді көздейтін Болон үдерісіне қосылу туралы шешімнің қабылдануы болды. Бұл оқиғаны білім беру жүйесінде көрініс алған елеулі тарихи оқиға десе болады.

Жалпы білім беретін мекемелердің іс-әрекетінің нәтижелілігі, ең алдымен, болашақ оқытушыға байланысты. Оның жеке тұлғалық қасиеттері, педагогикалық білігі, адамгершілік және ақыл-ой парасаты, педагогикалық мәселелерді шешуде шығармашылық ізденіске бой алдыруы, есеюі, өнегелілігі, денсаулығы мен рухани байлығы қоғамның әлеуметтік алғышарты болып табылады.

Бүгінгі күнгі Қазақстанның педагогикалық білім беру жүйесі Әлемдегі алдыңғы қатарлылардың бірі болып саналады. Ол кәсіби іс-әрекетті қалыптастыру үдерісінің технологиялық бағыттылығымен қуатты, оның негізгі мазмұны дайын білімді, дайын ұйғарымдарды меңгеру болып табылады.

Жоғары оқу орындарында болашақ білім алушыларды дайындау үдерісінде олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі соңғы жылдары ғана қарастырыла бастады. Кәсіби құзыреттіліктің негізгі компоненттері:

– әлеуметтік-құқықтық құзыреттілік - қоғамдық институттармен және адамдармен өзара әрекеттесу саласындағы білімдер және іскерліктер, сонымен қатар кәсіби қатынас жасау және мінез-құлық тәсілдерін меңгеру;

– жеке құзыреттілік – үнемі кәсіби өсуге және біліктілігін жоғарылатуға қабілеттілігі, сонымен қатар кәсіби еңбек етуде өзін-өзі жүзеге асыруы;

– арнайы құзыреттілік – өз бетінше нақты іс-әрекеттерді орындауға қабілеттілігі, типтік кәсіби міндеттерді шешу және өз еңбегінің нәтижесіне баға беру іскерлігі, мамандығы бойынша жаңа білімдер мен іскерліктерді өз бетімен меңгеру қабілеті;

– аутоқұзыреттілік – өзінің әлеуметтік-кәсіби сипаттамалары туралы барабар түсінігі және кәсіби деструкцияларды жеңудің технологиясын меңгеруі;

– экстремалдық құзыреттілік – кенеттен күрделенген жағдайларда, апат, техникалық үдерістердің бұзылуы кезінде әрекет жасау қабілеті.

– Кәсіби құзыреттілік кәсіби-педагогикалық іскерліктердің қалыптасу деңгейімен өлшеніп бағаланады. Кәсіптік мектеп педагогының, атқаратын операциялық функциялары тұрғысынан, кәсіби-педагогикалық іскерліктердің келесі топтарын атап көрсетуге болады:

– гностикалық іскерліктер – жаңа ақпаратты алуды, ондағы бастысын, мәндісін ажыратып көрсетуді және өзіне тиесілі педагогикалық тәжірибесін, жаңашылдардың тәжірибесін, сонымен қатар, өндіріс өнертапқыштарының тәжірибесін жинақтауды және жүйелеуді көздейтін жалпыкәсіби, өндірістік және психологиялық-педагогикалық білімдерді меңгеру саласындағы танымдық іскерліктер;

– идеологиялық іскерліктер – білім алушылар арасында саяси-тәрбиелік жұмыстар жүргізу, педагогикалық білімдерді насихаттаудағы әлеуметтік-маңызды іскерліктер;

– дидактикалық іскерліктер – оқытудың нақты мақсаттарын анықтаудың, оқытудың барабар формаларын, әдістерін және құралдарын таңдаудың, педагогикалық жағдаяттарды құрастырудың, оқу-өндірістік материалдарды, жұмыстың тәсілдерін және техникалық объектілерді демонстрациялаудың жалпы педагогикалық іскерліктері;

– ұйымдастырушылық-әдістемелік іскерліктер – оқу-

тәрбие үдерісін жүзеге асыру, білім алушылардың мотивациясын қалыптастыру, оқу-кәсіби іс-әрекеттерді ұйымдастыру, педагогикалық жағынан сенімге ие болған өзара қарым-қатынастарды орнату, ұжымды, өзін-өзі басқаруды қалыптастыру;

– коммуникативтік-режиссерлік іскерліктер-педагогикалық режиссура аясындағы (сфера) перцептивтік, экспрессивтік, сугистивтік, шешендік іскерліктерді қосып алғандағы, жалпы педагогикалық іскерліктер;

– прогностикалық іскерліктер - оқу-тәрбие үдерісінің жетістікті болуын болжауды, білім алушылардың жеке тұлғасын және ұжымын диагностикалауды, педагогикалық жағдаяттарды талдау, педагогикалық іс-әрекеттің баламалы үлгілерін құру, жеке тұлғаның және ұжымның дамуын жобалау, үдеріс пен нәтижені бақылауды қосып алғандағы, жалпы педагогикалық іскерліктер;

– рефлексиялық іскерліктер – өзін-өзі тану, кәсіби іс-әрекетке және кәсіби мінез-құлыққа өзін-өзі өзектендіруге өздік баға беру қабілеті;

– ұйымдастырушылық-педагогикалық іскерліктер - тәрбие үдерісін жоспарлау, педагогикалық ықпал етудің тиімді құралдарын таңдау, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі басқару, білім алушылардың жеке тұлғалық кәсіби бағыттылығын қалыптастырудың жалпы педагогикалық іскерліктері;

– жалпы кәсіби іскерліктер - сызбаларды, сұлбаларды, техникалық диаграммаларды оқу және құрастыру, сонымен бірге, есептеу-графикалық жұмыстарды орындау, өндірістің экономикалық көрсеткіштерін анықтау іскерліктері;

– конструктивтік іскерліктер – оқу және техникалық-технологиялық құжаттарды өңдемелеуді, құрылымдық жұмыстарды орындауды, техникалық карталарды құрастыруды, бағыттаушы тестерді құрастыруды қосып алғандағы, техникалық үдерістерді және техникалық қондырғыларды өңдемелеу бойынша жиынтықталған іскерліктер;

– технологиялық іскерліктер - өндірістік жағдаяттарды, технологиялық үдерісті жоспарлау, тиімділікпен ұйымдастыру, техникалық қондырғыларды пайдалануды сандық талдау іскерліктері;

– өндірістік-операциялық іскерліктер – салалас кәсіптер бойынша жалпыеңбек іскерліктері;

– арнайы іскерліктер – өндірістің қайсыбір саласы шеңберіндегі тар мағынадағы кәсіби іскерліктер.

Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) кәсіби маңызды сапаларының қалыптасуы. Педагогтың жеке тұлғасының құрылымының негізгі компоненті оның кәсіби маңызды сапалары. В.Д.Шадриков кәсіби маңызды сапалар дегенді іс-әрекеттің тиімділігіне және оны меңгерудің жетістіктілігіне ықпалын тигізетін іс-әрекет субъектісінің жеке дара сапасы ретінде түсіндіреді.

Кәсіби маңызды сапалар санатына ол қабілеттерді де жатқызады. Педагогтың педагогикалық іс-әрекетінің өнімділігі оның жеке тұлғасының кәсіби маңызды сапаларының қалыптасуына тікелей байланысты.

Маңызды кәсіби-педагогикалық сапаға логикалық ойлау кіреді. Логикалық ойлау, талдау, жинақтау, ұғымдарды жіктемелеу, логикалық жағдаяттарды табу операцияларын орындауға бағытталған әрекеттер жиынтығы. Аталған көрсеткіштердің жүзеге асырылуы логикалық ойлау тәсілдерінің қалыптасқандығын көрсетеді.

Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттегі сапалардың доминантасы (Р.А.Мижериков, М.Н.Ермоленко) жеке тұлғаның белсенділігі, мақсатқа талпынушылығы, байсалдылығы, білім алушылармен жұмыс жүргізуге ықыласы, экстремалды (тосын) жағдаяттарда қобалжып сасқалақтамау қабілеті, әсерлі тартымдылығы, адалдығы, шыншылдығы, заманауилығы, педагогикалық ізгіліктілігі, эрудициясы, педагогикалық такты, тағаттылығы, тәртіптілігі, педагогикалық оптимизмі. Сонымен бірге, бұған талап қоя білушілік, жауапкершілік, коммуникабельдік сапаларын да қосуға болады.

Кәсіпке баулу педагогының профессиограммасында оның ой мен толғаныстарын образда (кейіп), мінез құлықта, өзінде, өзінің жеке тұлғалық көріністерінде бейнелеу қабілетінде байқалатын *педагогикалық әртістік* сияқты сапасы да қарастырылады. Педагогтардың әртістік іс-әрекеттеріне жүргізілген зерттеулер көрсеткеніндей, оларға, әдетте, өзіндік жағымды, әлеуметтік көпшілдік сипаттар, өзіне және өзінің ісіне деген сенімділік, жеке тұлғалық мүдделері мен кәсіби мүдделерінің сәйкес келуі, үнемі жетілуге ынтасы, іс-әрекетінің кәсіби бағыттылығы тән келеді.

Экстремалды жағдаяттарда қобалжып, сасқалақтамау педагог үшін, әсіресе өндірістік оқыту шебері үшін аса маңызды. Бұл кенеттен, күтпеген жағдаяттар пайда болған жағдайда болуы мүмкін кәсіби іс-әрекеттің сипатымен себептелінеді.

Кәсіпке баулу педагогының педагогикалық маңызды сапаларының бірі алға қойылған педагогикалық мақсаттарға же-

туде өзінің бойындағы бар қасиетін бағыттап, жұмылдыра білуі, яғни мақсатқа талпынушылығы және өзінің іс-қылықтарын қандай да бір жағдаяттарда бақылауға мүмкіндік беретін *байсалдылығы*. Кәсіпке баулу педагогы адамдармен қарым-қатынаста, яғни өз бойында руханилықты, әсемділікті, талғампаздықты жинаған әсерлі, яғни тартымды болғаны дұрыс. Кәсіпке баулу педагогының сыртқы көрінісі де эстетикалық мәнерлі үйлесімділіктің үлгісі. Оның шаш қоюы да, киім киісі де, әсемдік бұйымдары да тәрбиеленушінің жеке тұлғасының қалыптасуына ықпал етеді. Демек, сыртқы көрініс қай жағынан болса да, жарасымды болғаны жөн.

Ізгіліктілік білім алушылардың жеке тұлғалық дамуында білікті педагогикалық көмек көрсетуде сипат алады. Ол адамға жер бетіндегі ең жоғары құндылық ретінде қарым-қатынас жасауды және оның нақты істері мен іс-қылығына қарым-қатынасын білдіреді.

Рухани сезімталдық кәсіпке баулу педагогының білім алушылардың жағдайын, көңіл-күйін сезіну, көмекке мұқтаж болғандарға дер кезінде қол үшін беруге септігін тигізеді. Оқытушының өз тәрбиеленушілерінің бүгінгі мен ертеңіне алаңдаушылық танытуы оның табиғи қалпы. Ол өскелең ұрпақтың тағдыры үшін жеке тұлғалық жауапкершілігін саналы түрде пайымдайды.

Кәсіпке баулу педагогы білім алушылардың қай-қайсысының да шығармашылық мүмкіндіктеріне сенеді, яғни оған педагогикалық оптимизм тән.

Педагогикалық үдерісте пайда болатын ширығуларды жойып жіберу үшін, оған *әзілшіл сезімі* көмектеседі. Көңілді педагогтың орынды қолданылған әзіл-қалжыңы, мақал-мәтелдері, сәтті шыққан афоризмдері мен жылы қабақты қағытпалары, күлімсіруі аудиторияда жылы шырайлы эмоционалдық жағдай туғызады, осылайша, түнеріңкі, қабағынан қар жауғандарды да оқыту үдерісіне жеңіл жұмылдырады.

Заманауи кәсіпке баулу педагогының жеке тұлғасы көбінесе оның *эрудициясымен*, мәдениетінің жоғары деңгейімен анықталады. Көп білетіндер ғана бүгінгі толассыз тасқынды өмірде еркін бағдар ала алады. Эрудициялы педагог, білім алушылар үшін әрдайым көрнекі үлгі болатындықтан, жоғары мәдениеттілікті жеткізуші.

Кәсіби маңызды сапалар кәсіпке баулу педагогының жеке тұлғасының, өмірінің интеллектуалдық және эмоционалдық-еріктік қырларын сипаттайтындықтан, оның кәсіби-педагогикалық

іс-әрекетінің нәтижесіне айтарлықтай ықпалын тигізеді және педагогтың жеке дара мәнерін анықтайды.

Жеке тұлғаның психофизиологиялық қасиеттері. Кәсіпке баулу педагогының жеке тұлғасының осы құрылымдық бөлігіне жоғары жүйке іс-әрекеті типтерінің ерекшеліктерінен, темпераментінен, мінезінің жеке дара белгілерінен, өзін-өзі реттеу, қозу мен тежелу үдерістерінің ерекшеліктерінен туындайтын психофизиологиялық мәнділігінің ерекшеліктерімен сипатталатын қасиеті кіреді. Ондай қасиеттерге көру-қозғалу координациясы (бағыты), көзбен мөлшерлеу, нейротизм, экстраверсия, реактивтілік, энергетизм, бейнелі ойлау қабілеті, зейін, байқағыштық, интуиция, мимика мен пантомимиканы меңгеруі жатады.

Экстраверсия – адамның, негізінен өзін қоршаған ортада не болып жатқандығын, саналы пайымдауы және зейін қоюы.

Жоғары эмоционалдық сапа білім алушылардың күйзелістері мен жан тоғаныстарына ниеттестікпен жан ашығандықта байқалатын эмоциясын, пікірін, түсіністігін айшықты анық демонстрациялауда көрініс береді. Әлемді дамыған бейнелі түрде түйсіну, педагогтарға жағдаяттар мен міндеттердің бейнесін жасауға, құбылыстардың белгілері мен символдарын жеп-жеңіл ойлап табуға, қосылмайтын заттарды қиналмай қосуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, біртектес әрекеттер амалдарына және қабылдауға үйірсекті құштар болуда, объективті жағдайлар талап еткен кезде әрекетті немесе қарым-қатынасты өзгертуге салыстырмалы қабілетсіздік танытуда білінетін педагогикалық маңызы бар жеке дара-психологиялық қасиеті ригидтілік. Эмоционалдық тұрақтылық қасиетінің педагогикалық маңызы зор. Бұл қасиет жеке тұлғалық күйзелістерге (стрестерге), психикалық ширығуға, пессимистік көңіл-күйге, ашушаңдыққа төтеп бере алу дәрежесімен сипатталады. Үнемі психикалық ширығу педагогикалық іс-әрекеттің өнімділігіне жағымсыз әсер етеді.

Зейіннің маңызы зор. Зейінді бақылауда, педагогтарға қажетті кезде зейінді өз еркімен аудару іскерлігі өте қажет. Зейінді объектілерге шоғырландырып қана қоймай, екі немесе бірнеше жазықтықта тарата, барлық білімгерлерді зейін шеңберінде ұстап тұра алу, олардың шаршап болдырған белгілерін, түсінбегендіктерін, сонымен қатар, мінез-құлықтарын аңғара білудің маңызы зор.

Нейротизм (невротизм) – эмоционалдық тұрақсыздықпен, үрейленгіштікпен, өзін-өзі сыйлау дәрежесінің төмендігімен, вегетативтік қынжылушылықпен сипатталатын хал-жағдай.

Зейін ұғымы байқағыштық ұғымымен тығыз байланысты. Педагогикалық байқағыштық – бұл, ең алдымен, адамның ішкі жан-дүниесіне ену, болып жатқанды түсінуге және эмоционалды жан ашуға талпыну, қоршаған болмысқа назар аудару білу қабілеті.

Кәсіпке баулу педагогы үшін көзбен мөлшерлеу және көру-қозғалыс координациясы (бағыты), қозғалыстың дәлдігі мен анықтығын, қозғалыс бағытының айқындығын, реакцияның шапшаңдығын қажет ететін, өлшеу приборларымен, станоктармен, өндірістік құрал-жабдықтармен, аппараттармен, автомобилдермен және т.б. жұмыс атқаруда аса маңызды.

Педагогикалық іс-әрекетте жиынтықтау (интеграция) маңызды рөл атқарады. Педагогикалық болмыста жағдаяттардың сан алуандылығы мен қайталанатындығынан, нәтижеге өз ықпалын тигізетін факторлардың көптігінен, оның үстіне уақыт тығыздығынан, алынатын ақпараттардың толық емес, кейде шамамен алынатындығынан, шешім қабылдау қажеттілігі дәл есептеуді жасауға мүмкіндік бермейді, міне сол мезетте, тіпті осындай жағдайға қарамастын, нәтижені интуитивті болжап білу логикалық есептуден де дәлірек болып шығады.

Интуиция, тәжірибелі оқытушыға дұрыс шешімді бірден көруге мүмкіндік беретін, логикалық ойлаудың орнын жетістікпен баса алатын, өзіндік педагогикалық сезгіштік. Интуиция педагогқа сол педагогикалық іс-әрекет үдерісінде қажетті тәсілді табуға көмектеседі, сондай-ақ, іс-әрекеттің нәтижесін болжау амалдарына жетелейді.

Мимика мен пантомимика. Педагогтың іс-әрекетінде мәнерлеу құралдарын (сөзбен, ыммен) қолдана білу іскерлігінің маңызы зор, өйткені, педагогикалық іс-әрекеттің жетістігі ол қасиеттердің қаншалықты қалыптасқандығына байланысты. Демек, педагог, кей жағдайда, мәнерлеу құралдарын (сөзбен, ыммен) қолдану ерекшеліктеріне тәуелді.

Кәсіпке баулу педагогы әрдайым интеллект интеллектілікпен шыңдалатынын, мінезді мінез тәрбиелейтінін, жеке тұлғаны жеке тұлға қалыптастыратындығын есте ұстауы тиіс.

Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) кәсіби-педагогикалық мәдениетінің қалыптасуы. Жүйелік құрылым ретінде, кәсіби-педагогикалық мәдениет, педагогикалық іс-әрекеттің саналуан түрлерінде шығармашылықпен жүзеге асырылуға бағытталған педагогикалық құндылықтардың, технологиялардың, жеке тұлғаның мәндік қуатының бірлігін құрайды.

«Мәдениет» термині латын тілінен шыққан. Алғашында ол жер өңдеу мағынасын білдірген. Уақыт өте келе, «мәдениет» термині қоғамдық мәнге ие бола бастады. Бүгінгі күні жалпы алғанда, мәдениет ұғымы қоғам мен адамның жаңғырып өзгеруі, сонымен қатар, осы іс-әрекеттің нәтижесі ретінде түсіндіріледі.

«Кәсіби-педагогикалық мәдениет» ұғымының мәнін қарастыру үшін «педагогикалық мәдениет» және «кәсіби мәдениет» ұғымдарын қарастырғанымыз жөн.

«Педагогикалық мәдениет» ұғымы ұзақ уақыт педагогикалық әдебиетте, әдеттегі сана категорияларында суреттеліп, қатаң ғылыми түсіндірме түрінде сипатталған жоқ. Педагогикалық мәдениет мінез-құлық нормалары мен ережелері жиынтығы, педагогикалық такт сақтау, педагогикалық техника, педагогикалық шеберлік, педагогикалық сауаттылық және білімділік аясында жобаланып түсіндірілді. Философия, әлеуметтану, педагогика және психология салаларында мәдениеттану тұрғысынан белсенді түрде өңделген жұмысының басталуына орай, педагогикалық мәдениеттің жекелеген бағыттары мен түрлі аспектілеріне арналған, атап айтқанда, оқытушы тұлғасының әдіснамалық, адамгершілік, эстетикалық, технологиялық, коммуникативтік, рухани және дене мәдениеті және т.б. мәселелері зерттеле бастады.

Педагогикалық мәдениет проблемалары педагогикалық іс-әрекеттің ерекшеліктерін талдауға, педагогикалық қабілеттерді, оқытушының педагогикалық шеберлігін зерттеуге байланысты С.И.Архангельский, А.В.Барабанщиков, Е.В.Бондаревская, В.А.Сластенин және т.б. ғалымдардың жұмыстарында көрініс тапты. Педагогикалық мәдениет кәсіби іс-әрекеттің кәсіби сапасы мен ерекшелігінде көрініс беретін, оқытушының жалпы мәдениетінің маңызды бөлігі ретінде қарастырылады. Бұл педагог кәсіпкердің жинақталған жеке тұлғалық сапасы, тиімді педагогикалық іс-әрекеттің шарты мен алғышарттары, педагогтың кәсіби құзыреттілігінің көрсеткіші және кәсіби өзін-өзі жетілдірудің мақсаты.

Кәсіби мәдениет – бұл адамның белгілі бір кәсіби міндеттерді шешудің тәсілдері мен амалдарын меңгеру дәрежесі. Кәсіби мәдениетті бір кәсіпке жататын адамдар тобының қасиеті ретінде ажыратып көрсету, әртүрлі мамандықтар іс-әрекетінің түрлерін айырықшалауға ұласатын, еңбекті бөлісу нәтижесі. Әлеуметтік-мәдени құбылыс ретіндегі кәсіби іс-әрекет, мақсатты, міндеттерді,

пәнін, құралдарын, әдістерді, нәтижені қосып алғандағы, күрделі құрылым. Маманның кәсіби мәдениетінің жоғары деңгейі ойлауы мен санасының дамығандығымен, яғни кәсіби міндеттерді шешуге қабілеттілігімен ерекшеленеді.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің мәні кәсіби-педагогикалық мәдениеттің мазмұны мен жеке даралық-кәсіби сапалардың және жетекші компоненттер мен функциялар жүйесі ретінде айқындалады. Кәсіби-педагогикалық мәдениетті жеткізушілер педагогикалық еңбекті атқаруға бейім адамдар.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің мәнін пайымдау үшін жалпы және кәсіби мәдениеттің байланысын, оның ерекшеліктерін ашып көрсететін келесі әдіснамалық алғышарттарын есепке алу қажет (И.Ф.Исаев):

- кәсіби-педагогикалық мәдениет – бұл педагогикалық болмыстың әмбебап сипаттамасы;

- кәсіби-педагогикалық мәдениет жалпы мәдениеттің педагогикалық іс-әрекет аясында ерекше жобалануын көрсетеді;

- кәсіби-педагогикалық мәдениет – бұл құрылымдық-функционалдық компоненттерін қосып алғандағы, қоршаған ортамен таңдамалы түрде өзара әрекеттесетін жүйелік құрылым.

- кәсіби-педагогикалық мәдениеті талдау бірлігі ретіндегі өз табиғатына сәйкес шығармашылық іс-әрекет;

- педагогтың кәсіби-педагогикалық мәдениетінің қалыптасуы мен жүзеге асырылуы жеке даралық-шығармашылық, психофизиологиялық және жас шамасы, жинақталған педагогикалық тәжірибе сипаттамаларымен себептелінеді¹.

Осы ұсынылған әдіснамалық негіздемелер аксиологиялық, технологиялық және жеке тұлғалық-шығармашылық компоненттері болып табылатын, құрастырушылық моделін негіздеуге мүмкіндік береді.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің аксиологиялық компоненті. Философиялық тұрғыдан «аксиология» (грек тілінен ахиа-құндылықтар, logos-ілім, сөз) термині құндылықтар, олардың шығу тарихы және мәні туралы философиялық ілім² Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің аксиологиялық компоненті бүгінгі білімнің даму кезеңінде өріс алған педагогикалық құндылықтардың жиынтығын құрайды. Педагогикалық іс-әрекет үдерісінде идеялар,

¹Исаев И.Ф. Профессионально- педагогическая культура преподавателя. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002.-208 с. С.21-22.

²Философ. словарь.-М.: Политиздат,1999.-С.12.

тұжырымдамалар, білімдер мен іскерліктер жиынтығы меңгеріледі. Қоғам және жекелеген педагогикалық жүйелер үшін айтарлықтай маңызы бар білімдер, идеялар, тұжырымдамалар педагогикалық құндылықтар ретінде санала алады.

Педагогтың құндылықтары – бұл педагогтың қоршаған ортаға, өзіне қарым-қатынасын анықтаушы және орындалатын кәсіби іс-әрекеттің мазмұны мен сипатын үлгілейтін ішкі, эмоционалды түрде меңгерілген іс-әрекеттің реттеушісі.

Педагогикалық құндылықтар объективті, өйткені олар қоғамда, білім беру барысында тарихи қалыптасады және қоғамдық сананың формасы ретінде ерекше образдар және түсініктер түрінде тіркеледі.

Әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің өзгеруі жағдайында, жеке тұлғаның, қоғам мен мектептің қажеттіліктерінің дамуындағы өзгерістерге сәйкес, педагогикалық құндылықтар да қайта бағаланады. Педагогика тарихында оқыту теориясының схоластикадан түсіндірмелі-иллюстративтік, одан әрі - проблемалық-дамытушы теорияға қарай өрістеу эволюциясын анық байқаймыз.

Жеке тұлғаның педагогикалық құндылықтарды меңгеру дәрежесі педагогикалық санаға тәуелді, өйткені сол немесе басқа педагогикалық идеялардың, педагогикалық құбылыстардың құндылығын анықтау жеке тұлғаға баға беру үдерісінде жүзеге асырылады.

Кәсіби-педагогикалық сана: жеке тұлғаның айналысында оқу, әдістемелік, тәрбиелік, ғылыми, қоғамдық-педагогикалық іс-әрекеттің сан қырлы амалдарының «өзегін» құрайтын күрделі реттеушілік қызмет атқарады.

Педагогтың іс-әрекет түрлерінің иерархиясы (сатысы) оны жеке дара дамуға ынталандырады. Әрбір оқытушы өзі үшін өмірлік кәсіби қажетті саналатын, кәсіби іс-әрекеттері мен педагогикалық құндылықтарының бөліктерін өзектендіреді.

Соңғы он жылдықта білім берудегі құндылықтар проблемасын зерттеу белсену үстінде. Педагогикалық құндылықтардың сан алуандылығы оларды жіктелеуді қажет етеді, алайда, олардың іс-әрекеттің шарты және нәтижесі екендігі, соған сәйкес қызмет етудің әртүрлі деңгейде жүзеге асырылатындығы, бірыңғай жіктелеуге мүмкіндік бере алмай келеді. Осыған байланысты қоғамдық-педагогикалық, кәсіби-топтық және жеке дара-тұлғалық құндылықтар болып бөлінеді.

Қоғамдық-педагогикалық құндылықтар - қоғамдық санада мораль, діни, философиялық формаларда көрініс бере отырып, түрлі

әлеуметтік жүйелерде өмір сүретін құндылықтардың мазмұны мен сипатын бейнелейді. Бұл бүткіл қоғам аясында тәрбиелік іс-әрекеттерді және құндылықтарды реттеуші идеялар, ұғым, түсініктер, нормалар мен ережелер.

Кәсіби-топтық құндылықтар белгілі бір білім институттардың шеңберінде орныққан топтардың кәсіби-педагогикалық іс-әрекетін реттеуші идеялар, тұжырымдамалар, нормалардың жиынтығын көрсетеді. Бұл құндылықтар педагогикалық іс-әрекеттердің бағдар берушісі. Олар салыстырмалы тұрақтылықты және қайталанымдылықты иеленген танымдық-іс-әрекеттік жүйе.

Жеке тұлғалық-педагогикалық құндылықтар - бұл жеке тұлғаның, мақсаттық және мотивациялық бағыттылығын көрсететін құндылық бағдары, күрделі әлеуметтік-психологиялық құрылым. Бұл компонент жеке тұлғаның дүниетанымдық сипаттамаларынан байқалады. Әрбір педагог, қоғамдық-педагогикалық және кәсіби-топтық құндылықтарды ассимиляциялай келе, аксиологиялық функцияларға айналатын өзінің тұлғалық құндылықтар жүйесі мен элементтерін құрады. Мұндай функцияларға маманның жеке тұлғасының қалыптасу тұжырымдамасы, іс-әрекет тұжырымдамасы, кәсіби мектепте білім беру үдерісін құру технологиясы, білім алушылармен өзара әрекеттесудің ерекшелігі туралы, кәсіпкер ретіндегі, өзі туралы және т.б. түсініктер жатқызыла алады. Педагогтың өміріндегі, интегративтік аксиологиялық функциясы, басқаларын түгел біріктіріп жиынтықтаушы, кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің мәні болатын жеке дара тұжырымдама болып саналады¹.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің технологиялық компоненті. Педагогтың педагогикалық іс-әрекетінің кәсіби-педагогикалық мәдениеті технологиялық компоненті ұғымы педагогикалық іс-әрекет ұғымымен өте тығыз байланысты. Сондықтан, кейбір әдебиеттерде кәсіби-педагогикалық мәдениеттің әрекеттік компоненті ретінде қарастырылады.

Педагогикалық мәдениет педагогтың жеке тұлғалық сипаттамасы бола отыра, әр тектес кәсіби іс-әрекеттердің шешімінің табылуын қамтамасыз етеді. Міндеттердің шешімінің табылу үдерісі, педагогикалық мәдениеттің компоненті саналатын, кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің технологиясын құрайды.

«Технология» ұғымы алғашында адамның өндірістік саладағы

¹ИсаевИ.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учеб.пособие для студ.высш.учеб.заведений. М.:Издательский центр «Академия», 2002.- С.77.

іс-әрекеттімен барабар саналып келсе, соңғы кездерде педагогикада белсенді айналымға түсуде. Педагогикалық технологияға деген қызығушылықтың артқандығын келесі себептермен түсіндіруге болады:

– оқу орындарының алдында тұрған міндеттердің сан алуандылығы тек қана, технологиялық зерттеулердің дамуын ғана емес, оқыту үдерісінің технологиялық өңдемеленуін де шамалап отыр. Теориялық зерттеулерде заңдар, теориялар мен тұжырымдамаларды жасау қалыптастырылса, қолданбалы зерттеулерде ғылыми нәтижелерді жинақтап қорытатын педагогикалық практиканың өзі талдауға алынады;

– классикалық дидактика, өзінің қалыптасқан оқыту мен тәрбиелеудің заңдылықтарымен, принциптерімен, формалары және әдістерімен жаңа идеяларды, тұрғыларды оқыту әдістерін ғылыми жағынан негіздеуге әрдайым ылтипатпен қарай бермейді, ал кей кездерде, олардың іркіліп қалуына жол береді;

– оқыту үдерісінде бақылау техникасының, информатиканың кеңінен өріс алуы педагогикалық үдерісті жүзеге асырудың дәстүрлі амалдарына елеулі өзгерістер ендіруді талап етті;

– жалпы дидактиканың теориялық, ал оқыту әдістемесінің практикалық басымдылығы жағдайында, олардың арасында теория мен практиканы байланыстыруға мүмкіндік беретін аралық торап құру қажеттілігі туындады.

Педагогикалық технологияны кәсіби-педагогикалық мәдениет контексінде қарастыра отырып, педагогтың тұтас оқу-тәрбиелік іс-әрекетінің тәсілдері мен амалдарының жиынтығын қосып алағандағы, педагогикалық іс-әрекеттің технологиясы ретіндегі құрылымдық элементін бөліп алған дұрыс.

Педагогикалық іс-әрекеттің технологиясы педагогикалық талдау, мақсат шамалау және жоспарлау, ұйымдастыру, баға беру және түзету бойынша педагогикалық міндеттердің жиынтығының шешімін іздестірудің түйісер нүктесінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда психологиялық-педагогикалық даярлықтың «тапсырма әдісі» қолданылады. Педагогикалық міндеттер субъектінің іс-әрекетінің өзі шешімін таба алатын жағдайдағы мақсаттары мен шарттарының бірлігін көрсететін талаптарға жауап беруі тиіс.

Мерзімдік белгілерге қарай педагогикалық міндеттер стратегиялық, оперативтік және тактикалық болып бөлінеді.

Кәсіби мектеп педагогының педагогикалық іс-әрекетінің ерекшеліктерін, логикалық себептестілігін, оның кезеңдерінің

бірізділігін есепке ала отырып, педагогикалық міндеттердің келесі бинарлы топтарын анықтауға болады:

– *талдаушылық-рефлексиялық* – тұтас педагогикалық үдерісті және оның элементтерін, субъект-субъектілік қарым-қатынастарын, пайда болған кедергілерді және т.б. талдау және рефлексиялау міндеттері;

– *конструктивтік-прогностикалық* – мәні, мақсаты шамалау және оны құрастыру, даму болашағын болжаумен анықталатын тұтас педагогикалық үдерісті түзу міндеттері;

– *ұйымдастырушылық-іс-әрекеттік* - педагогикалық үдерістің тиімді варианттарын жүзеге асыру, педагогикалық іс-әрекеттің сан алуан түрлерін үйлестіру, жекелеленген білім алушылардың, білім алушылар тобының, өзінің және әріптестерінің іс-әрекетін ұйымдастыру және т.б. міндеттері;

– *ақпараттық-баға беру* – бұл педагогикалық жүйелердің жағдайы және даму болашағы жөніндегі ақпараттарды жинау, өңдемелеу және сақтау, оған объективті баға беру міндеттері;

– *түзету-реттеушілік* - сыртқы құбылыстарға бейімделу немесе оларды бейтараптандыруды қамтамасыз етуші міндеттер.

Педагогикалық міндеттердің қарастырылған топтары кәсіби іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі оқытушы үшін типтік саналады, оған қоса нақты педагогикалық болмыста жеке даралық-жеке тұлғалық шығармашылықты шамалайды.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің жеке тұлғалық-шығармашылық компоненті. Педагогикалық мәдениеттің жеке тұлғалық-шығармашылық компоненті педагогтың жеке тұлғасының шығармашылық бастауларын көрсетеді. И.Ф.Исаевтың пайымдауынша: «педагогикалық шығармашылық педагогтың бастамашылық, жеке-даралықеркіндік, өзбеттілікпен жауапкершілік, қауіп-қатерлерге даярлық, пікір айтудағы тәуелсіздік сияқты жеке тұлғалық сапаларының болуын талап етеді»¹.

Байқап отырғанымыздай, педагогикалық мәдениет жеке тұлғаның шығармашылықтық қосымшасы және педагогикалық қабілеттерінің жүзеге асырылу аясы болып табылады. Жеке тұлға өзінің педагогикалық құндылықтарында өзіне тән күш-қуатын заттандырумен қатар, адамгершілік, эстетикалық, құқықтық және тағы да басқа қарым-қатынастарын, яғни өзгелерге де, өзіне де

¹Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002. - С. 21-22.

ықпал ету үдерісін жанамалап, іс-әрекетте өзін жүзеге асыра келе, өзіне тиесілі ісін анықтайды.

Шығармашылықты іс-әрекеттің аса маңызды алғышарты болып қоршаған ортадан кәсіби Менді дегенін ажырата алу, ықпал ету объектілеріне субъект ретінде өзін қарсы қоя алу және өзінің іс-әрекетін, айтқан сөздері мен ойларын рефлексиялау қабілеттері саналады.

Шығармашылық жеке тұлғадан сырт өмір сүре алмайды, және жеке тұлғалық контекстен тыс түсіндірілмейді. Сондықтан, педагогикалық шығармашылық проблемасын қарастыруда педагогикалық іс-әрекеттің, ерекшелігін педагогтың жекедаралық-шығармашылық сапаларының бірегейлігін есепке алуға тиіспіз.

Педагогикалық шығармашылықтың ерекшелігі, сонымен бірге, кәсіби мектеп педагогының ерекшелігі сонда, кәсіби іс-әрекеттің бір мезеттегі объектісі де, субъектісі де студенттің немесе білім алушы болашақ маманның жеке тұлғасы бола алатындығында. Шығармашылықты іс-әрекеттердің басқа түрлерінің барлығы да педагогикалық іс-әрекет үдерісінде маманның жеке тұлғасының «сомдалуына» және «жаратылуына» байланысты, өзінің күрделілігіне және жауапкершілігіне қарай ешқайсысы да тең келе алмайды.

Шығармашылық педагогикалық кәсіптің айырықша белгісі ретінде саналады. Осы орайда педагогикалық шығармашылыққа ғана тән белгілер анықталады:

– педагогикалық шығармашылық уақыт және кеңістік шеңберінде жеткілікті «реттелген». Шығармашылық үдерістің кезендері (педагогикалық түпкі ойдың, өңдемелердің, түпкі ой мен баға берудің жүзеге асырылуы) уақыт аясында қатаң байланыста болуы және бірінен келесісіне қолма-қол, шапшаң түрде өтуі талап етіледі;

– педагогтың шығармашылық ізденістерінің нәтижесіне бірден баға беру мүмкін емес;

– педагогтың кәсіби іс-әрекеттерінің, мақсаттарының бірлігіне негізделген білім алушыларымен (студенттермен), оқытушы-әріптестерімен педагогикалық үдерістегі ынтымақтастығы;

– педагогтың шығармашылықты педагогикалық әлеуеті оқу-тәрбие үдерісінің әдістемелік, техникалық жабдықталуына байланысты;

– педагог өзінің эмоционалдық психологиялық қалпын

басқара алуы және білім алушыларды да соған үйретуі тиіс. Олардың шығармашылық үдеріс ретіндегі қарым-қатынастарын, бастамашылдығы мен талғап алғандығына басымдық көрсетпей, өз-өздерін көрсетуге және өз-өздерін жүзеге асыруларына жағдай жасай отырып, ұйымдастыра білуі тиіс.

Педагогикалық шығармашылық кәсіби-педагогикалық мәдениеттің компоненті ретінде өзінен-өзі пайда болмайды, ол үшін объективтік және субъективтік шарттар қажет. Осындай педагогикалық шығармашылықтың дамуының аса маңызды объективті шарттарының бірі педагогтың өзі жасампаздақ танытатын әлеуметтік, нақты мәдени-тарихи кезеңінің, педагогикалық болмысының ықпалы. Бұдан басқа, ұжымдағы жағымды эмоционалдық-психологиялық ахуал (климат), психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік орталардағы ғылыми білімдердің дамуының қажетті деңгейі; оқыту мен тәрбиелеудің барабар құралдарының болуы; әдістемелік ұсыныстар мен тұрғылардың ғылыми негізділігі; педагогикалық үдерістің материалдық-техникалық жабдықталуы; қоғамдық қажетті уақыт мөлшерінің болуы сияқты объективті шарттар жатады.

Педагогикалық шығармашылықтың дамуының субъективтік шарттарына тұтас оқу-тәрбие үдерісінің негізгі заңдылықтары мен принциптері жөніндегі білімдері; педагогтың жалпымәдени даярлық деңгейі; маман даярлаудың заманауи тұжырымдамаларын меңгеруі; шығармашылыққа деген талпынысы; дамыған педагогикалық ойлау мен рефлексиялау; педагогикалық тәжірибе және интуиция, типтік емес жағдаяттарда қолма-қол, шапшаң шешім қабылдауы; педагогикалық технологияны проблема тұрғысынан көре білуі, алдын-ала сезе білуі кіреді.

Педагогтың жеке тұлғалық ерекшеліктері және шығармашылығы оның өзін-өзі шығармашылықпен жүзеге асыруының сан алуан формалары мен амалдарында көрініс береді. Өзін-өзі жүзеге асыру жеке тұлғаның жеке-дара-шығармашылық мүмкіндіктерінің аясында қолданыс табады.

Сонымен, педагогикалық шығармашылық – бұл педагогтың жеке тұлғасының жеке-даралық, психологиялық, интеллектуалдық күш-қуаттары мен қабілеттері.

Кәсіби мектептің оқытушысы өзінің кәсіби іс-әрекетінің ерекшеліктеріне қарай, ғылыми және педагогикалық шығармашылықты үйлестіреді.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің қалыптасу өлшемдері.

Кәсіби-педагогикалық мәдениет туралы жүйелілікті біртұтастықтан қарастыру, оның функциялары, өлшемдері мен деңгейлеріне негіздеме берудің теориялық алғышарты ретінде қызмет ете алады.

Өлшем – негізінде баға беру мен пікір айту жүргізілетіні белгі.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің өлшемі мәдениетті жүйелік тұрғыдан түсінуден, оның құрылымдық және функционалдық компоненттерін ажыратудан, педагогтың жеке тұлғасы, кәсіби-шығармашылықты жүзеге асыруда мәдениетті педагогикалық құндылықтарды, технологияларды шығармашылықпен игеру және жасау үдерісі мен нәтижесі ретінде пайымдаудан туындай отырып, анықталады.

И.Ф.Исаев кәсіби-педагогикалық мәдениеттің қалыптасуының адаптивті, репродуктивті, эвристикалық, креативті сияқты төрт түрін ажыратып көрсетеді¹.

Адаптивті деңгейдегі кәсіби-педагогикалық мәдениет педагогтың педагогикалық болмысқа тұрақсыздығымен сипатталады. Педагогикалық іс-әрекеттің мақсаттары мен міндеттері жалпылама анықталады. Психологиялық-педагогикалық білімдерге педагог немқұрайдылықпен қарайды, білімдер жүйесі жоқ және олар нақты педагогикалық жағдаяттарда пайдалануға даяр емес. Кәсіби-педагогикалық іс-әрекет шығармашылықсыз, алдын-ала жасалған таптауырынды кестеге құрылған. Осы деңгейдегі оқытушылар, кәсіби-педагогикалық өзін-өзі жетілдіру бағытында белсенділік танытпайды, біліктілік жоғарылатуды қажет болған жағдайда ғана жүзеге асырады немесе тіптен теріс қарайды.

Репродуктивті деңгей педагогтың педагогикалық болмысқа тұрақты құндылықты қараудағы икемділігін шамалайды: педагог психологиялық-педагогикалық білімдердің рөлін жоғары бағалайды, педагогикалық үдеріске қатысушылардың арасында субъект-субъектілік қарым-қатынас орнатуға талпыныс танытады, оған педагогикалық іс-әрекетпен қанағаттанушылықтың өте-мөте жоғары индексі тән. Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің осы деңгейіндегі педагогтар мақсат шамалауды және кәсіби әрекетті жоспарлауды шамалайтын құрастырушылық-болжаушылық міндеттердің тиімді шешімін таба алады.

Шығармашылық туындатушы белсенділіктері іс-әрекетпен шектеледі, бірақ стандартты педагогикалық жағдаяттарда

¹Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2002. - С.118-120.

жана шешім іздестіру элементтері пайда бола бастайды. Педагогикалық бағыттылық, қажеттіліктер, қызығушылықтар және бейімделушіліктер қалыптаса түседі. Педагог кәсіби біліктілігін жоғарылату қажеттілігін сезінеді.

Эвристикалық деңгей кәсіби-педагогикалық мәдениетінің көрінісінде кәсіби іс-әрекеттің анағұрлым айқын бағыттылығымен және оның жолдары мен амалдарының тұрақтылығымен сипатталады. Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің осы деңгейінде технологиялық компоненттің құрылымындағы өзгерістер байқалады: бағалаушылық-ақпараттық және түзету-реттеушілік міндеттерді шешу іскерліктерінің қалыптасуының жоғары деңгейін көрсетеді. Педагогтардың іс-әрекеті үнемі ізденіске толы; олар оқытудың және тәрбиелеудің жаңа технологияларын анықтайды, өз тәжірибесін өзгелермен бөлісіп жеткізуге даяр. Кәсіби біліктілікті жоғарылату формаларына саналы көзқараспен қарайды, өзінің жеке тұлғасы мен іс-әрекетін тану және талдаудың негізгі әдістерін меңгерген.

Креативті деңгей педагогикалық іс-әрекеттің жоғары дәрежедегі нәтижелілігімен, психологиялық-педагогикалық білімдердің ұтқырлығымен, білім алушылармен және әріптестерімен ынтымақтастықта еңбек ету, бірігіп шығармашылықпен шұғылдану қатынастарын орнатумен сипатталады. Педагогтың іс-әрекетінің жағымды-эмоционалдық бағыттылығы оның жаңғыртушылық, белсенді жасампаздығын, өзін-өзі жасаудағы жеке тұлғалық белсенділігін тұрақтылықпен ынталандырады. Талдаушылық-рефлексиялаушылық іскерліктері аса маңызды. Технологиялық даярлығы жоғары деңгейде, және технологиялық даярлығының барлық компоненттері тығыз түрде бір-бірін толықтырып отырады. Педагогтың іс-әрекетіндегі педагогикалық импровизациясы, педагогикалық интуициясы, қиялы маңызды орынға ие және педагогикалық міндеттердің шешімін іздестіруге септігін тигізеді. Жеке тұлғаның құрылымында ғылыми және педагогикалық мүдделер мен қажеттіліктері үйлесімділік табады. Оқытушылар педагогикалық шеберлік пен педагогикалық мәдениетті арттырудың түрлі амалдарына мүдделі қарайды. Әркез, өздері де біліктілік жоғарылатуда бастамашылдық көрсетеді, өзінің тәжірибесін шын көңілімен бөліседі және әріптестерімен алмасады, олар өзін-өзі жетілдіруімен ерекшеленеді.

Еңбекке және кәсіпке баулу бойынша әдістемелік жұмыстардың негізгі мақсаты - кәсіпке баулу педагогының іс-әрекетін және жеке тұлғасын кәсібилендіру.

Кәсібилендіру «Педагогтың кәсібилігінің қалыптасуы әдетте, оқу және оқу-тәрбие мекемелері үшін педагогикалық кадрлар даярлау үдерісі мен педагогикалық білім алғандарға, мамандығына сәйкес оқу және оқу-тәрбие мекемелерінде оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізуге мүмкіндік беретін, жалпытеориялық, педагогикалық, арнайы білімдер және практикалық педагогикалық дағдылардың жиынтығы сияқты екі түрлі мәнде қарастырылатын педагогикалық білім берумен байланысты»¹.

Н.Д.Хмель осы анықтама негізінде педагогтың педагогикалық білімін, яғни педагогқа қажетті жалпытеориялық, арнайы, педагогикалық білімдерінен туындайтын, оның кәсіби даярлығын тығыз байланыста қарастырады².

Жеке тұлғаны және іс-әрекетті кәсібилендіру – бұл осы бір құбылыстың екі жағы. Кәсібиліктің дамуының түрлі кезеңдерінде олардың біреуі басым дамып отырады. Осы ретте, егер кәсіби маңызды психологиялық сапалар іскерліктерді меңгеруге септігін тигізіп және бұған дейінгі иеленгендердің деңгейін дамытып отыратын болса, онда іскерліктердің интенсивті дамуы тежеледі. Бұл осылайша, сәйкестік орныққанша жалғаса береді.

Жеке тұлғаның кәсібилігі, В.А.Сластениннің пікірінше, кәсібиліктің кәсіби маңызын және тұлғалық-іскерлігін, акмеологиялық инварианттарының жоғары деңгейін, креативтіліктің жоғары деңгейін, ұмтылыстарының барабар деңгейін, мотивациялық саласын және маманның прогрессивті дамуына бағытталған құндылық бағдарын көрсететін еңбек субъектісінің сапалық сипаттамасы³.

Кәсібилікке, тек өзінің кәсіби іс-әрекетін жетілдіру жолымен ғана емес, жеке-тұлғалық сапалардың дамуымен қол жеткізіледі. Сондықтан, нағыз кәсіпкердің және оның кәсібилігінің қалыптасуы заңды түрде маманның тұлғалық-кәсіби дамуымен қабаттаса жүреді.

Тұлғалық-кәсіби даму, В.А.Сластениннің анықтағанындай, бұл жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуында, кәсіби іс-әрекеттері мен кәсіби өзара әрекеттесуінде жүзеге асырылатын кәсібилікті меңгеруі,

¹Педагогическая энциклопедия: В 4-х томах/ Гл.ред. И.А.Каиров.- М.: Сов.энциклопедия, 1964-1968. – С.78.

²Хмель Н.Д.Теоретические основы профессиональной подготовки учителя.-Алматы:Ғылым, 1998.-320 с. С.16.

³Сластенин В.А. Педагогика: Учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений /В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, Е.Н.Шишов; Под ред. В.А.Сластенина. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. - С.3-58.

жоғары кәсібилік жетістіктерге қол жеткізуге бағдарланған қалыптасу үдерісі.

А.К.Маркованың пайымдауынша, кәсіпкердің жеке тұлғалық құрылымына кіретіндер: мотивация (жеке тұлғаның бағыттылығы және оның түрлері); жеке тұлғаның қасиеттері (қабілеттер, мінез және оның белгілері, психикалық үдерістер мен қалыптар); жеке тұлғаның интегралды сипаттамасы (өздік сана, жеке дара мәнері, шығармашылық әлеует ретіндегі креативтілік)¹.

Педагогтың кәсібилігінің шешуші белгісі оның педагогикалық міндеттердің шешімін іздестіруге даяр болуы. Нақты педагогикалық іс-әрекетте нормадан шығармашылықты айыру қиын. Шығармашылыққа деген қабілеттілік педагогтардың барлығына бірдей тән бола бермейді. Бұл жеке тұлғаның айырықша сапасы.

Жеке тұлғаны кәсібилендіруде өзін-өзі жетілдіруге үлкен мән беріледі. Өзін-өзі жетілдіру тәжірибесі санамен еңбектенуді, яғни өзінің кәсіпкер ретіндегі жеке тұлғасын дамыту бойынша жеке-дара психологиялық ерекшеліктерін педагогикалық іс-әрекет талаптарына бейімдеу, кәсіби құзыреттілігін үнемі жоғарылату және әлеуметтік-адамгершілік, сонымен қатар, жеке тұлғаның басқа да қасиеттерінің үздіксіз дамуын шамалайтын кәсіби өзін-өзі тәрбиелеудің алғышарттары болып саналады.

Кәсіби өзін-өзі тәрбиелеудің негізін мақсат пен мотив арасындағы қарама-қайшылықтар құрайды. Мотивтің мақсатқа қарай ұмтылысы өзін-өзі тәрбиелеудің бастауы мен қозғаушы күші болатын, өзін-өзі тәрбиелеуге деген қажеттіліктерді туындатады. Бұл қажеттілік өзінің кемшіліктерін пайымдаудан, олардан арылу ниетінен және оларды туындататын себептерді талдаудан келіп шығады. Осылайша, педагогтың, өзін-өзі тәрбиелеуге деген пайда болған қажеттілігі, келешекте белсенділіктің (сенімдермен, парыз сезімімен, жауапкершілікпен, кәсіби ар-намыспен, саламатты өзін-өзі жақсы көрумен және т.б.) жеке тұлғалық көздерінде қолданыс табады. Осылардың барлығы да өзін-өзі жетілдіру бойынша іс-әрекеттердің жүйесін туындатады.

Кәсіби өзін-өзі тәрбиелеудің мазмұнын жеке тұлғаның кәсіби маңызды және жеке тұлғаның мәнді сапалары құрайды. Өзін-өзі тәрбиелеуге өздік сана, немесе Мен-тұжырымдамасы негізінде, яғни адамның өздік баға беруді қалыптастыратын және өзге адамдар-

¹Маркова С.М., Седых Е.П. Проектирование модели личности специалиста. – Н.Новгород: ВГИПА, 2004. –С.18.

мен өзара әрекеттесуін құрайтын, өзі жөніндегі тұрақты түсініктер жүйесі негіз болады.

Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің кәсіптік дайындығы оның педагогикалық жоғары оқу орнын бітірумен аяқталмайды, ол еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің кәсіптік қызметінің бүкіл кезеңін қамтиды. Сонымен бірге, еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің кәсіптік білімін үздіксіз жоғарылатып отыруы оның шығармашылық қабілетін дамытудың және дербес педагогикалық тәжірбиесін үнемі дамытудың шарты болып табылады.

Кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу үдерісі, атап айтқанда, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағдарлау және өз-өзіне ықпал ету сияқты үш кезеңде жүзеге асырылады:

Бірінші кезең - өзін-өзі тәрбиелеу, болашақ педагогтың өзі қалаған кәсібіне қойылатын талаптарды терең зерделеуімен, осы талаптарды және өзінің жеке тұлғасын және кәсіби іс-әрекетін санамен пайымдауымен байланысты. Кәсіби өзін-өзі тану ерік дамуының, ерік аясын, темпераменттің және мінездің ерекшеліктерін, танымдық үдерістердің (қабылдау, ес, қиял, ойлау) ерекшеліктерін айқындауды шамалайды. Өзін-өзі тану кезеңінде психология курсынан әртүрлі тестерді және әдістерді пайдалану мақсатқа лайық.

Педагогтың өзіне тиесілі жеке тұлғалық өзгерістерінің өзін-өзі бағдарламалау үдерісі өзінің жеке тұлғасын жетілдіру мүмкіндіктерін болжауының материалданылуын көрсетеді. Дамудың деңгейіне практикалық өзіндік баға беру, педагогикалық іс-әрекет үшін ерекше маңызды саналады, сол немесе басқа позициялардың қалыптасуының негізінде педагог өзін-өзі тәрбиелеу бағдарламасын өңдейді. Өзін-өзі тәрбиелеу бағдарламасымен бірге, яғни жоспар-максимум (ұзақ уақыт мөлшеріне арналған) және жоспар-минимум (бір күнге, айға, жылға арналған), өзін-өзі жетілдіру жұмыстарының жоспарын жасай алады.

Бұдан әрі қарай, өзін-өзі өзгерту бойынша әрекеттердің нақты кезеңі жалғасады. Өзіне-өзі ықпал ету құралдары мен амалдары сан алуан және олар жеке тұлғаның ерекшеліктеріне және нақты жағдайларға тәуелді. Өзін-өзі тәрбиелеу құралдарының қатарында өзін-өзі ..?.. айырықша орын алады. Оларға әртүрлі ажырап қалу, өзінің назарын бұру, бұлшық еттерін босаңсыту (релаксация), сондай-ақ, өзін-өзі сендіру, өзіне-өзі бұйыру, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі ұйыту тәсілдері жатады. Өзіне-өзі ықпал ету әдістері сан түрлі:

өзін-өзі бақылау, өзін-өзі байқау, өзін-өзі көндіру, өзін-өзі тексеру, өзін-өзі мақұлдау, өзін-өзі жазалау, өзін-өзі белсендіру және т.б.

Өзін-өзі тәрбиелеу үдерісін ынталандырушы сыртқы факторларға педагогикалық ұжым, білім мекемесінің жетекшілік ету мәнері және бос уақыт факторы жатады.

Педагогтың, өзін-өзі тәрбиелеудің мазмұнын, құралдарын, амалдарын, формаларын меңгеруі көпшілік жағдайда, педагогтың кәсіби өзін-өзі жетілдіруінің, өзіне тиесілі жеке тұлғалық дамуының жетістігіне септігін тигізеді.

Педагогтың әлеуметтенуіне, кәсібиленуіне, жаңа типтегі, еңбек нарығында бәсекеге қабілетті мамандар қалыптастыруына қойылатын жаңа талаптар, олардың кәсібилік проблемасына көзқарасының өзгеру қажеттігіне ден қойып отыр. Бүгінгі таңда, педагогтық кәсібилік өзара байланыстағы екі қосымша жүйеден құралған жүйе ретінде қарастырылады - жеке тұлғалық кәсібилік (жеке тұлғалық аспект) және іс-әрекеттік кәсібилік (функционалдық аспект).

Кәсібиліктің функционалдық аспектісі күрделі әлеуметтік функциялар және олардың әлеуметтік маңыздылығында көрініс береді.

Кейбір зерттеушілердің пайымдауынша, *іс-әрекеттің кәсібилігі* - бұл жоғары кәсіби біліктілікті және құзыреттілікті, сан түрлі кәсіби іскерлік пен дағдыларды, соның ішінде, шығармашылық шешімдерге негізделген, кәсіби міндеттердің заманауи алгоритмдері мен амалдарын жоғары және тұрақты өнімділікпен меңгеруді көрсететін сапалық сипаттама.

Педагогтың кәсібилігінің функционалдық немесе іс-әрекеттік аспектісі оның іс-әрекетінің өнімділік дәрежесін айқындайды және қосымша кәсіптік білім беру жүйесінде қайта даярлау барысында, педагогтың қызметтік немесе кәсіби деңгейін жоғарылатуға бағдар береді.

Педагогтың кәсіби іс-әрекет нәтижелерін жақсарту тұрғысынан алғанда, кәсібилікті дамытуды қажетті шарттармен қамтамасыз ету айырықша маңыздылықты иеленеді. Олардың қатарынан әлеуметтік-педагогикалық, психологиялық, экономикалық, ұйымдастырушылық, ақпараттық, материалдық-техникалық, әлеуметтік-тұрмыстық шарттарын атап кетуге болады.

Әлеуметтік-психологиялық шарттарға кәсіби даму, мотивацияны ынталандыру жатады. Ынталандыру мотивациялардың қалыптасуында үлкен рөл атқарады. Осындай ынталандырулар ретінде өте-мөте жоғары лауазымдық деңгейдегі қызметтің

қарамағындағы игіліктер мен берілетін артықшылықтар (еңбекақыны жоғарылату, бәсекеге қабілеттілік, әлеуметтік қамсыздандыру) болып саналады. Ал психологиялық ынталандыруларға іс-әрекетті жүзеге асыруға байланысты (бұлар өзінің қабілеттерін, мінезін, бейімділігін санамен пайымдауына негізделген жастармен жұмыс жүргізуге деген қажеттілік болуы ықтимал) ниеттеніп талаптанулар жатады. Функционалды-рөлдік ынталандыруларға еңбектің мазмұны, білім беру парадигмасының демократизациялауға және гуманизациялауға қарай өзгеруі, әріптестерінің кәсіби деңгейі, білім алушылардың интеллектуалдық даму деңгейі, еңбегінің өзіне тиесілі нәтижелері, әріптестерінің, білім алушылардың еңбек нәтижелеріне баға беруі кіреді.

Кәсіби іс-әрекетті сипаттауда кәсіби іс-әрекеттің функционалдық құрылымын ескеру қажет. Ресейлік ғалымдар гностикалық және рефлексивтік-перцептивтік іс-әрекет, жобалаушылық іс-әрекет, ұйымдастырушылық және коммуникативтік-ақпараттық іс-әрекет түрлерін анықтаған. Кәсіби іс-әрекеттің осы және өзге де түрлерін меңгеру және жеке іскерліктерді бұдан әрі қарай жетілдіру кәсіби деңгейді жоғарылатуға септігін тигізеді.

Кәсібилік жоғары өнімділікпен, немесе іс-әрекеттің тиімділігімен сипатталады. Кәсібиліктің жоғары өнімділігі жағымды, әлеуметтік маңызы бар мақсаттарды, маманның денсаулығын сақтауды және оны жеке тұлға ретінде дамытуды көздейтін өнімділік, ол оңтайлы интенсивтік және ширеушілік, дәлдік пен сенімділік, ұйымдасқандық, тұрақтылық және жанамалылық сияқты негізгі көрсеткіштермен айырықшаланатын іс-әрекет болып саналады.

Егер іс-әрекет сапа мен өнімділіктің жоғары көрсеткіштерімен ерекшеленбесе және жағымды, әлеуметтік маңызы бар мақсаттарға жетуге ұмтылыс байқалмаса, ол өнімділігі төмен іс-әрекет деп есептелінеді.

Сапа мен өнімділігі төмен көрсеткіштер көрсететін және жағымды, әлеуметтік маңызы бар мақсаттарға жетуді көздемейтін іс-әрекет өнімсіз болып табылады.

Кәсіби дамуда педагог идеалға ұмтылады. Осыған байланысты, ғалымдар кәсіпкердің моделін жасауға талпыныстар жасады. Мәселен, Е.А.Климов оның келесі компоненттерін анықтап берді:

– адамның тұтастық ретіндегі қасиеттері (әлем бейнесі, бағыттылығы, сыртқы ортаға қатынасы, креативтіліктің көрініс беру ерекшелігі, жеке-даралықтың интеллектуалдық белгілері,

эмоционалдык, кәсіби үміті, кәсіби қауымдастықтағы өзінің орны туралы түсінігі);

– кәсіпкердің пішіні (айырықша белгілері, моторикасы, іскерлік, дағды, әрекеттер);

– кәсіпкердің танымы (айырықша белгілері, шешім қабылдау, қайта қарау, гностикалық іскерлік, дағдылары және әрекеттері);

– кәсіпкердің ақпараттанғандығы, білімі, тәжірибесі мәдениеті (айырықша белгілері, ғылым және теориялық білім саласында бағдар ала білуі, пәндік саладағы кәсіптік білімі);

– психодинамика (толғаныстар мен күйзелістерінің интенсивтілігі, олардың шапшаң өзгеруі, осы кәсіби саладағы жүктемесі және қиындықтары);

– өзін кәсіптің талаптарына, қандай жас кезеңі мен жыныстық тобына жататындығына байланысты пайымдау¹.

Сонымен, адамның кәсібилігі өндірістің оңтайлы өнімділігінде және міндетті түрде адамның еңбекке ішкі қатынасында, оның психикалық сапаларының жағдайы сияқты жеке тұлғалық компоненттерінде көрініс береді.

Педагогтың кәсібилігінің өлшемдік сипаттамасы педагогтың кәсібилігін қарастыруда және баға беруде адамға, өз кәсібіндегі итермелеуші күшті, оның қандай құндылықты бағдарлардан бастау алатындығын, осы іспен не үшін шұғылданатындығын, өзінің еңбегінде қандай ішкі ресурстарды жұмылдыратындығын анықтап алу аса маңызды.

А.К.Маркова педагогтың кәсібилігінің келесі өлшемдерін өңдемеледі².

Объективтік өлшемдерге оқытушының таңдаған кәсібінің талаптарына қаншалықты сәйкес келетіндігін анықтайды. Объективті өлшемдердің қатарына еңбектің жоғары өнімділігі, саны және сапасы, еңбек өнімінің сенімділігі, кәсіпте белгілі бір дәрежеге жеткендігі, оқыту мен тәрбиелеудің алуан түрлі міндеттерін шеше білу іскерлігі жатады.

Субъективтік өлшемдер педагогтың кәсібі адамның талаптарына, оның мотивтеріне, бейімділіктеріне қаншалықты сәйкес келетіндігін, адамның өз кәсібіне, еңбегіне қаншалықты қанағаттанатындығын, тұрақты кәсіби-педагогикалық бағыттылығын, кәсіптің құндылық

¹ Климов Е.А. Становление профессионала / Е. А. Климова. М. : МПСИ, 1996.- С.24.

²Маркова А.К. Психология труда учителя. -Москва, 1993.- С. 34.

негіздерін түсінуін, жеке тұлғалық кәсіби-психологиялық сапаларының қажетті жиынтығын және т.б. көрсетеді.

Нәтижелік өлшемдер-педагогтың педагогикалық еңбегінің бүгінгі қоғам тілегіне қаншалықты сай келетін нәтижелерге қол жеткізгендік деңгейін сипаттайды. Педагогтың еңбегінің жоғары нәтижелеріне білім алушылардың психикалық (ақыл-ой және тұлғалық) дамуындағы сапалық өзгерістері, алға басулары, өсіп жетілулері жатады. Педагог, білім алушылардың даму көрсеткіштерін, бастапқы және әлеуетті деңгейлерін, олардың дамуының және өзін-өзі дамытуының жақын аясын және т.б. диагностикалай білуі тиіс.

Процесуалдық өлшемдер - педагогтың өз нәтижелеріне қол жеткізуде әлеуметтік қабылданған амалдарды, тәсілдер мен технологияларды пайдалана білуі зерттеуге мүмкіндік береді. Педагогтың қалай жұмыс істегендігі, қандай кәсіптік білімдер мен іскерліктерді, жеке тұлғалық психологиялық сапаны (педагогикалық ойлау, педагогикалық эмпатия) қолданатындығы, білім алушылар мен оқытушының жұмсалатын күші мен уақыты түріндегі нәтиженің психологиялық құнының қандай екендігінің және т.б. маңызы зор.

Нормативтік өлшемдер - педагогтың қалаған кәсібінің нормалары мен ережелерін қаншалықты меңгергендігін, оның жоғары буындарын шеберлік деңгейінде қайта жаңғырта алуын, сонымен қатар, ғылымда өңделген және практикада тексеруден өткен кәсіби іс-әрекет пен қарым-қатынас жасау нормаларын меңгеруін айғақтайды.

Жеке дара-вариативтік өлшемдер - адамның өз еңбегін дараландыруында, онда өзін-өзі жүзеге асыр қажеттілігінде, өзінің бірегейлігін көрсетуінде, өзін кәсіптің құралдары арқылы дамытуға деген ұмтылыстарында көрініс береді. Педагогикалық даралық, әдетте, өзін жетілдіру, өзін диагностикалау, білім алушылардың психикалық дамуы тұрғысынан өзінің осал және әлсіз жақтарын анықтау іскерліктеріндегі табандылығының нәтижесінде жинақталады.

Нақты деңгей өлшемдері педагогтың кәсібиліктің жоғары деңгейіне қаншалықты қол жеткізгендігінен көрінеді. Педагогтың кәсіби дамудың жоғарғы, көкейкесті деңгейін және жеке тұлғалық ресурстарын иеленуі.

Болжаушылық өлшемдер-маманның өз жұмысын, өзінің жақын даму аясының болашағын көре білуін, өзге адамдардың кәсіби тәжірибесімен алмасуға қаншалықты даярлығын, кәсіби ашықтық көрсетуін анықтауға жәрдемдеседі.

Шығармашылық өлшемдері-арқылы педагогтың өз кәсібінің шекарасынан шығуға, оны жаңартып өзгертуге, өзінің жеке тұлғалық шығармашылық үлесімен байытуға талпынысын анықтауға болады. Кәсіби ашықтықтың, білімділіктің және өзбеттілікті шығармашылық ізденістің үйлесімділігі педагогикалық кәсібилік үшін аса маңызды болып саналады.

Әлеуметтік белсенділік және бәсекеге қабілеттілік өлшемдері педагогтың қоғамды өзінің еңбек нәтижелерімен қаншалықты қызықтыра алуынан, білім беру нарығында бәсекелестік қарым-қатынастарға түсе білуінен көрінеді.

Кәсіп жолын қуу өлшемдері-педагогтың педагогикалық кәсіптің ар-намысына кір келтірмеу, кәсіби тұйықтыққа, ұстаз кәсібін өзгелерге қарсы қоюға жол бермейтіндігімен сипатталады.

8.2. Еңбекке және кәсіпке баулу бойынша әдістемелік жұмыстар жүйесі

Қазақстандағы білім беру саласының стратегиялық мақсаттарының бірі – білім беруде дамыта оқыту және жеке тұлғалық-әрекеттік тұрғылар принципін ендіру. Осы принциптер мен әдістердің бастауыш кәсіптік білім беру оқу орнында жүзеге асырылуы мамандардың кәсіби даму деңгейлеріне байланысты.

Білім берудің жаңа парадигмасы білім беру саласында демократияландыру, гуманитарландыру, ізгілендіру, экологияландыру, компьютерлендіру бағытындағы реформалардың жүзеге асырылуын көздейді.

Әдістемелік жұмыстар дербес және жеке ерекшеліктер ескерілген жағдайда ғана еңбек технологиясы мен кәсіпке баулу мұғалімдерінің ғылыми-әдістемелік дайындығын жетілдіруге деген сұранысына жауап бере алады. Ал, әдістемелік жұмысты жеке ерекшеліктерді ескеріп жүргізу, бірқатар субъективті, объективті алғышарттарға байланысты. Ең бастысы, еңбек технологиясы мен кәсіпке баулу мұғалімдерінің ғылыми-әдістемелік дайындығын жетілдірудегі өмірлік және кәсіптік бағдары, кәсіптік деңгейі мен тәжірибесі ескерілуі тиіс. Мектептің әдістемелік қызметінің озық тәжірибелері мен дәстүрлерін сақтау және дамытудың да маңызы зор. Осы жұмыстардың бәрі де мектеп жетекшісінің оқу-тәрбие ісі жөніндегі орынбасарының құзырында болады.

Мектептегі әдістемелік жұмысты басқару оның міндеттерін,

мазмұны және ұйымдық негізін оқу орны жетекшісі, оның орынбасары ғана емес, оқытушылар да, анық әрі нақты ұғына алғанда барынша тиімді болады. Ал мектептегі әдістемелік жұмыстардың жалпы міндеттерін былайша тұжырымдауға болады: мектептің педұжымының педагогикалық тәжірибесін жүйелі түрде зерттеу, жинақтау және тарату; педагогика ғылымының жетістіктерін жұмысқа қолдану қызметінде инновациялық бағыттылықты қалыптастыру; еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің теориялық (пәндік) және психологиялық-педагогикалық дайындық деңгейін көтеру; жаңа оқу бағдарламаларын, жоспарларын, мемлекеттік білім стандарттарын оқып, үйренуді ұйымдастыру; оқыту мен тәрбиелеудің жаңа технологиясын, түрлері мен әдістерін байыту; жаңа нормативтік құжаттар, нұсқау-әдістемелік материалдармен танысуды ұйымдастыру; ғылыми-әдістемелік көмекті дербес және жеке ерекшеліктерді ескеріп ұйымдастыру; жас мұғалімдерге, пән мұғалімдеріне, сынып жетекшілері мен тәрбиешілерге, педагогикалық жұмыста белгілі бір қиындыққа кезіккен мұғалімдерге, педагогикалық білімі жоқ мұғалімдерге, еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдеріне және т.б. өздігінен педагогикалық білімін көтеруіне кеңес беру; жалпы кәсіптік-педагогикалық мәдениет деңгейін көтеру.

Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің әдістемелік жұмыстарының мазмұнын кәсіптік-педагогикалық мәдениетінің құрамды бөліктерін ескере отырып, айқындаған дұрыс деп білеміз. Олар: еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің жалпы мәдени дайындығы; әдістемелік, тәрбиешілік, зерттеушілік, кәсіптік-адамгершілік, басқара білу мәдениеті. Әдістемелік жұмыстың мазмұны кәсіптік-педагогикалық мәдениеттің әрбір бағыты бойынша нақтыланып, бірнеше ұзақ мерзімдік зерттеудің нысанына айналуы мүмкін.

Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің әдістемелік, инновациялық жұмысқа қатысуының соңы, нәтижесінде, оның жеке педагогикалық жүйесінің, дербес педагогикалық жұмыс стилінің қалыптасуына ұласады.

Ғылыми-әдістемелік тақырыппен жұмыс істеу тиімділігінің төмен болуының бір себебі - педұжымның өз мектебіндегі мәселелерді айқындап, максатын белгілей алмауы, бірлесе жұмыс істеуді жолға қоя алмауы. Келесі бір себеп, педагогтың зерттеу тақырыбы бойын-

ша озат тәжірибе мен теориялық негіздерді үйренуге деген ынтасының болмауы немесе төмендігі. Осыдан келіп, жұмысқа деген ынта жойылады, уақыт, күш босқа жұмсалады.

Ұжымдық зерттеу тақырыбы бес жылға жоспарлануы мүмкін. Мұндай жағдайда әр жылдың мақсаты, міндеті айқындалып, әр әдістемелік буынның (пәндік-әдістемелік бірлестік, пәндік комиссия, проблемалық топ) жұмыс көлемімен мазмұны белгіленеді, оны іске асырудың, есеп берудің мерзімдері жоспарланады, әрбір аралық кезең ғылыми практикалық конференция, педагогикалық оқу, жалпы мектептік семинар, педагогикалық немесе әдістемелік кеңес түрінде, жалпы мектептік есеппен қорытындыланады.

Ғылыми-педагогикалық конференциялар, педагогикалық оқулар, шығармашылық есептер жекелеген еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің, әдістемелік бірлестіктердің әдістемелік жұмыстарының қорытынды түрі болып табылады. Авторлар хабарлама, баяндамаларында әріптестерін зерттеу жұмыстарының нәтижесімен таныстырады. Ал қатысушы оқытушылар, оны өз жұмыстарының нәтижелерімен салыстырып, ұсынылатын әдістәсілдердің тиімділігіне көз жеткізе алады. Мектеп жетекшісінің ғылыми істер жөніндегі орынбасары қызметі енгізілген мектептерде бұл жұмыс барынша қомақты, нәтижелі болып жүргізіледі. Ғылыми-практикалық конференциялар, педоқулардың қорытындысы салтанатты сипат алып, өзге ұжымдардан шақырылып, оқытушылар зерттеу және әдістемелік жұмыстарының нәтижелері бойынша марапатталады.

Әдістемелік жұмыстардың түрлерін ұйымдастырудың негізгі сипатына тоқтала отырып, әдістемелік жұмысты ұйымдастырудың түрлерін ескі не жаңа, күні өткен не қазіргі заманғы деп бөлуге болмайтынын атап айтуға тура келеді. Өйкені, оның тиімділігі дербес, топтық және ұйымдық қажеттіліктер мен олардың мүмкіндіктеріне тікелей байланысты.

Оқытушының өзінің педагогикалық білімін жоғарылатуы. Оқытушы әдістемелік жұмыстың қандай түрін таңдаса да соңғы нәтижеде, оның тиімділігі еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің өз білімін өз бетінше көтеруіне байланысты болмақ. Сондықтан да, үздіксіз білім беру үдерісін жоғары оқу орны, оқытушылар білімін жетілдіру институты, семинар, курс, практикум және т.б. оқу түрлерімен шектеуге болмайды, оған осы оқу түрлерінің арасындағы тынымсыз ой еңбегін де жатқызу керек.

Ересек адамның өздігінен білімін көтеруі барынша даралығымен ерекшеленеді, содан да еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің өз білімін көтеру жұмысына тәжірибелі әріптесі, беделді мектеп басшысы тарапынан тиянақты көмек қажет.

Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің өзінің педагогикалық білімін көтеруінде, оның педагогикалық құндылықтар, технология, шығармашылық тәжірибелерді өз бетінше игеруі қарастырылады. Оның мазмұны психологиялық-педагогикалық және арнайы білімдерді, педагогикалық жұмысты ғылыми ұйымдастырудың негіздерін, жалпы педагогикалық мәдениетті қамтиды.

Оқытушыға өз білімін көтеру жұмыстарын ұйымдастыруға көмек көрсетілгенде, оның кәсіптік қызметіндегі қажеттілігі, жеке қызығушылығы ескерілуі тиіс. Мектепте арнайы ұйымдастырылған әдістемелік жұмыс еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің жеке қажеттілігін ескеріп жоспарластырылғанда ғана оқытушы ұжымдық оқу түріне тартыла отырып, өзін қызықтырған сұрақтарға жауап таба алады.

Мектеп оқу орны жетекшісі және оқу ісінің меңгерушісі әдістемелік жұмысты ұйымдастырғанда, өз мектебі педагогтарының алдындағы қиындықтарға баса көңіл бөледі. Әркімге қатысты мәселелерді бірлесе талқылау еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің өз білімін көтеру әрекетіне ықпал жасайды. Сондықтан да, жетекшінің, оқу ісінің меңгерушісінің өз білімін көтеруді ынталандыруы және оған басшылық жасауы негізінен жаңа сипат алады.

Еңбекке және кәсіпке баулу бойынша өздігінен білім көтеру ауқымды мәселелерді қамтиды. Әйтсе де, педагогикалық оқу орнында оқымаған еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің, педагогикалық өз білімін көтеруі қазіргі уақытта мектеп үшін өзекті мәселелерге бағытталуы тиіс. Осындай мәселелердің қатарында педагогикалық қатынас, оқуды дербестендіру және жіктеу, дамыта оқыту, лицей, гимназия, колледж сияқты жаңа типті оқу орындарындағы оқыту ерекшеліктерін атауға болады. Мәселелер топтамасының арасында білім алушылардың ғылыми көзқарасын, оның рухани мәдениетін, азаматтық тәрбиесін қалыптастыруды атауға болады.

Әрбір еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің өздігінен білімін көтеруі ой еңбегінің техникасын білу, ақыл-ой

әрекетінің дербес ерекшеліктерін ескеру негізінде құрылады. Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің өздігінен білімін көтеруі оның бос уақытын дұрыс ұйымдастыруына, дербес жұмыс жоспарын түзіп, оны іске асыра алуына тікелей байланысты.

Кәсіптік білім мамандарының біліктілігін жоғарылатудағы инновациялық технологиялар. Оқу орнын бітірушілердің бәсекеге қабілеттілік проблемларының шешімін іздестіру және кәсіби оқу орындарының іс-әрекеттеріндегі өзгерістер кәсіптік білім саласы жетекшілерінің және инженерлік-педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін жоғарылатуда түбегейлі озық жаңартуларды талап етуде.

Үздіксіз білім берудің маңызды торабы ретінде біліктілікті жоғарылату кәсіптік білім мекемелері мамандарының, сонымен бірге, жеке тұлғалардың кәсіби құзыреттіліктерін жоғарылатуға деген кәсіби-білімдік сұранысын қанағаттандыру міндеттерін жүзеге асырады. Осы орайда біліктілік жоғарылатудың *тұлғаға-бағдарланған педагогикалық технологияны* атап өтуге болады.

Тұлғаға-бағдарланған педагогикалық технологиясы әлеуметтік-педагогикалық, пәндік-кәсібилік, арнайы болып бөлінеді.

Әлеуметтік-педагогикалық біліктілікті жоғарылату, ең алдымен, оның негізін құрайтын жетекшілер мен инженерлік-педагогикалық кадрлардың санасындағы жеке тұлғалық шығармашылығы мен құндылықтарынан тұратын, кәсіби ойлауын жанаша, қайта құруға бағытталады. Сонымен қатар, ол тыңдаушылардың педагогикалық шеберлік, басқару дағдылар мен іскерліктер, педагогикалық технологияларды жобалау сияқты нақты мәселелерді меңгерудің шешімін қарастырады.

Пәндік-кәсібилік біліктілікті жоғарылату пән бойынша білімдері мен іскерліктерін тереңдету, жетілдіру және жаңарту қызметін атқарады. Ондай даярлық жалпы техникалық және арнайы пәндер оқытушылары үшін, сонымен қатар, өндірістік оқыту шеберлері үшін оқытудың жаңа ақпараттық технологиялары саласында жүргізіледі.

Арнайы біліктілік жоғарылату оқу орындарының және тыңдаушылардың жеке сұраныстарына орай, ықпалдасқан оқу жоспарлары негізінде ұйымдастырылады.

8.3. Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) даярлығы және олардың біліктілігін жетілдіру

Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді 2008-2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын-

да кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) даярлығы және олардың біліктілігін жетілдіру мәселелеріне аса мән берілген¹.

Атап айтқанда 2020 жылға дейін жыл сайын 73,3 мың педагогикалық кадрларды ваучерлік-модульдік жүйе негізінде біліктілікті арттырудан өткізу, біліктілікті арттыру жүйесінің нормативтік құқықтық базасын жетілдіру, материалдық-техникалық базасын және бағдарламасын жаңарту, ұйымдастыру моделін реформалау, ресурстық әлеуетті кадрлардың біліктілігін арттыру мен қайта даярлауды іске асыратын субъектілер арасында конкурстық негізде бөлу, педагог кадрлардың біліктілігін арттыру және қайта даярлау жүйесіне 2015 жылдарға қарай сынақ нәтижелері бойынша ваучерлік тетікті енгізу, қайта даярлау мен біліктілікті арттыруды жүзеге асыратын білім беру ұйымдарын қашықтықтан оқытумен қамтамасыз ету мақсатында олар интерактивті жабдықтармен жарақтандыру көзделуде. Сонымен қатар үдемелі индустриялық-инновациялық дамудың басым бағыттары бойынша алдыңғы қатарлы отандық және шетелдік өнеркәсіп кәсіпорындармен жоғары оқу орындарын көпжақты біріктіру мақсатында жыл сайын шетелде профессор-оқытушы құрамның (бұдан әрі – ПОҚ) біліктілігін арттыру ұйымдастырылады.

Бүгінгі таңда 5B012000 – Кәсіптік оқыту мамандығы бойынша ветеринария, су көлігі, темір жол көлігі, полиграфия, құқық және құқыққорғау іс-әрекеті, талшық өндірісі, тоқыма және трикотаж өндірісі, сервис, туризм сияқты әр түрлі салалық мамандықтар тізімін кеңейту қажеттілігі туындап отыр.

Бүгінгі күні бастауыш кәсіпке баулу педагогтарын даярлау қолайсыз, шалғай жерлерде орналасқандықтан, кәсіптік білім беру жүйесінің сұраныстарына орай, жоғары оқу орындарын оңтайластыру қажеттілігі туындап отыр. Болашақта, уақыт өте, кәсіби-педагогикалық білім берудің оқу-әдістемелік орталықтары ролін атқаратын мамандандырылған ірі кәсіби-педагогикалық жоғары оқу орындарын ашу қарастырылуы тиіс.

Кәсіби орта және кәсіби-педагогикалық колледждер мен лицейлер жүйесін сақтау және дамыту қажет.

Оқытушылар мен студенттердің (білім алушылардың) ғылыми-зерттеу және инновациялық іс-әрекеттеріне, сондай-ақ, қайсыбір инновациялық шығармашылықты іс-әрекеттердің жандануына көп көңіл бөлу қажет. Орта кәсіби-педагогикалық білім беру жүйесінің

¹Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008 – 2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.-Астана, 2008]

алдында, негізін жеке тұлғаның даму идеясы құрайтын, тек қана нақты кәсіби іс-әрекетке ғана емес, кәсіби ұтқырлықты қамтамасыз ете алатын көп функционалды іскерліктерді қалыптастыруға даяр, алдыңғы қатарлы білім беру үлгісіне көшу қажеттілігі тұр.

Кәсібилікті жоғарылатудың мақсаты, құрылымы және функциялары. Кәсіпке баулу педагогының кәсіби-педагогикалық іс-әрекетінің ерекшелігі олардың кәсіби өсуінің аса маңыздылығын туындатады. Кәсіби топтар үшін осы кәсіби өсу проблемасы аса өзекті мәселе.

Кәсібилік іс-әрекет педагогикалық шеберлік ұғымына жақын, өйткені ол кәсіби іскерліктер мен дағдылардың дамуын көздейді. Шеберлік категориясы, өз кезегінде сол кәсібилік категориясының бір бөлігі болып табылады.

Педагогикалық шеберлік, педагогикалық іс-әрекет санамен пайымдалып, талданған практикалық тәжірибе арқылы қалыптасады. Педагогикалық шеберлік, әрбір педагогқа, үнемі мақсатты бағытталған өзін-өзі шыңдау жағдайында қол жетімді.

Міне, осыған байланысты өздік білім алу және өзін-өзі тәрбиелеу арқылы үнемі жетілу проблемасының көкейкестілігі күн санап арта түсуде. Педагог педагогикалық іс-әрекеттің нақты бір кезеңінде өзінің іс-әрекетін өзін-өзі бақылау негізінде анықтай алады. Өзіндік талдау негізінде көкейкесті проблемалардың тізбесі және кәсіби даярлаудың түрлі аспектілері бойынша ұсынылатын әдебиеттер тізімі жасалады. Бұл өз кезегінде өздік білім толықтыру жұмысының тақырыбын таңдауға көмектеседі.

Кәсіби өздік білім толықтырудың ең бір тиімді жолы – оқу орнының кешенді тақырыбының шеңберінде ғылыми немесе әдістемелік проблеманы өңдеу.

Өз бетінше білім алу жұмысының тиімділігі оқу орнында өзбетіндік жұмыс жүргізудің іскерліктері мен дағдыларын меңгеру дәрежесіне байланысты. Білім қорын молайту және алынған ақпараттарды дидактикалық тұрғыда жаңғыртып, өзгерту бойынша өздік жұмыс жүргізудің оңтайлы тәсілдері мен әдістерін меңгерудің мәні зор.

Өздік білім алу жолымен педагогтардың біліктілікті жоғарылату жүйесінің сан түрлі тораптарындағы оқу және әдістемелік іс-әрекеттерінде жинақтаған білімдері толықтырылады. Педагогикалық қызметкерлердің өздік білім алуының рөлі өрістеу үстінде және бүгінгі жағдайда біліктілік жоғарылатудың ең бір қолжетімді формасы болып отыр.

Біліктілік жоғарылату үздіксіз кәсіптік білім беруде мамандардың кәсіби өсуін ынталандырудың маңызды торабы болып саналады. Ол еңбек нарығында оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру жолымен әлеуметтік қамсыздандыруды қамтамасыз ете отырып, жеке тұлғаның кәсіби-психологиялық әлеуетін өзектендіруге қолайлы жағдай туғызады.

Біліктілік жоғарылату мамандардың кәсіби-психологиялық әлеуетін өзектендіру мақсатын көздейді. Бұл мақсатқа жету келесі міндеттердің шешімін іздестіру үдерісінде жүзеге асырылады:

- өзін-өзі дамытуды, өздік білім алуды, кәсіби өсуді және мансапты (карьераны) мотивтендіру;
- құзыреттілікті жоғарылату: әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, арнайы, экологиялық және т.б.;
- психологиялық қасиеттердің, кәсіби маңызды сапалардың дамуы, кәсіби мінез-құлықты түзету формалары;
- аутоқұзыреттілікті дамыту (жеке дара құзыреттілігін) және кәсіби-психологиялық маман бейінін түзету;
- әлеуметтік, кәсіби және жеке-даралық құзыреттіліктерді қалыптастыру;
- жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту, өздік білім алу және өзін-өзі жүзеге асыру шарттарын қамтамасыз ету.
- Біліктілік жоғарылатудың негізгі функцияларына жататындар:
  - диагностикалық функциясы біліктілік жоғарылатудың тиімділігін қамтамасыз ету мақсатында бейімділіктері мен қабілеттерін, олардың даярлық деңгейлерін және жеке дара-психологиялық ерекшеліктерін анықтауды көздейді;
  - компенсаторлық функциясы оқытушылардың білім алу-да кәсіптік білім және өндірістік оқыту шеберінің арнайы және жалпытехникалық пәндерді игеру үдерісінде алған білімдерінің жеткіліксіздігімен, игерілген білімнің ескіргендігімен, пәндік-кәсіби және педагогикалық білімдері мен іскерліктерін мейлінше тереңірек меңгерту қажеттілігімен себептелінетін кемшіліктерді жою әрекеттерімен байланысты;
  - бейімдеу функциясы – ақпараттық мәдениетті дамыту, білімін өз бетінше толықтыруға, педагогикалық менеджментке және іскерліктерге, оқу орнының мәртебесін, даярлық бейінін, лауазымын, жұмыс орнының ауысуына байланысты, іс-әрекеттерінде бағдар алу мақсатындағы әмбебап педагогикалық технологияларды жобалауға үйрету;

– танымдық функциясы жеке тұлғаның ақпараттық, кәсіби және интеллектуалдық қажеттіліктерін қамтамасыз етеді;

– болжаушылық функциясы шығармашылық әлеуетін ашады, олардың кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттеріндегі мүмкіндіктері мен даярлығын анықтайды.

Біліктілік жоғарылату жүйесі екі бағытта қызмет атқарады:

1) қызметкерлердің біліктілігін жоғарылату және кәсіби қайта даярлау;

2) бос уақыттағы білім беру формалары (мәдени деңгейін жоғарылату, ғылыми білімдері мен жалпы ой-өрісін кеңейту).

Білім беретін бағдарламалардың сипатына қарай педагогикалық, пәндік-кәсіби, арнайы біліктілік жоғарылату түрлері қалыптасқан.

Арнайы біліктілік жоғарылату оқу орнының және тыңдаушылардың жеке-тұлғалық сұраныстарына сәйкес өңделген, ықпалдасқан оқу жоспарымен өткізіле алады.

Кәсіби-пәндік біліктілік жоғарылату пән бойынша меңгерілген білімдер мен іскерліктерді тереңдетуге, жетілдіруге және жаңартуға байланысты. Бұл барлық мамандар үшін, әсіресе жаңа ақпараттық технологияларды оқыту саласындағы гуманитарлық және мәдениеттанушылық цикл бағытындағы оқытушылар үшін, жалпытехникалық және арнайы пәндер оқытушылары үшін аса қажет. Өндірістік оқыту шебері үшін түрлі еңбек өтілдерінің (стажировка) болғаны жөн.

Өндірістік оқыту шеберінің және оқытушыларының еңбек өтілдері, қажетіне сәйкес, тірек кәсіби оқу орындарында орналасқан, материалдық-техникалық жағынан жабдықталған, біліктілік жоғарылату институттарының арнайы құрылған бейінді кафедраларының базаларында ұйымдастырыла алады. Стажировкаларға жетекшілік ету жоғары білікті тәжірибелі мамандарға жүктелінеді.

Педагогикалық біліктілік жоғарылату инженерлік-педагогикалық кадрлардың кәсіби психологиялық-педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыруға және дамытуға, олардың жаңа кәсіби-педагогикалық ойлауға бағдарлануына бағытталады. Педагогикалық біліктілік жоғарылату мазмұны, кәсіби оқу орнындағы оқытудың тиімділігі оқытушылардың және өндірістік оқыту шеберінің біліктілік деңгейімен де, олардың құндылық бағдарымен де анықталатындығын есепке алу негізінде жобаланады.

Біліктілік жоғарылатудың нәтижесі кәсібиліктің

өсуімен, инновацияларға қарсылықтың азаюымен, кәсіби-психологиялық әлеуеттің өзектендірілуімен, кәсіби рефлексияның қалыптастырылуымен, мамандардың кәсіби тәрбиесімен өлшенеді. Біліктілікті жоғарылатудың маңызды функциясы – кәсіби маманның өзін-өзі сақтауы, өйткені кәсібилік, оның әлеуметтік қорғалуын және бәсекеге қабілеттілігін жоғарылатады (Э.Ф.Зеер).

Біліктілік жоғарылату, қайсыбір педагогикалық жүйелердің (мақсат, мазмұны, оқыту әдістері, оқытушылар, білім алушылар, оқыту құралдары). элементтерін иеленген, салыстырмалы түрдегі дербес қосымша кәсіптік білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі болып саналады.

Құрылымдық тұрғыдан алғанда, біліктілік жоғарылату жүйесі қосымша кәсіптік білім беру жүйесіне қарағанда, анағұрлым тар және өзара байланыстағы элементтерінде көрініс табады:

– инженерлік-педагогикалық қызметкерлердің біліктілігін жоғарылатуды ұйымдастырушы қосымша кәсіптік білім беретін мекемелер (академиялар, институттар, оқу орталықтары), оқу-әдістемелік кабинеттер, әдістемелік комиссиялар және т.б. тораптар;

– бос уақытта білім беру формаларын жүзеге асырушы мекемелер мен ұйымдар (лекторийлер, демалыс күнгі университеттер және т.б.).

Қосымша кәсіби-педагогикалық білім беру педагогикалық ғылымы мен практикасындағы дербес бағыт болып саналады. Осыған байланысты, инженерлік-педагогикалық қызметкерлердің кәсіби дамуын басқаруда түрлі құрылымдық бірліктер анықталған.

Кәсіптік оқытудың әлеуметтік функциялары және педагогтардың кәсіби іс-әрекетінің ерекшеліктері олардың кәсіби дамуының айырықша күрделілігін және аса маңыздылығына себепші болады. Осыған байланысты, кәсіби ілгерлеу проблемасының өзектілігі күнен-күнге арта түсуде.

Кәсіпке баулу педагогының іс-әрекетін кәсібилендірудің сипаты жеке тұлғаның ұйымдастырылған және өз бетінше біліктілік жоғарылатуы мен дамуының сан алуан түрлерінде көрініс береді. Олар: біліктілік жоғарылату оқу орындарындағы курстық даярлық; әдістемелік қызметті ұйымдастырушы әдістемелік комиссиялардың, семинарлардың, педагогикалық оқулардың жұмысына қатысу; іс-тәжірибе өтілі (стажировка); магистратура және докторантура; педагогикалық және арнайы әдебиеттерді оқу; оқытушылық қызмет; публикациялар дайындау және т.б.

Кәсіби дамудың нәтижелері еңбек ету жағдайларының жақсартылуында байқалатын, кәсіби әлеуеттің дамуымен танылады.

Педагог қызметкерлерді аттестациялау. Мектептің педагог қызметкерлерін аттестациялау бұрынғы Кеңес Одағында 1972 жылы енгізілді. Алғашқы аттестациядан кейінгі кезеңде аттестациялау туралы құжаттар білім беру жүйесіндегі өзгерістерге сай бірнеше рет өзгертіліп, толықтырылды.

Аттестацияның негізгі мақсаты педагог қызметкерлердің кәсіптік біліктілігін көтеру, шығармашылық белсенділігін дамыту, әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету. Үнталандырудың негізгі құралы ретінде оқытушы еңбегіне ақы төлеуді жіктеу болмақ. Ал аттестация өткізудің негізгі принциптері еріктілік, алқалық оның объективті, әділ өтуін қамтамасыз етеді. Бұл принциптер аттестациялық комиссия жасақтауда қатаң сақталады.

Қазіргі ереже бойынша үш түрлі комиссия құрылады. Бас аттестациялық комиссия республикалық, облыстық деңгейде, ал аудандық, қалалық комиссия тиісті білім мекемелерінің деңгейінде құрылады. Ал, білім беру мекемесінің аттестациялық комиссиясын құру педкеңестің құзырында болады.

Әр комиссия өз құзырына (күзіреттілігіне) сәйкес мәселелерді қарастырады. Ал аттестациялау комиссиясының негізгі шешімі - біліктілік санат беру. Қазір үш біліктілік санат берілген, жоғарғы санатты республикалық, облыстық, бірінші санатты аудандық, қалалық, екінші санатты мектеп аттестациялау комиссиясы береді.

Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің немесе мектеп басшысының қызметі екі кешенді көрсеткіштермен бағаланады. Біріншісі - қызмет қорытындысын жинақтау, екіншісі - практикалық қызметті эксперттік бағалау. Бірінші көрсеткіш бойынша оқытушы шығармашылық есеп, ғылыми-әдістемелік немесе, тәжірбиелік-эксперименттік жұмыстарды ұсына алады. Екінші көрсеткіш бойынша, ол бірнеше нұсқада психолог-педагогикалық экспертизадан (сараптаудан) өтуі тиіс. Кейбір мектептерде, аудандық, облыстық технология, тестілеу, эксперттік бағалау тәсілдері қолданылады. Дегенмен, педагогикалық қызметті болжамдау және жинақтауды аттестациялау комиссиясы нақтылап, түзету енгізіп отырады.

Білім алушыларды аттестациялау педагогтың біліктілік санат сұраған арызы арқылы бес жылда бір рет өткізіледі. Кейде, аттестация еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің

педагогикалық біліктілігін айқындау үшін педкеңестің шешімімен, басқару әкімшілігінің бастамасымен де жүргізілуі мүмкін.

Шағын комплектілі мектептерде аттестация өткізуді ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері бар. Ондай мектептің еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерін аттестациялауды аудандық білім немесе ірі мектеп базасында құрылған комиссия атқарады.

Тәжірибе көрсетіп отырғанындай, аттестациялаудың табысты болуы, оны ұйымдастыруға, қорғау мен бағалаудың дұрыс жолға қойылуына, ұжымда іскер тілеуестік көңіл-күйдің қалыптасуына тәуелді. Жалпы айтқанда, білім алушыларды аттестациялау мектептің ғылыми-әдістемелік жұмыстарының стратегиясы мен тактикасын анықтаудың негізі болып табылады.

Негізгі ұғымдар сөздігі

Кәсібилік - оқу және практикалық іс-әрекет барысында жалақысы төленетін (ақылы) функционалдық міндеттерін нақты орындау қабілеттілігі; шеберлігі мен өнерпаздық деңгейінің белгілі бір жұмыста орындалатын міндеттердің күрделілік деңгейіне сәйкестігі.

Кәсібилендіру – педагогикалық тұрғыдан ретелетін жеке тұлғаның кәсіби қалыптасу, кәсіптік білім беру жағдайында жұмыскер-кәсіпкерді қалыптастыру үдерісін белгілейтін термин.

Кәсіби даму – жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекеттің субъектісі ретіндегі даму үдерісі.

Кәсіби қалыптасу – бұл жеке тұлғаның әлеуметтік-кәсіби жағдаяттардың әсерімен өзгеруі, еңбек етуде өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған кәсіби іс-әрекеті және жеке тұлғаның өзіне тиесілі белсенділігі үдерісі.

Біліктілік – қайсыбір еңбек түріне даярлық деңгейі, жарамдылық дәрежесі; лауазымына сәйкес мамандық бойынша еңбек функцияларын орындауға қажетті кәсіптік білімділіктің сапасы, деңгейі және түрі.

Маманның кәсіби моделі – сәйкес келетін ғылымның өте-мөте ықтимал даму ағымдары туралы ғылыми негізделген, сонымен қатар, тұлғалық және кәсіби сапаларға деген талаптардың жеткіліксіз дәрежеде егжей-тегжейлі қарастырылмаған тізімі енгізілген маман даярлаудың Мемлекеттік білім стандартында құжат түрінде нақтылануы.

Кәсіпкер – қандай да бір, ақысы тұрақты түрде төленетін

істі өзінің кәсібі ретінде қалауы және сол іске қажетті білімдерді, іскерліктерді меңгерген адам.

Кәсіби құзыреттілік – маманның қандай да бір іс-әрекеттің мақсатын жүзеге асыру үшін жеткілікті білім, іскерлік, тәжірибе деңгейін, сондай-ақ, оның адамгершілік позициясын (ұстанымын) көрсететін іскерлік және жеке тұлғалық сапаларының интегралды сипаттамасы.

Креативтілік – шығармашылықты өнімді іс-әрекетке қабілеттілігі.

Кәсіби мамандықтар тобы - әлеуметтік-пайдалы іс-әрекеттің мейлінше тұрақты түріне қарай, өзінің соңғы нәтижесінің айрықша сипатымен және еңбек заттарымен, құралдарымен ерекшеленетін, біріктірілген мамандықтар жиынтығы.

Кәсіп – бұл белгілі бір кәсіби даярлықты талап ететін еңбек іс-әрекетінің түрі.

Педагогикалық мамандық – бір кәсіби мамандықтар тобының шеңберінде білім алу нәтижесінде меңгерілген және берілген біліктілікке сәйкес, кәсіби-педагогикалық міндеттер санатының шешімін табуды қамтамасыз етуші нақты білімдер, іскерліктер және дағдылар жиынтығымен сипатталатын іс-әрекеттің түрі.

Педагогикалық мамандандырылу - бір педагогикалық мамандықтар тобының шеңберіндегі белгілі бір іс-әрекет.

Педагогикалық білік - педагогикалық міндеттер санатының шешімін табудағы маманның нақты мүмкіндіктерін сипаттайтын кәсіби-педагогикалық даярлығының деңгейі және түрі.

Кәсіби ұтқырлық - адамның өмірдің және өндірістік жағдайлардың өзгеруіне байланысты еңбек іс-әрекетін ауыстыруға қабілеті және даярлығы.

Педагогикалық бейімділік – педагогикалық іске қабілеттілігін санамен пайымдаудан туындайтын бейімділік.

Жеке тұлғаның бағыттылығы – бұл бастауы, қоғамдық қажеттіліктер мен талаптар болатын әрекеттердің, іс-қылықтардың, мінез-құлықтың адамның бүткіл өмірлік мақсаттарымен мотивациялық себептелінуі.

Кәсіби-педагогикалық борыш - бұл педагогикалық үдеріске қатысушылардың әрқайсысының абыройы мен ар-намысын шүбәсіз сыйлауға, ізгіліктілікті орнықтыруға, тәрбиеленушілердің жеке тұлғасына сыйластық және талап қою бірлігі принципін жүзеге асыруға бағдарлануы.

Кәсіби абырой және кәсіби ар-намыс - адамға қатысты

мінез-құлыққа қойылатын нормативтік талаптарды белгілейді және педагогикалық үдеріске қатысушылар тарапынан сіңірген еңбегіне лайықты сыйласым мөлшерін шамалайды.

Педагогикалық такт – қарым-қатынастың және білімгерлердің жас және жеке тұлғалық-психологиялық ерекшеліктерін есепке ала отырып, өзара әрекеттесудің жалпыадамзаттық нормаларын сақтау.

Педагогикалық мәдениет - мінез-құлық нормалары мен ережелері жиынтығы, педагогикалық тактты сақтау, педагогикалық техника, педагогикалық шеберлік, педагогикалық сауаттылық және білімділік аясында жобаланып түсіндірілді.

Аксиология - құндылықтар, олардың шығу тарихы және мәні туралы философиялық ілім.

Педагогтың құндылықтары – бұл педагогтың қоршаған ортаға, өзіне қарым-қатынасын анықтаушы және орындалатын кәсіби іс-әрекеттің мазмұны мен сипатын үлгілейтін ішкі, эмоционалды түрде меңгерілген іс-әрекеттің реттеушісі.

Қоғамдық-педагогикалық құндылықтар - қоғамдық санада мораль, дін, философия формаларында көрініс бере отырып, түрлі әлеуметтік жүйелерде өмір сүретін құндылықтардың мазмұны мен сипатын бейнелейді. Бұл бүткіл қоғам аясында тәрбиелік іс-әрекеттерді және құндылықтарды реттеуші идеялар, ұғым түсініктер, нормалар мен ережелер.

Кәсіби-топтық құндылықтар - белгілі бір білім институттарының шеңберінде орныққан топтардың кәсіби-педагогикалық іс-әрекетін реттеуші идеялар, тұжырымдамалар, нормалардың жиынтығын көрсетеді. Бұл құндылықтар педагогикалық іс-әрекеттердің бағдар берушісі.

Жеке тұлғалық-педагогикалық құндылықтар - бұл жеке тұлғаның, мақсаттық және мотивациялық бағыттылығын көрсететін құндылық бағдары, күрделі әлеуметтік-психологиялық құрылым.

Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің технологиялық компоненті. Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің өлшемі (адаптивті, репродуктивті, эвристикалық, креативті).

Педагогикалық міндет – болмысты тану және жаңғырту мақсаты мен қажеттілігіне байланысты пайымдалған педагогикалық жағдаят.

Педагогикалық технология – педагогтың педагогикалық міндеттерді шешуіне немесе алдын-ала құрастырылған педагогикалық үдерісте жоспармен және бірізділікпен көрініс алуына бағытталған бірізділікті өзара байланысқан әрекеттер жүйесі.

Кәсіби-педагогикалық мәдениет - кәсіби мектеп оқытушысының

педагогикалық құндылықтар мен технологияларды меңгеруге, жеткізуге және жасауға бағытталған педагогикалық іс-әрекетінің және қатынас жасау түрлерінде өзін-өзі шығармашылықпен жүзеге асыруының өлшемі мен амалы.

Өздік жұмыстар үшін сұрақтар мен тапсырмалар

* Кәсіби-педагогикалық білім мен педагогикалық білім арасындағы ерекшеліктер неде? Салыстырмалы талдау жасаңыз.

* Кәсіпке баулу педагогының әдістемелік және арнайы дайындығына қандай талаптар қойылады?

* Кәсіби-педагогикалық іс-әрекетке даярлықтың мазмұнын қандай іскерліктер мен дағдылар құрайды?

* Кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің құрылымын ашып көрсетіңіз.

* Кәсіби-педагогикалық мамандықтың даму болашағы қандай?

* Кәсіби педагогтың жеке тұлғасының құрылымы қандай?

* Кәсіби педагогтың жеке тұлғасының бағыттылығы неге оның жүйе құраушы сипаттамасы бола алады?

* Кәсіби педагогтың кәсіби құзыреттілігінің мәні неде?

* Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу оқытушылары қандай жеке тұлғалық сапа мен кәсіби маңызды психофизикалық қасиеттерді иеленуі тиіс?

* «Кәсіби мәдениет», «кәсіби-педагогикалық мәдениет» ұғымдарының ара қатынасы қандай?

* Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің аксиологиялық, технологиялық, тұлғалық-шығармашылықты компоненттерінің мазмұнын ашып көрсетіңіз.

* Кәсіби-педагогикалық мәдениеттің талдаушылық-рефлексивтік, құрастырушылық-болжаушылық, ұйымдастырушылық-іс-әрекеттік, ақпараттық-баға берушілік, түзетушілік-реттеушілік педагогикалық міндеттерінің мазмұнын ашып көрсетіңіз.

* Өзіңіздің кәсіби-педагогикалық мәдениеттігіңіздің деңгейін анықтаңыз. Жауапқа негіздеме беріңіз.

* Кәсіби-педагогикалық білім беру мазмұнының компоненттерін ашып көрсетіңіз.

* Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің жеке тұлғасының және іс-әрекет кәсібилігінің мәні неде және олардың кәсіби даму жолдары мен құралдарын ашып көрсетіңіз.

- * Кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу үдерісінің кезеңдерінің мазмұнын ашып көрсетіңіздер.
- * Кәсіби іс-әрекеттің функционалдық құрылымы қандай?
- * Кәсіби біліктілікті арттырудың негізгі функцияларына жататындар?
- * Кәсіби дамудың формаларына сипаттама беріңіздер.
- * Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің кәсібилігінің өлшемдік сипаттамасының маңызы неде?
- * Еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің инновациялық қызметтерін дамытушы диагностикалық әдістердің мән-мағынасы қандай?
- * Оқу орнындағы ұйымдастыру-әдістеме жұмыстарының біріне қатысып, оны талдауға салыңыз.
- * Педагогикалық қызметкерлерді аттестациялаудың негізгі мақсаты не?
- * Аттестация нәтижелері бойынша еңбек технологиясы және кәсіпке баулу мұғалімдерінің қызметін қолдап, қуаттаудың қандай формалары қабылданған?
- * Кәсіптік оқыту кадрларының біліктілігін жоғарылатудың инновациялық технологияларына сипаттама беріңіздер.

Әдебиеттер:

Негізгі әдебиеттер:

Батышев С. Я. Профессиональная педагогика. Учебник для студентов, обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. М.: Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. - 512 с.

Педагогика профессионального образования /Международная акад. наук пед. образования; [Е.П.Белозерцев и др.]; под ред. В.А.Сластенина. - 4-е изд., стер. – М.:Академия, 2008. - 366 с.

Сейтешев А.П. Пути воспитания профессиональной направленности личности учащихся и молодых рабочих. - М.: Высшая школа, 1972. - 383 с.

Сейтешев А.П. Пути профессионального становления учащейся молодежи. - М.: Высшая школа, 1988. - 580 с.

Балтабаев М., Кишкашбаев Т., Койшибаев Б. Эффективность и качество диверсификации профессионального образования //Высш. школа Казахстана, №3, 2001.- С. 168

Казакова А.Г. Педагогика профессионального образования /А.Г.Казакова. – М.: Экон-Информ, 2007. - 550 с.

Энциклопедия профессионального образования : [в 3 т.] /Батышев С.Я. и др. - М. : Рос. акад. образования : Ассоц. «Проф. образование», 1998.

Дудкина Е.И. Профессиональная педагогика /Е.И.Дудкина; М-во внутр. дел Рос. Федерации, Воронеж. ин-т. - Воронеж : ВИ МВД России, 2006. - 153 с.

Локалов В.А., Миронов А.С., Сопроненко Л.П., Тозик В.Т. Введение в профессионально-педагогическую специальность. Учебно-методическое пособие. — СПб: СП. ГУ ИТМО, 2009. — 104 с.

Балакирева Л.А. Введение в профессиональную педагогику /Л.А.Балакирева; С.-Петерб. ин-т внешнеэкон. связей, экономики и права ИВЭСЭП. - СПб. : ИВЭСЭП, 1998. – 47 с.

Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя. -М.: Издательский центр «Академия», 2002. - С.73-105.

Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения /Н.В.Кузьмина.– М.: Высш. шк., 1990.– 119 с.

Введение в педагогическую деятельность /А.С.Роботова, Т.В.Леонтьева, И.Г.Шапошникова и др.; Под ред. А.С.Роботовой. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. - 208 с.

Дубынина М.Г. Психология профессионального образования /М.Г.Дубынина; Федер. агентство по образованию, Сиб. гос. автомобил.-дорож. акад. (СибАДИ). - Омск: Изд-во СибАДИ, 2008. -114 с.

Бухарова Г.Д. Общая и профессиональная педагогика /Г.Д.Бухарова, Л.Д.Старикова. - М.: Академия, 2009. - 335 с.

Қосымша әдебиеттер:

Арынов К. Т. Проблемы устойчивого развития непрерывного образования: поиски решений //Білім. Образование, 2004, №2(16). - С. 85-93.

Таубаева Ш. Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования. - Алматы: Ғылым, 2001.- С. 63-70.

Введение в педагогическую деятельность: Теория и практика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений /Н.Н.Никитина, Н.В.Кислинская. - 2-е изд., испр. - М.: Издательский центр «Академия», 2006. - 224 с. ISBN 5-7695-2600-9

Федоров В. А. Профессионально-педагогическое образование:

теория, эмпирика, практика. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2001. -С.76-93; 265-280.

Андриади И.П. Основы педагогического мастерства. - М.: Издательский центр «Академия», - С. 17-27.

Булотова О.С. Педагогический артистизм. - М.: Издательский центр «Академия», 2001.-С.10- 18.

Зеер Э.Ф. Психология личностно-ориентированного профессионального образования. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. проф.-пед. ун-та, 2000. –177 с.

Кукушин В.С. Введение в педагогическую деятельность. – Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2002. – 214 с.

Кубрушко П.Ф. Содержание профессионально-педагогического образования. - М.: Высш. шк., 2001. – 165 с.

Педагогическое мастерство и педагогические технологии /Под ред. Л.К.Гребенкиной, Л.А.Байковой. - М.: Педагогическое общество России, 2001. – 348 с.

Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студентов пед. вузов: В 2-х кн. – М.: Гуманит. изд. центр Владос, 1999. - Кн.1: Общие основы. Удеріс обучения. - С.240-253.

Развитие профессионализма инженерно-педагогических работников в системе дополнительного профессионально-педагогического образования: Коллективная монография /Науч. руководитель И.П.Кузьмин, Науч. ред. И.П.Смирнов. - М.: ИРПО, 2001. – 459 с.

Семушина Л.Р., Ярошенко Н.Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях. - М., 2000. – 361 с.

Сластенин В.А. Профессионализм педагога: акмеологический подход //Педагогическое образование и наука. - 2002. - №4. – С.4-9.

Мижеригов В.А., Ермоленко М.Н. Введение в педагогическую деятельность. - М: Педагогическое общество России, 1999. –353.

Петров Ю.Н., Маркова С.М. Организационно-педагогические основы управления непрерывным многоуровневым профессиональным образования. – Н. Новгород: ВГИПИ, 1999. – 172 с.

Вишнякова С.М. Профессиональное образование: Словарь. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика. – Москва: НМЦ СПО, 1999. - 538 с.

Маркова С.М., Седых Е.П. Проектирование модели личности специалиста. – Н.Новгород: ВГИПА, 2004. – 158 с.

Кан-Калик., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. - М.,1990.

Тест тапсырмалары

1. Кәсіби-педагогикалық кәсіптің негізгі қызметі:
  - А) кәсіптік оқыту және тәрбиелеу;
  - Ә) білім берушілік, тәрбиелік, дамытушылық;
  - Б) мәдени-жасампаздық, әлеуметтендіру;
  - В) бейімдеушілік, гуманистік;
  - Г) коммуникативтік, әлеуметтендіру.

2. Белгілі бір кәсіптік таным саласы бойынша шешім қабылдауға лауазымдық құқығы бар маман:
  - А) құзыр;
  - Ә) лауазым;
  - Б) дәреже;
  - В) әмбебаптық;
  - Г) нұсқаушы.

3. Тиісті кәсіп саласы бойынша білім, білік және дағдысы жоғары деңгейде қалыптасқан, оны сапалы атқара алатын маманның қабілеттілігі
  - А) құзыреттілік;
  - Ә) лауазымдық;
  - Б) дәрежелік;
  - В) нұсқаушылық;
  - Г) әмбебаптық.

4. Жеке тұлғаның кәсіптер әлемінде бағдар алуын және бейімделуін, нақты мамандықты иеленуін қамтамасыз ете алатын әлеуметтік және педагогикалық тұрғыдан ұйымдастырылатын еңбекке әлеуметтану үдерісі:
  - А) кәсіптік білім беру;
  - Ә) кәсіби даярлық;
  - Б) кәсіби жарамдылық;
  - В) кәсіби бағдар беру;
  - Г) кәсіби өзін-өзі анықтау.

5. Жеке тұлғаның кәсіби іс-әрекетке деген өзіне тән қарым-қатынасының қалыптасу үдерісі:
  - А) кәсіби өзін-өзі анықтауы;
  - Ә) кәсіптік білімі;

- Б) кәсіби іскерлігі;
- В) кәсіби дағдысы;
- Г) кәсіби кемелденуі.

6. Кәсіби ұстанымды қалыптастыруда маңызды әдеттермен дағдыларды ұштастыра білу, кәсіби қызметті білімділікпен атқара білу

- А) біліктілік
- Ә) әдіскерлік
- Б) іске асыру
- В) ұйымдастыру
- Г) тиімділігін арттыру

7. Оқытушы өз қызметін жоспарлауды неден бастайды?

- А) нақты орындаушылар мен уақытын көрсете отырып, педагогикалық іс-әрекеттің негізгі түрлерін анықтаудан;
- Ә) білім алушыларға талап қоюдан;
- Б) өзі игеруі қажет сұрақтарды құрудан;
- В) күн тәртібін құрудан;
- Г) күнделікті жоспар құрудан.

8. Педагогтың кәсіби іс-әрекетінің объектісі:

- А) тұтас педагогикалық үдеріс;
- Ә) білім алушыларды тәрбиелеу;
- Б) оқыту үдерісі;
- В) білім алушыларды әлеуметтендіру;
- Г) сабақтар мен іс-шараларды өткізу.

9. Педагогтың іс-әрекетінің негізгі функциясы:

- А) ұйымдастыру;
- Ә) басқару;
- Б) болжау;
- В) мақсат қою;
- Г) жоспарлау.

10. Педагогикалық шеберлік компоненті:

- А) педагогикалық техника;
- Ә) нәтиже;
- Б) дағды;

- В) оқу;
- Г) іс-әрекет.

11. Идеал педагог – ол:

- А) педагогты даярлаудың мақсатын айқын түсінуге мүмкіндік беретін абстрактылы образ;
- Ә) үрдісті үлгілі деңгейде жүргізуші оқытушы;
- Б) сабақта ғылыми идеяларды уағыздаушы оқытушы;
- В) сыныпта үлгілі тәртіп орнатуға талпынушы оқытушы;
- Г) білім алушыларын зерттеуші оқытушы.

12. Жекелеген өндіріс салалары бойынша ғылыми-техникалық, әлеуметтік-экономикалық бағыттар бойынша өндіргіш күштердің дамуы, білім мен дағды жүйелері туралы мағлұмат

- А) жалпы техникалық дайындық;
- Ә) практикалық біліктілік;
- Б) кәсіби дағды;
- В) кәсіптік білім;
- Г) кәсіби іскерлік.

13. Педагогикалық басшылықтағы авторитарлы тәсіл – бұл:

- А) жеке дара басшылық, кез-келген ұсыныс, пікірді жоққа шығару;
- Ә) топ мүшелері кез-келген істі, тапсырманы талқылауға қатысады;
- Б) ұжымдағы ретсіздік, әркім өз білгенін істейді;
- В) көңіл-күйі мен жағдайларға байланысты әртүрлі басқару әдістерін қолданады;
- Г) білім алушылар іс-әрекеттерін объективті бағалауда әр түрлі басқару әдістерін қолданады.

14. Педагогикалық басшылықтағы демократиялық тәсіл:

- А) білім алушылар тапсырмалар мен жұмыс барысын талқылауға белсенді қатысады;
- Ә) ұжымдағы ретсіздік, әркім өз білгенін істейді;
- Б) жеке-дара басшылық, кез келген ұсыныс, пікірді жоққа шығару;
- В) көңіл-күйі мен жағдайларға байланысты әртүрлі басқару әдістерін қолданады;
- Г) білім алушы дұрыс, ойлы пікір білдірсе де, оны жоққа шығарады.

15. Педагогикалық басшылықтағы либералдық тәсіл:
А) ұжымдағы ретсіздік, әркім өз білгенін істейді;
Ә) білім алушылар тапсырмалар мен жұмыс барысын талқылауға белсене қатысады;
Б) жеке дара басшылық, кез келген ұсыныс, пікірді жоққа шығару;
В) көңіл-күйі мен жағдайларға байланысты әртүрлі басқару әдістерін қолданады;
Г) гуманизм, альтуризм.
16. Оқыту үдерісін ұйымдастырудағы жетекші рөл кімге тән?
А) оқытушыға;
Ә) жетекшінің оқу-тәрбие жөніндегі орынбасарына;
Б) педагогикалық кеңеске;
В) білім алушылардың әдістемелік бірлестіктеріне;
Г) мектеп оқу орны жетекшісіне.
17. Кәсіптік мектептің құрылымдық компонентіне жататын:
А) педагог-инженер;
Ә) дәрігер;
Б) оқытушы;
В) тарихшы;
Г) әдебиетші.
18. Белгілі бір кәсіптің адамға қоятын талаптарын, ол қызмет атқару үшін қажетті жеке тұлғалық, моралдық қасиеттер сапасын, ойлау қабілетінің ерекшеліктерін анықтайтын құжат:
А) профессиограмма;
Ә) монограмма;
Б) стенограмма;
В) фонограмма;
Г) аудиограмма.
19. Профессиограмманың құрамына кіретін:
А) кәсіп ауқымы;
Ә) дәреже;
Б) лауазым;
В) қызмет;
Г) еңбек.

20. Кәсіби шеберліктің шыңына жетудің жолдарын, оның заңдылықтарын зерттейтін ғылым

- А) акмеология;
- Ә) физиология;
- Б) филология;
- В) археология;
- Г) логика.

21. Кәсіптік білім беруде білім алушыны оқу іс-әрекетіне белсендіруді сипаттайтын тұрғы:

- А) іс-әрекеттік;
- Ә) жеке тұлғалық;
- Б) әлеуметтік;
- В) мәдени;
- Г) дүниетанымдық.

22. Болашақ ұрпаққа еңбек ету жөніндегі білімдерді жеткізу бұл...

- А) кәсіптік білім берудің мақсаты;
- Ә) кәсіптік оқыту әдістері;
- Б) кәсіптік тәрбие принциптері;
- В) кәсіптік тәрбие мақсаты;
- Г) жеке тұлға қалыптастыру мақсаты

23. Кәсіпке баулу педагогының кәсіптік бағдар беруге бейімділігі:

- А) кәсіби-педагогикалық бағыттылығы;
- Ә) кәсіби құзыреттілігі;
- Б) кәсібиленуі;
- В) педагогикалық креативтілігі;
- Г) педагогикалық құндылықтары.

24. Маманның қандай да бір іс-әрекеттің мақсатын жүзеге асыру үшін жеткілікті білім, іскерлік, тәжірибе деңгейін көрсететін сипаттамасы:

- А) кәсіби құзыреттілік;
- Ә) кәсіби бағыттылығы;
- Б) педагогикалық құндылықтары;
- В) педагогикалық креативтілігі;
- Г) кәсіби-педагогикалық мәдениеті.

25. Кәсіпке баулу педагогының педагогикалық іс-әрекетінде өзін-өзі шығармашылықпен жүзеге асыра алуы:

- А) кәсіби-педагогикалық мәдениеті;
- Ә) педагогикалық құндылықтары;
- Б) педагогикалық креативтілігі;
- В) кәсібиленуі;
- Г) кәсіби бағыттылығы.

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫ СӨЗ	3
КІРІСПЕ	6
I БӨЛІМ.	
КӘСІБИ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	15
1.1. Кәсіптік білім беру педагогикасының әдіснамалық негіздері.....	15
1.2. Кәсіби педагогикадағы зерттеу әдістері	21
1.3. Кәсіптік білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағыттары.	35
1.4. Шет елдердегі кәсіптік білім беру.....	39
II БӨЛІМ.	
КӘСІПКЕ БАУЛУ МАЗМҰНЫ	70
2.1. Кәсіптік білім берудің мемлекеттік стандарты	70
2.2. Кәсіпке баулу бағдарламаларын түзудің ғылыми-теориялық негіздері	78
2.3. Кәсіпке баулу мазмұнын сұрыптаудағы жалпы тәсілдер.....	80
III БӨЛІМ.	
КӘСІПКЕ БАУЛУ ФОРМАЛАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ	101
3.1. Кәсіпке баулу формалары мен әдістері жайлы түсінік	101
3.2. Кәсіптік оқытудың мақсаты мен мазмұнына байланыс-ты оқыту формаларын таңдау	105
3.3. Білім алушылардың білім, дағды және іскерліктерін бақылаудың ерекшеліктері.....	123

VI БӨЛІМ.	
КӘСІПКЕ БАУЛУДЫҢ ПРИНЦИПТЕРІ	
МЕН ЖҮЙЕЛЕРІ	138
4.1. Кәсіпке баулудың принциптері	
дидактикалық категория ретінде	138
4.2. Кәсіптік білім принциптерінің бағыттылығы	144
4.3. Кәсіптік оқыту үдерісіндегі	
педагогикалық жобалау	145
4.4. Кәсіпке баулудың жүйелері туралы түсінік.....	147
V БӨЛІМ.	
КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ	
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР	
5.1. Педагогикалық технологияларды	
жобалаудың әдіснамасы	166
5.2. Педагогикалық технологиялардың жіктемесі	171
5.3. Кәсіптік білім берудегі ақпараттық және	
коммуникативтік технологиялар	182
5.4. Кәсіптік білім берудегі модульдік және	
тұлғаға бағдарлы технологиялар	192
VI БӨЛІМ.	
КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ	
МЕНЕДЖМЕНТ	
6.1. Кәсіптік білім берудегі педагогикалық	
менеджменттің мақсаттары мен міндеттері	204
6.2. Педагогикалық жүйені басқарудың жалпы	
принциптері және әдістері	224
6.3. Педагогикалық жүйе қызметінің тиімділігін	
арттырудағы менеджер тұлғасының рөлі	230
VII БӨЛІМ.	
КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДАҒЫ	
ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТЕОРИЯСЫ	
МЕН ПРАКТИКАСЫ	
7.1. Гумандық тәрбиенің қағидалары мен әдістері.....	248
7.2. Жеке тұлғалық бағдарлы тәрбие	264
7.3 Еңбек жеке тұлғаның негізгі сапаларын	
калыптастыру құралы.....	265

7.4. Кәсіптік оқу орындарындағы тәрбие үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктері.....	270
---	-----

VIII БӨЛІМ.

ЕҢБЕК ТЕХНОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ КӘСІПКЕ БАУЛУ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ДАЯРЛАУ ..290

8.1 Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) әдістемелік және арнайы дайындығына қойылатын талаптар	290
8.2. Еңбекке және кәсіпке баулу бойынша әдістемелік жұмыстар жүйесі	321
8.3. Кәсіпке баулу мұғалімдерінің (оқытушыларының) даярлығы және олардың біліктілігін жетілдіру	325

Р. Қ. ДҮЙСЕМБІНОВА

КӘСІБИ ПЕДАГОГИКА

ОҚУЛЫҚ

Басуға 28.12.2012 ж. қол қойылды. Формат 60x90/16.
Қағазы офсеттік. Қаріп түрі «Times New Roman». Көлемі 21,75 б.т.
Таралымы 1300. Тапсырыс